T.C
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

İBNU'L-CEVZÎ'NiN ELEŞTİRDİĞİ et-TİRMİZÎ'DE YER ALAN RİVÂYETLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Musa PEKEL

VAN, 2018

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

İBNU'L-CEVZÎ'NiN ELEŞTİRDİĞİ et-TİRMİZÎ'DE YER ALAN RİVÂYETLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Musa PEKEL

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Ramazan ÖZMEN

VAN, 2018

ÖZET

Hadis alanı, Temel İslam Bilimleri arasında en geniş literatüre sahip olan disiplinlerin başında yer almaktadır. Bu literatür geçmişte araştırmalara konu olduğu gibi günümüzde de üzerinde araştırmalar devam etmektedir. Hadis alanından yapılan çalışmalar hadislerin sahihini sakiminden ayırt etmek için yapılmıştır. Hadis literatüründeki çalışmalar farklı dallara ayrılmıştır. Hadis literatürünün en önemli saç ayaklarından birisi de şüphe yoktur ki Mevzûât Edebiyatıdır. Bu alan mevzu rivayetlerin tanınması ve tespiti için hadisçilerin yoğun çaba sarf ettikleri bir alandır. Mevzûât Edebiyatının önemli simalardan birisi de *el-Mevdûât* adlı eserin müellifi olan İbnu'l-Cevzî'dir.

Hadis alanında işgal ettikleri konumları nedeniyle Kütüb-i sitte üzerinde araştırmalar daha da yoğun olmuştur. Bu terkibin içerisinde yer alan et-Tirmizî'nin *es-Sunen*'i de öteden beri hadis ehlince ilgiye mazhar olmuş ve hakkında kayda değer çalışmalar yapılmıştır. İçerdiği sahih hadislerle şöhret kazanmış olan sünen-ı erbaa'dan et-Tirmizî'nin *es-Sunen*'i bu defa içinde var olduğu iddia edilen uydurma hadisler üzerinden incelenecektir. Söz konusu bu çalışmanın konusu İbnu'l-Cevzî'nin "uydurmadır" diyerek eserine aldığı et-Tirmizî'nin *es-Sunen'*inde yer alan rivayetlerdir. Bu rivayetler hakkında başta et-Tirmizî'nin kendisi olmak üzere hadis ehlince değişik yorumlar yapılmıştır. Fakat bazen müteşeddid bazen de mutesahil yaklaşımlar sebebiyle sabit bir neticeye varılamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kütüb-i Sitte, et-Tirmizî, *es-Sunen*, Mevzû, İbnu'l-Cevzî, el-Mevdûât

ABSTRACT

The Hadith area is at the forefront of disciplines with the largest literature among the Basic Islamic sciences. This literature has been investigated in the past and researches on it are continuing today. The works of the hadiths were made to distinguish the authenticity of the hadiths. The studies in the Hadith literature are divided into different branches. There is no doubt that one of the most important hair legends of Hadith literature is Legislation Hadith Literature. It is a field where the hadithists make intensive efforts for the recognition and determination of the narrations. One of the most important figures of Legislation Literature is İbnu'l-Cevzi, the author of his work al-Mevdâuât.

Researches on Kutub al-Sittah have become more intensive due to its position occupied in the hadith area. The et-Sunen of et-Tirmidhi in this composition has also been an excuse for the Hadith and has been devoted considerably. From the Sunnah-Erbaa, which has gained a reputation with its authentic hadiths, the et-Sunnen of et-Tirmidhi will be examined through the fictitious hadiths alleged to exist within this time.In this study, it is a narration in et-Tirmidhi 's as-Sunen which Ibn al-Jawzî claims to be faked up. These narrations have been interpreted differently in the hadith, especially at et-Tirmizi itself. But sometimes there is no fixed result due to the violent and sometimes calm approaches.

Key words: Kutub al-Sittah, et-Tirmidhi, es-Sunen, Legislation, Ibnu'l-Jawzi, al-Mevdûât.

İÇİNDEKİLER

ÖZET II
ABSTRACT III
İÇİNDEKİLER IV
ÖNSÖZ VIII
GİRİŞ XI
I-ARAŞTIRMANIN AMACI XI
II-ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ XII
III-ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ XIII
BİRİNCİ BÖLÜM
et-TİRMİZÎ İLE İBNU'L-CEVZÎ'NİN HAYATLARI, İLMİ KİŞİLİKLERİ VE ESERLERİ
1. 1. et-TİRMİZÎ 1
1.1.1. Doğumu 1
1.1.2. İlmi Hayatı 2
1.1.3. Hocaları 5
1.1.4. Talebeleri 14
1.1.5. İlmi Kişiliği ve Hadisçiliği 15
1.1.6.Vefatı 17
1.1.7. Eserleri 17
1.2.el-CÂMİ'/es-SUNEN 20
1.2.1. İsmi 21
1.2.2. Yazılış Gayesi 22
1.2.3. Kütüb-i Sitte Arasındaki Yeri 23
1.2.4. Sünen'in Hadis Sayısı 24
1.2.5. Özelliği 25
1.2.6. es-Sünen'e Yönelik eleştiriler 26
1.2.8. Şerhleri 27
1.3. İBNU'L-CEVZÎ 29
1.3.1. Hayatı 29
1.3.2.İbnu'l-Cevzî'ye Yönelik Eleştiriler 31
1.3.3.Hocaları 32

1.3.4. Talebeleri 35
1.3.6. Sürgün Yılları ve Vefatı 38
1.3.5.Eserleri 40
1.4. el-MEVDÛÂT 42
1.4.1. Telif Sebebi 42
1.4.2. Tertîbi 43
1.4.3. Kaynakları 44
1.4.4. Yöntemi 44
1.4.5. Özelliği 45
1.4.6. el-Mevdûât'a Yönelik Eleştiriler 46
1.4.7. el-Mevdûât'ı Eleştirmeye Yönelik Te'lif Edilen Eserler 47

İKİNCİ BÖLÜM

İBNU'L-CEVZÎ'NİN UYDURMA DEDİĞİ RİVÂYETLERİN DEĞERLENDİRİLMELERİ

2.1. Özür Olmaksızın Namazların Birleştirilmesi 51
2.2. Rasulullah 'ın Üç Sınıfa Lanet Okuması 72
2.3. Hacet Namazı 76
2.4. Tesbih Namazı 82
2.5. Hac Etmeden ölen kişinin Yahudi veya Hristiyan Olarak Ölmesi 94
2.6. Geçmiş Olsun Ziyaretinde Bulunmak 103
2.7. Yün Elbise Giymek 109
2.8. Zenginlerin Meclislerinden Uzak Durmak 116
2.9. Akşam Yemeğini Yemek 123
2.2.10. Cömerttin Allah'a Yakın Olması 127
2.2.11. Sıtma Hastalığının Tedavisi 134
2.12. Fakirlerin Zenginlerden Önce Cennette Gitmeleri 139
2.13. Kıyamette Ehl-i Afiyetin Özlemi 146
2.14. Kişinin İşlemiş Olduğu Bir Suçtan Ayıplanması 154
2.15.Kişinin Sevinip Güldüğü Şeyle İmtihan Olunması 160
2.16. Hurilerin Cennetteki Konuşmaları 160
2.17. Kalemi Kulağın Üzerine Koymanın Hatırlatmaya Yardımcı Olması 166
2.18. Hasta Ziyaretinin Adabı 169
2.19. Allah'ın Dağa Tecelli Etmesi 174

2.20. Hafızanın Güçlenmesi için Cuma Gecesinde Namaz Kılmak 177
2.21. Hz. Ebu Bekir'in Fazileti 184
2.22. Hz. Osman'nın Fazilet 188
2.23. Ben Hikmetin Şehriyim Ali Kapısıdır 192
2.2.24. Hz. Ali'nin Fazileti 202
SONUÇ 207
KAYNAKÇA.....210

KISALTMALAR

(s.a.v.)	: Sallalahu aleyhi ve selem
a. mlf.	:Aynı müellif
a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	:Adı geçen makâle
a.g.m.	: Adı geçen madde
b.	: İbn
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
c.c.	:Celle Celâlühü
Çev.	: Çeviren
DİA.	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
DÜİFD.	: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
H.	: Hicrî
HÜSBE.	: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Hz.	: Hazreti
M.ö.	: Milattan önce
mad.	: Maddesi
MİFAV.	:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
MÜSBE.	:Marmara Üniversitesi Sosyal Bililer Enstitüsü.
nşr.	:Neşr eden.
v.	: Vefatı
R.a.	:Radiye'allauhu 'anhu
s.	: sayfa
SÜİFD.	: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Terc.	: Tercüme eden
trs.	: Basım târihi yok
UÜSBE.	:Uludağ Üniversitesi Sosyal Bililer Enstitüsü
vb.	: Ve benzeri
yay.	:Yayınları
yy.	: Yayın Yeri Yok
YYÜSBE.	Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖNSÖZ

İslam dininin Kur'an'dan sonraki kaynağı Hz. Peygamber'in öğretileri olan hadis/sünnettir. Birinci kaynak olan Kur'an'ı Allah bizzat koruyacağını taahhüt etmiştir. İkin kaynak olan hadis/sünnet için yüce Allah'tan böyle bir teminat söz konusu olmamıştır. Hadis ve sünnetlerin korunması Müslümanlara tevdi edilmiştir. İslam toplumu kendi Peygamber'inden sadır olan hadisleri değerli bir ilmî miras olarak görüp onu anlamak, korumak ve sonrakilere sahih bir şekilde ulaştırmak için muazzam gayretler sarf etmişlerdir.

Hadisler ilk başlarda daha çok ezberlemek suretiyle sadırlarda muhafaza edilmeye çalışılırken, tedrici olarak kısa bir zaman diliminde sadırlardan satırlara doğru aktarılmıştır. Daha Hz. Peygamber hayatayken kısmen yazılan hadisler zamanla yazılı materyaller haline dönüşerek koruma altına alınmıştır. Hicri III. Asır hadis için altın çağ kabul edilmiştir. Zira bu asırda Hadislerin neredeyse tamamı kayıt altına alınmış ve et-Tirmizî'nin *es*-Sunen'nin de içerisinde bulunduğu Kütüb-i sitte bu asırda yazılıp tamamlanmıştır.

Hz. Peygamber'in ilmî mirası olan hadislerin öncelikli olarak korunması ehemmiyetli bir vazifeydi ve rivayetlerin korunmasıyla bu vazife ifa edilmiş oldu. Hadislerin tamamının kayıt altına altına akınmasına kadar geçen sürede hadis olmayan bir takım rivayetler de maalesef hadis kitaplarına sızmıştır. Şifâhî gelenekten tamamıyla yazılı geleneğe geçiş bu tür rivayetleri kısmen engellenmiş ise de tamamen ortadan kaldırıldığını iddia etmek mümkün değildir. Zira bazı rivayetler daha hadislerin tamamı kitaplara geçmemişken hadis adını almış ve hadismiş gibi itibar görmüştür.

Sarf edilen bu gayretler takdire şayan gayretler olsalar da tek başına hadisleri korumada yeterli olduğunu söylemek hilaf-ı hakikat olacaktır. Bunun farkında olan âlimler cerh ve ta'dîl ilminin esaslarını vazedip onu geliştirmişlerdir. Zamanla bu insanların sahih hadisleri rahat bulmak ve onlardan istifade etmek için nasıl ki sahih hadisler ihtiva eden *Sahih* türü eserler vücuda getirilmişse, buna benzer şekilde uydurma oldukları gerekçesiyle rivayetlerin toplandığı *Mevzûât* türü eserler de meydana getirilmiştir.

Mevzûât yazarları uydurma olduklarını düşündükleri hadislerin rahat anlaşılması ve sahihinden ayırt edilebilmesi için böyle bir yola koyulmuşlardır.

Bunlardan birisi de İbnu'l-Cevzî'dir. İbnu'l-Cevzî, yaklaşık olarak 1850 rivayeti uydurma olduğu iddiasıyla *el-Mevdûât* adlı eserine almıştır.

İbnu'l-Cevzî'nin bu eseri hadis tenkidçilği açısında cesaret verici bir çalışma olarak kabul edilip çokça takdir edilmesinin yanı sıra, uydurma olmadığı rivayetleri de barındırdığı gerekçesiyle aynı oranda eleştirilerin hedefi de olmuştur. İbnu'l-Cevzî'nin eserine almış olduğu bu rivayetlerden yirmi dört tanesi aynı zamanda Kütüb-i sitte içerisinde yer alan et-Tirmizî'nin *es-Sunen*'inde yer almaktadır.

Bu çalışmamızda söz konusu bu rivayetler tespit edilip değerlendirilecektir. Rivayetleri değerlendiririlken tamamen ilmi çerçevede kalıp herhangi bir karalama veya savunma güdüsüyle hareket edilmeyerek tamamen objektif bir perspektifle hareket edilecektir. Zira şu bilinmelidir ki Hz. Peygamber'e ait olmayan bir şeyi, ona nisbet ederek rivayet etmek ne kadar büyük bir günah ise Hz. Peygamber'e ait olan bir hadisi bilerek inkâr etmek de o kadar ağır bir sorumluluktur.

Bu tarz çalışmalar gerek sahih rivayetleri barındıran ve gerekse mevzu rivayetler içeren eserler için birer test mahiyetindedirler. Bu şekilde sahih kitaplarının yazarlarının ne kadar isabet ettikleri ölçüldüğü gibi, mevzûât edebiyatının müelliflerinin de isabet oranlarını ölçülebilir.

Çalışmamız bir giriş, iki bölüm ve sonuç olmak üzere dört kısımdan oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmamızın önemi, amacı ve yöntemi ele alınmıştır. Birinci bölümde et-Tirmizî ile ibnu'l-Cevzî'nin hayatları, ilmi kişilikleri ve eserleri ile et-Tirmizî'nin *es-Sunen* ile İbnu'l-Cevzî'nin *el-Mevdûât*'ı ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Mevzûât edebiyatının ana hatlarına değinmek suretiyle kısaca temas edilip söz konusu rivayetlerin değerlendirilmesine geçilmiştir. Sonuç bölümünde ise çalışmada varılan sonuçlar özetlenmiştir.

Çalışma süresince tavsiye ve önerileriyle yol gösterip, kıymetli yardımlarını esirgemeyerek çalışmamı yöneten ve çalışmayı baştan sona kadar okuyup eksikleri tamamlayıcı katkılarını lütfeden değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Ramazan ÖZMEN'e en içten saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamıza değerli katkılarını esirgemeyip çalışmanın daha da olgunlaşmasına vesile olan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Arif GEZER'e çok teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamı baştan sona okuma zahmetine katlanıp, tavsiye ve düzeltmelerini esirgemeyen değerli meslektaşım Arş. Gör. Rıdvan KALAÇ'a, okuma hayatımda büyük emekleri olan başta anne, babama

ve abilerime sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışmam boyunca bana çalışma ortamını hazırlayan ve bu konuda anlayışı hiçbir zaman eksik etmeyen muhterem eşim Esma PEKEL'e teşekkürü ifa etmem gerek bir borç olarak bilirim.

Çalışmamın hayırlara vesile olmasını diler hakkın rızasına yakınlaştıran bir amel-i hasen olmasını yüce Allah'tan niyaz ederim.

Gayret bizden Tevfik Allah'tandır.

Musa Pekel

08.01.2018

GİRİŞ

I-ARAŞTIRMANIN AMACI

Hadisler İslam'ın Kur'an'dan sonra ikinci kaynağıdır, İslam'ın birinci kaynağı olan Kur'an- Kerim Allah tarafından korunmuştur, daha sonradan insan dahli söz konusu değildir. Hadisler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Hadisler Hz. Peygamber dönemimde tedvin edilmemiş ve sonraki nesillere nakil yoluyla gelmişlerdir. Hadislerin dinin ikinci kaynağı olması ve sonraki nesillere sadece rivayetler vasıtasıyla nakledilmesi, Hz. Peygamber adına söz uydurma alanının açılmasına sebebiyet vermiş ve böylece farklı amaçlarla Hz. Peygamber adına birtakım sözler uydurulmuştur.

Hadis âlimleri uydurma hadisleri tanımak, onları sahih hadislerden ayırmak için bir takım metodlar geliştirmişlerdir. Bu metodların başından isnad zinciri gelmektedir. Muhaddisler tedvin döneminin başlarında hadis rivayet eden kişiden isnad sormuşlardır. Sadece isnad sormakla da kalmamışlar sened ve metin tenkidi yapmaya başlamışlardır. Sened zincirindeki ravilerin incelenmesi sonucunda "Cerh" ve "Ta'dil" metodları ortaya çıkmıştır. Bu metotların geliştirilmesi hadislerin bu metotlarla kritize edilmesi tek başına sahih hadisleri zayıfından ayırt etmek için yeterli olmamıştır. Zira herkes hadisi bu kriterlere göre değerlendirip almaya muktedir değildir, daha pratik olan bir başka metod denenmiştir. Bu da herkesin rahat anlayacağı bir metod; uydurma hadisleri seçerek ayrı kitaplarda kayıt altına alma metodudur. Hadis âlimleri cerh ve ta'dil değerlendirmesinden sonra uydurma olduğuna kanaat ettikleri hadisleri, sahih hadislerden ayırarak ayrı kitaplarda toplamışlardır. Böylece bir "Mevzuât" edebiyatı vücuda gelmiştir.

Hadis külliyatında geçen mevzû hadisleri derleyerek kitaplarına alan *Mevzuât* yazarlarının uydurma hükmü verdikleri rivayetlerden bazılarının hadis alanında en sahih kaynaklar olarak bilinen ve kütüb-i sitte içerisinde de hatırı sayılır bir konumda olan İmam et- Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde de yer aldığı iddia edilmiştir. Mevzuât edebiyatının en önemli simalarından birisi olan İbnu'l-Cevzî'nin *el-Mevzuât* adlı eserinde, mevzu olarak kabul edip kitabına aldığı 24 tane hadis aynı zamanda et-Tirmizî'nin *es-Süneni'*nde yer almaktadır.

Bu araştırmamızdaki temel amaç İbnu'l-Cevzî'nin uydurma olarak kabul edip *el-Mevzuât* adlı eserine almış olduğu et-Tirmizî'nin *es-Sünen'*inde geçen söz konusu rivayetlerin sened ve metin bağlamında değerlendirilmesi olacaktır.

Burada şu hususu belirtmemiz yerinde olacaktır. Metod olarak İbnu'l-Cevzî, eleştirdiği ve uydurma hükmünü verdiği rivayetlerin hangi kaynakta geçtiğine dair bir malumat vermemektedir. Dolaysıyla İbnu'l-Cevzî bir kitabı ya da şahsı hedef almamaktadır. Müellif kendince hadisi yer yer metin olmak üzere çoğunlukla sened tenkidi yaparak hadisin mevzû olduğu hükmünü vermektedir.

II-ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

İslam'ın pratik değeri olan sünnet/hadis'in doğru anlaşılması için evvela bize gelen bilginin doğru olması gerekir. Doğru olmayan bir bilgiden doğru bir neticenin çıkmayacağı herkesçe malumdur. İslam âlimleri de doğruyu yanlıştan, sakimi sahihten ayırmak için uydurma haberleri ayıklayarak Mevzuât türü kitaplara almışlardır. Araştırmamızı önemli kılan husus, bu alanın önde gelen eserlerinden birisi olan Ebu'l Ferec İbnu'l-Cevzî'nin *Kitâbu'l Mevzuât Mine'l-Ehâdîsi'l-Mer'fuât* adlı eserinde eleştirdiği ve "mevzû" hükmü verdiği hadislerden bazılarının, kimilerince el-Buhârî ve Müslim'den sonra gelen en muteber kaynak olarak kabul edilen et-Tirmizî'nin *es-Sunen* adlı eserinde yer alıyor olmasıdır.

Geçmiş âlimlerin mevzu hadislere karşı almış oldukları bunca tedbirler, mevzu hadisleri sahihinden tamamıyla ayıklamaya kâfi gelmemiştir. Tarih boyunca insanlar bilerek veya bilmeyerek dillerinden mevzu hadisleri eksik etmemişlerdir.

Hadisin tasnif dönemlerinden sonra bir hadisin muteber sayılan herhangi bir hadis kitabında geçiyor olması o hadisin sıhhati için yeterli şeklinde bir algı oluşmuştur. Bahsimize konu olan et-Trimizî'nin es-Sünen'nin de Kütüb-i sitte içerisine yer alıyor olması, hadis sahasında kayda değer bir yerde dolaysıyla söz konusu önyargıya maruz kalması için yeterli sebep olmuştur. Çoğu kimseye göre bir hadisin sahih sayılması için et-Tirmizî yer alması yeterli görülmüştür.

Bu tür araştırmaların hedefleri iki yönlüdür: Birincisi sahih rivayetleri ihtiva eden eserlerinin bu alanda ne kadar başarılı olduğunu tesbit etmek, ikincisi ise uydurma rivayetlerin toplandığı eserlerin müelliflerinin de ne kadar isabet ettiklerini tesbit etmektedir.

Araştırmamız neticesinde ülkemizde bu konuya has, bu konuyu etraflıca ele alan, Yüksek Lisans ya da Doktora düzeyinde yapılmış bir çalışmanın olmadığını gördük. Bu vesileyle biz de et-Tirmizî'nin *Sünen*'inde geçen İbnu'l-Cevzî'nin uydurma olduğunu iddia ettiği rivayetleri tetkik ederek bu alana katkıda bulunmayı istedik.

Söz konusu bu çalışma tenkid edilen rivayetleri bir araya toplayıp, klasik eserlerden başlanarak modern kaynaklara kadar birçok eserdeki bilgileri toplu olarak derleyip belli ölçülerde yaptığımız tenkitlerle okucuya sunması açısında önemlidir. Ayrıca çoğunluğu Arapça kaynaklarda geçen bu bilgilerin bu tür çalışmalar vasıtasıyla Türkçeye kazandırılması da çalışmayı ehemmiyetli kılan sebeplerin başında yer almaktadır.

III-ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmamız bir giriş, iki bölüm ve sonuç olmak üzere dört kısımdan oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın önemi, amacı ve yöntemi ele alınacaktır.

Araştırmanın birinci bölümünde, araştırma konusunun temel şahsiyeti olan et-Tirmizî'nin hayatı, ilmi kişiliği, hadisçiliği ve ilim dünyasındaki yeri incelenecektir. Ardında et-Tirmizî'nin *Sünen'*i incelenecektir. Akabinde de Ebu'l Ferec Abdurrahman İbnu'l-Cevzî'nin hayatı ve eserleri tanıtılacaktır. Daha sonra İbnu'l-Cevzî 'ye ait olan *Kitâbu'l-Mevzuât mine'l Ehâdisî'l Mer'fuât* adlı eseri tanıtılacaktır.

Araştırmanın ikinci bölümünde ise; İbnu'l-Cevzî'nin *el-Mevzuât* adlı eserinde, uydurma olduğunu iddia ettiği et-Tirimzi'nin es-*Sünen'*ninde geçen rivayetlerin tahrici yapılıp sened ve metin tenkidine başvurularak değerlendirilme yapılacaktır. Bunu yaparken özellikle tabakat kitaplarından, ansiklopedilerden ve makalelerden istifade edilecektir.

Hadisleri değerlendirirken, şöyle bir yol izlenecektir; öncelikle hadislerin metinleri et-Tirmizî'de yer aldığı şekliyle senedleriyle birlikte yazılacak, ardından hadislerin tercümeleri verilecek, et-Tirmizî'nin rivayet hakkındaki değerlendirmesi verilecektir. Daha sonra ise İbnu'l-Cevzî'nin değerlendirmesi verilip, rivayete uydurma demesinin sebebi belirtilecektir. İbnu'l-Cevzî genel olarak tenkidlerini sened üzerinde yoğunlaştırdığından, senedin inkıta' ve cerh durumunun tesbiti için

senette yer alan ravilerin biyografilerine başvurularak teker teker incelemek suretiyle detaylı bir sened tenkidi yapacağız. Buradaki hedefimiz hadis değerlendirmelerinde öncelikli kıstas olan sened tenkidini uygulamak olacaktır.

Ardından rivayetin hadis literatünedeki yerine bakılarak hangi âlimin rivâyet için ne dediğinin tesbiti yapılacaktır. Bu işlemlerden sonra rivayet detaylı bir şekilde değerlendirilerek metin tenkidi yapılacaktır. Bu yöntemde ise hadisin tüm varyantları tetkik edilecek rivayetler arası varsa farklılıklar belirtilecektir. Rivayetlerin içerisinde yer alan idrac, kalb, ziyadetu's sika gibi kusurlar var ise gösterilecek ve gerek görüldüğü takdirde öncelikle Kur'an'a, sahih sünnete, akla, tarihi olaylara ve dile arz edilecektir.

Son olarak rivayet hakkındaki bu değerlendirmeleri yaptıktan sonra hadis hakkında vardığımız sonucu da belirteceğiz.

BİRİNCİ BÖLÜM
et-TİRMİZÎ İLE İBNU'L-CEVZÎ'NİN HAYATLARI, İLMİ KİŞİLİKLERİ VE ESERLERİ

1. 1. et-TİRMİZÎ

1.1.1. Doğumu

Asıl ismi Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre b. Mûsâ b. ed-Dehhâk es-Sülemî ed-Darîr el-Buğî et-Tirmizî'dir. Hicri 209 (824/825)[1] yılında bu gün Özbekistan sınırları içinde yer alan Tirmiz[2] beldesine bağlı el-Buğ[3] köyünde dünyaya gelmiştir.[4] et-Tirmizî, aslen Mervli olduklarını ve dedesinin Leys b. Seyyâr zamanında Tirmiz'e göç ettiğini ifade etmiştir.[5] Tirmiz'de yaşayıp orada vefat etmiştir. Kendisi el-Buğ'da vefat ettiği için el-Buğî, sonradan gözlerini kaybettiği için ed-Darîr[6] lakapları ile anılmiş ise de et-Tirmizî olarak şöhret kazanmıştır. et-Tirmizî denildiğinde akla gelen üç kişiden birisi ve en meşhurudur.[7]

---

[1] Doğum yılıyla ilgili, kaynaklarda 209 ile 210 yılları geçmektedir. 209 yılı ez-Zehebî'nin "et-Tirmizî hicri 279 yılında 70 yaşındayken vefat etmiştir" demesiyle ağırlık kazanmışsa da ez-Zehebî, et-Tirmizî'nin doğumu için net tarih vermeyip 210 sınırlarında doğduğunu söylemekle yetinmiştir. Ahmed Şakir Tirmizî'nin *es-Sunen*'ine yazmış olduğu mukaddimede Muhammed Â'bid es-Sindî'nin et-Tirmizî kitabı üzerindeki nüshasında et-Tirmizî'nin kendi hattıyla, 209 yılında doğduğunu yazmış olduğunu söylemiştir. Bkz. Itr, Nurettin, e*l-İmâmu't-Tirmizî ve'l-Muvâzenetü Beyne Câmiihî ve Beyne's-Sahihayn,* Mısır, 1970, s.10; el-Mubârekfûrî, Ebû'l-Ulâ Muhammed. *Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi Câmii't-Tirmizî,* (mukaddime), Dâru'l-Fikir, trs., 337; ez-Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ,* thk., Şuayb el-Arnaût-Hüseyin Esed, Müesesetü'r-Risâle, Beyrut,1985, XIII /275.

[2] Tirmiz Özbekistan'ın güneyinde Amuderya denilen (Ceyhun nehrinin kuzeyi) ve İran'ın kuzeyinde yer almaktadır. Itr, s.10.

[3] Zübeyr Siddıkı'nin et-Tirmizî'nin Mekke'de doğduğunu söylemesi, gerçeği yansıtmaktan oldukça uzak bir iddiadır. Sıddîkî, M. Zübeyr, *Hadis Edebiyatı Tarihi* (çev. Yusuf Ziya Kavakçı),II. bsk., İstanbul, YZY, 2004, s.179. et-Tirmizî'nin biyografisini veren eserler onun Arap olup olmadığıyla pek ilgilenmemişlerdir, fakat Mahmûd Adâb el-Hamş ise Horâsân'ın erken dönem Hz. Ömer tarafından hicri 18. yılda fethedildiğini, Arapların fethettikleri yerlerde kalıcı olarak yerleştiklerini ve et-Tirmizî'nin nesebindeki isimlerin hepsinin de Arap isimleri olduklarını söyleyerek, tamamıyla varsayım üzerine inşa edilmiş sübjektif bir değerlendirme yaparak et-Tirmizî'nin Arap olduğunu iddia etmiştir. Bkz. el-Hamş, Mahmud A'dâb, e*l-İmâmu't-Tirmizî ve Menhecuhû fî Kitâbihi'l-Câmi',* Dâiretu'l-Mektebeti'l-Vataniye, Umman, 2003, I/66-67.

[4] ez-Zehebî, *Siyer,* XIII/270; Itr, e*l-İmâmu't*-Tirmizî, s. 9-10; İbn Hacer, Şihâbuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Alî, *Tezhîbu't-Tezhîb,* Haydarâbât, Dâiratu'l-Meârif, yy., 1325, I/387.

[5] et-Tirmizî. Muhammed b. İsâ, *el-Câmiu's-Sahîh ve Hüve Sünenu't-Tirmizî.* I-V, thk., Ahmet Şakir ve diğerleri, Dâru'l- Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987,(Ahmed Şakir'in Mukaddimesi), s. 78.

[6] Bazı kaynaklarda et-Tirmizî'nin anadan doğma kör olduğu iddiası varsa da sahih rivayet, et-Tirmizî'nin ömrünün sonuna doğru görme yeteneğini kaybettiği yönündedir. Itr, e*l-İmâmu't-Tirmizî,* s. 10.

[7] et-Tirmizî diye meşhur olanlar üç kişi şunlrıdır. 1. Meşhur *es-Sunen* müellifi el-İmâm et-Tirmizî'dir. 2. Ebû'l-Hasan Ahmed b. Hasan et-Tirmizî, vefat tarihi net olarak bilinmemekle birlikte 240'li

1.1.2. İlmi Hayatı

et-Tirmizî'nin yaşadığı asır olan üçüncü asır, ilmin adeta zirve yapmış olduğu bir asırdır. Özellikle hadis alanında yapılan çalışmalara bakıldığında hadisin altın çağı olarak kabul edilen bir asırdır. Bu parlak çağda yaşamış olan et-Tirmizî'nin sosyal ve ailevi hayatıyla ilgili kaynaklarda pek bilgi bulunmamaktadır. et-Tirmizî İshak b. Râhûye (v. 238) ve Muhammed b. Amr es-Sevvâk (v. 236) gibi çoğunluğu Tirmiz'li ve Horasan'lı âlimlerden ilköğrenimini gördükten sonra, Irak, Hicaz, Horasan ve Haremeyn'e gidip oradaki hocalardan ders almıştır.[8] et-Tirmizî'nin ilköğrenimine nerde başladığı ve daha sonra ilim için nerelere yolculuk yaptığının bilinmesine karşın ilk ne zaman ve kaç yaşında ilim hayatına başladığı net olarak bilinememektedir. Nurettin Itr, et-Tirmzî'nin hocaları olan Ali b. el-Medinî, (v. 234) Muhammed b. Abdillâh en-Numeyr el-Kûfî (v. 234) ve İbrahim b Munzir'ın (v. 236) vefat tarihlerini göz önünde bulundurarak et-Tirmizî'nin 20 yaşın üzerindeyken 235 yılı civarında ilim tahsiline başlayıp ilim için yolculuklar yapmaya başladığını iddia etmiştir.[9] Itr'ın bu değerlendirmelerini eksik ve yanlış bulan Mahmûd A'dâb el-Hamş, Itr'ı tenkid ederek bu meseleyi iki madde halinde ele almıştır.

a) Şu hususu belirtmemiz lazım; ilim tahsiline başlamayla ilim tahsili için yolculuklar yapmak ayrı şeylerdir. Itr burada bu hataya düşmüştür. İlköğrenime başlamanın yaşı her memleketin kendisine has olan geleneğine bağlıdır. O zaman Tirmiz'deki gelenek ne idiyse bu et-Tirmizî için de geçerlidir. er-Rihle fî talebi'l ilim genelde Kur'an hıfzı ve ilim için altyapı oluştuktan sonra başlar. Dolaysıyla et-Tirmizî'nin ilim için başka diyarlara gitmesi ilmi hayatına yeni başladığı anlamına gelmemektedir.

b) İlim için yolculuğa çıkmak bize kesin olarak üst düzey bilgi almanın tarihini verir, ilme başlama yaşını vermez. Buna ek olarak kişinin kendisinden ilim aldığı hocasının vefat tarihi, kişin o sene çıktığının kesin delili değildir. Olur ki kişi şeyhin vefatından birkaç sene önce onun yanına gitmiş vefatına kadar onun yanında kalmıştır. Binaenaleyh el-Kûfî'nin vefat tarihini 231 olarak belirtilmektedir. Buna

---

yıllarda vefat etmiştir. el-Buhârî, İbn Mace ve et-Tirmizî kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel'in ashabındandır. 3. Ebû Abdillah Muhammed b. Alî b. el-Hasan et-Tirmizî Hakîm et-Tirmizî diye meşhur olmuş sufidir. Hicri 320/932 yılında vefat etmiştir. el-Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, (mukaddime), I/345-346.

[8] Köycü, Erdoğan, *Sunenu't-Tirmizî'nin Metod Yönünden İncelenmesi,* Araştırma yay., Ankara, 2013, s. 14.

[9] Itr, e*l-İmâmu't*-Tirmizî, s. 11-12

göre ise et-Tirmizî'nin ilim için rihleye çıkması ya bu yıldan öncedir ya da aynı yıldır. et-Tirimizî'nin şeyhi olan Sâlih b. Abdillah el-Bâhilî et-Tirmizî'nin vefat tarihi 231'dır. el-Bâhilî 'nin Bağdat'a gittiği de bilindiğine göre, eğer et-Tirmizî ondan Bağdat'ta ders almışsa bu et-Tirmizî'nin 235 yılından önce ilim yolculuğuna başladığını göstermektedir. Yok, eğer et-Tirmizî, el-Bâhilî'den Tirmiz'de ders almışsa bu da onun daha rihleye çıkmadan önce ilim öğrenmeye başladığını göstermektedir.[10]

İlim öğrenmek için yolculuklar yapan et-Tirmizî'nin Şam ve Mısır'a gitmediği kesin iken Bağdat'a gidip gitmediği, âlimler arasında tartışma konusu olmuştur. et-Tirmizî'nin Bağdat'a gitmediğini söyleyenler delil olarak şu argümanları ileri sürmüşlerdir: et-Tirmizî Bağdat'a gitmiş olsaydı mutlaka Ahmed b. Hanbel'e (v. 241) gidip ondan hadis dersi alırdı. İkinci bir delil de el-Hatîb el-Bağdâdî'in *Târîhu Bağdâd* adlı eserinde et-Tirmizî'yi zikretmemiş olması da onun Bağdat'ta gitmediğini göstermekte olduğu söylenmiştir.[11]

et-Tirmizî'nin Bağdat'ta gittiğini söyleyenler ise delil olarak şu argümanları ileri sürmüşlerdir: et-Tirmizî Ahmed b. el-Hasan b. Hirâş el-Bağdâdî, (v. 243), Ahmed b. Hâlit el-Halâl el-Bağdâdî (v. 247) ve Ahmed b. Meî' el-Esam (v. 244) gibi âlimlerin de içerisinde bulunduğu 38 Bağdâdlı hocadan ders almıştır. et-Tirmizî'nin ders aldığı bu hocaların hepsi 241'de ya da ondan önce vefat etmişlerdir. Bu da bize gösteriyor ki et-Tirmizî Ahmed b. Hanbel'in vefat tarihi olan 241 yılından sonra oraya gitmiştir. et-Tirmizî'nin Ahmed b. Hanbeli'den hadis rivayet etmemesi onun Bağdâd'a gitmediği anlamına gelmemektedir. et-Tirmizî'nin Irak'a ve başka yerlere gidip bunca şöhretine rağmen Bağdat'a gitmemesi düşünülemez. et-Tirmizî'nin el-Hatîb el-Bağdâdî'nin eserinde yer almaması meselesine gelince, kuvvetli ihtimal el-Bağdâdî, et-Tirmizî'nin tercümesine yer vermiştir. Fakat elimizdeki baskılarda bu bölüm bulunmamaktadır. el-Bağdâdî'nin şartlarını taşıdıkları halde eserinde yer almayan nice âlimin tercümeleri sonradan eserine eklenmiştir. Dolaysıyla et-Tirmizî'nin el-Bağdâdî'nin eserinde yer almamış olması onun kesin olarak Bağdad'a gitmediğini göstermemektedir.[12]

---

[10] el-Hamş, e*l-İmâmü't-Tirmizî,* s. 70-72.
[11] Şakir, Ahmed *el-Câmiu's-Sahîh ve hüve Sünenu't-Tirmizî, (*mukaddime),: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, I, 83; Itr, e*l-İmâmu't-*Tirmizî, s. 11.
[12] el-Umerî, Ekrem Ziya, *Turâsu't-Tirmizî el-İlmî,* Mektebetu'd-Dâr, Medine, 1412, s. 9-13

et-Tirmizî, Arap yarım adasının yanı sıra ilim tahsili için başka diyarlara da gitmiştir. Ahmed el-Guncâr (v. 412)[13] *Tarîhu Buhâra*'da et-Tirmizî'nin buraya gelip ders aldığını kaydetmiştir.[14] İbn Hazm'ın (v. 453) et-Tirmizî hakkında "meçhul" ifadesini kullanması da onun Endülüs'e gitmediğini göstermektedir.[15] et-Tirmizî'nin Şam, Mısır ve Endülüs'e gitmemesinin sebebi tam olarak bilinmese de kanaatimize göre, içinde bulunduğu dönemin şartları bu seyahatleri yapmaya elverişli olmamasından kaynaklanmaktadır.

et-Tirmizî hafızasının güçlü olmasıyla şöhret kazanmıştır. Ebû Bekr b. Ahmed el-Mervezî, et-Tirmizî'den işitmiş olduğu şöyle bir anekdot rivayet etmektedir: "et-Tirmizî dedi ki, bir şeyhten iki cüz hadis yazmıştım. Mekke yolundayken bir şeyhle karşılaştım. Onun kim olduğunu sordum. Onun hadislerini yazdığım şeyh olduğunu öğrenince ondan yazdığım o iki cüzün yanımda olduğunu zannederek yanına gittim. Kendisinden rivayet ettiği o iki cüzdeki hadisleri bana okumasını istedim, o da bu isteğimi kabul etti. Bir de baktım ki hadislerin yazılı olduğu cüzleri değil de onlara benzeyen içi boş cüzleri getirmişim. Şeyh ezberinden hadis okumaya başladı, ben de hiç bozuntuya vermeden o boş cüzlere onu takip ediyormuşum gibi bakıyordum, elimdeki sayfaların boş olduğunu görünce sinirlenerek "benden utanmıyor musun böyle yapıyorsun?" dedi. Ben de meseleyi ona anlatarak okuduğu hadislerinin hepsini ezberlediğimi söyledim. Bunun üzerine bana hadi oku deyince hepsini peş peşe okuyunca bana inanmadı. Daha önce bunları ezberlemiş olduğumu söyleyince ben de kendisinden başka hadisleri bana okumasını istedim, bunun üzerine bana kırk tane ezberlemesi zor olan hadis okuduktan sonra

[13] İsmi: Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Süleyman'dır. 337 yılında doğmuştur. el-Guncâr diye meşhur olmuş, Buharalı tarihçidir. 412 yılında vefat etmiştir. ez-Ziriklî, Hayruddîn, *el-A'lâm Kâmûsu't-Terâcim*, Dâdu'l-İlim, Beyrut,2002, V/313.

[14] İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer. *el-Bidâye ve'n- Nihâye*, nşr., Abdurrahman el-Lâdikî, ve diğerleri, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2010, XI/79.

[15] İbn Hazm'ın et-Tirmizî'yi meçhul olarak görmesinin sebebi olarak *es-Sunen*'in İbn Hazm zamanında Endülüs'te daha bilinmediği iddialar ileri sürülüp savunma yapılmıştır. Salman Başaran, İbn Hazm'ın et-Tirmizî hakkında böyle bir ifadesinin olmadığını söylemiş ve meseleyi iki ihtimal şeklinde şöyle özetlemiştir: "Birincisi, İbn Hazm meçhuldür dediği kişi et-Tirmizî değil et-Tirmizî'nin rivayet ettiği hadisin senedinden yer alan ravidir. İkincisi ise İbn Hazm, *Kitâbu'l-İsal'*de et-Tirmizî'yi meçhul olarak nitelemişken *Muhalla'*da bu fikrinden vazgeçmiştir. Bkz. Başaran, Selman, "Tirmizî ve İbn Mace'yi İbn Hazm'ın Mechul olarak Vasıflandırması", *UÜİFD*, Sayı, 2, Cilt 2, Yıl, 1987, s. 19-25.

"hadi şimdi sen oku" dedi. Ben de baştan sona kadar bir harfi bile yanlış yapmadan hepsini okuduğumda, "bana senin gibi hafızası güçlü olanı görmedim" dedi[16]

et-Tirmizî'nin hafızasının güçlü olduğu kendisine yönelik imtihanlarda da ortaya çıkmıştır. Bazı muhaddisler kendisine, onun rivayet ettiği hadislerden kırk tane zor hadis sordular. et-Tirmizî hepsini ezberinden okuyarak kendisini ispat etmiştir.[17] et-Tirmizî'nin buna benzer başka menkıbeleri de vardır. Bu anlatılan anekdotlardan şöyle çıkarımlarda bulanabiliriz: a) et-Tirmizî hafızasının bu denli güçlü olmasına rağmen, yazıyı ihmal etmemiş, aynı zamanda duyduklarını yazarak kayıt altına almuştur. b) İmâm et-Tirmizî zamanında sözlü geleneğinin yanında yazılı geleneğin de tam olarak benimsendiğini görüyoruz. c) et-Tirmizî gördüğü her fırsatı değerlendiren bir şahsiyettir. İsmini duyduğu veya ilk karşılaştığı muhaddislerden, hemen kendilerinden istifade etme yoluna gitmektedir. Bu da et-Tirmizî'nin ilme olan iştiyakını göstermektedir.

1.1.3. Hocaları

et-Tirmizî ilim tahsiline ilk başta kendi memleketi olan Tirmiz'de başlamıştır.[18] Burada temel eğitimini aldıktan sonra ilim için rihle/yolculuğa başlamıştır. Gerek kendi memleketinde ve gerekse gittiği ilim merkezlerinde, her biri kendi alanında yetkin kişilerden farklı alanlarda dersler almıştır.

İlme adanmış bir hayat, ilim için diyar diyar gezen bir şahsiyetin kaç kişiyle görüşüp ilim aldığını tam tespit etmek elbette mümkün değildir. Yapılan araştırmalardan elde edilen bulgulara binaen et-Tirmizî'nin 8'i Tirmizli olmak üzere en az 215 kişiden ders aldığı bilinmektedir. et-Tirmizî'nin ders aldığı Tirmizli hocaları ve varsa *es-Sunen*'inde ondan aldığı rivayetlerin hadis numaralarını şöyledir.

1.Ahmed b. el-Hasan b. Cüneydib et-Tirmizî, (v. 250) 17, 195, 2296.

2.el-Câvird b Mu'âz es-Sülemî et-Tirmizî, (v. 244).

3.Sâlih b. Abdullah b Zekvân et-Tirmizî, (v. 231) 3861.

4.Muhammed b. Ahmed b. el-Hüseyn et-Tirmizî (v. ?).

5.Muhammed b. İsmâil b. Yûsuf et-Tirmizî, (v. 280) 7, 1525, 3423.

---

[16] ez-Zehebi, *Siyer* XIII /275; a. mlf., *Tezkiretu'l-Huffâz,* Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs, 2/635; İbn Hacer, *Tehzîb*. I /389; el-Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî,* (mukaddime), I/229.

[17] ez-Zehebi, *Siyer* XIII /273; a. mlf., *Tezkiretu'l-Huffâz,* I-IV, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs., II/635.

[18] Fuat Sezgin, et-Tirmizî'nin ilk eğitimine Buhâra'da başladığını söylemiş ise de kanaatimizce Sezgin'in bundan kastı Buhara bölgesidir. Bkz: Sezgin, Fuat, *Târîhu't-Turâsi'l-'Arabi,* trc., Mahmûd Fehmî Hicâzî, 1991, I/299.

6.Mektûm b. Abbâs et-Tirmizî, (v. ?) 1070.

7.Musa b. Hüzâm Ebû 'İmrân et-Tirmizî, (v. 250) 2512, 3403.

8.Hüreym b. Mis'er el-Ezdî Ebû Abdullah et-Tirmizî, (v. ?) 2613.[19]

Bunlar Tirmize mensubiyetleri açık olanlardır. Eğer et-Tirmizî'nin bütün hocaları teker teker incelenirse bu sayının artacağından kuşkumuz yoktur.

Bütün bu şahsiyetleri teker teker ele alıp incelemek mümkün olmadığı gibi bizim açımızda böyle bir gereklilik de yoktur. et-Tirmizî'nin bu şahsiyetlere hepsinden aynı zaman diliminde talebelik yapıp aynı oranda ders aldığı tabii olarak söylenemez. Biz de burada et-Tirmizî üzerinde etkileri en çok olan tabiri caizse et-Tirmizî'yi, et-Tirmizî yapan, dönemin meşhur âlimleri olan hocalarını kısaca tanıtacağız. Bunu yaparken bu âlimleri üç kategoriye ayırarak ele alacağız.

1.1.3.1.Kütüb-i sitte İmamlarının Müştereken Hadis Aldıkları Hocaları

Muhammed b. Beşşâr el-Bündâr (v. 252)

Hicri 167 yılında Basra'da dünyaya gelmiştir. İbnu'l-Müsenna diye meşhur olmuştur. Değerli şeyleri saklayan, çok hadis ezberleyen kimse anlamında Bündâr lakabıyla tanınan Muhammed b. Beşşâr, aralarında Abdurrahman b. Mehdî, Muhammed b. Cafer ve Yahyâ b. Said el-Kattân (yirmi yıl el-Kattân'ın hadis meclisine devam etmiştir.) gibilerin bulunduğu yaklaşık 70 kişiden ders almıştır.[20] Kütüb-i sitte imamları, İbn Huzeyme, Ebû Hâtim er-Râzî ve Bakî b. Mahled dâhil olmak üzere yaklaşık otuz kişi kendisinden hadis rivayet etmiştir. Döneminde muhaddislerin imamı olarak bilinen Bündâr, cerh ve ta'dil âlimlerine göre "sika" olup rivayet ettikleri hadisler muteber kaynaklarda yer almıştır. el-Buhârî (v. 256), *el-Câmiu's-Sahîh'*inde Bündâr'dan 205 hadis rivayet etmiş, ayrıca mukâtebe[21] yoluyla da kendisinden bir hadis nakletmiştir.[22] İmam Müslim (v. 261) ise *el-Câmiu's-Sahîh'*inde ondan 460 tane hadis rivayet etmiştir. Bündâr'ın rivayet ettiği hadislerin senetlerinin âlî olması, rivayet etmiş olduğu hadisleri ezberlemesi ve Ebû Dâvud'un kendisinden yaklaşık 50 bin hadis rivayet etmesi et-Tirmzî'yi de etkilemiş olacak ki ondan 442 hadis rivayet etmiştir. Bündâr annesini kırmak istemediğinden

[19] el-Hamş, e*l-İmâmü't-Tirmizî, I* /73-75.

[20] Özmen, Ramazan, "Basralı Meşhur Muhaddis Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın Hadis İlmindeki Yeri", *DÜİFD.,* cilt IX, sayın 2, Diyarbakır, 2007, s. 66.

[21] Mukâtebe: Hocanın hadisi yazıp veya yazdırıp öğrenciye göndermesidir. Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü,* İFAV, İstanbul, 2012, s. 207.

[22] Uğur, Mücteba, "Bündâr, Muhammed b. Beşşâr", md., *DİA*, 1992, VI/489.

Basra ve Bağdad'ın dışına çıkmamıştır. Uzunca bir ömrü hadis rivayetiyle geçiren Bündâr 85 yaşında hicri 252 yılında vefat etmiştir.[23]

Kuteybe b. Saîd (v. 240)

Ebû Recâ' Kuteybe b. Saîd b. Cemîl es-Sekafî, 149/150 yılında Belh'e bağlı Buğlan köyünde dünyaya gelmiştir. Kendisi Belhî ve Buğlanî nisbeleriyle de anılmaktadır. İlk gençlik yıllarında rey ve kıyas taraftarı olduğu söylenen Kuteybe, gördüğü bir rüyayı hadis ilmiyle uğraşması gerektiğine yorumlaması üzerine bu sahaya yönelmiştir. Hicri 172 yılında daha 23 yaşındayken Mekke, Medine, Mısır, Şam ve Bağdat'a yolculuklar yapmıştır. Süfyan b. Uyeyne, Mâlik b. Enes ve el-Leys b. Sad gibi büyük şahsiyetlerin de yer aldığı 117 kişiden ders almıştır.[24] Başta Kütüb-i sitte imamları (İbn Mace kendisinden direk değil de Muhammed b. Yahya ez-Zühlî ve İbn Ebî Şeybe vasıtasıyla hadis almıştır), Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn olmak üzere yaklaşık 51 kişi kendisinden hadis almışlardır. Cerh ve ta'dil âlimleri Kuteybe'yi sika olarak değerlendirmişlerdir. Hiç kimse onu zayıflar arasında zikretmemiştir. Kuteybe binlerce hadis rivayet etmiş olmasına rağmen yalnızca bir hadiste hataya düştüğü vaki olmuştur. ez-Zehebî bu hatanın Kuteybe 'den değil şeyhinden kaynaklandığını belirttikten sonra şöyle demiştir: "*Kuteybe sika ve saduktur. Yüz bin hadis rivayet etmiştir. Bir hadis için mazur görülebilir.*"[25] Kuteybe b. Saîd, İmam Mâlik'ten *el-Muvatta*'yi rivayet etmiştir.[26] Kütüb-i sitte müelliflerinin hocası olan Kuteybe 'den el-Buhârî 380, Müslim 668 ve et-Tirmizî 601 hadis rivayet etmiştir. Yaklaşık bir asırlık ömrünü ilim öğrenme ve öğretmeyle geçiren Kuteybe hicri 240 yılında 90 yaşındayken vefat etmiştir.[27]

Abbâs b. Abdulazîm (v. 246)

Asıl ismi Ebû'l-Fazl Abbâs b. Abdulazîm b. İsmail b. Tevbe el-Anberî el-Basrî'dir. Basra'da doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. İlim tahsili için değişik ilim merkezlerine gitmiştir. Abdurrzzâk b. Hemmâm (v. 211), Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Ahmed b. Hanbel ve daha pek çok âlimden hadis dersi almıştır. Kütüb-i sitte müelliflerinin yanı sıra Bakî b. Mahled, İbn Huzeyme ve daha niceleri

[23] el-Hamş, e*l-İmâmü't-Tirmizî*, I/89; Uğur, "Bündar", md., *DİA*. VI/489; ez-Zehebi, *Siyer*. XII/145.
[24] el-Hamş, e*l-İmâmü't-Tirmizî*, I/83; ez-Zehebi, *Siyer*. XI/15.
[25] ez-Zehebi, *Siyer*, XI/23-24.
[26] Sandıkçı, Kemal, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadîs*, TDV, Yay., Ankara, 1991, s. 437.
[27] Çakın, Kamil, "Kuteybe b. Saîd", *md., DİA,* 2002, XXVI/492.

kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. el-Buhârî kendisinden munkati'[28]sened (Ta'lik)[29] ile 1 hadis, Müslim muttasıl senetle 8, et-Tirmizî ise 13'ü muttasıl 1'i munkati' olmak üzere 14 hadis rivayet etmiştir. Abbâs b. Abdulazîm 246 yılında Basra'da vefat etmiştir.[30]

Amr b. Ali el-Fellâs (v. 249)

Tam ismi; Ebû Hafs Amr b. Alî b. Bahr el-Fellâs el-Bâhilî es-Seyrafî hicri 160 yılları civarında dünyaya gelmiştir. el-Fellâs daha küçük yaşlarındayken hadis ilmine başlamıştır.[31] Hammâd b. Zeyd'in derslerine bir süre devam ettikten sonra Süfyân b. Uyeyne, Veki' b. Cerrâh ve Yahyâ b. Saîd el-Kattân gibi nice âlimden dersler alarak onlardan hadis rivayet etmiştir. Başta Kütüb-i sitte müellifleri olmak üzere Zuheyr b. Harb, Ebû Zür'a er-Râzi, İbn Ebî'd-Dünyâ, Ahmed b. Hanbel, Cerîr et-Taberî ve daha nice âlim kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. el-Buhârî 56'sı muttasıl 2' si de munkâti senetle 58 hadis, Müslim muttasıl senetle 12 ve et-Tirmizî 18'i muttasıl 3'ü de mukâti' olmak üzere toplam 21 hadis rivayet etmiştir. el-Fellâs hicri 249 yılında Sâmerrâ'nın Asker kasabasında vefat etmiştir. [32]

Muhammed b. el-Müsennâ (v. 252)

Tam ismi; Muhammed b. el-Müsennâ b. Ubeyd b. Kays b. Dinâr ez-Zemîn el-Basrî'dir. Muhammed b. Beşşâr Bündâr'ın çağdaşı olan Muhammed b. el-Müsennâ 167 yılında Basra'da doğmuştur. Muhammed b. el-Müsennâ zamanın geleneğine uyarak, ilim tahsil etmek için Irak'a gitmiştir. Aralarında Süfyân b. Uyeyne, Yahyâ b. Saîd el-Kattân gibi âlimlerin olduğu 100 den fazla kişiden hadis rivayet etmiştir.

Kütüb-i sitte müelliflerinin hepsi Ebû Züra', Ebû Hâtim ve İbn Ebî Dünyâ ile daha nice âlim kendisinden hadis almışlardır. Hadis senetlerine çok titizlik gösteren Muhammed b. el-Müsennâ, bütün muhaddisler tarafından makbul görülmüştür. el-Buhârî ondan 114'ü muttasıl, 1 de munkati' senedle toplam 115, Müslim 837'si

---

[28] Munkati': senedinde peş peşe olmayarak iki veya sahabeden sonra bir râvisi atlanmış olan hadistir. Aydınlı, *Hadis Istılahları,* s. 209.

[29] Ta'lik: İsnadın raviden olan tarafından bir veya daha çok kişiyi söylememeye denir. Bazı âlimler bütün isnadı hazfederek hadisi "kâle Resulullah(s.a.s)," "kâle İbnu Abbâs" gibi eda lafızlarıyla doğrudan kaynağından nakletmeye de ta'lik demişlerdir. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri,* Ankara, TDV Yay., 1992, s. 390.

[30] el-Mizzî, Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. Zekî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk., Beşâr Avvâd Ma'ruf, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1988, XIV/222-225; ez-Zehebî, *Siyer,* XII/302-303.

[31] Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadîs*, s. 174.

[32] Atawuti Jiaerfu. *Kütüb-i Sitte Müelliflerinin Müştereken Hadis Aldıkları Hocaları.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE., İstanbul. 1998, 45-53; ez-Zehebî, *Siyer,* XI/470-472; Başaran, Selman, "Fellâs", *md., DİA*, 1995, XII/309, Özmen, a.g.m. s. 66.

muttasıl 9'u munkati' olmak üzere 846 hadis, et-Tirmizî 76'si muttasıl 4' munkati' olmak üzere toplamda 80 hadis rivayet etmiştir. Ömrünün tamamını ilme adayan Muhammed b. el-Müsennâ, çağdaşı Bündâr'dan 3 ay sonra aynı yıl olan 252'de Basra'da vefat etmiştir.[33]

Ziyâd b. Yahyâ (v. 254)

Basrâ'nın önde gelen sika muhaddislerinden olan, Ebû Hattâb Ziyâd b. Yahyâ b. Hessân el-Basrî'nin ne zaman doğduğu bilinmemektedir. İçlerinde Dâvût et-Tayâlisi, Abdülmecid es-Sekkâfî ve Bişr el-Mufaddal'ın da bulunduğu yaklaşık 35 hocadan ders aldığı zikredilmiştir. Ziyâd b. Yahyâ'dan kütüb-i sitte müellifleri ile İdris er-Râzi, Cerîr et-Taberî ve niceleri hadis almışlardır. Ziyâd b. Yahyâ, Ebû Hâtim er-Râzi ve İbn Huzeyme gibi hadis otoriteleri tarafından hüsn-i kabul görmüştür. Hicri 254 yılında vefat eden Ziyâd b. Yahyâ'dan el-Buhârî yalnızca bir hadis, Müslim ve et-Tirmizî ise 6'şar hadis rivayet etmişlerdir.[34]

Ebû Saîd el-Eşecc el-Kindî (v. 257)

Kufe'nin önde gelen muhaddislerinden olan ve daha çok el-Eşecc lakabıyla tanınan Ebû Saîd Abdullah b. Saîd b. Husayn el-Eşecc el-Kindî el-Kufi. 167 yılında dünyaya gelmiştir. el-Eşecc tefsirleriyle de meşhurdur. İlk eğitime başlaması 180 yılından sonra olmuştur. el-Eşecc, Abdullah b. İdris, Hafs b. Ğiyâs ve Muhammed b. Fudayl gibi âlimlerden oluşan yaklaşık 50'den fazla kişiden hadis almıştır. Kendisinden de kütüb-i sitte müelliflerinin yanı sıra Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Ebû Hâtim er-Râzî ve daha nice âlim, hadis rivayet etmiştir. Şeyhu'l-İslâm vasfıyla anılan el-Eşecc, kendi döneminde İslâm temel ilimlerini en iyi bilen âlimlerden biri olarak Küfe'nin muhaddisi, müftüsü ve müfessiri olarak halkın başvuru kaynağı olmuştu. el-Buhârî, kendisinden 114'ü muttasıl, 1'i de munkati toplam 115 hadis, Müslim 837'si muttasıl, 9'u munkati' toplam 846 hadis, et-Tirmizî 76'si muttasıl 4'ü munakti olmak üzere toplam 80 hadis rivayet etmiştir. Yaşadığı uzun ömrü ilme adayan el-Eşecc hicri 257 yılında vefat etmiştir.[35]

---

[33] ez-Zehebî, *Siyer*. XII/123-126; a. mlf., *Tezkira,* II/512; Atawuti, *Kütüb-i Sitte Müelliflerinin Müştereken Hadis Aldıkları Hocaları*, s. 71-75.

[34] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl.* IX/523-525; Atawuti, *Kütüb-i Sitte Müelliflerinin Müştereken Hadis Aldıkları Hocaları*, s. 88-91.

[35] ez-Zehebî, *Siyer,* XII/182-185; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl,* II/501-502; Atawuti, *Kütüb-i Sitte Müelliflerinin Müştereken Hadis Aldıkları Hocaları*, s. 95-101.

Y'akub b. İbrahim (v. 252)

Yakub b. İbrahim b. Kesir b. Zeyd ed-Devrakî el Bağdadi'dir. Fars asıllı olan Yakub b. İbrahim, başına uzun takke taktığı için ed-Devrakî diye meşhur olmuştr. Hicri 166 yılında dünyaya gelmiştir. Yakub b. İbrahim, aralarında Süfyân b. Uyeyne, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Hafs b. Ğiyâs vb. âlimlerin bulunduğu yaklaşık 50 kişiden ders almıştır. Bunlardan 28'i kütüb-i sitte'nin hepsinden rivayetleri olan râvilerdir. Başta kardeşi Ahmed b. İbrahîm ed-Devrakî ile kütüb-i sitte müelliflerin hepsi ve daha nice âlim kendisinden ilim alıp, hadis rivayet etmişlerdir. Muhaddis olmasının yanında aynı zamanda iyi bir müfessir olan Yakub b. İbrahim ed-Devrakî, çokça hadis toplayarak oluşturduğu eserlerle[36] hadis ilmine büyük katkılar sunmuş, cerh ta'dil âlimlerince sika kabul edilmiştir. el-Buhârî, kendisinden 35'i muttasıl 1'de munkati' senedle 36; Müslim muttasıl senedle 38 hadis; et-Tirmizî de muttasıl senedle 9 hadis rivayet etmiştir. Ömrünü ilme hizmetle geçiren Yakub b. İbrahim ed-Devrakî, hicri 252 yılında Bağdâd'ta vefat etmiştir.[37]

Muhammed b. Ma'mer (v. 256)

Daha çok el-Behrânî lakabıyla bilinen Basralı bir muhaddis olan, Muhammed b. Ma'mer'in tam ismi: Abû Abdullah Muhammed b. Ma'mer el-Behrânî el-Kaysî el-Basrî'dir. Doğum tarihi ve ailevi hayatıyla ilgili pek bir malumat bulunmamaktadır. Muhammed b. Ma'mer 'in yaklaşık olarak 30 kişiden hadis öğrendiği nakledilmektedir. Bunlardan 13 kişisi kütüb-i sitte'nin hepsinden rivayetleri bulunan şahıslardır. Muhammed b. Ma'mer 'den Kütüb-i sitte müelliflerinin yanı sıra, İdris er-Râzî, (v. 277) Ebû Tâlib en-Nisâbûri ve Zekeriya b. Yahyâ es-Sâcî'nin de bulunduğu pek çok muhaddis hadis rivayet etmiştir. el-Buhârî, Muhammed b. Ma'mer'den muttasıl senedle 3 hadis, Müslim 4 hadis, et-Tirmizî ise 1 hadis rivayet etmiştir. Ebû Hâtim, Ebû Dâvûd ve Nesâî tarafından sika olarak değerlendirilen Muhammed b. Ma'mer hicri 256 yılında vefat etmiştir.[38]

Nasr b. Ali (v. 250/251)

---

[36] "*el-Müsned"* ve *"et-Tefsîr"* adındaki eserleri günümüze ulaşıp ulaşmadığı bilinememektedir. el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl,* XXXII/312; Atawuti, *Kütüb-i Sitte Müelliflerinin Müştereken Hadis Aldıkları Hocaları*, s. 86.

[37] Başaran, Selman, "Devrakî Ya'kub b. İbrahim", md., *DİA,* 1994, IX/248; ez-Zehebî, *Siyer*. XII/141-144; a. mlf., *Tezkira,* II/505-506.

[38] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl,* XXVI/485-487; ez- Zehebî, *Tezkira,* II/563; Atawuti, *Kütüb-i Sitte Müelliflerinin Müştereken Hadis Aldıkları Hocaları*, s. 91-96.

Basrâ'nın güvenilir muhaddislerinden olan, Ebû Amr Nasr b. Ali b. Suphân b. Übeyy el-Ezdî el-Cehdamî el-Basrî, 160 küsur yılında doğmuştur. Dönemin geleneği olan ilim için yolculuk yapma geleneğine o da uyarak Bağdad'a gidip orada ilim tahsil etmiştir. İçlerinde Süfyan b. Uyeyne, Bişr b. Mufaddal ve Ömer b. Ali'nin de bulunduğu yaklaşık 70 kişiden hadis dersi almıştır. Bu 70 şahıstan 37'si Kütüb-i sitte hepsinden riayetleri bulunan kişilerdir. Kendisinden İbn Ebî Dünyâ, Bakî b. Mahled ve ez-Zühlî ile kütüb-i sitte müelliflerinin hepsi, hadis rivayet etmişlerdir. el-Buhârî muttasıl senedle 6 hadis, Müslim 55 hadis ve et-Tirmizî 60'ı muttasıl 3'ü munkati' olmak üzere toplam 63 hadis rivayet etmiştir. Nasr b. Ali 250/251 yılında vefat etmiştir.[39]

1.1.3.2. Yüzden Fazla Hadis Aldığı Hocaları

Kuteybe b. Saîd (v. 240), 601 hadis**.**

Muhammed b. Beşşâr/Bündâr (v. **252***)*, 442 hadis.

Muhammed b. Ğaylân Ebû Ahmed el-Mervezî (v. 239),[40] 292 hadis.

Henâd b. es-Serî (v. 243),[41] 280 hadis.

Ahmed b. Menî' el-Beğavî (v. 244),[42] 249 hadis.

Muhammed b. Yahyâ el-A'denî (v. 244),[43] 180 hadis.

Muhammed b. A'lâ el Hemedânî (v. 248),[44] 176 hadis.

---

[39] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVI/355-361; ez-Zehebî, *Siyer*, XII/133-136; a. mlf., *Tezkira*, II/519; Atawuti, *Kütüb-i Sitte Müelliflerinin Müştereken Hadis Aldıkları Hocaları*, s. 54-60.

[40] Muhammed b. Ğaylân Ebû Ahmed el-Mervezî. Doğum tarihi ve yeriyle ilgili kaynaklarda bilgi mevcut değildir. Ahmed b. Hanbel kendisini tanıdığını, sünnet ehli bir insan olduğunu ve Mihne zamanında hapse atıldığını söylemektedir. en-Nesâi de kendisinin sika olduğunu belirtmiştir. Muhammed b. Ğaylân, Süfyân b. Uyeyne, Fazl ibn Musa ve Velîd b. Müslim gibi daha nice âlimden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden ise Ebu Züra', Ebu Hâtim ve Heysem b. Halef ile kütüb-i siite müellifleri (Ebû Dâvûd hariç) hadis rivayet etmişlerdir. et-Tirmizî'nin kendisinden 292 hadis rivayet etmiş olan Muhammed b. Ğaylân 239 yılında vefat etmiştir. Bkz., el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl,* XXVII/305-307; ez-Zehebi, *Siyer,* XII/223-224; el-Hamş, e*l-İmâmü't-Tirmizî,* I/82.

[41] Henâd b. es-Serî: Kufeli olan Henâd'ın isimi; Henâd İbn es-Serî İbn Mus'ab b. Ebî Bekr et-Temîmî ed-Dârîmî el-Kûfi'dir. *ez-Zühd* kitabının müellifi olan Henâd b. es-Serî 152 yılında doğmuştur. et-Tirmizî'nin kendisinden 280 hadis rivayet etmiş olduğu Henâd b. es-Serî hicri 243 yılında 91 yaşında vefat etmiştir. Bkz., ez-Zehebi, *Siyer,* XI/464-465; el-Hamş, e*l-İmâmü't-Tirmizî,* I/82.

[42] Ahmed b. Menî'nin tam ismi; Ahmed b. Menî' b. Abdurrahman Ebu Cafer el-Beğavî'dir. 160 yılında doğmuştur. Kütüb-i Sitte müelliflerin hepsinin hocası olan Ahmed b. Menî, hicri 244 yılında vefat etmiştir. Bkz., ez-Zehebi, *Siyer,* XI/483-484; a. mlf., *Tezkira,* II/481-482.

[43] Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ b. Ebî Ömer el-Adenî'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Kendisi birçok kişiden ders aldığı gibi birçok kişiye de der vermiştir. Başta kütüb-i sitte müelliflerinden İmam Müslim, İbn Mace ve et-Tirmizî olmak üzere nice âlim kendisinden hadis dersi almıştır. Muhammed b. Yahyâ el-Adenî, hicri 244 yılında vefat etmiştir. Bkz., ez-Zehebi, *Siyer,* XII/96-97; el-Hamş, e*l-İmâmü't-Tirmizî,* I/82.

Ali b. Hücr es-Sa'di (v. 244),[45] 163 hadis.

Abd b. Hamîd el-Keşşî (v. 249),[46] 158 hadis.

et-Tirmizî'nin bu kişilerden aldığı hadislerin toplamı 2541 hadis yapmaktadır. Bu da et-Tirmizî'nin *es-Sunen*'ine de aldığı hadislerin yaklaşık olarak %62'sine tekabül etmektedir. Bu uygulama et-Tirmizî'nin hoca seçiminde ne kadar dakik olduğunu bizlere göstermektedir.

1.1.3.3.et-Tirmizî'nin Ders Aldığı Kütüb-i sitte Müellifleri

el-Buhârî (v. 251)

et-Tirmizî'nin yaşadığı üçüncü asır hadis ilimleri açısından altın çağdır. et-Tirmizî gerek doğup büyüdüğü Tirmiz'de gerekse ilim tahsili için gittiği diğer ilim merkezlerinde birçok hocayla hemhal olmuş o devrin büyük üstatlarına talebelik yapmıştır. Birçok kişiye nasip olmayan, el-Buhârî'ye talebe olma bahtiyarlığı et-Tirmizî'ye nasip olmuştur.[47] et-Tirmizî kendisinden uzun süre ders almış ve kendisinden çokça istifade etmiştir. İmam el-Buhârî'nin et-Tirmizî üzerinde büyük etkisi olmuştur. Bu tesiri et-Tirmizî'nin kendi ifadesinde bulmak mümkündür. et-Tirmizî hocasını şöyle tanıtmıştır: "*İlel, tarih ve isnad konusunda Irak ve Horasanda Muhamed b. İsmail'den daha âlimini görmedim.*"[48] İlel, ravi tenkidi ve tarih konusundan bildiklerinin hocası el-Buhârî'den aldığını dile getirmiştir. et-Tirmizî, el-Buhârî'den aldıkları sadece hadisle sınırlı kalmamış aynı zamanda hadis fıkhını da

---

[44] Ebû Kurayb el-Hemedânî diye bilinen bu zat 161 yılında doğmuştur. İlim için değişik diyarlara gidip birçok hocadan ders almıştır. Kütüb-i sitte müelliflerinin hepsinin yanı sıra aralarında İbn Ebî Dünya ve Ebû Zura gibilerin de olduğu birçok kişiden hadis rivayet etmiş olan el-Hemedânî hicri 248 yılında vefat etmiştir. Bkz., ez-Zehebi, *Siyer,* XI/394-398; el-Hamş, e*l-İmâmu't-Tirmizî*, I/82.

[45] Ali b. Hücur b. İyâs b. Mukâtil es-Sa'di el-Mervezî, 154 yılında dünyaya gelmiştir. Haremeyn, Irak, Şam, Cezire ve Horasan'a ilim tahsili için giden Ali b. Hücur'den yaklaşık 170 kişi hadis nakletmişlerdir. Birçok eser kaleme alan Ali b. Hücur'ın *Ahkâmu'l-Kur'an* önde gelen eserleri arasındadır. Kütüb-i sitte müelliflerinden el-Buhârî, Müslim, en-Nesâi ve et-Tirmizî'nin hocası olan Ali b. Hücur, hicri 244 yılında vefat etmiştir. Bkz., ez-Zehebi, *Siyer,* XI/508-512; el-Hamş, e*l-İmâmu't-Tirmizî*, I/82.

[46] Ebû Muhammed 'Abd b. Hâmîd b. Nasr, kendisi el-Keşşî diye meşhur olup hicri 170 yılında dünyaya gelmiştir. Birçok diyarı gezen el-Keşşî önemli şahsiyetlerden ders almıştır. hadis hafızı olan el-Keşşî *Müsned* adında bir eser yazmıştır. Kütüb-i sitte müelliflerinde Müslim ve et-Tirmizî muttasıl olarak kendisinden hadis almışken el-Buhârî ta'lik olarak kendisinden hadis almıştır. Sika olarak bilinen el-Keşşî, hicri 249 yılında vefat etmiştir. ez- Zehebi, *Siyer,* XI/235-238; ez-Ziriklî, *el-A'lâm.* III/269.

[47] ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VI/322.

[48] Itr, e*l-İmâmu't-Tirmizî,* s. 18; İbn Hallikân, Abu'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed Ebû Bekr, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, thk., İhsân Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut, 1978, IV/278.

ondan almıştır.[49] İmam el-Buhârî de "*benim senden istifade ettiklerim senin benden istifada ettiklerinden daha çoktur*"[50] diyerek öğrencisi olan et-Tirmizî lehinde hüsnü şehadette bulunmuştur. el-Buhârî de yaşı kendisinden daha küçük olmasına rağmen et-Tirmizî'den hadis almıştır.[51]

et-Tirmizî *es-Sunen*'inde, hocası el- Buhârî'den "tahdis" yoluyla 39 hadis, "sema'" yoluyla da 44 hadis rivayet etmiştir.[52] et-Tirmizî el-Buhârî'den sadece hadis almakla kalmamış hadisleri değerlendirirken de hocasının değerlendirmelerine başvurmuştur. "Muhammed b. İsmail el-Buhârî, dedi ki" veya "Muhammed b. İsmail'e sordum" gibi cümlelerle ifade ettiği toplam 114 yerde[53] kendisinden aldığı bilgileri paylaşmıştır.

et-Tirmizî, hocası el-Buhârî'den bu denli istifade etmesine rağmen, onu körü körüne taklit eden bir mukallit olmamış yerine göre kendisine muhalefet etmiştir. et-Tirmizî, *es-Sunen*'inde 4 yerde hocasına muhalefet ederek, el-Buhârî gibi bir hocayi dahi körü körüne taklid edemeyeceğini bizlere göstermiştir.[54]

İmam Muslim (v. 256)

et-Tirmizî el-Buhârî'ye talebelik yaptığı zaman dilimi kadar olmasa da İmam Muslim'e de talebe olma şerefine nail olup ondan ders almıştır. et-Tirmizî *es-*

---

[49] ez-Zehebi, *Tezkira*, II/634.

[50] Itr, e*l-İmâmu't-Tirmizî*, s. 18; el-Mubârekfûrî. *Tuhfetu'l-Ahvezî*, (mukaddime), s. 340.

[51]el-Buhârî gibi bir âlimin iki tane de olsa et-Tirmizî'den hadis alması et-Tirmizî için büyük bir onur olsa gerektir. el-Buhârî'nin et-Tirmizî'den hadis aldığı veya ona dayandırarak hadis rivayet etmiş olduğu vaki değildir. Fakat et-Tirmizî, rivayet etmiş olduğu bir hadisin değerlendirmesinde Muhammed b. İsmail'in bu hadis kendisinden işittiğini söylemiştir. et-Tirmizî, *es-Sunen*, 50, Kitâbu'l-Menâkıb21, hadis no: 3727, (IV/639), et-Tirmizî'nin "Muhammed b. İsmail benden aldı" dediği hadis iki tane olup birisi yukarda belirtmiş olduğumuz hadistir. Diğeri ise Ahmed Şakir'in tahkik ettiği baskıda "Muhammed b. İsmail bunu benden işitti" ibaresi yoktur. Fakat Beşşâr Avvâd Ma'rûf'un başkanlığında bir heyetin tahkikiyle basılan nüshada,3303 numaralı hadisin değerlendirilmesinde bu ibare mevcuttur.

[52] Shehu, Merxhan, *Kütüb-i Sitte Musanniflerinin Birbirlerinden Rivayetleri.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE., İstanbul. 2010, s. 67-68.

[53]et-Tabbâ, İyâd Hâlid, *el-İmâm et-Tirmizî el-Hâfiz en-Nâkid Fakîhu's-Selefî ve Câmiu's-Süneni*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 2001, s. 100.

[54] et-Tirmizî'nin hocasına muhalefet ettiği ilgili hadislerin numaraları: *es-Sunen*, 17(I/25), 22 (I/37), 1886 (IV/303), 2393 (IV/599), bu son hadisle (2393) ilgili değerlendirmeyi et-Tirmizî *İlelu'l-Kebîr* adlı eserinde yapmıştır. Bkz., Anas Aljaad, "el-Mesâilu'letî Hâlefe Fîhâ et-Tirmizî fî Sünenihî Şeyhihî el-Buhârî." KÜİFD., Cilt, 2, Sayı, 2, 2015, s. 151-176.

Sunen'inde حدثنا مسلم بن حجاج lafzıyla "tahdis" formatında yalnızca bir hadis rivayet etmiştir.[55] Bu rivayetten başka İmam Muslim'e ait rivayet veya dirayet bilgisi yoktur.

Ebû Dâvûd (v. 275)

et-Tirmzî, kütüb-i sitte müelliflerinden Ebû Dâvûd'tan (v. 275) da ders almıştır." حدثنا أبو داود سليمان" kalıbıyla kendisinden 3 tane hadis rivayet etmiştir.[56] et-Tirmizî hocası Ebu Dâvûd'dan aldığı üç hadisin yanı sıra "sema'" yoluyla da Ebû Dâvûd'dan üç hadis ile dirâyet bilgisini nakletmiştir.[57]

1.1.4. Talebeleri

et-Tirmizî birçok âlimin yaptığı gibi hem talebeliği hem de hocalığı birlikte götüren şahsiyetlerdendir. Bir taraftan hadis öğrenimi için diyar diyar dolaşırken diğer taraftan ise kendisine hadis öğrenmek için gelen talebeleri de geri çevirmeyerek onlara hocalık yapmıştır. Kendisi birçok kişiden ders aldığı gibi birçok kişiye de hadis dersi vermiştir. et-Tirmizî'den ders alanların sayıları yüzlerle ifade edilmektedir. Biz burada et-Tirmizî'nin meşhur birkaç talebesinin biyografisine girmeden isimlerini vermekle yetineceğiz.

Hammâd b. Şakir el-Verrâk (v. 311).[58]

Muhammed b. Anber en-Nesefî (v. 320).[59]

Abdullah b. Nasr b. Süheyl el-Bezdevî (**v.** 323)

Muhammed b. Münzir el-Herevî (v. 326)

[55] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 6, K, Siyâm 4, hadis no: 687, (III/62).

[56] et-Tirmizî'nin Ebu Dâvûd'tan aldığı hadisler şunlardır: Salât 352, hadis no: 486 (II/356); Menâkıb 32, hadis no: 3789 (V/664); el-Mubârekfûrî *Tuhfetu'l-Ahvezî*, Deâvât 19, hadis no: 3682 (X/72). Bu hadis Ahmed Şakir'in (Ahmed Şakir ilk iki cildin tahkikini yapmıştır) tahkikiyle bilinen nüshada mevcut değildir. Aynı nüshanın muhakkiklerinden olan Kemal Yûsûf el-Hût, *Tuhfetu'l-Ahvezî* 'de yer alıp da Ahmed Şakir nüshasında olmayan on hadisin içerisinde bu hadisi de zikretmiştir, diğer iki hadis Ahmed Şakir'in nüshasında da mevcuttur. Bkz., et-Tirmizî, *es-Sunen*, V/622.

[57] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 2,K, Salât 342, hadis no: 466, (II/330); 6, K, Siyâm 24, hadis no:719,(III/88); 46, K, Fezâilü'l-Kur'an 11, hadis no:2901, (V/169).

[58]Hammâd b. Şakîr b. Seviyye Ebû Muhammed en-Nesefî'dir. et-Tirmizî'nin yanı sıra el-Buhârî'den de hadis rivayet etmiş olup *Sahîhu'l-Buhârî*'nin ravilerinden birisidir. Hicri 311 yılında vefat etmiştir. ez-Zehebi, *Siye*, XV/5.

[59] Ebu Fazl Muhamed b. Mahmûd b. Anber en-Nesefî. et-Tirmizî'den *es-Sunen* kitabını rivayet etmiştir. el-Hamş, e*l-İmâmu't-Tirmizî*, I/113.

Ebû Bekr Ahmed b. Âmir es-Semerkandî (v. ?).[60]

1.1.5. İlmi Kişiliği ve Hadisçiliği

et-Tirmizî'nin doğup büyüdüğü asır olan üçüncü asır İslam düşünce tarihinin en hareketli olduğu dönemdir. Bu dönemde gerek itikâdi gerekse amelî mezhepler teşekkül etmiştir. Bilhassa ehl-i hadis ile Mutezile arasında çok yoğun tartışmalar meydana gelmiş, hadis ehlini hedef alan *mihne* olayı vuku bulmuştur. Hicri III. asır Müslümanlar için genel olarak zorlu bir süreç olsa da aynı zamanda genel olarak İslamî ilimler, özelde hadis ilmi açısından altın çağ olarak kabul edilmiştir. Çünkü bu asırda daha önce belirlenen hadis tahammül ve eda kuralların bir kısmı yazılı hale gelmiş, hadis ilimleriyle ilgili temel eserler bu dönemde kaleme alınmıştır. Bu asrı hadis açısından ehemmiyetli kılan en önemli etken bu asrın hadisin tasnif dönemi olmasıdır. et-Tirmizî'nin kitabının da içerisinde yar aldığı kütüb-i sitte bu asırda vücuda gelmiştir. Ahmed b. Hanbel (ö. 241), el-Buhârî, Müslim ve daha nice hadis âlimleri bu dönemin önde gelen simaları olup bu dönemde eserlerini telif etmişlerdir. Hadis ilminin zirvesi olarak adlandırılan bu asrın âlimlerinden et-Tirmizî, olgunlaşan bu büyük ilmi mirastan faydalanmış kendisi de bu ilme hizmet edip katkı sunmuştur.[61]

et-Tirmizî denilince akla ilk gelen şey hiç şüphe yoktur ki *hasen* terimidir. Bu terim adeta et-Tirmizî ile özdeşleşmiştir. İbn Teymiyye bu konda şöyle demştir: "et-Tirmizî'den önce hadisler "*sahih" ve "zayıf"* diye ikiye ayrılırken, ilk defa et-Tirmizî hadisi s*ahih", "hasen" ve "zayıf*" diye üç gruba ayırarak sınıflandırmıştır."[62] "Hasen" terimi hicri II. asırda sadece sözlük anlamında kullanılırken, hicri III. asırda et-Tirmizî tarafından tarifi yapılarak, terim olma özelliği kazanmıştır.[63]

Aslında "*hasen*" terimi et-Tirmizî'den önce hocaları Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medînî ve el-Buhârî tarafından kullanılmıştır.[64] Bu şahsiyetler "*hasen*" tabirini bazen "*sahih*" bazen "*hasen*" ve bazen de "*garib*" anlamında kullanılmasına bakarsak, "*hasen*" terminin belirli bir tanımın olmadığını göstermektedir. el-

[60] el-Hazirî, Tâhir el-Ezher, *el-Medhal ilâ Câmii'l-İmâmi't-Tirmizî,* Mektebu'ş-Şuûni'l-Fenniyye, Kuveyt, 2007, s. 38.
[61] Yücel, Ahmet, *Hadis Tarihi,* İstanbul, İFAV, 2013, s. 7; Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarih,* TDV Yay, Ankara, 2007, s.231-232.
[62] İbn Teymiyye Takıyyuddîn Ahmed, *İlmu'l-Hadîs*, 'Âlimu'l-Kutub, Beyrut, 1985, 81-82.
[63] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 51, İlel, V/711; Uğur, Mücteba, "Hasen", md., *DİA,* 1997, XVI/374.
[64] İbn Receb, Abdurrahman b. Ahmed, *Şerhu İleli't-Tirmizî,* thk., Nurettin Itr, Dâru'l-Melâh, yy., I. Bsk., 1978, I/342.

Buhârî'nin "hasen" olarak tanımladığı rivayetleri *Sahîh*'ine almaması onun hasen hadisleri sahih hadislerden düşük bir rütbede gördüğünü göstermektedir.[65] et-Tirmizî'den önceki âlimlerin "hasen" termini kullanmaya metodlarına baktığımızda Ahmet Yücel'i şu tesbiti yerinde bir tesbit olduğu kanaati güçlenmektedir: "Hasen terimi daha önce Ali b. el-Medînî, Ahmed b. Hanbel, el-Buhârî, Ebu Dâvûd ve Ebû Hâtim tarafından terim olarak kullanılmıştır. et-Tirmizî, ise tarafı yapan ve en çok kullanandır".[66]

et-Tirmizî, kendi kitabında daha önce olmayan bir yöntemi de geliştirmiştir. Hocaları olan el-Buhârî ve Müslim'in yöntemlerini bir araya getirmiştir: kitabını konuları/bablara göre derleyerek el-Buhârî'nin yöntemini takip etmenin yanı sıra hadislerin değişik senetlerini vererek de Müslim'in yöntemini takip ederek iki hocasının yöntemlerini bir eserde toplamıştır. et-Tirmizî, hadisleri sadece sened yönünden incelemez, aynı zamanda o hadisten çıkan fıkhî hükümlere de değinmektedir. et-Tirmizî, zikretmiş olduğu hadisten hangi imamın nasıl bir hüküm çıkardığına değinerek, adeta karşılaştırmalı fıkıh yöntemiyle bizlere sunmaktadır. et-Tirmizî, sadece önceki âlimlerin içtihatlarını zikretmekle yetinmeyerek kendisi de hadiste hükümler istinbat ederek mukallit bir şahsiyet olmadığını bizlere göstermiştir. [67]

et-Tirmizî'nin hadis ilmine katkılarından birisi de, hadisleri değerlendirirken sadece tek/müfret bir kalıpla hadisi değerlendirmemesi ve mürekkeb olan " حسن صحيح غريب", "صحيح غريب" ve " حسن غريب" vb. kalıblarını kullanarak, aynı hadisin farklı tariklerine binaen bir hadis için farklı değerlendirmelerinin olabileceğine işaret ederek yeni bir çığır açmıştır.[68] Bütün bu meziyetlere bakarak İbnu'l-Esîr, et-Tirmizî'nin eserinin sahasında yazılan en güzel eser olduğunu, en çok faydalı olan olduğunu ve tekrarları en az olan eser olduğunu söyleyerek beğenisini dile getirmiştir.[69] et-Tirmizî'nin eserini okuyan kimse, hadis ve sened bilgisinin yanı sıra o hadiste fıkhi bir çıkarım varsa veya bir mezhep sahibi ondan bir hüküm çıkartmışsa

[65] Özdemir, Veysel, "Hadislerin Sıhhat Açısından Taksimi ve Hasen Hadis Istılâhının Ortaya Çıkışı," *MÜİFD*., Cilt 45, Eylül, 2013, s. 67-110.
[66] Yücel, Ahmed, *Hadis Istılahlarının Doğuşu ve Gelişimi.* İstanbul, İFAV, 2014, s. 175.
[67] Örnek için Bkz, et-Tirmizî, *es-Sunen*, 8, Cenâiz 15, hadis no: 990, (III/306).
[68] Bu terimlerin ifade ettiği manalar için bkz: Yılmaz, Selim, *Sünen-i Tirmizî'de Hadis Istılahları ve Tirmizî'nin Hadisleri Değerlendirme Usulü*, HÜSBE., (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Şanlıurfa, 2015, s. 36-65.
[69] Itr, e*l-İmâmu't-Tirmizî*, s. 152.

onu da öğrenme imkanı bulduğu için çok yönlü ve istifadesi kolay olan bir eserle karşılaşmış olacaktır.

1.1.6.Vefatı

Koca bir ömrü ilim tahsiliyle geçirerek bu alanda şaheser diyebileceğimiz muazzam eserler bırakan et-Tirmizî hayatını ilme vakfetmiştir. Ömrünün sonlarında görme yeteneğini kaybeden et-Tirmizî 13 Recep 279 (9 Ekim 892) yılında Tirmiz'e bağlı Buğ Köyünde vefat etmiştir.[70]

1.1.7. Eserleri

Dönemin önde gelen âlimlerinden ders alan et-Tirmizî aldığı ilmi daha ileriye taşıyarak, müktesebatını kaleme dökerek farklı konularda önemli eserler vücuda getirmiştir. Bizler de ilk önce diğer eserlerin, ele alacağız. Konumuza mevzu bahis olan *es-Sunen* adlı eserini ayrı bir başlık altında ele alıp tanıtımında diğerlerine nispetten biraz daha detaylıca inceleyeğiz.

eş-Şemâilu'n-Nebeviyye

Bu eser *Şemâilu't-Tirmizî* diye de meşhur olmuştur. Tam adı; *eş-Şemâilü'n-Nebeviyye ve'l-Hasâisu'l-Mustafaviyye*'dir. et-Tirmizî'nin *Kitâbu'ş-Şemâili,* konusunda yapılan ilk çalışma olması hasebiyle ayrı bir öneme sahiptir. 55 bölüm ve bir hatimeden oluşan bu eser Resulullah'ın dış görünüşünü, kıyafetini, yeme içmesini, konuşma tarzını, ibadetini, ahlakını ve ölümünü ele almaktadır.[71] et-Tirmizî eserinde tamamıyla Hz. Peygamber'ın (s.a.v) beşeri yönünü ele almış, mucize, savaş vb. konulara yer vermemiştir. Eser tertip ve muhteva bakımından şemail konusunda yazılan eserlerin en mükemmeli kabul edilmiştir.[72] Bu münasebetle kendisine yönelik şerh, tercüme ve ihtisar çalışmaları da hayli çoktur.[73]

el-İlelü'l-Kebîr

İlel kitapları fıkıh bablarının tertibine göre toplanmış muallel hadislerin toplanıp değerlendirildiği kitaplardır.[74] *el-İlelü'l-Müfred* diye de bilinmektedir. "et-

[70] ez-Zehebi, *Siyer*, XIII/277; Itr, e*l-İmâmu't-Tirmizî*, 530.
[71] Yardım, Ali, "Şemâil Nebinin Doğuşu ve Tirmizî'nin Kitâbu'ş-Şemâili," *ODEÜİFD*., İzmir, 1983, s. 353-359.
[72] Kandemir, M. Yaşar, "eş-Şemâilu'n-Nebeviyye", md., *DİA,* 2010, XXXVIII/500-501.
[73] el-Kettânî, Şemâil üzerinde yapılan 43 şerhin ismini verirken Ali Yardım bu sayıyı 60'a çıkartmaktadır. Bkz., el-Kettânî, Ebu Abdullah Muhammed b. Cafer, *er-Risâletu'l-Mustatrafe,* thk., Ebu Ya'lâ el-Beydâvî, Dâru'l-Kututbi'l-İlmiyye, Beyrut 2011, s. 333-335; Yardım, a.g.m, s. 62-72.
[74] Itr, e*l-İmâmu't-Tirmizî*, s. 426.

Tirmizî ilel'de böyle demiştir." denildiğinde bu kitap kastedilmektedir. et-Tirmizî bu eseri *es-Sunen*'den önce kaleme almıştır.[75] et-Tirmizî bu eserinde ağırlıklı olarak el-Buhârî olmak üzere Ebû Zur'a, ed-Darimî ve başka âlimlerin görüşlerine yer vermiştir. *el-'İlel*'de yer alan hadislerin tamamı malul olan hadisler değillerdir. et-Tirmizî bazı sahih hadisleri de sahihliklerini zikretmek için eserine almıştır.[76]

el-İlelü's-Sağîr

es-Sunen'in sonunda 51. Kitap/bab olarak yer almaktadır. et-Tirmizî, bu eserde *es-Sunen* hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca burada "hasen" ve "garip" terimlerini de açıklamaktadır. Fıkhî konularda hangi görüşü hangi raviden aldığını da beyan etmektedir.[77] Kitap *es-Sunen*'ın sonunda olmasına rağmen *es-Sunen*'in mukaddimesi mahiyetindedir. Binaenaleyh "hatime" diye adlandırılmıştır. et-Tirmizî burada *es-Suen*'in yazılış gerekçelerini de beyan etmektedir. et-Tirmizî'nin bu metodu Müslim'in metoduyla aynı olmakla beraber Müslim'inki kitabın başında olup, müstakil olduğundan "mukaddime" adını almıştır. Bu manada bu tarz eserlerin ilki Müslim'e ikincisi ise et-Tirmizî'ye aittir.[78] Bu kitap kendi alanının ilklerinden olduğundan âlimler tarafından hüsnü kabul görmüş ve üzerinde çokça çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmaların en önemlisi hiç kuşku yok ki et-Tirmizî'nin metinlerini zikretmeden bu metinleri ilavelerle genişletip eksiklerini tamamlamak suretiyle şerh eden İbn Recep el-Hanbelî'nin (v.795) *Şerhu İlelü't-Tirmizî'* adlı eseridir.[79]

Esmâu's-Sahabe/Tesmiyetu Ashâbi'n-Nebî

Değişik isimlerle zikredilen bu eser kendi alanında ilk diyebileceğimiz bir eserdir. Zira daha öncesinde muhtevası sadece Ashâb'a tahsis edilmiş bir başka çalışmaya rastlanmamaktadır. Ashâb'a dair atıflar yapan eserler bu konuya ya Hz. Peygamber'in hayatını ele alırlarken değinmişler ya da hadis ilmiyle uğraşan sahabilere değinmişlerdir. et-Tirmizî, hadis rivayet eden, etmeyen sahabîlerin hayatlarını konu alan böyle bir eser ilk defa kaleme alan müelliftir. et-Tirmizî eserini sahabe adlarının ilk harflerine göre alfabetik olarak oluşturmuştur. et-Tirmizî burada bir istisna yaparak aşere-i mübeşşere olan sahabîleri bu sıraya dâhil etmeyerek başa

[75] Kandemir, M. Yaşar, "et-Tirmizî", md., *DİA*. 2012, XLI/203.
[76] el-Umerî, *Turâsu't-Tirmizî*. s. 52-53.
[77] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 51, İlel, V/693-694.
[78] Itr, e*l-İmâmu't-Tirmizî*, s. 52-53.
[79] Kandemir, "et-Tirmizî", md., *DİA*, XLI/203.

almıştır. et-Tirmizî eserinde kadın Sahabilere yer vermeyerek bir eksiklik bırakmıştır. 735 sahabînin hayatına yer vermiştir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesinde iki nüshası mevcuttur. Eser Âmir Ahmed Haydar tarafından *Tesmiyetü Ashâbi Resulullah* adıyla 1986 ve 1990 yıllarında Beyrut'ta yayımlanmıştır.[80]

Kitâbu't-Tarîh

Böyle bir eserin varlığı tartışma konusu olmuştur. Her ne kadar İbnu'n-Nedîm bu adla bir kitabı et-Tirmizî'ye nisbet etmiş ise de bu kesinlik kazanmış bir tespit değildir. Mahmûd el-Hamş, et-Tirmizî'nin zamanında kişi hadis rivayet etmeden önce "ilel konusunu ve ravi tarihlerine dair evvela eser yazardı sonra hadis rivayeti kısmına geçerdi" diyerek et-Tirmizî'nin de böyle bir eseri yazmış olabileceğini ileri sürmüş olmaktadır. el-Hamş, İbn Hacer'in et-Tirmizî'nin hadis ilminden kendisine iktida edilen imamlardan birisi olup âlim ve dakik olduğunu, *es-Sunen*, tarih ve ilel tasnif etmiştir.[81] Sözüne binaen et-Tirmizî'ye *Kitâbu't-Tarîh*'i isnad etmişse de bu bir yorumdan öteye geçmemiştir.[82]

Kitâbu'l-Mevkûf

Böyle bir eserin varlığı tartışma konusu olup varlığı kesinlik kazanmamıştır. et-Tirmizî fıkıh mezheplerinin senetlerinden bahsederken hangi imamın görüşünü kimin vasıtasıyla aldığını beyan etikten sonra şöyle demiştir: "*Mevkufların bulunduğu kitab beyan ettiğimiz vecih üzere bu değerlendirmeyi yapacağız"*[83] Âlimler buradaki mevkuf kelimesinden hareketle et-Tirmizî'ye ait bu isimde bir eser isnad etmişleridir.[84]

ez-Zühd ve Kitâbü'l-Esmâ' ve'l-Künâ

Bu iki kitap hakkında ki elimizdeki tek bilgi İbn Hacer'in bu iki kitabı et-Tirmizî'ye nisbet etmesidir. İbn Hacer, et-Tirmizî'nin bu isimlerde iki tane kitabının olduğunu ve bu kitapların bize ulaşmadığını belirtmiştir.[85]

---

[80] Yardım, a.g.m., 271-275; İbn Hacer, *Tehzîb,* I /389; İbn Kesîr, *el-Bidâye,* XI/79.
[81] İbn Hacer, *Tehzîb,* IX/388.
[82] el-Hamş, e*l-İmâmu't-Tirmizî,* I/125.
[83] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 51, İlel, V/693-694.
[84] el-Hamş, e*l-İmâmu't-Tirmizî,* I/143-144.
[85] İbn Hacer, *Tehzîb,* IX/389.

1.2. el-CÂMİ'/es-SUNEN

et-Tirmizî'nin eserine geçmeden önce el-Câmi' türü eserler ile Sünen türü eserler kısaca değinmekte fayda mülahaza etmekteyiz.

el-Câmi: kelime olarak toplayan, bir araya getiren anlamında ismi faildir. Hadis terimi olarak el-Câmi': Hz. Peygamber'in Akaid/İman, Ahkâm/Sünen, Rikâk/Zühd, Adab, Tarih/Siyer, Cihad, Menâkıb, Fiten ve Melâhim konularındaki hadislerini bir araya getiren, konularına (alel ebvab) göre tasnif edilmiş hadis kitaplarıdır. el-Câmi' türü eserler ihtiva ettikleri sekiz konuya dair başlıkları için Kitap alt başlıklar için ise Bab tabirini kullanmaktadır. el-Câmi' türü eserler ahkâm hadisleri ihtiva ettiklerinden bu tür eserlere Musannef de denilmektedir. et-Tirmizî'nin eseri muhtevası itibarıyla Câmi'lere has olan sekiz konuyu ihtiva ettiğinden âlimler onu Câmi'ler arasında sayıp "*el-Câmi'*", *el-Câmu's-Sahîh*", "*Câmu't-Tirmizî*" diye isimlendirmişlerdir.[86]

Sünen: Hadisler, hicri II. asrın ilk yarısından itibaren bir araya getirilip tedvin edilmeye başlanmıştır. Bu yüzyılın II. yarısından itibaren artık belli konuları içeren eserler kaleme alınmıştır. Ortaya çıkan bu tür eserlerden birisi de "sünen" türü eserlerdir. Sünen türü eserler hadis Edebiyatının ilk türlerindendir.[87] Hadis edebiyatının ilk örnekleri olan sünenler; "Tahâretten vasiyete kadar bütün fıkhi konulara dair merfu' hadisleri ihtiva eden eserlerdir.[88] Yanı fıkıh bablarına göre tasnif edilmiş ahkâm hadislerini ihtiva eden kitaplardır.[89] Sünenlerin muhtevalarını ibâdât, muamelât ve ukubât olarak özetlemek mümkündür.[90]

Sünen türü kitaplar aslında ehl-i hadisin fıkıh kitaplarıdır. Sünenler ehl-i rey'e karşıt olarak telif edildiğinden fıkıh konularına göre tertip edilmiştir.[91] Fıkıh kitaplarında müçtehit ve fakihlerin sözleri yer almasına karşılık, sünenler, Hz. Peygamber'in hadislerinin yanında kısmen de sahabe ve tabiun fetvalarını içerir.[92]

---

[86] Uğur, Mücteba, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, TDV Yay., Ankara, , 1996, s. 43-44; a. mlf., *Ansiklopedik Hadis Terimleri.* s. 41-42; Kandemir, "Câmi", md., *DİA*, 1993, VII/94.

[87] Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 210; Kandemir, M. Yaşar, "Sünen", md., *DİA*, 2010, XXXVIII/141.

[88] Sünenler ilk başlarda fazlaca mevkuf ve maktu' hadisleri içerse de zamanla bu tür hadislerin sünenlerde varlığı azalmıştır.

[89] Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı,* İFAV, İstanbul, 2008, s. 107.

[90] Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri,* s. 362.

[91] Yardım, Ali, *Hadîs I- I I.* Damla Yayınevi, İstanbul, 2006, II/87; Önler, Sami, "Sünen Edebiyatı ve Mekhul ed-Dımeşkî'nin Süneni", *SÜİFD.*, cilt XV, sayı 27, 2013, s. 237.

[92] Yücel, *Hadis Tarihi,* s. 86*;* Aydınlı, *Hadis Istılahları,* s. 80.

Yukarıda sünen ve câmi' türü eserlerin tarifleri göz önüne alındığında et-Tirmizî'nin eserini yalnızca bir kategoriye dâhil etmek mümkün değildir. İçerik açısından "Câmi" gibi görünmesine rağmen, yöntem olarak Sünen'i andırmaktadır. Câmi' kitaplarının ihtiva etmesi gereken bütün konuları ihtiva etmesine rağmen, hadisleri değerlendirirken, hadislerden çıkan fıkhî hükümlere değinmesi, fıkhî konular hakkındaki diğer müçtehit imamların görüşlerini vermesi, sünen eserlerinin metoduna daha yakın olduğunu göstermektedir.

et-Tirmizî'nin eseri her iki kategoriye de uygun olduğundan kimileri[93] onu Câmi' kategorisinde ele almışlarken kimileri[94] de onu sünen kategorisine dâhil etmişlerdir. Hadis âlimlerinin ikileme girmelerinin sebebi bu eserin her iki kategoriye uygun olmasıdır. Kanaatimize göre et-Tirmizî'nin eseri Câmi' bir Sünendir. Ahmed Şakir'in bu esere *el-Câmiu's-Sahîh ve Hüve Sunenu't-Tirmizî* ismini vermesi bizim kanaatimizi güçlendirici mahiyettedir.

1.2.1. İsmi

İsim müsemma ilişkisinin çok önemli bir olgu olduğunda şüphe yoktur. Bir eserin ismi aslında o eserin içeriğinin adeta en kısa özetidir. Dolaysıyla eserin muhtevasını tahmin etmek ve o eserin ne tür bir eser olduğunu öğrenmenin en kestirme yolu ismine bakmaktır. et-Tirmizî'nin eserinin ismi hakkında değişik değerlendirmeler mevcuttur. Bunun sebebi; eserin müellifin ona koymuş olduğu ismin bize intikal etmemiş olmasıdır. Zira her eserin kendi müellifi tarafından ona konulmuş bir ismi vardır. İsim üzerindeki tartışmanın sebebi o eserin farklı isimlerle anılıyor olmasıdır.

et-Tirmizî'nin eseri için kullanılan isimler şunlardır: *"Sünenü't-Tirmizî, Câmiu't-Tirmizî, Sahîhu't-Tirmizî, el-Câmiu's-Sahîh,*[95] *el-Müsnedu's-Sahîh ve el-Câmiu'l-Kebîr"*[96] Bu isimlerden anlıyoruz ki et-Tirmizî'nin eserine münhasır bir isim ya yoktur ya da o isim, günümüze gelmemiştir. Esere ister *es-Sunen* denilsin ister *el-Câmi'* denilsin, ikisi de eserin tam ismi olmayıp eserin taşıdığı özelliğe bağlı olarak verilmiş isimlerdir. el-Buhârî, Muslim ve et-Tirmizî'in eserlerinin isim

[93] el-Kettânî, *er-Risâle*, s. 71; Sıddîkî, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, s. 179; Çakan, *Hadis Edebiyatı,* s. 97.
[94] Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, s. 43-44; Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 247; Yücel, *Hadis Tarih*, s. 87.
[95] Bu esere böyle ismin verilmesi tesahülden ibarettir. Zira et-Tirmizî'nin eserinde kendisinin de belirttiği üzere zayıf ve münker hadisler de bulunmaktadır İbn Salah, Ebû Amr Osman b. Abdurrahmân eş-Şehrizûrî, *Ulûmi'l-Hadîs*, thk., Abdulhamîd el-Hindâvî, el-Mektebetu'l-Asriyye, Lübnan, 2012, s. 24.
[96] Çakan, İsmail, Lütfi, "el-Câmiu's-sahîh", md., *DİA*, 1993, VII/129.

tahkiklerini yapan Ebû Ğudde (v. 2002), et-Tirmizî eserinin tam isminin şöyle olduğunu söylemiştir:" الجامع المختصر من السنن عن الرسول الله صلى الله عليه وسلم ومعرفة الصحيح والمعلول وما عليه العمل"[97] Hafız Ebû Bekr Muhammed b. Hayr el-İşbîlî (ö. 575) de kendi fihristinde, et-Tirmizî'nin eserinin isminin bu şekilde olduğunu nakletmektedir.[98] Ebû Ğudde bu ismin kitabın içeriğine uygun olan bir isimlendirme olduğunu belirtirken, kendisin de biri 579'dan önce diğeri de 582'de yayımlanan iki nüsha üzerinde bu isimlere muttali olduğunu belirtmiştir. Ebû Ğudde, Mustafa el-Âzamî'ye bu konuyu açtığını, el-Âzamî'nin de kendisinde mevcut bulunan eski bir el yazması nüshada bu ismin aynen yazıldığını söylediğini ifade etmiştir.[99]

et-Tirmizî'nin eserine şerh yazan, tahkik yapan ve bağımsız çalışma yapanların hiç birisi bu konuya değinmemişlerdir.[100] Aslında bu isim mevzusu oldukça önem arz etmektedir. Zira et-Tirmizî'nin eserini "sünen" veya "câmi" olarak isimlendirmek muhtevasını daraltmaktadır. et-Tirmizî'nin eseri incelendiğinde Câmi' türü eserlerin ihtiva ettiği sekiz konuyu da ihtiva etmesinin yanı sıra Câmi'lerde bulunmayan bazı konuları da (mesela tıb) içermektedir. Sünen türü eserlerin konuları ibâdât, muâmelât ve ukubât iken et-Tirmizî'nin bu konuların yanında farklı konuları (Siyer, Birr, Fiten, Ru'ya, Zühd, İlim, İman, Tefsir, Dua ve Menâkıb) da içermekte olduğunu görmekteyiz. Buradan şunu anlıyoruz ki eseri Câmi' veya Sünen diye isimlendirildiğinde içeriğine uygun bir isim olmayıp eksik bir isimlendirme olacaktır. Bu nedenle onun eserinin Camî bir Sünen olduğunu söylemek öyle zannediyorum ki yanlış bir tanımlama olmazsa gerektir.[101]

1.2.2. Yazılış Gayesi

Yazılışına ne zaman başlandığı bilinmeyen ve 270 yılında tamamlanan eserin kaleme alış sebebini kitabın sonunda yer alan eserin mukaddimesi mahiyetindeki "Kitabu'l- İlel" kısmında et-Tirmizî şöyle açıklamıştır: "Bizim bu kitaptaki fakihlerin sözlerini açıklamaya ve hadis ilelini belirtmeye sevk eden şey; bize bu konuda çok soru sorulmasına rağmen bir müddet bir şey yazmadık, daha sonra insanların bundan

---

[97] Ebû Ğudde, Abdulfettâh, *Tahkîku İsmeyi's-Sahîhayni ve İsmi Câmii't-Tirmizî.* el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Halep, 1993, s. 55; a,mlf., *el-İsnâdu mine'd-Dîn,* Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Halep, 2014, s. 121. Dipnot.

[98] el-İşbîlî, Ebû Bekr Muhammed b. Hayr, *el-Fihrist.* trs., s. 117.

[99] Ebû Ğudde, el-Âzami'nin bu nüshaları nasıl elde ettiğini ve daha sonara kendisine nasıl ulaştırdığını açıklamaktadır. Bkz., Ebû Ğudde, *Tahkîku İsmeyi's*-Sahîhayn, 55-88.

[100] Burada Mahmud el-Hamş istisna edebiliriz; fakat o da Ebû Ğudde'nin söylediklerini harfi harfine nakletmekten başka bir şey yapmamıştır. el-Hamş. e*l-İmâmu't-Tirmizî,* I/149-153.

[101] Yardım, *Hadîs I- I I,* II/87.

faydalanacağını ümit ederek bu seri kaleme almaya başladık. Bizden önce bu konuda birçok eser olmasına rağmen bu konulara pek değinilmemiştir."[102] et-Tirmizî, İlel ile ilgili rical tenkidinin bir ta'n ve gıybet olarak değil, Müslümanlara bir nasihat mesabesinde değerlendirilmesini istemektedir.

1.2.3. Kütüb-i Sitte Arasındaki Yeri

et-Tirmizî'nin *es-Sunen*'i öteden beri hadis âlimlerince hüsnü kabul görmüş ve kütüb-i sitte içerisinde yar aldığına ittifak edilmesine rağmen, kütüb-i sitte içerisinde işgal ettiği sıra konusunda ihtilaf vardır. Yaygın kanaate göre *es-Sunen*, Kütüb-i sitte içerisinde Ebû Dâvûd'un *es-Sunen*'inden sonra dördüncü sırayı almaktadır.[103] ez-Zehebî, et-Tirmizî'nin Maslub (v. ?)[104] ve Kelbî (v. 146)[105] gibi zayıf kişilerden hadis rivayet ettiğinden mertebesinin Ebû Dâvûd'un mertebesinden daha düşük olduğunu söyleyerek bu konudaki fikrini açıklamıştır.[106] ez-Zehebî'nin bu değerlendirmesi yanında İbnu'l-Cevzî'nin mevzu olarak kabul edip, kitabına aldığı et-Tirmizî'de yer alan rivayetler 24 iken, bu tür rivayetlerin Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde 4 tane olması da Ebû Dâvûd için artı bir değer olarak kabul edilmiştir.[107] Bu değerlendirmelere ek olarak *Tehzîbu't-Tehzîb, Takrîb* ve *Tezkîretu'l-Huffâz'ın* işaretlemelerinde de et-Tirmizî'nin sıralaması Ebû Dâvûd'dan sonra geliyor olması da onun dördüncü sırada mülahaza edildiğinin göstergesidir.[108]

Yaygın görüşün aksine et-Tirmzî'nin *es-Sünen*'inin Sahihayndan sonra 3. Sırada yer aldığını söyleyenler de olmuşturlar. et-Tirmizî'yi üçüncü sırada kabul

---

[102] et-Tirmizî, es-Sunen, 51, K, İlel, V/694.

[103] el-Makdîsî, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Tâhir, *Şurûtu Eimmeti's-Sitte,* Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut, 1983, s. 10-13; Çakan, İsmail Lütfi, *"el-Câmiu's-sahîh", md., DİA*, 1993, VII/129.

[104] et-Tirmizî, Muhammed el-Kureşî adında kendisinden bir hadis rivayet etmiş ve el-Buhârî'nin onun Muhammed b. Saîd eş-Şâmî olduğunu belirtiğini ifade etmiştir. Tam ismi: Muhammed b. Hassân b. Kays el-Kureşî el-Esedî el-Maslûb'tur. Ahmed b. Hanbel onun kasden hadis uydurduğunu söyleyerek uydurmacı olduğunu söylemiştir. en-Nesâî onun yalancı olduğunu söylemiştir. et-Tirmizî, *es-Sunen*, 49, K, Daavât 102, hadis no: 3549, V/552-553; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXV/264-268.

[105] et-Tirmizî, Ebu'n-Nadr künyesiyle kendisinin sadece bir tane rivayetine yer vermiş ve onun zayıf olduğunu söylemiştir. Ebu'n-Nadr 'in tam ismi Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî'dir. Cerh ve ta'dîl ototritelerince yalancılık ve rafizi olmakla ittiham edilmesinin yanı sıra Abdullah b. Sebe yandaşı olmakla da suçlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz., et-Tirmizî, *es-Sunen*, 48, K, Tefsîru'l-Kur'an 6, hadis no: 3059, V/258-259; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân et-Temîmî, *Kitâbu'l-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn,* I-II, thk., Hamdî Abdulmecîd es-Silefî, Dâru'l- Samîî', Riyad, 2000, II/262.

[106] İbn Receb, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, I/395-396; es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *Tedrîbu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Lübnan, 2011, s. 41.

[107] el-Kandehlevî, Muhammed b. Yahyâ b. Muhammed b. İsmâîl, *el-Kevkebu'd-Durî âlâ Câmi'i't-Tirmizî*, thk., Muhammed Zekeriya, (mukaddime), Nedvetu'l-Ulemâ', Hindistan, 1975, s. 25.

[108] Bu âlimlerin kitap değerlendirmeleri bir hadisin geçtiği kaynağı belirtmek için kullandıkları sistematik ve harfi işaretler şöyledir: el-Buhârî için (خ), Müslim için (م), Ebû Dâvûd için (د), et-Tirmizî için (ت), Nesâi için (س) ve İbn Mace için (ق) harfi kullanılmaktadır. İbn Hacer, *Tehzîb*, I/5.

edenler et-Tirmizî'nin hadis kabul şartlarının Ebû Dâvûd'un şartlarından daha sağlam olduğunu iddia etmişlerdir. et-Tirmizî bazı zayıf kişilerden hadis aldığı gibi Ebû Dâvûd da zayıf şahsiyetlerden hadis nakletmiştir. et-Tirmizî'nin bu konuda bir eksikliği varsa da aynı zamanda zayıf hadislerin zayıflığını beyan etmiştir. Bu gerekçelere ilaveten et-Tirmizî'nin konu bakımından daha kapsayıcı olması da üçüncü sırada olması gerektiğinin gerekçesi olarak dile getirilen başka bir argümandır.[109]

Her iki görüşün de iddialarını destekleyen, onları kendilerince haklı çıkartan gerekçelerinin olmasına rağmen, bu gibi tartışmaların rasyonel temeller üzerinde yürüdüğünü söylemek de pek mümkün olmadığından kısır bir tartışmadan öteye geçmemektedir. Bu kısır tartışmanın menşei bir eserin sadece tek taraflı değerlendirilmesi sonucu ortaya çıktığı gibi eserin tam manasıyla anlaşılması önünde de büyük bir engeldir. Binaenaleyh bir eserin kaçıncı sırada olduğu hangi zaviyeden bakıldığıyla alakalıdır. Fıkhi işleme yönüyle bakılırsa et-Tirmizî'nin eseri birinci sırda yer alması gerekirken, hadisin sıhhat yönünden bakıldığında ise 4. Sırada yer alması daha isabetli bir değerlendirme olacaktır. Senedlerin âli olma yönüyle bakılırsa el-Buhârî ve Ebû Dâvûd'tan sonra Müslim ile aynı seviyede olduğu görülecektir. Bir kitabın bir yönüyle düşük bir meziyete sahipken, diğer zaviyelerden bakıldığında daha üstün yönlerinin olduğu bir çelişki olmasa gerektir.[110]

1.2.4. Sünen'in Hadis Sayısı

Sonundaki "ilel" bahsiyle birlikte toplam 51 bölüm/kitap ve 2496 Bab'dan oluşan et-Tirmizî'nin *Sunen*'i Ahmed Şakir'in tahkikiyle yayımlanan 5 ciltlik baskı ile el-Elbânî'nin tahkik yapmış olduğu baskılarının hadis sayısı 3956 iken, *Tuhfetu'l-Ahvezî'*de ise hadis sayısı 4051'dir. Zağlul, Ahmed Şakir'in nüshasına yapmış olduğu hatimede Ahmed Şakir'in nüshasında olup da *Tuhfetu'l-Ahvezî*'de bulunmayan 52/51hadis, Ahvezi'de bulunup da Ahmed Şakir'in nüshasında olmayan 24 tane hadis derlemiştir. Zağlul'un bu değerlendirmesini hesaba kattığımızda maksimum *Sünen*'de 4103 hadis bulunmaktadır. Şuayb el-Arnavût'un yapmış olduğu

[109] Bu görüşü dillendirenler: Kâtip Çelebî (v. 1657), el-Mubarekfûrî, Nurettin Itr ve Lütfi Çakan'dır. Bkz., Çelebî, Kâtib, *Keşfu'z-Zunûn ani'l-Esmâi'l-Kutubi ve'l-Funûn*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyy, Beyrut, yy., trs., I/320; el-Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî,* (mukaddime), I/364-365; Itr, e*l-İmâmu't-Tirmizî,* s. 62-63; Çakan, *Hadis Edebiyatı,* s. 98;

[110] el-Hazîrî, e*l-Medhal,* s. 45-48.

tahkikde ise *es-Sunen*'de yer alan hadis sayısı 4300 olarak verilmiştir. et-Tirmizî'nin *es-Sunen*'inde 173 hadis mükerrerdir ki bunlar da kaçınılmaz tekrarlardır.[111]

1.2.5. Özelliği

et-Tirmizî'nin en önemli özelliği rivayet ile dirayeti bir araya getirmesidir. et-Tirmizî, teorik olan hadis kurallarını pratiğe dökerek tatbikini yapmıştır. Hadislerden fıkhî hükümler istinbat ettiği gibi fıkıh imamlarının görüşlerini de serdederek adeta karşılaştırmalı fıkhın güzel bir örneğini sergilemiştir.[112] et-Tirmizî'nin fakihlere dair görüşleri muttasıl bir senetle vermesi *es-Sünen*'e fıkıh tarihi açısından ayrı bir değer kazandırmaktadır. et-Tirmizî "İlel"de hangi mezhebin görüşünü kimin aracılığıyla aldığını beyan etmiştir.[113]

et-Tirmizî'nin sistematiğine değinecek olursak et-Tirmizî, bab başlığı altında bir veya birkaç hadisi zikrettikten sonra sırasıyla şu işlemleri yapar:

a) Hadisin sıhhat durumunu (Hasen, Sahih ve Zayıf) mutlaka açıklar.

b) Ravilerin durumunu açıklar, varsa senetteki illetleri beyan eder.

c) Hadisin varsa diğer tariklerini verir.

d) Konuyla ilgili diğer sahabilerden yapılmış rivayet varsa onlara da "*ve fî'l-Babi 'an Fülan ve an Fülan"* sahabinin ismini vermek suretiyle işaret eder.

e) O konuyla ilgili olarak fukahanın görüşlerini, hadisle nasıl ihticac ettikleri, ulemâ arasında ittifak mı yoksa ihtilaf mı bulunduğunu açıklamaktadır.[114]

et-Tirmizî, *İlel*'de kendi kitabına aldığı hadisler için şöyle bir değerlendirme yapmıştır: "Bu kitaptaki hadislerden iki tanesi hariç ilim ehlinin kendileriyle amel ettikleri hadislerdir."[115] et-Tirmizî böylece kitabına aldığı hadisler hakkında toptan bir değerlendirme yapmıştır. et-Tirmizî, "bu kitabı yazdıktan sonra onu Hicâz, Irak ve Horasan'ın âlimlerine arz ettim hepsi de takdir etti. Kimin evinde bu kitap varsa onun evinde konuşmakta olan bir peygamber vardır*."* diyerek kendi kitabına olan

---

[111] Yılmaz, *Sünen-i Tirmizî'de Hadis Istılahları* s. 16.

[112] Ebû Hasan Ali en-Nedvî, et-Tirmizî için şöyle demiştir: "Bu gün insanların karşılaştırmalı fıkıh diye isimlendirdikleri şeye ilk kapı açan et-Tirmizî'dir. İtiraf etmek gerekir ki bu hususta onun büyük bir payı vardır. Eğer o olmasaydı onun asrındaki içtihadî müktesebatından çok şey kaybolacaktı. Hilaf konusunda müracaat edilecek en eski ve düzenli bir kaynaktır. Özellikle mensubu bulunmayan el-Evzâi, es-Sevrî ve İshak b. Râhuye'ye ait görüşleri için bir başvuru eseridir. et-Tirmizî'nin eserinin başka bir özelliği de müteahiruna eş-Şafii'nin kadim görüş/mezhebini ulaştırmasıdır. et-Tabbâ, *el-İmâm et-Tirmizî.* s. 90.

[113] et-Tirmizî, *es-Sunen,* 51, K, İlel, V/692.

[114] et-Tirmizî, *es-Sunen,* 41, K, İman 17, hadis no: 2638-2639, (V/23-24).

[115] Bunlar 178 ile 1444 no'lu hadislerdir ki et-Tirmizî onların illetlerini de açıklamıştır. et-Tirmizî, *es-Sunen*, 51, K, İlel, V/692.

güveni ortaya koymuştur.[116] et-Tirmizî'nin eseri hakkında sadece kendisi değerlendirme yapmamıştır. Onun gibi eserini metheden başkaları da mevcuttur. Ebû İsmâil el-Herevî (v. 481) *es-Sünen* hakkında şöyle demiştir: "Ebû İsa et-Tirmizî'nin kitabı benim yanımda el-Buhârî ve Müslim'in kitaplarından daha faydalıdır; çünkü el-Buhârî ve Müslim'in kitaplarından istifade etmek için hadis alanında tam bir bilgiye sahip olmak lazımdır. et-Tirmizî ise kitabına aldığı hadisleri şerh etmiş ve onları açıklamıştır." Dolaysıya fakih, muhaddis ve diğer âlimler de ondan istifade etmeleri daha kolay olduğunu söyleyerek kendi beğenisini dile getirmiştir."[117] İbnu'l-Esîr ise *es-Sünen* hakkında "et-Tirmizî'nin kitabı, kitapların en güzeli, en faydalısı, tertibi en iyi olan ve tekrarı en az olandır. Onda mezheplerin görüşlerini zikretme, hadisin sahih, zayif ve garib olduğunu belirtme gibi başka eserlerde bulunmayan özellikler mevcuttur." diyerek beğenisini dile getirmiştir.[118]

1.2.6. es-Sünen'e Yönelik eleştiriler

et-Tirmizî'nin eserini övenler olduğu gibi eleştirenler de olmuştur. Onu en çok eleştiren ise ez-Zehebî'dir. ez-Zehebî *es-Sünen*'i birçok yerde eleştirerek, et-Tirmizî'nin tashihine ve tad'ifine itimat edilemeyeceğini söyleyerek eleştiri dozunu hayli yükseltmiştir. el-Mubarekfûri de bu hususta ez-Zehebî'ye katılarak şöyle demiştir: "et-Tirmizî hadis ilminin imamı ve önderlerinden olmasına rağmen, hadisleri tashih ve tahsin konusunda mütesahildir." el-Mubarekfûri, et-Tirmizî'nin tesâhül yaptığını iddia ettiği hadisleri naklettikten sonra şöyle bir sonuç çıkartmıştır: "et-Tirmizî'nin tashih ve tahsinine itibar edilememesi hususu eğer et-Tirmizî bu konuda yalnız kalmışsa geçerlidir. Başkaları da kendisine muvafık olmuşlarsa o zaman tesahül söz konusu değildir."[119] diyerek et-Tirmizî'nin hükümlerininin diğer kişilerce desteklenmesi durumunda geçerli olduğunu ima etmiştir. et-Tirmizî eserine aldıkları hadislerin seçiminde mutesahil olarak davranmış ve yalancılıkla itham edilmiş olanlardan da hadis almıştır.[120] Gerek ez-Zehebî'nin ve gerekse el-Mubarekfûri'nin bu iddialarında haklılık payları olsa da bu hususta özellikle ez-Zehebî'nin aşırı tenkidçi davrandığını söylemek gerekir. et-Tirmizî'nin bazı

[116] ez-Zehebi, *Siyer,* XIII/274; a. mlf., *Tezkira,* II /634; İbn Hacer, *Tehzîb* IX/389; et-Tirmizî, *es-Sunen* (Mukaddime), s. 88.
[117] el-Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî,* (mukaddime), I/355.
[118] el-Umerî, *Turâsu't-Tirmizî*, s. 16.
[119] el-Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî,* (mukaddime), I/348.
[120] Abdullah, Hunar Noorı, *Menhecu'l-Muhaddisîn el-Mutekadimîn ve'l-Muâsirîn fi't-Tashîhi ve't-Tedîf,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YYÜ, SBE, Van, 2016, s. 32-33.

konularda veya bazı hadislerde mütesâhil olduğu söylenseydi bu makul bir eleştiri olarak görülebilirdi. Ama onun yaptığı tashih ve tahsinleri "itibarsızdır" diyerek et-Tirmizî'yi toptan reddetmek de kabul edilebilir bir durum değildir. Müteşeddid olarak kabul edilen İbnu'l-Cevzî'nin bile *es-Sünen*'de eleştirdiği rivayet sayısının 24 olması, *es-Sünen*'in %1 birine bile denk gelmemektedir. Birçok konuda ilklerin adamı olan et-Tirmizî'yi bazı tesâhülünden ötürü, onun yaptığı değerlendirmelerin muteber olamadığını ileri sürerek, onları külliyen reddetmek ilmî insafa sığmazsa gerektir. Neticede et-Tirmizî de bir insandır, görüşlerinde yüzde yüz isabet kaydettiğini söylemek elbette muhaldır. Zira insan aklının mahsulü olan şeyler asla eleştiriden berî değildir. el-Buhârî ve Müslim de eleştirilere maruz kalmışlardır; fakat eleştiriler onlara itimat edilmeyeceği sonucunu doğurmamıştır. Kaldı ki rical bilgisi tamamıyla objektif temeller üzerine inşa edilmiş kaideler değillerdir. Rical bilgisinin sübjektif yönünü göz ardı etmememiz lazımdır.

1.2.8. Şerhleri

et-Tirmizî'nin eseri kütüb-i sitte içerisinde yer alması ve kendi sahasında hatırı sayılır bir eser olması hasebiyle öteden beri âlimlerin ilgisini çekmiştir. Birçok âlim *es-Sünen*'in tamamını veya belli bir bölümünü şerhe etmeye girişmiştir. Bu çalışmalar neticesinde pekçok şerh meydana gelmiştir. Biz burada en önemli olanlarının isimlerini zikredip kısaca tanıtacağız. Diğerlerinin ise sadece isimlerini ve müelliflerinin isimlerini vermekle iktifa edeceğiz.

Ârizâtu'l-Ahvezî fi Şerhi't-Tirmizî

Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah İbnu'l-'Arabî (v. 540), tarafından kaleme alınan bu şerh *es-Sunen*'in tamamını kapsayan ilk şerh olmasına rağmen her hadisin hatta her babın şerhini ihtiva etmemektedir. Bu şekliyle eser şerhten çok talik mahiyetindendir. *'Ârizâtu'l-Ahvezî, es-Sünen*'in en meşhur şerhlerinden olup İbn Hacer vb. âlimler tasnifatlarında ondan nakiller yaparak ondan istifade etmişlerdir. *Ârizâtu'l-Ahvezî,* ilkin 1299 yılına Hindistan'da et-Tirmizî'nin diğer üç şerhiyle basılmış, daha sonra müstakil olarak on üç cilt halinde Mısır'da basılmıştır.[121]

[121]el-Mubârekfûrî, *Tuḥfetu'l-Ahvezî,* (mukaddime), I/369-371; el-Kandehlevî, *el-Kevkeb,* (mukaddime), s. 37; el-Kettânî, *er-Risâle,* s. 73 Çakan, "el-Câmiu's-sahîh", md., *DİA*, VII/131; Arık, M. Selim, *Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ve Sünen Şerhi Ârizatü'l-Ahvezî,* UÜSBE., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 2001, s. 118.

en-Nefhu'ş-Şezî fî Şerhi Câmî't-Tirmizî

Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Seyyidu'n-Nâs el-Ya'muri eş-Şafii (v. 734) tarafından kaleme alınmış olan bu şerh, kitabın üçte ikisini şerh etmiş ve yaklaşık on cilde ulaşmış olmasına rağmen yarım kalmış bir şerhtir. İbn Hacer, "eğer sadece hadis ilmiyle yetinseydi tamamlanırdı" değerlendirmesi bize bu şerhin çok yönlü bir şerh olduğunu göstermektedir. On cilde ulaşmasına rağmen daha yeni Salat kitabının başlarına gelmiştir. Ancak Zeynuddin el-Irakî (v. 806) bu şerhe bir tekmile yazmış olsa da o da bu çalışmasını tamamlayamamıştır. Daha sonra Siracuddin el-Bulkînî (v. 805) bir ta'lîk yazmışsa da maalesef onun da ömrü bu şerhi tamamlamaya yetmemiştir.[122]

Kutu'l-Muğtezî Âlâ Câmii't-Tirmizî

Suyuti (ö. 911)'ye ait olan bu şerh Ebu Bekir İbnu'l-'Arabî'nin görüşleri doğrultusunda kaleme alınan özlü bir şerhtir.[123]

Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi Câmii't-Tirmizî

Muhammed Abdurrahman el-Mubarekfûri el-Hindi (v. 1934) tarafından kaleme alınmıştır. Birinci bölümü hadis ilmine ait bilgilerle, ikinci bölümü ise et-Tirmizî ve eseri hakkında bilgilerden oluşan nefis bir mukaddime yazmıştır. Müellif bu şerhte et-Tirmizî'nin ravileri hakkında bilgi vermekte, hadislerin geçtiği diğer önemli kaynakları belirterek hadislerin tahriçlerini yapmakta, sened ve metinler hakkında açıklama yapmaktadır. et-Tirmizî tarafından genel mahiyette zikredilen görüş ve ihtilafların, kimlere ait olduğu, delilleri ve bunlardan tercih edilenleri beyan etmiştir. *Tuhfetu'l-Ahvezî*'nin ilk baskısı hicri 1353 yılında Hindistan'da dört büyük cilt halinde basılmıştır. Daha sonra bab ve hadislerin numaralandığı mukaddimelerden ayrı on cilt halinde Kahire'de yayımlanmıştır.[124]

el-Kevkebu'd-Durî âlâ Câmi'i't-Tirmizî

Raşîd Ahmed el-Kenkûhi (v. 1323)'nin et-Tirmizî dersi sırasında yapmış olduğu değerlendirmeler, talebesi olan Muhammed Yahyâ b. Muhammed İsmail el-Kandehlevî (v. 1334) tarafından toplanarak kitap haline getirilmiştir. Kısa bir

---

[122] el-Kettânî, *er-Risâle,* s. 73; el-Kandehlevî., *el-Kevkeb,* (mukaddime), s. 37; el-Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî,* (mukaddime), I/371; Çakan, "el-Câmiu's-Sahîh", md., *DİA*. VII/131.

[123] el-Kettânî, *er-Risâle,* s. 74; el-Kandehlevî, *el-Kevkeb,* (mukaddime), s. 38; el-Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî,* (mukaddime), I/383.

[124] el-Kettânî, *er-Risâle,* s. 74; el-Kandehlevî, *el-Kevkeb,* (mukaddime), s. 38; Çakan, "el-Câmi'us-sahîh", md., *DİA,* VII/131.

mukaddimeyle başlayan bu şerh bab başlıklarını zikrettikten sonra kısaca onları açıklamaktadır, ihtiyaç gördüğü terimleri de kısaca açıklamıştır. Bu eser 4 cilt halinde 1975 yılında Hindistan'da yayımlanmıştır.[125]

1.3. İBNU'L-CEVZÎ

1.3.1. Hayatı

Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. Cafer el-Cevzî'nin nesebi Hz. Ebû Bekire dayanmaktadır. Bu münasebetle kendisine el-Kureyşî, et-Temimî ve el-Bekrî de denilmiştir.[126] İbnu'l-Cevzî künyesiyle meşhur olan bu zat küçükken el-Mübarek, daha sonra Cemâlu'd-Dîn lakabıyla da anılmıştır. İbnu'l-Cevzî diye şöhret kazanması ise dedesi Cafer'e nisbesindendir.[127] Aslında dedesine ait olan bu künye ailenin ortak ismi (soy isim) mahiyetinde olup ona da geçmiştir. Dedesine el-Cevzî denilmesi hususunda farklı görüşler mevcuttu: a) Bir görüşe göre dedesi Vâsıt'da ikamet etmekteydi ve sadece onun bahçesinde ceviz ağaçları vardı bu münasebetle kendisine "el-Cevzî" denilmiştir. b) İkicinci görüşe göre dedesi ceviz sattığından bu lakabı akmıştır. c) Diğer bir görüşe göre ise Basra'da Cevz denilen bir limana mensub olduğundan bu lakabı almıştır.

Bağdat'ta dünyaya gelen İbnu'l-Cevzî'nın doğum yılı hakkında farklı rivayetler mevcut olsa da kahir ekseriyet hicri 510 yılında doğduğu yönündedir. Torunu Sibt İbnu'l-Cevzî de dedisinin hicri 510 yılındaki hadiselerden bahsederken; "benim dedem de bu yıl doğmuştur" diyerek bu yılı tarih olarak vermiştir. Torunun bu tarihi işaret etmişse de bu bir tarih olmayıp bir çıkarımdan ibarettir. Çünkü aynı Sibt şöyle de demiştir; "Dedeme kendisinin ne zaman doğduğunu defalarca sordum. O da her defasında da net olarak hatırlamıyorum ama takriben 510 yılı civarındaydı" diye cevap verdiğini anlatmıştır.[128]

İbnu'l-Cevzî, doğum tarihiyle ilgili sorulan sorulara şöyle cevap vermiştir: "Doğum tarihimi net olarak hatırlamıyorum, babam hicri 514 yılında vefat etmiştir.

---

[125] Çakan, "el-Câmiu's-sahîh", md., *DİA*, VII/132.
[126] Yavuz, Yusuf Şevki, ve diğerleri, "İbnü'l-Cevzî", md., *DİA*, 1999, XX/543
[127] Cafer, İbnu'l-Cevzî'nin dokuzuncu dedesidir. ez-Zehebi, *Siyer*, XXI/372.
[128] İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûki ve'l-Ümem, (*mukaddime), thk., Muhammed Abdulkadir Atâ, ve diğerleri, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, VIII. Bsk., 1995, I/13-14.

Annem, babam öldüğünde benim üç yasında olduğum söyleniyordu." Buna göre ise İbnu'l-Cevzî'nin doğum tarihi 511 yılına tekabül etmektedir. Keza vaazla ilgili bir tasnifinden bahsederken şöyle demiştir. "Ben onu 528 yılında 17 yaşındayken yazdım."[129] Bu iki bilgiye bakılırsa İbnu'l-Cevzî'nin doğum yılının 510 sonu ile 511 yılının başlarında olduğunu söyleyebiliriz.

İbnu'l-Cevzî, babası vefat ettiğinde henüz üç yaşında bir çocuktu. İbn Receb babası öldüğünde, annesiyle halasının onunla ilgilendiklerini söylemişse de[130] İbnu'l-Cevzî, bu durumu şöyle anlatmıştır: "Babam öldüğünde daha akıl edemeyen bir çocuktum annem benimle pek ilgilenmedi*."* diyerek annesinin vefasızlığına işaret etmiştir.[131] Daha küçük yaşlarında babasız kalmasının üstüne bir de annenin vefasızlığı da eklenince hayat İbnu'l-Cevzî için çekilmez bir hal almıştır. Bu münasebetle İbnu'l-Cevzî, akranları gibi sokaklarda koşup oynamamiş daha küçük yaşlardayken kendisini ilim tahsiline verip bu uğurda karşılaştığı sıkıntılara göğüs germiştir. Bu durumu kendisi şöyle aktarmıştır: "İlme olan iştiyakımdan karşılaştığım zorluklar bana baldan daha tatlı geliyordu." İbnu'l-Cevzî, ilim tahsili için çektiği eziyetleri şöyle dile getirmiştir: *"*Çocukluk yıllarımda hadis talebi için kuru ve sertleşmiş bir ekmek alıp İsa nehri kenarına gidip oturuyordum. O ekmeği ancak suyla yiyebiliyordum, o ekmekten bir lokma ağzıma koyduğumda üstüne bir yudum su içerdim; ancak bu şekilde onu yiyebiliyordum. Beni buna iten ilmin lezzetinden başka bir şey değildi."[132]

İbnu'l-Cevzî'nin ailesi ticaretle uğraşan varlıklı bir aileydi, ne var ki İbnu'l-Cevzî, varlık içinde yokluğu yaşamıştır. Kendisi bu durumu şöyle dile getirmiştir: "Ey oğulcum! Bil ki benim babam zengin bir insandı vefat ettiğinde binlerce mal bırakmıştı (mallar varisler arasında pay edilmişti), buluğ çağına ulaştığımda bana senin babanın bütün mirası bu kadardı denilerek 20 dinar ve iki tane de ev verdiler. O dinarlarla kitap satın aldım her iki evi de satıp ilim tahsil yolunda harcadım. Babamın mirasından bana hiçbir şey kalmadı. Senin baban ilim yolunda asla zelil olmadı. Diğer vaizlerin yaptığı gibi diyar diyar dolaşmadı hiçbir kimseden bir şeyler istemek

[129]İbn Receb, Abdurrahman b. Ahmed. ez-*Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, thk., Abdurrahman b. Süleymân el-Useymîn, Mektebetu'l-Abîkân, Riyad, 2005, II/462.
[130] İbn Receb, *ez-Zeyl*, II/463.
[131]İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *Kitâbu'l-Mevdûât mine'l-Ehâdîsi'l-Merfûât*, thk., Nurettin Boyacılar, Advâu's-Selef, Riyad, I. Bsk.,1997, (Muhakkikin önsözü) s. 11.
[132] İbnu'l-Cevzî, *Funûnu'l-Efnân fî Uyûni Ulumi'l-Kur'an*, thk., Hasan Diyâu'd-Dîn, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, I. Bsk., 1987, (Muhakkikin önsözü) s. 29.

için mektup göndermedi onun işleri وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا[133] hep bu ayet minvalinde cereyan etmiştir.[134]

İbnu'l-Cevzî, sadece dini ilimleri öğrenmekle yetinmemiş Tıp, Astronomi ve Hesap ilmine dair de eserler kaleme almış olan çok yönlü bir âlimdir. İbnu'l-Cevzî hadis için başka diyarlara yolculuk yapmamasına rağmen kendisi tam bir hadis hafızıdır. O dönem Bağdat'ta bulunan hemen hemen bütün hocalardan hadis eğitimini almıştır.[135] Hadis'e dair eser telif ettiğinde henüz on bir yaşındaydı.[136]

İbnu'l-Cevzî, sadece bir alana münhasır kalmamış, ilmin diğer alanlarına da yönelmiştir. İbnu'l-Cevzî erken yaşlarda okumaya başladığı gibi erken yaşta yazmaya da başlamıştır. Hadis'e dair kitap yazdığında henüz 11 yaşında olması bunu göstermektedir.[137] Vaaz ile ilgili kitap yazdığında henüz on yedi yaşındaydı. İbnu'l-Cevzî aynı zamanda güçlü hitabetiyle ve etkili vaazlarıyla da meşhur olup nam salmıştır. Talebelik yıllarında başta Nizamiye medreseleri olmak üzere birçok medresede ilim tahsil etmiştir. Kendisi belli bir zaman sonra kendisi Derb-i Dinar denilen yerde bir medrese inşa edip hicri 570 yılına kadar orada değişik ilimlerde dersler vermiştir.[138]

1.3.2.İbnu'l-Cevzî'ye Yönelik Eleştiriler

İbnu'l-Cevzî'nin bu kadar büyük bir âlim olması ve her alanda eser telif etmesi, onu eleştiri oklarından muhafaza etmemiştir. Bu kadar çok eseri vücuda getiren bir şahsiyetin hatadan beri olduğu elbette söylenemez, eserlerin çokluğu hatasızlığa da delalet etmemektedir. İbnu'l-Cevzî'yi en sert eleştirenler arasında hatta en başında ez-Zehebî gelmektedir. O İbnu'l-Cevzî hakkında şöyle demiştir: " Yazdıklarında çok hata yapardı bir kitabı bitirdiğinde tahkikini yapmadan başka bir kitaba başlardı.[139] O kadar çok eser telif etti ki tekrar hayata gelse onları tahkik ve tedkik etmeye ömrü yetmeyecektir."[140] ez-Zehebî, İbnu'l-Cevzî'nin hadis metinlerine

---

[133] Talak, 65/2.
[134] İbnu'l-Cevzî, *Leftetu'l-Kebed ilâ Nasîhati'l-Veled,* thk., Eşref İbn 'Abdilmaksûd, Mektebetü'l-İmâmi'l-Buhârî, Mısır, I. Bsk., 1412, s, 63.
[135] İbnu'l-Cevzî, *Funûnu'l-Efnân,* s. 33.
[136] İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam,* I/17.
[137] el-Kaysiyye, Mahmud Ahmed, *el-İmâm İbnu'l-Cevzî ve Kitâbuhu'l-Mevdûât,* Hindistan 1983, s. 51.
[138] Bu dönemde Bağdat'ta medreselerin sayısı yaklaşık olarak 30 idi. En meşhuru ise 459 yılında yapımı tamamlanan Nizamiye Medreseleridir. Bkz., İbnu'l-Cevzî, *Funûnu'l-Efnân,* s. 22-23.
[139] Yavuz, Yusuf Şevki, ve diğerleri, "İbnü'l-Cevzî", md., *DİA*, XX/550
[140] ez- Zehebî, *Siyer,* XXI /378; a,mlf. *Tezkiretu'l-Huffâz,* IV/1347.

vukufiyetinin tam olduğunu; fakat tashih ve tad'ifte muhaddislerin tadını vermediğini belirterek İbnu'l-Cevzî'nin gerçek manada hafız olmadığını, hadis metinlerine vukufiyeti sayesinde bu lakapla anıldığını belirtmiştir.[141]

İbnu'l-Cevzî, mevzuat konusunda da çok eleştirilmiştir. Özellikle sahihayndan kitabına uydurmadır diyerek hadis alması onu eleştiri oklarının hedefi yapmıştır. İbnu'l-Cevzî'yi bu tür eleştirilere karşı savunan İbn Receb şöyle demiştir: "Eserlerinde çok hata yapmış ve bu konudaki özrü de açıktır. Kitapları telif ettikten sonra tahkik etme fırsatını bulmadan başka eserlere yönelmiştir. Aynı anda farklı eserler kaleme almıştır. Aslında onun birçok eseri ihtisar mesabesindedir. Kendisinden de "Ben derleyiciyim musannif değilim" dediği rivayet edilmektedir.[142]

Bütün bu kusurlara rağmen İbnu'l-Cevzî, büyük bir âlimdir en çok onu eleştiren şahıs olan ez-Zehebî bile onu tanıtırken, "İmâm, allâme, şeyhu'l-İslâm ve Irak'ın gururu" gibi övücü terimler kullanmıştır. Sadece bununla yetinmeyerek hadis ve hadis ilimlerini iyi bildiğini birçok ilimde mahir olduğunu, iyi bir hafıza ve keskin bir zekâya sahip olduğunu, onun yazdığı kadar yazan başka birisini bilmediğini ifade ederek onun ilimdeki yerini ifade etmeye çalışmıştır."[143] İbn Kesîr ise ondan şöyle bahsetmiştir: "Birkaç ilimde temayüz eden ender âlimlerden birisidir. Büyük müsennafat toplamış bütün ilimlerde derin bilgi sahibidir."[144] İbn Hallikân, İbnu'l-Cevzî'yi "asrın allamesi hadis ve vaazda vaktinin imamı" diyerek onu methetmiştir.[145]

1.3.3.Hocaları

Henüz altı yaşında bir çocukken ilim hayatına başlamış olan İbnu'l-Cevzî'nin yaklaşık olarak bir asırlık ömründe onu yetiştiren ve etkileyen, ilmi kişiliğinin oluşmasından rolü olan birçok hocanın varlığı muhakkaktır. İbnu'l-Cevzî, ilmi kişiliğinin oluşmasında büyük emekleri olan hocalarına bir vefa borcu olarak, kendisinden ders aldığı hocalarını tanıtan *Meşyehatu İbnu'l-Cevzî* adında biyografi niteliğinde bir eser kaleme almıştır. İbnu'l-Cevzî, bu eserde öncelikle şeyhinden aldığı bir hadisi muttasıl bir senetle rivayet eder daha sonra ise şeyhinin biyografisini

[141] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, (Boyacıların Etütü) s. 22.
[142] ez- Zehebî, *Siyer*, XXI365-367.
[143] ez- Zehebî, *Siyer*, XXI366.
[144] İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII/35.
[145] İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, III/140.

anlatır. İbnu'l-Cevzî, bu eserde 86' si erkek, 3'ü de kadın olmak üzere toplam 89 kişiyi zikretmiştir. İbnu'l-Cevzî, her şeyhinden farklı oranda istifade ettiğini, en çok kendisinden istifade ettiği kişilerin ise ilmi az olsa bile ilmiyle amil şahsiyetler olduğunu ifade etmiştir.[146] Biz de burada İbnu'l-Cevzî'yi en çok etkileyen hocalarının kısaca biyografilerini vermekle yetineceğiz.

Ebu'l-Fazl Muhammed b. Nâsır b. Muhammed b. Ali es-Selâmî (v.550)

İbnu'l-Cevzî'nin ilk hocası aynı zamanda dayısıdır. İbnu'l-Cevzî, altı yaşındayken halası tarafından onun ders halkasına dâhil edilmiştir. İbnu'l-Cevzî'nin yetişmesinde çok büyük bir paya sahiptir. İbnu'l-Cevzî, onun hafız ve zabt sahibi olduğunu kendisinin ondan Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned'*ini ve başka hadis kitaplarını sema yoluyla aldığını ifade etmiştir.[147] Ebu'l-Fazl İbnu'l-Cevzî'ye sadece ders vermekle kalmamış, okuması ve yetişmesi için başka hocalara da yönlendirmiştir.[148]

Fars asıllı büyük âlim Ebû'l-Fazl hicri 467 yılında Bağdat'ta dünyaya gelmiştir.[149] Erken yaşta babası ölen İbn Nâsır'ı dedesi himaye edip okutmuştur. Ebû Zekeriya et-Tebrîzi yanında dil ve edebiyat okumuştur. İbn Nâsır başta dile meyli olsa da sonradan hadise yönelmiş ve Bağdat'ın sayılı muhaddislerinden olmuştur. Kendisi birçok âlimden ders aldığı gibi içlerinde İbn Asâkir gibi şahsiyetlerin bulunduğu çokça kişiye hocalık etmiştir. Hadis ilmine dair "*el-Emâli"* adında bir eseri de mevcuttur. İlk başta Şafii olan İbn Nâsır daha sonra Hanbeli mezhebine geçmiştir. Koyu bir Hanbelli mutaassıbı olan İbn Nâsır buluğundan Hanbeli mezhebine geçişine kadarki bütün namazlarını kaza etmiş, evin duvarları dâhil evde bulunan bütün eşyasını yıkamıştır. İbnu'l-Cevzî gibi birçok âlim yetiştiren İbn Nâsır, hicri 550 yılında vefat etmiştir.[150]

Ebu'l-Kâsım Hibbetullah b. Muhammed eş-Şeybânî (v. 525)

[146] İbnu'l-Cevzî, *Meşyehatu İbnu'l-Cevzî,* thk., Muhammed Mahfûz, Dâru'l-Ğarbi'il-İslamiyye, Beyrut, I. Bsk., 2006, s. 63; a. mlf., *Funûnu'l-Efnân,* (mukaddime), s. 53.
[147] İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam,* XVII/103.
[148] İbn Receb, *ez-Zeyl*, II/463.
[149] İbn Receb, babasının Ebû Bekir el-Hâtib'in arkadaşı muhaddis olan genç yaşta vefat eden bir Türk olduğunu söylemiştir. İbn Receb, *ez-Zeyl*, II/463.
[150] İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam,* XVII/104; el-Kaysiyye, *el-İmâm İbnu'l-Cevzî,* s. 68-71.

Ebu'l-Kâsım, hicri 432 yılında Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. Çocuk yaşlarında ilim öğrenmeye başlayan dönemin büyük âlimlerindendir. Kendisinden ders almak için uzak diyarlardan geliyorlardı. İbnu'l-Cevzî bu büyük muhaddisten "*Müsned"*in hepsini okuduğunu söylemiştir. Hicri 525 yılında vefat eden Muhammed eş-Şeybânî'yi İbn Nasır yıkamış ve cenaze namazını kıldırmıştır. [151]

Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlîkî (v. 540)

Ebû Mansûr el-Cevâlîkî, hicri 465 yılında doğmuştur. Ebû Zekeryâ 'nın yanında 17 sene boyunca edebiyat ve dil ilimlerini okumuştur. Ebû Mansûr, Nizamiye Medreselerinde ders vermiştir. Arap Dilinde tam bir uzmandı. İbnu'l-Cevzî kendisinden çokça hadis aldığını ve garibu'l-hadis ilmini ondan öğrendiğini, bunun yanı sıra ona ait olan *el-Mu'reb* adlı eserini ona okuduğunu dile getirmiştir. el-Cevâlîkî bir şeyi uzun uzadıya tefekkür ve tahkik ettikten sonra cevap verirdi. Bilmiyorum dediği de çok olmuştur. Dönemin önemli âlimlerinden ders alan ve aynı zamanda dönemin önemli hocalarının yetişmesinde büyük pay sahibi olan el-Cevâlîkî, hicri 540 yılında vefat etmiştir.[152]

Ebu'l-Hasan Ali b. Ubeydullah b. Nasr b. Serî ez-Zâğûnî (v. 527)

ez-Zâğûnî, hicri 455 yılında Bağdat'ta doğmuştur. Muhaddis ve fakih olan ez-Zâğûnî birçok ilimde yetkin olsa da hitabet ve vaazda temayüz etmiştir. İbnu'l-Cevzî de uzun zaman yanında kalarak hadis, fıkıh ve vaaz sanatını ondan öğrenmiştir. İbnu'l-Cevzî'nin bu kadar meşhur ve beliğ bir vaiz olmasında katkısı büyüktür. Kendisine ait usul-i dinle ilgili *el-İzâh* ve usul-i fıkha dair *Ğireru'l-Beyan* adlı eserlerinin yanı sıra vaaz ve meclis konuşmalarından müteşekkil divanları da mevcuttur. ez-Zâğûnî Mansur camisinde kendisine ait ders halkasına sahip olup namazdan önce münazara, namazdan sonra ise vaaz verirdi. ez-Zâğûnî vefat ettiği zaman onun yapmış olduğu bu görevi Ebû Ali er-Râzânî devr almıştır. Bu kürsüyü İbnu'l-Cevzî almak istese de henüz 27 yaşında olduğundan kendisine izin verilmez. Bunun üzerine İbnu'l-Cevzî Vezir Anuşirvan'a gidip orada bir konu hakkında vaaz vererek kendi rüştünü ispat eder. İbnu'l-Cevzî'nin bu yetkinliğini gören Vezir, Mansur camisinde vaaz vermesine cevaz vermiştir. İbnu'l-Cevzî artık burada

[151] el-Gazevilî, Abdulaziz Seyid Hâşim, *İbnu'l-Cevzî el-İmâm el-Murabbî ve'l-Vâiz el-Belîğ ve'l-Âlim el-Mütefennin,* Dâru'l-Beşîr, Cidde, 2000, s. 41; İbnu'l-Cevzî, *Meşîhat,* s. 53-54; a. mlf., *el-Muntazam,* XVII/265.

[152] İbnu'l-Cevzî, *Meşîhat,* s. 124-126*;* a.mlf., *el-Muntazam,* XVII/46-47; İbn Receb, *ez-Zeyl,* II/465;.el-Gazevilî, *İbnu'l-Cevzî,* s. 42-43*;* el-Kaysiyye, *el-İmâm İbnu'l-Cevzî,* s. 72-74.

vaazlarına devam etmiştir. İbnu'l-Cevzî'nin vaazlarına dönemin büyük fakihleri başta olmak üzere kalabalık bir kitle iştirak ederdi. Bir ömrü ilim yoluna harcayan ez-Zâğûnî 527 yılında vefat etmiştir.[153]

Fatıma binti Muhammed b. Hüseyin er-Râzî el-Bezâz (v. 521)

Fatıma binti Muhammed, ikamet ettiği yerin dışında vaazını dinlemek için gruplar halinde kadınların geldiği meşhur bir vaizedir. Pek çok hocadan hadis dersi almıştır. İbnu'l-Cevzî hocası İbn Nasır vasıtasıyla kendisinden hadis rivayet etmiştir. Buna ilaveten İbrahîm el-Harrânî'nin *Zemmu'l-Ğiybet* adlı eserini de İbn Nasır'ın okumasıyla ondan işitmiştir. Âlime ve vaize olan Fatıma binti Muhammed, hicri 521 yılında vefat etmiştir.[154]

Fatıma binti Ebî Hekîm Abdillah b. İbrahim el-Hayrî (v. 534)

Hicri 451 yılında doğan Fatıma, İbnu'l-Cevzî'nin hocası İbn Nasır'ın teyzesidir. İbnu'l-Cevzî kendisine hadis arz etmiş ve kendisinden aldığı hadisleri de rivayet etmiştir. İyilik ve hayırsever bir Âlime olan Fatıma hicri 534 yılında vefat etmiştir.[155]

Şehide binti Ahmed b. Ömer el-İberî (v. 571)

Fahru'n-Nisa lakabıyla bilinen Şehide binti Ahmed dönemin seçkin şahsiyetlerdendir. Meşhur imamlar dâhil olmak üzere kendisinden pek çok kişi ders almıştır. dönemin Halifesinin yakınlarından birisiyle evlenmiştir. Hattının çok iyi olması hasebiyle kâtibe olarak da bilinmektedir. Bir asra yakın yaşayan Şehide binti Ahmed hicri 571 yılında vefat etmiştir. Cenazesine büyük bir kitle katılmıştır.[156]

1.3.4. Talebeleri

İbnu'l-Cevzî, doksan yıla yakın bir ömrün hemen hepsini ilim okuma ve ilim okutmakla geçirmiştir. Kendi zamanın hatırı sayılır âlimlerinden olan İbnu'l-Cevzî birçok ilimde mahir bir üstattır. Tefsiri, fıkıh, hadis, edebiyat, kelam ve tarih âlimi olan, Bağdat'ın çeşitli medreselerinde ders veren İbnu'l-Cevzî'nin sayılmayacak kadar talebelerinin olduğu muhakkaktır. Burada hepsinin biyografisini incelememiz

---

[153] İbnu'l-Cevzî, *Meşîhat,* s. 79-81; a. mlf., *el-Muntazam,* XVII/276-277; İbn Receb, ez-Zeyl, II/465; el-Gazevilî, *İbn'ul-Cevzî*, s. 44.
[154] İbnu'l-Cevzî, *Meşîhat,* s. 198-199*;* a. mlf., *el-Muntazam,* XVII/247-249; el-Gazevilî, *İbn'ul-Cevzî*, s. 47.
[155] İbnu'l-Cevzî, *Meşîhat,* s. 199-200*;* a. mlf., *el-Muntazam,* XVIII/7; İbn Receb, *ez-Zeyl*, II/465; el-Gazevilî, *İbnu'l-Cevzî*, s. 47.
[156] İbnu'l-Cevzî, *Meşîhat,* s. 201-202*;* a. mlf., *el-Muntazam,* XVIII/254; İbn Receb, ez-Zeyl, II/465; el-Gazevilî, *İbnu'l-Cevzî*, s. 46.

mümkün olmadığı gibi konumuz da değildir. Ancak bu büyük üstadın öğrencilerinden her kategoride bir tanesini kısaca tanıtmakla yetineceğiz. İbnu'l-Cevzî kimi talebesini bizzat okutmuş onlar da ondan hadis rivayet etmişlerdir. Kimisini de dinleyerek (arz) kendisine hocalık yapmıştır. Bazılarına da icazet vererek onu talebeliğine kabul etmiştir.

Yusuf İbnu'l-Cevzî (v. 656)

İbnu'l-Cevzî'nin oğlu olan bu zat Muhyiddin lakabıyla bilinen Yusuf b. Abdirrahman b. Ali İbnu'l-Cevzî olup hicri 580 yılında Bağdat'ta doğmuştur. Küçük yaşlarından itibaren babasının yanında ilim öğrenmeye başlamıştır. Babası vefat ettiğinde henüz 17 yaşındayken yetim kalan Yusuf'u Halife Nasır'ın annesi himayesine almış ve onu okutmuştur. Yusuf İbnu'l-Cevzî, hocalığın yanı sıra Bağdat civarındaki Hisbe'de valilik görevini de üstlenmiştir. Birçok defa Bağdat elçiliğini de yapmıştır. Dımaşk'ta el-Cevziyye medresesini inşa etmiş, Hilafet ailesine mensub olan el-Müstensiriyye Medresesinde hocalık yapmıştır.

Meâdinu'l-İbrîz fî Tefsîri'l-Kitabil'l-Azîz, Mezhebu Ahmed fî'l-Mezhebi'l-Ahmed ve *el-İzâh fî'l-Cedel* eserlerini telif eden Yusuf İbnu'l-Cevzî, hicri 656 yılında Hulagu'nun Bağdat'ı işgali sırasında üç çocuğuyla birlikte şehit edilmiştir.[157]

Sıbt ibnu'l-Cevzî (v. 654)

İbnu'l-Cevzî'nin torunu olan Ebu'l-Muzaffer Şemsuddin Yusuf Kızoğlu[158] hicri 581 yılında[159] Bağdat'ta doğmasına rağmen Dımaşk'a yerleşip orada yaşamıştır. Sıbt İbnu'l-Cevzî de dedesi gibi büyük bir âlim olup aynı zamanda meşhur bir vaizdi. Sıbt İbnu'l-Cevzî dedesinin yanı sıra[160] Ebû Saîd el-Bağdâdî, Yusuf b. Yakub el-Kâdi, Abdullah Ahmed, İbn Ebu'l-Mecd el-Harbî ve daha nice âlimlerden ders almıştır. Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin eğitim hayatı sadece Bağdat'tan ibaret değildir. Sibt İbnu'l-Cevzî, Dımaşk ve Mısır'a gidip oradaki âlimlerden de ders almıştır. Dedesi

---

[157] Ziriklî, *el-Â'lâm,* VIII/236; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân* III/142; İbn Kesîr, *el-Bidâye,* XIII/235-240; ez-Zehebî, *Siyer*, XXI/367;İbn Receb, I/503; el-Kaysiyye, *el-İmâm İbnu'l-Cevzî,* s. *215;* el-Gazevilî, *İbn'ul-Cevzî*, s. 49.

[158] Kızoğlu kelimesinin zabtıyla ilgili farklı irablar olmuşsa da Ebu'l-Muzaffer İbnu'l-Cevzî'nin kızının oğlu olduğundan bu künyeyle nam salmıştır.

[159] Doğum tarihiyle ilgili üç (581.582.583) farklı tarihler ileri sürülmüş ise de kendisi bu konuda şöyle demiştir: Annem benim 582 yılında doğduğumu bana söylerdi demiştir. İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân,* III/142.

[160] Sıbt İbnu'l-Cevzî, direkt olarak dedesinden ders aldığı gibi icazet yoluyla da İbnu'l-Cevzî'den hadis rivayet etmiştir. İcazet yoluyla İbnu'l-Cevzî'den hadis rivayet edenler şunlardır: Şemsuddin b. Ömer, Ali b. Ahmed b. Selâme, Ahmed b. Abdulselam ve Ali b. en-Necâr. el-Kaysiyye, *el-İmâm İbnu'l-Cevzî*, s. 223.

gibi pek çok ilim dalında mahir Sıbt İbnu'l-Cevzî'den birçok kişi ders almıştır. Sıbt İbnu'l-Cevzî, başta dedesi gibi Hanbeli mezhebine mensup iken daha sonra Hanefi mezhebine intisap etmiştir. *Menâkıbu Ebî Hanife*, adında bir eser telif etmiş bunun yanında hem Ebu Hanife'yi hem de Hanefi mezhebini savunmak adına *el-İntisar li İmami Eimmeti'l-Emsar,* adında iki ciltten müteşekkil eser telif etmiştir. Hemen hemen ilmin her dalında eser telif eden Sıbt İbnu'l-Cevzî, hadis alanında da *Şerhu'l-Câmii'l-Kebîr,* adında bir eser kaleme almıştır. Kendisiyle şöhret kazanan kendisinin ismi zikredildiğinde akla o eseri getiren, eserin ismi zikredildiğinde ise akla Sıbt İbnu'l-Cevzî'yi getiren hiç kuşkusuz *Mirâtu'z-Zamân fî Tarîh'l-A'yân*, adlı eseridir. Sıbt İbnu'l-Cevzî, dedesinin kitabı olan *el-Muntazam* adlı kitabını tertipleyerek dedesinin almadığı ve dedesinden sonraki olayları da ekleyerek muazzam bir tarih eserini vücuda getirmiştir. Kendisine bahşedilmiş olan ömrü okuma, yazma, okutma ve vaazla geçiren Sıbt İbnu'l-Cevzî, hicri 654 yılında vefat etmiştir.[161]

İbnu'n-Neccâr (v. 643)

Tam ismi Muhammed b. Mahmûd b. Hasan b. Hibbetullah b. en-Necâr'dır. 578 yılında Bağdat'ta doğmuştur. On yaşlarında ilme başlamış, on beş yaşına gelince de ilim için farklı diyarlara yolculuk yapmaya başlamıştır. İbnu'n-Necâr Şam, Mısır, Hicaz ve İran'a rıhle yapmıştır. Bu rıhleler toplam 27 yıl sürmüştür. İlim için rıhlenin yanı sıra daha erken yaşlarda kitap yazmaya da başlamıştır. Tarih alanıyla ilgili kitap yazdığında henüz 15 yaşında olması bunun en güzel örneğidir. Erken yaşlarda ilim hayatına başlayan İbnu'n-Necâr, İbnü'l-Cevzî dâhil birçok şeyhten hadis dersi almıştır. Uzun ve verimli ilim yolculuklarının ardından müellif ve müderris olarak Bağdat'ta geri dönmüştür. Kendisi birçok hocadan ders almış ve birçok talebeye de ders vermiştir. Hüccet, hafız ve sika gibi nitelemelerle âlimlerden tam not alan İbnu'n-Necâr birçok ilim dalında eserler telif etmiştir. Eserlerinden bazıları şunlardır: *el-Kemâl fî Ma'rifeti'r-Ricâl, Zeylu Tarîhu Bağdâd ve Nisbetu'l-Muhaddisîn*, ömrünün son demlerine kadar ilimle iştigal eden İbnu'n-Neccâr, hicri 643 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.[162]

Fahreddîn İbn Teymiyye (v. 622)

---

[161] İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân* III/142; Ziriklî, *el-Â'lâm,* XVIII/246; ez-Zehebî, *Siyer*, XXI/367; İbn Receb, *ez-Zeyl*, I/503-504; el-Kaysiyye, *el-İmâm İbnu'l-Cevzî*, s. 223-228; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII/228-229.

[162] Ziriklî, *el-Â'lâm,* VII/86; el-Kaysiyye, *el-İmâm İbnu'l-Cevzî*, s. 216-219; el-Gazevilî, *İbn'ul-Cevzî*, s. 52.

Ebû Abdillah Fahruddîn Muhammed el-Harranî, hicri 542 yılında Harran'da doğmuştur.[163] Fahruddîn İbn Teymiyye, ilk eğitimini babasından ve Harran çevresindeki âlimlerden aldıktan sonra Bağdat'a gitmiştir. Orada İbnü'l-Cevzî ile İbnü'l-Cevzî'nin de hocası olan Şühde el-Kâtibe başta olmak üzere birçok hocadan farklı alanlarda dersler almıştır.[164] Bağdat'ta eğitimini tamamladıktan sonra Harran'a dönen Fahruddîn İbn Teymiyye kendisi telif, fetva ve irşad faaliyetlerine başlamıştır. Fahreddîn İbn Teymiyye aynı zamanda Harran camisinde vaaz verme görevini de ifa ediyordu. Bu sebepten kendisine Harran hatibi denilmiştir. Bir ömrü öğrencilik, öğreticilik, telif ve vaazla geçiren Fahreddîn İbn Teymiyye'nin eserlerinden bazıları şunlardır: *Tefsîru'l-Kebîr, Terğîbu'l-Kâsıd ve Şerhu'l-Hidâye*. Fahruddîn İbn Teymiyye hicri 622 yılında Harran'da vefat etmiştir. [165]

1.3.6. Sürgün Yılları ve Vefatı

İbnu'l-Cevzî'nin devlet erkânıyla olan münasebeti iyiydi. Şöyle ki İbnu'l-Cevzî devlet ricalını pek eleştirmez, devlet erkânı da İbnu'l-Cevzî'ye pek karışmaz hatta vaazlarını dinlemeye giderelerdi. İbnu'l-Cevzî, ara sıra o beliğ üslubuyla, başta dönemin halifesi olmak üzere saray erkânına tavsiyelerde bulunurdu. Bir defasında vaazında halifeye şöyle bir nasihatte bulunmuştur: "Konuşursam senden korkarım, konuşmazsam senin için korkarım, sana olan korkumu senden olan korkuma tercih ederek derim ki: Vaizin "Allah'tan kork" demesi "sizler bağışlanmış bir ailenin efradısınız" sözlerinden daha hayırlıdır."[166] İbnu'l-Cevzî'nin bu söyledikleri onun sarayda vaaz verdiğini göstermektedir.

İbnu'l-Cevzî'nin sarayla olan iyi ilişkileri Nasır li Dinillah (v. 575) dönemine kadar devam etmiştir. Bu dönemin Vezir'i olan Ebu'l-Muzaffer b. Yunus (v. 593) Hanbeli mezhebine mensub idi. İbn Yunus, Şii meyilli olan dönemin âlimlerinden Rüknu'd-Din Abdusselam'ın medresede zındıklık yaptığı ve yıldızlara tapmayla ilgili eserlerinin olduğu gerekçesiyle onu, İbnu'l-Cevzî'nin de içlerinde bulunduğu bir grup âlimin olduğu bir ortamda onu yargılayarak onun kitaplarını yaktırdı ve Abdulsselam'ın dedesine ait olan medreseyi ondan alarak İbnu'l-Cevzî'ye devretti.

---

[163] İbn Teymiyye diye anılsa da meşhur İbn Teymiyye ile herhangi bir akrabalığı yoktur.
[164] Fahruddîn, İbnu'l-Cevzî'nin *Zâdu'l-Mesîr* adlı eserini arz metoduyla ona okuduğunu belirtmiştir. İbn Receb, *ez-Zeyl*, I/503
[165] ez-Zehebî, *Siyer*, XXII/285-290; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân* IV/386-388; İbn Receb, *ez-Zeyl*, I/503; Ziriklî, *el-Â'lâm,* VI/86; Koca, Ferhat, "İbn Teymiyye Fahreddîn", md., *DİA*, XX/389-390.
[166] İbn Receb, *ez-Zeyl*, I/480.

Dönemin Halifesi, İbnu Yunus'u azledip yerine Şii meylli olan İbnu'l-Kassâb'ı(v. 590) vezaret makamına getirmesiyle İbnu'l-Cevzî için zor günler başlangıcı oldu. Yeni atanan vezir İbnu'l-Kassâb selefi olan İbn Yunus'un kadrosunu tasfiye etmeye başladı ve doğal olarak İbnu'l-Kassâb bu işleri Abdulsselam ile birlikte yaptı. Bu durumu fırsat olarak bilen Abdulsselam, İbnu'l-Kassâb'a: "İbnu'l-Cevzî'nin Hz. Ebu Bekir'in soyundan gelen bir Nasibî olup sabık Vezir 'in de adamı olduğunu" söyledi. Abdulselam sadece bununla yetinmeyip İbnu'l-Cevzî'nin medresenin parasını kendi zimmetine geçirdiği iftirasını da ekleyerek kendince bir plan kurdu.[167] Bunun üzerine İbnu'l-Kassâb bu manada bir mektup yazarak halifeye durumu bildirdi. Şiiliğe meyyal olan halife, İbnu'l-Cevzî'nin ara sıra onu eleştirdiğinden de rahatsız olmuştu. Bunu da fırsat bilen Halife İbnu'l-Cevzî'den medresenin alınmasını ve İbnu'l-Cevzî'nin sürgüne gönderilmesini emretti. Bu emrin ifasını da Abdüsselam'a tevdi etti. Bunun üzerine Abdüsselam, İbnu'l-Cevzî'nin evine gelerek ona küfür ederek hakaret etti, medresesini kapattı. İbnu'l-Cevzî'yi üzerinde ince elbisesiyle beş gün aç susuz bir yolculukla gemiye bindirerek kendisi de başında olduğu halde kadısının Şii olduğu Vâsıt'a getirdi

Burada beş sene sürgün hayatı yaşayan İbnu'l-Cevzî'nin yaşı epeyce ilermiş ve seksen yaşına yaklaşmıştı. İbnu'l-Cevzî bu süreçte kendi elbiselerini kendisi yıkar, yemeklerini kendisi yapardı. Bir hamama dahi gitmesine izin verilmezdi. Bu zor günlerde İbnu'l-Cevzî çocuklarına olan özlemini şöyle anlatmıştır: "Vâsıt'ta kaldığım her gün bir hatim okurdum. Oğlum Yusuf'a olan özlemimden Yusuf suresini okumazdım." İbnu'l-Cevzî bu zor ev hapsi şartlarında hayata tutunmaya çalışırken oğlu Yusuf babası gibi Bağdat'a vaiz oldu. Babası gibi vaaz konusunda yetenekli olan Yusuf vaazlarıyla halifenin annesini çok etkilemişti. İbnu'l-Cevzî'ye de sempati duyan halifenin annesi Yusuf'un isteğiyle babasına şefaatçi olur ve Halife de annesinin ricasını kırmayıp İbnu'l-Cevzî'nin cezasını kaldırarak memleketine dönmesine müsaade etti. İbnu'l-Cevzî'ye hakaret edildiğini düşünenlerle medreselerdeki hocalar ile talebelerden oluşan büyük bir kalabalık İbnu'l-Cevzî'yi Bağdat'ın girişinde karşıladı. Bağdat'a döndükten sonra iki sene daha vaaz ve irşadla meşgul olan İbnu'l-Cevzî 87 yaşında, 12 ramazan 597 uma sabahı vefat etmiştir.

[167] Yıldırım, Enbiya, *Hadisçiler ve Çelişki,* Rağbet, İstanbul, 2009, s. 259

Cenaze namazını oğlu Yufus kıldırarak Ahmed b. Hanbel'in yanında defnedilmiştir.[168]

1.3.5.Eserleri

Erken yaşlarında ilim tahsiline başlayan İbnu'l-Cevzî, keza yazma hayatına da erken başlamıştır. İlk eserini telif ettiğinde 11 yaşında olduğu gerçeğini göz önüne aldığımız 90 yıla yakın ömrünün yaklaşık 74-75 yılını telifle geçirmiştir denilebilir. Her konuda eser sahibi olan İbnu'l-Cevzî'nin velûd bir âlim olduğu muhakkaktır. Zamanını boşa harcamayan İbnu'l-Cevzî'nin telifatı oldukça çoktur. Nitekim yazdıkları ömrüne bölündüğünde günde 4 fasiküle denk geldiği ifade edilmiştir.[169] Her sene 50-60 cilt arasında kitap yazdığı rivayet edilmiştir.[170] Bu konuda bir ihtilaf ve abartı söz konusu olsa da İbnu'l-Cevzî'nin yüzlerce eserinin olduğu da bir gerçektir. Bu konuda Sıbt İbnu'l-Cevzî, dedesinin minberde şöyle dediğini ifade etmiştir: "*Bu iki parmağımla 2000 cilt kitap yazdım"*[171] Başka bir rivayette ise kendisine eserlerinin sayısı sorulduğunda "Bazıları 20 ciltten bazıları da fasiküllerden oluşan 340 ten fazla eserinin olduğununu" söylemiştir.[172] Abdulhamit el-Alvecî, *Müellefâtu İbnu'l-Cevzî,* adlı eserinde İbnu'l-Cevzî'ye ait 574 eserin adını zikretmiştir.[173] el-Alvecî'nin arkadaşları olan Muhammed Bakır, Hilâl Nâci ve Nâciye Abdullah, el-Alvecî'ye yaptıkları istidraklarında onun zikretmediği başka eserleri de zikretmişlerdir.[174] İmam İbn Teymiyye de İbnu'l-Cevzî hakkında sorulan soruya şöyle cevap vermiştir: "Ebu'l-Ferec müftüydü, musannifti ve telifleri çoktur. Birçok konuda eserleri mevcuttur. Eserlerini saydım, binden fazla olduğunu gördüm, daha önce görmediğim bazı eserlerini de sonradan gördüm."[175] İbn Teymiyye'nin bu söyledikleri de onun eserlerinin çokluğuna delalet etmektedir. İbnu'l-Cevzî'nin sadece hadis alanında 37 tane eserinin olması burada İbnu'l-Cezî'nin bütün

---

[168] İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, (mukaddime), s. 34-35; İbn Receb, *ez-Zeyl*, I/504-509; ez-Zehebî, *Siyer*, XXI/376-377; a. mlf., *Tezkira*, IV/1346; el-Kaysiyye, *el-İmâm İbnu'l-Cevzî*, s. 223-228, s. 81-84.

[169] Başka kaynaklarda, yazdıklarının ömrüne bölündüğünde 9 fasiküle denk geldiğini söyleyen âlimler de vardır. İbn Hallikan, bu durumu abartılı olarak bularak aklının kabul edebileceği bir şey olmadığını söylemiştir. İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân,* III/141.

[170] İbn Receb, *ez-Zeyl*, I/384; ez-Zehebî, *Siyer*, XXII/377.

[171] ez-Zehebî, *Siyer*, XXII/370.

[172] İbn Receb, *ez-Zeyl*, I/485; ez-Zehebî, *Siyer*, XXII/384.

[173] el-Alvecî, Abdulhamit, *Müellefâtu İbni'l-Cevzî*, Kuveyt, 1992, s. 83-255.

[174] İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, (mukaddime), s. 129.

[175] İbn Receb, *ez-Zeyl*, I/489.

eserlerine yer verme imkânımızı ortadan kaldırmaktadır. Ancak çok meşhur olan bazı eserlerini zikredip araştırma konuumuz olan *el-Mevdûât,* adlı esrinin değerlendirmesini yapmakla iktifa edeceğiz.

İbnu'l-Cevzî'nin Başlıca Eserleri:

a)**Tefsir**

1.Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr.

2. Funûnu'l-Efnân fî Uyûni Ulumi'l-Kur'an

3. Nâsihu'l-Kur'ân ve Mensuhuh

4. Tefsîru'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an.

5. el-Muğnî

b)**Hadis**

1. et-Tahkîk fî Ehâdîsi'l-Hilâf,

2. Kitâbu'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn

3. Keşfu'n-Nikâb ani'l-Esmâ ve'l-Elkâb

4. el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye

5. el-Hadâik

c) **Tarih**

1. el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûki ve'l-Ümem

2. Telkîhu Fühûmi Ehli'i-Eser fî Uyuni't-Tarîh ve's-Siyer

3. el-Vefa

4. Sıfatü's-Safve

5. Şuzûru'l-Ukûd fî Tarîhi'l-Uhûd.

c) **Akaid**

1. Def'u Şubhati't-Teşbîh

2. es-Sebât inde'l-Memât

3. Telbîsü İblîs

4. el-Karâmita

5. Mesleku'l-Akl

d) **Fıkıh**

1. Ahkâmu'n-Nisâ

2. Minhâcü'l-Kâsidîn

3. el-İnsâf fî Mesâili'l-Hilâf

4. el-Muzheb fi'l-Mezheb

5. Musîru'l-Ğarâmi's-Sâkin ilâ Eşrefi'l-Emâkin[176]

1.4. el-MEVDÛÂT

Tam ismi: *Kitâbu'l-Mevdûât mine'l-Ehâdîsi'l-Merfûât* olan bu eserde İbnu'l-Cevzî uydurma olduğunu düşündüğü rivaytleri bir araya getirmiştir. İbnu'l-Cevzî bu eserine 12 fasıldan oluşan genişçe bir mukaddime yazmıştır. Eser bu mukaddimenin dışında 50 baptan müteşekkil olup 1850 rivayet içermektedir. Müellif bu uzunca mukaddimede eserin tasnif sebebinin yanısıra uydurma hadisin tanıtımını yaparak uydurma hadislerin ortaya çıkış sebeplerini teferruatlı bir şekilde açıklamıştır.[177] İbnu'l-Cevzî yalanın kötülüğüne değinerek Hz. Peygamber ın (s.a.v)' "*Kim bana bile bile yalan isnad ederse cehennemdeki yerine hazırlansın"* hadisininin 98 sahabiden toplam 167 tarîkini zikretmiştir. İbnu'l-Cevzî burada bu rivayeti tevil edip dinin lehinde yalan söylenebileciği yönündeki dört tane rivayetin tenkidini de yaparak dinin lehinde olsa bile Hz. Peygamber'e yalan isnad edilmeyeceğini dile getirmiştir. İbnu'l-Cevzî ayrıca cerh ve ta 'dil ilminin gıybet olmadığını da vurgulamıştır.[178]

1.4.1. Telif Sebebi

İbnu'l-Cevzî bu eserin telif sebeplerinden açıkça bir tanesini zikretmiş ise de kitabına yazmış olduğu mukaddime detaylı olarak incelendiğinde İbnu'l-Cevzî'nin bu eserin telif sebebinin şunlar olduğu söylemek mümkündür

a)Öğrencilerin Israrı

Kendisinin de açıkça dile getirdiği gibi talebelerin böyle bir eser yazması için ısrarcı olmuşlardır.

b)Hz. Peygamber'in Hadislerinin Muhafazası

Hadis uydurmacaları ve iftiracıların Kur'an-ı Kerim'e yalan atfetme ve ekleme yapma imkânları yoktu. Çünkü Kur'an-ı Kerim nazil olduğu gibi kayıt altına alındığından ona iftira atma ve ekleme çıkarma imkânları bulamayanlar hadise

[176] İbn Receb, *ez-Zeyl,* I/490-496; el-Alvecî, *Müellefâtu İbni'l-Cevzî*,20-80; İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât,* (Boyacıların önsözü) s. 29-37; Yavuz, Yusuf Şevki, ve diğerleri, "İbnü'l-Cevzî", md., *DİA*, XX/545-549.

[177] Yıldırım, Enbiya, *Hadisçiler ve Çelişki,* s. 262

[178] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât,* I/25.

yönelmişlerdir. Zira hadislerin büyük çoğunluğu daha kayıt altına alınmamıştı. Hadislerin kâhir ekseriyeti seleften halefe şifahi olarak nakledilyordu. Hal böyle olunca Allah'a iftira atma fırsatını bulamayanlar Hz. Peygamber (s.a.v)'e iftira atmaya başlayıp adeta Hz. Peygamber'i kendi heva ve heveslerine göre konuşturdular. Allah'ın fazlıyla her dönem sahihini sakiminden ayıran ve hadislerin içerisine sokulmuş olan uydurma rivayetleri ayıklayan âlimler gelmiştir. Bu âlimlerden birisi de İbnu'l-Cevzî'dir. İbnu'l-Cevzî sahih rivayetleri uydurmalardan ayıklamak için ve uydurma hadislerin kolaylıkla tanınması için onları bu eserinde toplamıştır.[179]

c) O günün Şartları

İbnu'l-Cevzî kendi dönemindeki toplum hakkında şöyle demiştir: Önceki insanlar hadis konusunda âlimdiler, verdikleri hükümleri ona göre istinbat ederlerdi; fakat günümüzde insanlar sadece öncekileri taklit etmekle yetinip hangisinin sahih ve hangisinin sakim olduğunu bilmeden hüküm vermektedirler. Birçok fakih vermiş olduğu hükmü uydurma hadisler üzerine bina etmiştir. Birçok kıssacının uydurma rivayetlerle nice insanları yoldan saptırmıştır. Hal böyle olunca İbnu'l-Cevzî uydurma rivayetleri bir araya getirerek uydurma rivayetleri pratik bir yolla tanıtıp insanların onlardan sakınmaları için böyle bir çalışmaya tevessül etmiştir. İbnu'l-Cevzî hadisleri, sahih olduklarında ittifak edilenler, Buhârî ve Müslim'in sahih olarak gördükleri, Buhârî ve Muslim'in şartların taşıyanlar hadisler, hasen hadisler, çok zayıf hadisler ve uyudrma hadisler olmak üzere sıhhat açısından altıya ayırmıştır. İlk dört kısım hakkında kalbin mutmain olduğunu söyleyen İbnu'l-Cevzî 5. kısım (çok zayıf olan) için *el-İlelu'l-Mutenâhiye fî'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye,* adlı bir eser yazmıştır. Bu kısım için eser kaleme alan İbnu'l-Cevzî'nin 6. kısım (Uydurma) için de eser telif etmesi daha evla olması gerekir.[180]

1.4.2. Tertîbi

Birçok müellif yazmış olduğu eserinin metodu hakkında bilgi vermiştir. İbnu'l-Cevzî de bu geleneği devam ettirenlerdendir. İbnu'l-Cevzî eserinin tertibi için şöyle demiştir. " Bu eser kitaplardan oluşmaktadır. Kitaplar da babalardan müteşekkildir. Kitabın tertibi ise kolaylık olsun diye fıkıh kitaplarının tertibine göre

[179] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât,* (Boyacıların önsözü) s. 46-47.
[180] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât,* (Boyacıların önsözü), s. 14; el-Kaysiyye, *el-İmâm İbnu'l-Cevzî,* s. 273.

dizaynedilmiştir. Ben her hadisi senediyle birlikte zikrettikten sonra o hadisin illetini ve senedindeki itham edilen şahsı açıklayacağım." İbnu'l-Cevzî bu eserinde, hakkında yapılan değerlendirmeyi nakletmeden hadis almanın dine ihanet olduğunu söyleyerek, uydurma oldukları belirtilmeden hadisi rivayet etmenin bir cinayet olduğunu dile getirmiştir.[181]

1.4.3. Kaynakları

İbnu'l-Cevzî tenkid ettiği rivayetleri çoğunlukla şu eserlerden derlemiştir. el-Ukaylî *ed-Duafâ,* İbn Hibbân *el-Mecrûhîn,* Taberânî'nin *Mu'cemleri*, İbn Adî *el-Kâmil*, Ebû'l-Feth el-Ezdi *ed-Duafâ*, ed-Dârekutnî *es-Sunen* ve *el-Mu'telîf ve'l-Muhtelîf*¸ el-Hâkim en-Neysâburî *Tarîhu'l-İslâm*, el-Hatîb el-Bağdâdî'nin eserleri, el-Cûzekânî *el-Ebâtîl*, et-Tirmizî *es-Sunen,* İbn Mâce *es-Sunen,* el-Hâkim *el-Müstedrek* ve daha nice eser sayılabilir.[182]

İbnu'l-Cevzî eserine aldığı rivayetleri değerlendirirken görüşlerine başvurduğu âlimler şunlardır: Ahmed b. Hanbel, el-Cûzecânî, İbn Ebî Şeybe, el-Beyhakî, Ebu Hâtim, İbn Hibbân, Ebû Hanife, eş-Şafiî, Ebû Dâvûd, Ebû Zur'a, İshâk b. Râhûye, el-Buhârî, et-Tirmizî, el-Hâkim, İbn Adî, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, el-İclî, el-Ukaylî, Ali b. el-Medînî, İmam Müslim, en-Nesâî, Yahya b. Saîd el-Kattân, Yahyâ b. Maîn ve daha nice cerh ve tadil otoritelerinin söylediklerine binaen değerlendirmelerini yapmıştır.[183]

1.4.4. Yöntemi

İbnu'l-Cevzî bir rivayeti zikrettikten sonra o rivayetin uydurma olduğunu ispat etmek için şöyle bir yöntem takip etmektedir**.**

a)Sened Tenkidi

İbnu'l-Cevzî rivayeti verdikten sonra sened tenkidi yapar. Senette zayıf kişi/kişiler hakkında cerh ve tadil otoritelerinin yapmış olduğu değerlendirmeleri nakleder. İbnu'l-Cevzî rivayetin varsa başka tariklerindeki zayıf kişileri de belirtir. İbnu'l-Cevzî eserinde zaman zaman metin tenkidini de yapmışsa da eserinde sened tenkidi daha ağır basmaktadır.

---

[181] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, I/26.
[182]İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, (Boyacıların önsözü) I/110-115; Kandemir, "el-Muzûât*", md., DİA*, XXIX/497.
[183] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, (Boyacıların önsözü) I/110-111; Kandemir, "el-Muzûât", md., *DİA,* XXIX/497.

b)Kur'an'a Arz

İbnu'l-Cevzî zikretmiş olduğu rivayeti Kur'an'a arz eder, eğer sarahaten Kur'an'a aykırı bir durum varsa bu rivayetin uydurma olduğunu söyler. لا يدخل الجنة ولد زنا "*Veledi zina cennete girmez*"[184] rivayetin uydurma olduğunun gerekçesinin şu ayet olduğunu ifade etmiştir: وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى "*Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenemez*"[185]

c)Tarihe Arz

İbnu'i-Cevzî Hz. Ali'ye nispet edilen " عبدت الله عزوجل مع رسول الله صلى الله عليه وسلم قبل أن يعبده رجل من هذه الامة خمس سنين أو سبع سنين " Hz. Ali şöyle demiştir: "Ben bu ümmetten hiç kimse Allah'a ibadet etmezden önce Rasûlullahla beraber beş ya da yedi sene ibadet ettim." bu rivayeti zikrettikten sonra rivayetin tarihe aykırı bir rivayet olduğunu zira Hz. Hatice ve Hz. Ebu Ebu Bekir'in Hz. Ali'den önce Müslüman olduklarını söyleyerek bu rivayetin uydurma olduğunu söylemiştir.[186]

d)Akla Arz

İbnu'l-Cevzî Allah'ın mahiyeti hakkında uydurulan şu rivayeti " قيل يا رسول الله مم ربنا قال من ماء مرور لا من أرض ولا من سماء خلق خيلا فأجراها فعرقت فخلق نفسه من ذلك العرق" naklettikten sonra şöyle bir değerlendirme yapmıştır: "Eğer bütün sika kişiler bir araya gelip bu rivayetin sahih olduğunu söyleseler bile bu bir anlam ifade etmez. Zira bu muhal olan bir durumdur. Akla aykırı olan bütün rivayetler uydurmadırlar."[187] İbnu'l-Cevzî uydurma hadislerinin tespiti için uygulanan bütün yöntemlere başvurmuştur.

1.4.5. Özelliği

Kendisinden sonra yazılan birçok esere kaynaklık yapan *el-Mevdûât*'ı diğerlerinden ayıran birçok özelliği vardır. Bu özellikleri şöyle özetleyebiliriz:

a) En güzel tertibe sahip olan bir eserdir. Aranan bir hadisin rahatlıkla bulunması esere ayrı bir özellik katmıştır.

b) Rivayetin uydurma olduğuna dair genişçe malumatın olması ve müellifin uydurma olduğuna dair deliller getirmesi takdire şayan bir meziyettir.

---

[184] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, II/299.
[185] En'am 164; İsra, 15; Fatır, 18; Zumer, 7; Necm, 58;
[186] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, I/255.
[187] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, I/65.

c) Eserin çokça ve genişçe bir yelpazeye sahip olması da eserin ihtiva ettiği özelliklerdendir.

d) Genişçe bir mukaddimeye sahip olması ve bu mukaddime de uydurma rivayetlere dair önemli bilgilerin olması da eseri diğerinden istisna eden meziyetler arasında yer almaktadır.

e) Bütün rivayetlerin senedlerinin eksiksiz olarak zikredilmesi de takdire şayan bir başka meziyettir.

1.4.6. el-Mevdûât'a Yönelik Eleştiriler

el-Mevdûât birçok meziyete haiz olduğundan yoğun bir ilgiyle karşılaşmış olmasına rağmen neredeyse aynı oranda eleştiri oklarının hedefi de olmuştur. *el-Mevdûât*'a yönelik eleştirilerin odağı *el-Mevdûât'*ta olmaması gereken bazı rivayetlerin onda yer almış olmasıdır. Bu konuda ilk eleştiriyi İbnu's-Salah yapmıştır.[188] İbnu's-Salah isim vermeden şöyle demiştir: "Bu asırda iki cilt halinde *el-Mevdûât'*ı yazan kişi ölçüyü biraz kaçırmıştır." Uydurma olduğuna herhangi bir delil bulunmamasına rağmen birçok rivayeti eserine almıştır. Oysaki bu rivayetleri zayıf hadisler arasında zikretmesi gerekirdi."[189] İbnu's-Salah isim vermese de kastedilenin İbnu'l-Cevzî olduğu malumdur. Zira İbnu'l-Cevzî'den başka bu tarife uyan birisi yoktur. es-Suyûtî, Ahmed b. Ebu'l-Mecd'din şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbnu'l-Cevzî akla ve nakle uymayan çirkin hadisleri zikretmekte sebat etmiş olmasına rağmen isabet etmedikleri de mevcuttur." İbnu'l-Cevzî'nin başka bir hatası da Kur'an ve sahih sünnete herhangi bir aykırılığı olmadığı halde uydurma olduğuna dair herhangi müsbet bir delilin de olmamasına rağmen sadece bir kişinin rivayetin ravilerinden birisi hakkında olumsuz kanaat belirtmesini göz önüne alarak rivayeti uydurma saymasıdır.[190] İbn Hacer *el-Mevdûât* için şöyle demiştir: "içerisinde yer alan rivayetlerin çoğu uydurmadır. İbnu'l-Cevzî'nin vermiş olduğu hükümde isabet ettikleri isabet etmediklerinden daha fazladır."[191] İbn Hacer böyle diyerek hem takdirlerini hem de eleştirilerini dile getirmiştir. İbn Hacer, *el-Mevdûât*'ta yer aldığı halde uydurma olmayan bazı rivayetlerin de uydurmaymış gibi algılanacağından buna dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. es-Suyûtî de İbnu'l-Cevzî'nin

[188] Yıldırım, *Hadisçiler ve Çelişki,* s. 323.
[189] İbnu's-Salah, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 56.
[190] es-Suyuti, *Tedrîb*, s. 231.
[191] es-Suyuti, *Tedrîb*, s. 232; İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, (Boyacıların Etüdü) I/110-115.

uydurma olmayan birçok zayıf, hasen hatta sahih rivayetler eserine aldığını belirterek İbnu'l-Cevzî'yi eleştirmiştir.[192] İbnu'l-Cevzî'nin el-Buhârî ve Müslim'de[193] yer alan birer rivayeti kendi eserine almış olması en çok eleştirilen hususların başında yer almaktadır. İbn Hacer bu durumun aşırı bir gaflet olduğunu söylemiştir.[194] İbn Hacer ayrıca mevzu olan birçok rivayeti eserine almadığı için de İbnu'l-Cevzî'yi eleştirmiştir.[195] Keza *el-İlel'*de birçok uydurma rivayet aldığı için de eleştirilmiştir.[196]

ez-Zehebî de İbnu'l-Cevzî'nin bazı hasen rivayetleri eserine almış olduğunu söyleyerek İbnu'l-Cevzî'ye yapılan eleştirilere katılmıştır.[197] Birçok âlim İbnu'l-Cevzî'ye eleştiri yöneltmişken İbn Teymiyye bunların aksine yalan haberleri doğrularından ayırt etmenin zor bir iş olduğunu herkesin bunu yapamayacağını belirtmiştir. İbn Teymiyye, İbnu'l-Cevzî'nin pek çok dalda bilgi sahibi birisi olduğunu ve İbnu'l-Cevzî'nin eserinin mevduat eserleri arasında en önemli eser olduğunu söyleyerekİbnu'l-Cevzî'yi takdir etmiş, İbnu'l-Cevzî'nin yapmış olduğu işin zor bir iş olduğunu bazı hataları da yapmasının normal olduğuna işaret etmiştir.[198]

1.4.7. el-Mevdûât'ı Eleştirmeye Yönelik Te'lif Edilen Eserler

İbnu'l-Cevzî'ye yönelik eleştiriler sadece birkaç sözel değerlendirmelerden müteşekkil küçük boyutlarda kalmamıştır. Birçok muhaddis kendisine yönelik reddiyeler yazmışlardır. Yazılan eserler kronolojik olarak şunlardır:

ez-Zehebî (ö. 748) Tertîbu'l-Mevdûât

ez-Zehebî *el-Mevdûât*'a bulunan rivayetlerin senedlerini hazfetmiş ve metinlerini ise kısaltmıştır. Müellif yer yer İbnu'l-Cevzî'ye eleştiriler de yöneltmiştir.[199]

---

[192] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, I/112.

[193]Müslim'de yer alan ve İbnu'l-Cevzî'nin uydurma olduğunu söylediği hadis şudur: يوشك إن طالت بك مدة أن ترى قوما في أيديهم مثل أذناب البقر يغدون في غضب الله ويروحون في سخط الله Muslim, Ebu'l-Hüsyn Muslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Muslim*, thk., Muhammed Fuâd Abdubâkî, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1991, 51. Kitâbu'l-Cenneti ve Sifetu Ehlihâ 13, hadis no: 2857, (IV/2193); İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, II/292.

[194] İbn Hacer, *el-Kavlu'l-Musedded fi'z-Zebbi ani'l-Müsned*, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, 1401, s. 31.

[195] İbn Arrâk, Ebu'l-Hasan Ali b. Muahmmed, *Tenzîhu'ş-Şerî'ati'l-Merfûa 'ani'l-Ahbâri'ş-Şenî'ati'l-Mevdûa*, thk., Abdulvehhâb Abdulmecîd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, (mukaddime), L.

[196] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, (Boyacıların önsözü) I/119.

[197] es-Suyuti, *Tedrîb*, s. 231.

[198] İbn Receb, *ez-Zeyl*, II/490.

[199] ez-Zehebî, *Tertîbu'l-Mevdûât*, nşr., Kâmil b. Besyûnî Zağlûl, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994, (mukaddime), s. 5-6.. eleştiriler için Bkz., 520, 524 no'lu rivayetler.

İbn Hacer (ö. 852) el-Kavlu'l-Musedded

İbn Hacer bu eseri Zeynuddîn el-Irâkî'nin İbnu'l-Cevzî'yi eleştirmek için yazmış olduğu ve 9 rivayeti ele alıp değerlendirdiği esere bir talik olarak yazmıştır. İbn Hacer her ne kadar bu eserde 9 tane rivayet ele almış ise de aslında bu rivayetlerin 7 tane olduğunu belirtmiş ve kendisi de el-Irâkî'nin şartlarına uygun olduğu halde onun ele almadığı 15 tane rivayet ilave etmek suretiyle eseri genişletmiştir. İbn Hacer, İbnu'l-Cevzî'nin Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'ten 24 tane rivayeti eserine almasını eleştirmek ve o rivayetleri savunmak için bu eseri yazmıştır. İbn Hacer'e göre *el-Müsned*'te kesinlikle uydurma rivayet yoktur. İbn Hacer eserin mukaddimesinde İbnu'l-Cevzî'nin ismini vermeden şöyle demiştir: "Hadis ehlinden bazıları uydurma olduğunu zannettiği ve *el-Müsned'*te yer alan rivayetlerin olduğunu söylemiştir.[200] Muhammed Sibğatullah el-Medârisî ise İbnu'l-Cevzî'nin Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'nden 38 rivayet almış olduğunu hatırlatarak el-Irâkî ile İbn Hacer'in yaptıklarının toplamı 24 olduğunu söylemiştir. el-Medârisî İbn Hacer ile el-Irâkî'nin ele almadıkları rivayetleri derleyeceğini söylemiş olmasına rağmen sadece 22 rivayet derlemiş böylece toplam da 36 rivayet değerlendirilmiş olup 38'e ulaşmamıştır.[201]

es-Suyûtî (ö. 911)

es-Suyûtî, ez-Zehebî'nin *el-Müstedrek'*e yaptığı gibi İbnu'l-Cevzî'nin *el-Mevdûât*'ını baştan sona ele alarak değerlendiren ilk çalışmayı yapmıştır. es-Suyûtî bu minvalde şu eserleri vücuda getirmiştir:

a)el-Kavlu'l-Hasen fî'z-Zebbi ani's-Sunen

es-Suyûtî, ilk başta İbn Hacer'in *el-Kavlu'l-Musedded* adlı eserine talik yazarak, İbn Hacer'in ele almadığı 15 tane rivayeti ekleyerek *el-Kavlu'l-Musedded* ve *Zeyluhû* adında bir eser yazmıştır. Daha sonra ise bu esere başkaca rivayetler de ekleyerek toplam 120 rivayetten müteşekkil olan *el-Kavlu'l-Hasen fi'z-Zebbi ani's-Sunen* adlı eseri vücuda getirmiştir. es-Suyûtî bu eserde savunduğu rivayetlerden 4 tanesi Ebû Dâvud'ta, 23 tanesi et-Tirmizî'de, 2 tanesi en-Nesâî'de, 16 tanesi İbn Mâce 'de, bir tanesi (Hammâd b. Şâkir'ın tarikiyle) el-Buhârî'de yer alan rivayetlerdir. es-Suyûtî'nine eserine alıp savunduğu diğer rivayetler ise el-Buhârî'nin

[200] İbn Hacer, *el-Kavlu'l-Musedded,* s. 3-4; İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, (Boyacıların Etüdü) I/112.
[201] el-Medârisî, Muhammed Sibğetullah, *Zeylu Kavlu'l-Musedded,* Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, 1401, s. 48.

Sahîh dışındaki eserler ile Sunenu'd-Dârimî, İbn Hibbân'ın *Sahihi*, el-Hâkim'in *el-Müstedrek*'i ve el-Beyhakî'nin müellefatlarında yer almaktadırlar.[202]

b)el-Leâlî'l-Masnûa fî'l-Ehâdîsi'l-Mevdûâ

es-Suyûtî Hz. Peygamber adına uydurulan sözlerin ayıklanması ve onlara dikkat çekilmesinin Müslümanların önemli görevlerinden olduğunu söylemiştir. es-Suyûtî, İbnu'l-Cevzî'nin böyle bir çalışma yaptığını fakat uydurma olmayan birçok zayıf, hasen hatta sahih rivayetleri de eserine almış olduğunu dile getirerek onu eleştirmiştir. es-Suyûtî daha sonra şunu demiştir: "Uzun zaman gönlümden onu ayıklamak ve ihtisar etmek geçiyordu, fakat bir türlü karar veremiyordum. En sonunda istihare sonucu böyle bir çalışma yapmaya karar verdim." Es-Suyûtî, İbnu'l-Cevzî'nin rivayetlerini kısaltarak verdikten sonra İbnu'l-Cevzî'nin yapmış olduğu değerlendirmelerini nakleder ve İbnu'l-Cevzî'nin bu rivayeti hangi tarikten aldığına işaret eder. Es-Suyûtî kendisinin yapmış olduğu değerlendirmelerin başında قلت diyerek başlar ve rivayetin farklı tariklerini ve ona şahit olan rivayetleri zikreder. es-Suyûtî, el-Cûzekânî'nin de rivayet için uydurma dediğini belirtmek için ج harfini kullanmaktadır. Es-Suyûtî böylece sadece İbnu'l-Cevzî'yi eleştirmekle kalmayıp el-Cûzekânî'yi de eleştirmektedir.[203]

c)Zeylu'l-Leâlî

Bu eser, başlığının çağrıştırdığının aksine *el-Leâlî'*nin devamı olan bir eser değildir. Bu eser İbnu'l-Cevzî'nin *el-Mevdûât*'a almadığı genellikle tarih ve tabakat türü eserlerde geçen bazı uydurma rivayetlerin *el-Mevdûât* 'ın tertibine göre dizaynedilmiş olan halidir.[204]

d)en-Nuketu'l-Bediât ale'l-Mevdûât/Tâ'akkubât ale'l Mevdûât

Rivayetleri çeşitli tarikleriyle ve şahitleriyle birlikte ele alan bu eser, es-Suyûtî'nin mevzû hadisler alanındaki en hacimli eseridir. Müellif eserde sahabe hariç

[202] Kandemir, "el- Mevzûât", md., *DİA*, XXIX/497; Yıldırım, *Hadisçiler ve Çelişki*, s. 329-330; İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, (Boyacıların Etüdü) I/113.
[203] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, I/2; İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, (Boyacıların önsözü) I/113-114; Kandemir, "el-Mevdûât,", md., *DİA*, XXIX/497; a. mlf., *Mevzû Hadisler* Menşe'i Tanıma Yolları Tenkidi, İFAV, İsranbul, 2014, s. 156; Yıldırım, *Hadisçiler ve Çelişki,* s. 330.
[204] es-Suyûtî, *Zeylu'l-Leâlî*, thk., Râmiz Hâlid Hâc Hasen, el-Mektebetu'l-Meârif, Riyad, 2010, s. 31; İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa*, 3; Kandemir, "el-Mevdûât,", md., *DİA*, XXIX/498. ; a. mlf., *Mevzû Hadisler,* s. 156

senedi hazfetmiştir. es-Suyûtî daha sonra *en-Nuket*'i ihtisar ederek *Ta'akkubât*'ı vücuda getirmiştir. es-Suyûti burada 338 rivayeti ele almıştır.[205]

İbn Arrâk (ö. 963), Tenzîhu'ş-Şerîati'l-Merfûa ani'l-Ahbâri'ş-Şenîati'l-Mevzûa

Mevzûât alanında yazılmış en hacimli eserdir. Bu eser İbnu'l-Cevzî'nin *el-Mevzûât*'ı ile onu tenkid maksadıyla es-Suyûtî tarafından kale alınmış olan *el-Leâlî'l-Masnûa fî'l-Ehâdîsi'l-Mevdûâ ile Zeylu'l-Leâlî ve en-Nuketu'l-Bediât ale'l-Mevdûât*'ın bir muhtasarıdır. *Tenzîhu'ş-Şerîa* tertib olarak es-Suyûtî'nin *el-Leâlî* adlı eserinin tertibine göre yazılmıştır. İbn Arrâk her babı kendi arasında üç şekilde tanzim etmiştir:

a) İbnu'l-Cevzî uydurma olarak kabul ettiği es-Suyûtî'nin itiraz etmediği rivayetler.

b) İbnu'l-Cevzî'nin mevzu olarak kabul ettiği; fakat es-Suyûtî'nin itiraz ettiği rivayetler.

c) İbnu'l-Cevzî'nin *el-Mevzûât*'ında bulunmamakla beraber es-Suyûtî'nin uydurma olarak telakki ettiği rivayetler.

İbn Arrâk 'ın Sultan Sülayman'a hediye ettiği bu eserinde senetleri hazfetmiştir. Müellif kendi görüşlerini ve faydalandığı kitaplardan naklettiği bilgileri vermeye "قلت" diyerek başlar" والله اعلم" ile bitirir. İbn Arrâk, es-Suyûtî'nin İbnu'l-Cevzî'ye yönelik eleştirilerine ise" تعقب" lafzıyla ifade etmiştir. İbn Arrâk, ele aldığı rivayeti kimlerin tahriç ettiğini belirtmek için belli işaretler (ör: İbn Adî için عد , İbn Hibbân için ise حب) rumuzlarıyla belirtmiştir. İbn Arrâk eserine yazmış olduğu uzun ve faydalı mukaddimesinde " من كذب" hadisini rivayet eden sahabilerin isimlerini zikretmiştir. Müellif söz konusu mukaddimede mevzu haberlerin tanımını yaparak, hangi amaçla ve kimler tarafından uydurulduğunu açıklamıştır. Hadis uyduranların adları ve onlar hakkında kısaca bilgi vererek alfabetik olarak sıralamış olması, bu esere has olan bir meziyet kazandırmıştır.[206]

---

[205] es-Suyûtî, *Teakkubâtu's-Suyûtî âlâ Mevdûâti İbnu'l-Cevzî (en-Nüketü'l-Bedîât ala'l-Mevdûât),* thk., Abdullah Şaban, Dâru Mekketi'l-Mükerreme, 2004, s. 22-23; Kandemir, "el-Mevdûât,", md., *DİA*, XXIX/498; Yıldırım, *Hadisçiler ve Çelişki,* s. 331; İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, (Boyacıların Etüdü) I/114.

[206] Yıldırım, *Hadisçiler ve Çelişki,* s. 332; İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, (Muhakkinin önsözü) I/115; Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 158-159; İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa*, I/3-134.

İKİNCİ BÖLÜM

İBNU'L-CEVZÎ'NİN UYDURMA DEDİĞİ RİVÂYETLERİN DEĞERLENDİRİLMELERİ

İbnu'l-Cevzî uydurma olduğunu düşündüğü ve *el-Mevdûât* adlı eserine aldığı rivayetlerden 24 tanesi et-Tirmizî'nin es-*Sunen*'inde yer almaktadır. Biz bu çalışmada söz konusu bu rivayetleri et-Tirmizî'de yer aldığı sıralamaya göre ele alıp inceleyeceğiz.

2.1. Özür Olmaksızın Namazların Birleştirilmesi

حدثنا أبو سلمة يحيى بن خلف البصري حدثنا المعتمر بن سليمان عن أبيه عن حنش عن عكرمة عن ابن عباس : عن النبي صلى الله عليه و سلم ***قال من جمع الصلاتين من غير عذر فقد أتى بابا من أبواب الكبائر***

et-Tirmizî, *Ebû Seleme Yahyâ b. Halef el-Basrî>el-Mu'temir b. Süleymân>Babası(Süleymân b. Tarhân)>Haneş>İkrime>İbn Abbâs*

İbn Abbâs rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Kim her hangi bir özür olmaksızın iki namazı cem' ederek kılarsa büyük günah kapılarından birisine adım atmış olur*"[207]

2.1.1 et-Tirmizî'nin Değerlendirmesi

et-Tirmizî senette geçen Haneş'in Hüseyin b. Kays olduğunu ve onun da hadis ehlince zayıf kabul edildiğini belirtmiştir. et-Tirmizî, Ahmed b. Hanbel (ö. 241) ve başka âlimlerin de onu zayıf olarak değerlendirdiklerini aktardıktan sonra, bu rivâyete göre sefer ve arafatın haricinde namazların cem edilmeyeceğini söyleyerek rivâyetten çıkan fıkhi sonucu açıklamıştır. Fakat daha sonra Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Rahûye (v. 238) ve bazı âlimlerin, hastanın cem'i konusunda ruhsat verdiklerini, keza İmam Şafii (v. 204), Ahmed ve İshak'ın yağmur sebebiyle cem yapılabileceği görüşünde olduklarını ifade etmiştir. et-Tirmizî, İmam Şafii'nin hasta için bu ruhsatı vermediğini aktararak değerlendirmesini noktalamıştır.[208]

[207] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 2,K. Salat, 138, hadis no: 188, (I/356).
[208] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 2,K. Salat, 138, hadis no: 188, (I/356-357).

2.1.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî bu rivâyeti şu senedle zikretmiştir: *Muhammed b. Nasr>Muhammed b. Ahmed b. Abdurrazâk> İbn Ahdar Kadî> İbn Şâhîn> Muhammed b. Ali el-Vâsitî> Hammâd b. Hâlid en-Nemâr> Abdulhakîm b. Mansûr> Hüseyin b. Kays>İkrime> İbn Abbâs.* İbnu'l-Cevzî aynı metinle rivayeti verdikten sonra Ahmed b. Hanbel'in Hüseyn b. Kays'ı yalanladığı ve onun metrûku'l-hadis olduğunu söylediğini nakletmiştir. en-Nesâî'nin de bu kanaatte olduğunu söyleyen İbnu'l-Cevzî, Yahyâ'nın da onun hadislerinin yazılmayacağının kanaatinde olduğunu zikretmiştir. İbnu'l-Cevzî, el-Ukaylî'nin ise bu rivâyet için aslının olmadığını ifade etmiştir. İbnu'l-Cevzî bu rivâyetin uydurma olduğunu bunun da senetteki râvîden kaynaklandığını belirtmiş ve bunun dışında her hangi bir değerlendirme yapmamıştır.[209]

2.1.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

Ebû Seleme Yahyâ b. Halef el-Basrî (ö. 242)

Asıl adı: Yahyâ b. Halef Ebû Seleme el-Bâhilî el-Basrî'dir. el-Cevbârî diye de bilinmektedir. Hadis hocası olan Ebû Seleme'den, İmam Müslim, Ebû Dâvud, et-Tirmizî ve İbn Mâce hadis rivâyet etmişlerdir. İbn Hibbân onu *es-Sikat* adlı eserinde zikretmiştir. İbn Hacer, Ebû Seleme'nin güvenilir birisi olduğunu söylemiştir. ez-Zehebî de onun sika ve ehli hadis birisi olduğunu kaydetmiştir. Cerh ve tadil âlimlerince güvenilir olarak addedilen Ebû Seleme hicri 242 yılında Basra'da vefat etmiştir. [210]

---

[209] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, II/27.

[210] el-Mizzî, Cemâluddin Ebu'l-Haccâc Yusuf, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâ'r-Ricâl*, thk., Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müesesetu'r-Risâle, Beyrut, II. Bsk.,1983, XIII/294; İbn Hacer, Şihâbuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Alî, *Takrîbu't-Tehzîb*, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad, I. Bsk., 2010, V/349; a. mlf., *Tehzîb*, XI/204; el-Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî* , I/559-560; ez-Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l Meşâhîr ve'l-A'lâm*, nşr., Ömer Abdüsselâm Tedmurî, Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyye, II. Bsk., Beyrut, 1990, XVIII/546; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân et-Temîmî el-Bustî, *Kitâbu's-Sikât*, nşr., Muhammed Abdülmuîd Hân, Dâiretü'l-Ma'ârifi'l-Usmâniyye, Haydarabat, I. Bsk., 1973, IX/267; İbn Mencûye, Ahmed b. Alî b. Mencûye el- İsbehânî, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, thk., Abdullah el-Leysî, Dâru'l-Ma'rife, I. Bsk., Beyrut, 1987, II/337.

Mu'temir b. Süleymân (v. 187)

İsmi, Mu'temir b. Süleymân b. Tarhân et-Teymî Ebû Muhammed el-Basrî'dir. Tufeyl lakabıyla da bilinmektedir. Hicri 106 yılında dünyaya gelmiştir. Aslen Teymî olmadığı halde daha sonra Teym kabilesine intisap edip et-Teymî olarak şöhret kazanmıştır. Dönemin büyük âlimlerinden ders alan et-Teymî'den Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhûye, Ali b. el-Medînî (v. 234), Yahyâ b. Maîn (v. 233), Süfyân es-Sevrî (v. 161) ve İbn Ebî Şeybe (v. 235) gibi muhaddisler ders almışlardır. Kütüb-i sitte'nin hepsinde kendisine ait rivâyetler bulunmaktadır. İbn Hibbân (v. 354) onu *Kitabu's-Sikât'*nda zikretmiştir. ez-Zehebî (v. 748), onu hafız ve sika olarak tanımlamıştır. Ayrıca Yahyâ b. Maîn de onun sika ve doğru birisi olduğunu söylemiştir.

Cerh ve ta'dîl otoritelerin genel görüşü Mu'temir b. Süleyman'ın sika olduğu yönündedir. Fakat bazıları onu eleştirerek şöyle demişlerdir: "*Mu'temir b. Süleymân güvenilir birisidir; fakat hafızası kötüdür, eğer kitaptan bir şey rivâyet ediyorsa o zaman ona güvenilir."* Yahyâ b. Saîd el-Kattân (v. 198) bu görüşe katılarak şöyle demiştir: "*Mu'temir b. Süleymân, size bir şey rivâyet ediyorsa onu araştırınız, çünkü onun hafızası zayıftır."*

Hafızasının zayıf olmasından kaynaklanan zabt yönünden biraz kusuru olsa da kendisi adâlet yönünden mutlak sika olarak kabul görmüştür. Rivâyet ettiği hadislerin alınmamasını gerektirecek bir cerh durumu söz konusu değildir. *el-Meğazî* adında bir eseri olduğu söylenen Mu'temir b. Süleymân, hicri 187 yılında 81 yaşında vefat etmiştir.[211]

Süleymân b. Tarhân (v. 143)

Bu râvi Süleymân b. Tarhân et-Teymî Ebû'l-Mu'temir el-Basrî olup Muhammed b. Saî'd olarak da bilinmektedir. Hicri 46 yılında Basra'da doğmuştur. Basra'nın küçük tabiîlerindendir. Enes b. Malik (v. 93), Şu'be (v. 160), Süfyân b. Uyeyne (v. 198), Süfyân es-Sevrî ve Hasan el-Basrî (v. 110) gibi şahsiyetlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Şu'be, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne ve

[211] ez-Zehebî, *Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl,* thk., Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs., IV/142; a.mlf., *Tezkiretu'l-Huffâz,* I/266-267; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl,* XXVIII/250-254; İbn Hacer, *Tehzîb,* X/227-228; İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim,* II//171-272; İbn Hibbân, *es-Sikât,* VII/521-522; İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân b. Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'l Cerh ve't-Ta'dîl,* Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1953, VIII/402-403.

daha niceleri hadis rivâyet etmişlerdir. Abdullah b. Ahmed (v. 290), babasının Süleymân et-Teymî'nin sika olduğunu söylediğini nakletmiştir. İbn Hibbân, Süleymân et-Teymî'nin Basra'nın abid, salih, hafız ve sünnete en bağlı olan şahıslarından biri olduğunu söylemiştir. Ali b. el-Medînî, Süleymân et-Teymî'nin ehli hadis olduğunu ve kendisine ait 200 tane hadisin olduğunu belirtmiştir.

Âlimlerin kahir ekseriyeti onu tadil etseler de onu cerh eden âlimler de mevcuttur. en-Nesâi onun tedlis yaptığını söylemiştir. İbn Ebî Hâtim (v. 327) de babasının, Süleymân et-Teymî'nin İkrime (v. 105) ve Saîd b. el-Museyyeb(v. 94)'den hadis aldığını bilmediğini, onlara dayandırdığı hadislerde tedlis yaptığını söylediğini kaydetmiştir. İbn Hacer de en-Nesâi'nin onu tedlis yapmakla vasıflandırdığını söyleyerek onu *Tabakatu'l-Mudellisîn* adlı eserine almıştır. [212] Süleymân et-Teymî hicri 143 yılında Basrâ'da vefat etmiştir.[213]

Hüseyin b. Kays /Haneş (v. ?)

Doğum ve ölüm tarihleri hakkında bilgi bulunmayan Haneş'in ismi; Hüseyin b. Kays Ebû Ali er-Rahabî'dir. Haneş lakabıyla meşhur olmuştur. Hadis rivâyet ettiği şahıslar arasında Atâ b. Ebî Rebâh (v. 114) ve İkrime vardır. Süleymân et-Teymî ve başkaları da kendisinden hadis rivâyet edenler arasındadırlar.

Ahmed b. Hanbel, onun metruk olduğunu ve kendisine ait sadece bir tane hasen hadisin olduğunu söylemiştir.[214] Başka kaynakların bildirdiğine göre, Ahmed b. Hanbel, onun hadislerini zayıf saymış, onu tekzip ederek hadislerinin bir şey olmadığını söylemiş ve kendisinden hiçbir şey rivâyet etmediğini açıkça ifade etmiştir. İbn Hibbân, Haneş'i *Kitâbu'l-Mecrûhîn* adlı eserine almış ve onun zayıf rivayetleri sika rivâyetlere eklemek suretiyle kalb yaptığını söyleyerek onu cerh etmiştir.[215] İbn Ebî Hâtim şöyle der: "Babamdan Haneş'i sordum, babam onun hadislerinin zayıf ve münker olduğunu söyledi."[216] el-Buhârî de onun hadislerinin

[212] İbn Hacer, *Tabakâtu'l-Müdellisîn,* thk., Âsım b. Abdillah, Mektebetu'l-Menâr, Ammân, trs., s. 33
[213] İbn Hacer, *Tehzîb,* IV/201-201; ez-Zehebî, *Siyer,* VI/195-202; a. mlf., *Mîzân,* II/212; a. mlf., *Tezkira,* I/150-152; İbn Hibbân, *es-Sikât,* IV/300-301; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh,* II/124-125; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl,* XII/5-11.
[214] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl,* thk., Vasiyyullah b. Muhammed. Dâru'l-Hânî, Riyad, 2001, II/486.
[215] İbn Hibbân, *Kitâbu'l-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn,* thk., Hamdî Abdulmecîd es-Silefî, Dâru'l-Samîî', Riyad, 2000, I/294.
[216] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh,* III/63.

münker olduğunu ve yazılmayacağını belirtmiştir.[217] Haneş'in bazen yalan konuştuğu da nakledilmiştir. el-Ukaylî (ö. 322), "sadece onunla bilinen birden çok hadis vardır diyerek" onun hadis uydurduğunu ima etmiştir.[218] ez-Zehebî de onun hadislerini münker saymıştır. Söz konusu olan hadisimiz de ez-Zehebî'nin münker saydığı hadisler arasındadır.[219] İbn Hacer de söz konu hadisin aslının olmadığını zira "İbn Abbâs'tan gelen sahih rivâyette Hz. Peygamber cem yapmıştır" diyerek, Haneş'i uydurmacı olarak değerlendirmiştir. İbn Adî (ö. 365) de Haneş'in İkrime yoluyla İbn Abbâs'tan birbirine benzer 10 küsur zayıf ve uydurma hadis rivâyet ettiğini zikretmiştir.[220] Hüseyin b. Kays'ın vefat yeri ve vefat tarihi bilinmemektedir. Cerh ve ta'dîl âlimlerince Hüseyin b. Kays'ın mazbut olmadığı, zaman zaman hadis uydurduğu ifade edilmektedir. Rivâyetin senedinde böyle bir ismin bulunması bile başlı başına bir kusur olup sened kritiği açısından rivâyeti zayıflatan etkenlerdendir.

İkrime (v. 105)

İbn Abbâs (v. 68)'ın azatlı kölesi Olan İkrime Ebû Abdillah künyesiyle meşhur olmuş, Mağribli bir berberidir. Hicri 20 yılında doğmuş olup tâbiîdir. İbn Abbâs, İbn Ömer (v. 73), Ebû Saîd el-Hudrî (v. 74), Ebû Hüreyre (v. 58), Hz. Ali (v. 40), Muaviye (v. 60) ve Hz. Aişe (v. 58)'den hadis rivâyet etmiştir. İki yüze yakın kişi de kendisinden hadis rivâyet etmiştir. İkrime, haricilikle itham edilmiş ve bu münasebetle hafızasından daha çok, fikri dolaysıyla eleştirilmiştir. İbrahim el-Cüzekânî (v. 543) şöyle demiştir: "Ahmed b. Hanbel'e İkrime'nin İbadı olup olmadığını sordum" o da: "Onun Sufri[221] olduğunu söyledi, Berberî olup olmadığını sorduğum da ise "evet o Berberidir"[222] cevabını verdiğini söylemektedir. Yahyâ b. Maîn, İmam Mâlik'in İkrime'yi sika olarak görmediğini ve ondan hiçbir şey

[217] el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmaîl, *Kitâbu'd-Du'afâi's-Sağîr,* thk., Mahmud İbrahim, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, I. Bsk., 1986, 37.
[218] el-Ukaylî, Muhammed b. Amr b. Musa b. Hammâd, *Kitâbu'd-Du'afâ',* nşr., Mâzin b. Muhammed, Dâru İbn Abbâs, Mısır, 2008, II/28-30.
[219] İbnu'l-Cevzî, Ebu'l- Ferec Abdurrhman, *Kitâbu'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn,* thk., Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî Dâru'l-Kutubi'l-İlimiyye, Beyrut, 1986, I/217; ez-Zehebî, *Mîzân,* I/546; a. mlf., *Târîhu'l-İslâm,* VIII/399.
[220] İbn Adî, *el-Kâmil*., II/218-223; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl,* VI/465-467; İbn Hacer, *Tehzîb,* II/364-365; a. mlf., *Takrîb,* I/461; et-Tirmizî, es-Sunen, 2,K. Salat, 24, hadis.no: 188, (II/356).
[221] Sufrî, Sufriyye Mezhebine mensup olan kişidir. Sufriyye ise Haricilerin bir kolu olup Ziyâd b. el-Asfar'a tabi olanlardır. Daha geniş ilgi için Bkz., el-Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdulkahir b. Tâhir, *Mezhepler Arasındaki Farklar,* çev., Ethem Ruhi Fığlalı, TDV Yay., Ankara 2008, s. 65.
[222] Berberiler: Tarihin eski devirlerinden itibaren Berka'dan Atlantik sahillerine ve Güneyde Nijer nehri kıvrımına kadar uzanan Kuzey Afrika'da yaşayan bir kavimdir. Bkz., Yıldız, Hakkı Dursun, "Berberiler", md., *DİA*, 1992, V/476-483.

alınmamasını emrettiğini söyleyerek, İmam Mâlik'in İkrime hakkındaki görüşünü açıklamıştır. Keza Ali b. el-Medînî de İmam Mâlik'in eserlerinde İkrime 'ye yer vermediğini kaydetmiştir. Mücahid (v. 103) ve İbn Sirîn (v. 110), İkrime'yi tekzip edenler arasındadırlar.[223]

İkrime'yi yeren kişiler olduğu gibi onu öven âlimler de mevcuttur. ez-Zehebî, Ahmed b. Hanbel'in "İkrime insanların en âlimidir fakat sufrî görüşünü benimsemektedir. İlim için Şam, Mısır, Horasan ve Yemen'e gittiğini nakleder." İşittiğini söylemiştir. Saîd b. Cübeyr'e (v. 94) "senden daha âlim olan birisini tanıyor musun" sorulduğunda "evet o İkrime'dir" diye cevap vermiştir. İbn Ebî Hâtim şöyle demiştir: " İkrime hakkında babama sordum "sikadır" dedi "hadisi hüccet midir?" diye sordum, sikadan rivâyet ederse hüccettir." dedi. el-Buhârî, "bizim ashabımızın hepsi de İkrime'yi hüccet olarak görürler" demiştir. Buna karşın İmam Müslim ondan uzak durmuştur. el-İclî (v. 261) ise İkrime'nin tâbiî ve sika olduğunu insanların, ona iftira attığını dile getirmiştir. İkrime de kendisine yöneltilen eleştirilere şöyle cevap vermiştir: "*Yüzüme karşı beni tekzip edenler arkamdan tekzip etmeyecekler mi?"*[224] diyerek kendisine iftira atıldığına işaret etmiştir. İkrime hicri 105 yılında Medine'de vefat etmiştir.[225]

İkrime hakkında yapılan kritiğe baktığımızda onu güvenli, âlim ve hafız olarak gürenler onu cerh edenlerden daha fazla olduğunu görmekteyiz. İkrime'yi cerh eden birçok kişinin aynı zamanda onu methettiğine şahit olduk. Bu da İkrime'nin eleştiri oklarına hedef olmasındaki sebebin ilim eksikliği veya cerh sayılabilecek kusurları ihtiva etmesinden daha çok, fikri düşüncesinden kaynaklı eleştiriler olduğu kanaatini daha da güçlendirmektedir.

Senedin İttisal Açısında Değerlendirmesi

Senedi ittisal açıdan değerlendirdiğimizde bu rivâyetin birinci ravisi İbn Abbâs (v. 68)'tır. İbn Abbâs'ın sahabe olup Hz. Peygamberle görüşmüş olduğu ondan hadis rivâyet ettiği bilinen bir gerçektir. Bu rivâyeti İbn Abbâs'tan rivâyet eden İkrime'nin de tabii olduğu hicri 20 de doğup 105 öldüğü bilindiğinden burada da muasırlık söz konusu olup herhangi bir inkıta' söz konusu değildir. Sened

[223] ez-Zehebî, *Mîzân,* III/96.
[224] ez-Zehebî, *Siyer,* V/19.
[225] İbn Hacer. *Tehzib,* VII/263-273; İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'd-Duafâi,* II/182; İbn Hibbân, *es-Sikât,* V/229; İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim,* II//109.

zincirinin üçüncü halkasında yer alan Hüseyin b. Kays yanı Haneş 'ın ne zaman doğduğu ve ne zaman öldüğü hakkında elimizde herhangi bir bilgi yoktur. Haneş'in mechuliyetine cerh ve tadil âlimlerinin yaralayıcı ve uydurmacı olduğu yönündeki değerlendirmelerini de eklediğimizde bu rivâyetin sened açısından zayıf olduğu muhakkaktır. Senede cerh ve tadil kritiği açısında baktığımızda gerek Süleymân b. Tarhân ve gerekse İkrime hakkında hem olumlu hem de olumsuz kanaatlar mevcutken, Hâkim'i istisna edersek hiçbir cerh ve ta'dîl âlimi Haneş'i güvenilir olarak görmemişler, onun hadis uydurduğunu söylemişlerdir.

Özetle bu rivâyet sened yönünden çok zayıftır hatta uydurma ihtimali yüksektir. Ancak bir rivâyet hakkında kesin bir hüküm vermek için o rivâyetin hangi rivâyetlerle çeliştiği ve hangi rivâyetlerle desteklendiğine bakmak, sağlıklı bir hüküm vermek için elzemdir.

2.1.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

İmam es-Suyûtî, bu rivâyeti aynı tarik ve lafızla zikrettikten sonra Ahmed b. Hanbel'in Haneş hakkındaki olumlu değerlendirmesini naklederek, İbnu'l-Cevzî'nin bu rivâyete uydurma demesinin sebebinin el-Ukaylî'nin Haneş hakkındaki cerh değerlendirmesi olduğunu ifade etmiştir.[226] es-Suyûtî, bu rivâyetin uydurma olmadığını ispat etmeye çalışmış, bu rivâyetin et-Tirmizî'de yer aldığını ve et-Tirmizî'nin "ehl-i ilim (özür) durumunda cem yapılabilir" sözünün bu rivâyet için dayanak olduğunu ifade etmiştir. es-Suyûtî bu rivâyet ile aynı manada olan mevkuf olarak Hz. Ömer'den rivâyet edilen "özür olmaksızın iki namazı cem' etmek büyük günahtandır." rivâyetini zikrederek konumuz olan bu rivâyeti Hz. Ömer'in rivâyetiyle destekleme yoluna gitmiştir. es-Suyûtî ayrıca el-Hâkim (v. 405), ed-Darekutnî (v. 385), el-Beyhâkî (v. 458) ve İbn Ebî Şeybe'nin (v. 235) de Hz. Ömer'in rivâyetini zikrettiklerini söyleyerek bu rivâyetin sahihliğine delil olarak bu kişileri göstermiştir. es-Suyûtî, bunu yaparken her ne kadar el-Hâkim'in Haneş için sika olduğu yönündeki görüşünü zikredtse de o da bu rivâyetin senedinin mutemed

[226] el-Ukaylî, Haneş'in rivâyet ettiği bu rivâyetin aslının olmadığını belirtmiştir. el-Ukaylî, sahih bir senedle İbn Abbâs'tan şu gelen rivâyeti zikretmiştir. "Hz. Peygamber (s.a.v) öğle ile ikindiyi ve akşam ile yatsıyı cem etti." el-Ukaylî, söz konusu rivâyetin İbn Abbâs'tan gelen bu rivâyet ile çeliştiğini ifade ederek söz konusu rivayetin uydurma olduğunu ifade etmiştir. el-Ukaylî, *Kitâbu'd-Du'afâ,* II/28-30.

olmadığını söyleyerek rivâyetin sened yönündeki problemini zımnen kabul etmiş olmaktadır.[227]

Tâhir el-Makdîsî (v. 507) bu rivâyetin senedinde Haneş'in olduğunu, Ahmed Hanbel'in onu tekzib ettiğini İbn Maîn'in ise onu terk ettiğini söyleyerek bu rivâyetin uydurma olduğunu söylemiştir.[228]

İbn Arrâk (v. 963), bu rivâyeti zikrettikten sonra bu rivâyetin et-Tirmizî'de yer aldığını ve et-Tirmizî'nin Haneş hakkındaki değerlendirmelerini vermiştir. İbn Arrâk, et-Tirmizî'nin ehli ilmin uygulamasını zikretmesinin bu rivâyeti kuvvetlendirir mahiyette olduğunu belirtmiştir. İbn Arrâk mevkuf olarak Hz. Ömer'den gelen rivâyeti de zikrettikten sonra her ne kadar bu rivâyetin muteber bir senedi yoksa da ilim ehlinin uygulamalarının ve Hz. Ömer'in rivâyetinin, söz konusu rivâyeti güçlendirdiklerini ve bu rivâyeti uydurma olmaktan kurtardıklarını söyleyerek bu rivâyetin uydurma olmadığını" söylemiştir.[229]

eş-Şevkânî (v. 1250), et-Tirmizî'nin bu rivâyeti eserine aldığını belirtip et-Tirmizî'nin açıklamalarına kısaca değinmekle yetinerek kendisi rivâyet hakkında herhangi bir değerlendirme yapmadan konuyu noktalamıştır.[230] el-Elbânî (v. 1999) de rivâyetin uydurma olmadığını fakat oldukça zayıf olduğunu belirtmiştir.[231]

Bu rivâyet mevzuât eserlerinde yer aldığı gibi mevzu rivâyetlere münhasır olmayan eserlerde de yer almaktadır. ed-Dârekutnî bu rivâyeti *Sünen*'ine alarak Haneş'in metruk olduğunu ifade etmiştir.[232]

el-Beyhâkî (v. 458), rivâyeti aynı sened ve metinle zikretmiş ve bu rivâyeti yalnızca Haneş'in rivâyet ettiğini onun da zayıf olduğunu, rivâyetleriyle ihticac olunmayacağını söyleyerek senedin zayıflığına dikkat çekmiştir. Söz konusu rivâyetin sened tenkidini yapan el-Beyhâkî, aynı bab başlığı altında bu rivâyetle aynı manada olan Hz. Ömer'den mürsel olarak gelen şu rivayet zikretmiştir:

---

[227] es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *el-Leâli'l-Masnûa,* Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs., II/23-24; a. mlf., *Taakkubâtu's-Suyûtî âlâ Mevdûâti İbnu'l-Cevzî (en-Nüketü'l-Bedîât ala'l-Mevdûât),* thk., Abdullah Şaban, Dâru Mekketi'l-Mükerreme, 2004, s. 90-91.

[228] el-Makdîsî, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Tâhir b. Ahmed, *Tezkiratü'l-Mevdûât,* thk., Muhammed Emîn el-Hâncî, Saâdet, Mısır, 1323. s. 84.

[229] *İbn Arrâk, Tenzîhu'ş-Şerîa,* II/104.

[230] eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Fevâidu'l-Mecmûa' fi'l-Ehâdîsi'l-Mevdûa',* thk., Abdurrahman b. Yahya, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, s. 15.

[231] el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Daîfu Sünenu't-Tirmizî,* Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 2000, s. 35.

[232] ed-Dârakutnî, Ali b. Ömer, *Sünenu'd-Dârakutnî* thk., Ş'uayb Arnavut ve diğerleri, Müesesetu'r-Risâle, Beyrut, 2004, II/234.

جمع الصلاتين من غير عذر من الكبائر "*özür olmaksızın iki namazı cem etmek büyük günahlardandır.*" Ayrıca el-Beyhakî Hz. Ömer'in valisine yazmış olduğu rivâyeti de nakleder; "*üç şey büyük günahlardandır; özür durumu hariç iki namazı birleştirmek, savaş meydanından kaçmak ve talan/soygunculuk yapmak.*"[233] el-Beyhâkî, konumuz olan rivâyetin senedi için "zayıftır" değerlendirmesinde bulunmuşsa da mana bakımında bu rivâyetle aynı manadaki rivâyetleri tahriç zımnen bu rivâyeti takviye edip zayıf olmaktan kurtarmaya çalışmıştır.[234]

Ebû Ya'lâ (v. 307) ise bu rivâyetin farklı bir varyantını aynı senedle şu şekilde zikretmiştir: **من جمع بين صلاتين من غير عذر فقد أتى بابا من أبواب الكبائر** "*Kim iki namazı cem' ederse büyük günahlardan birinin kapısını aralamış olur.*" Ancak Ebû Ya'lâ her hangi bir açıklama yapma cihetine gitmemiştir.[235]

el-Hâkim (v. 405), bu rivâyeti *el-Müstedrek* 'ine alıp Haneş'in aslen Yemenli olduğunu Kufe'de ikâmet ettiğini ve sika bir şahsiyet olduğunu beyan etmiştir. Daha sonra el-Buhârî'nin de İkrime ile ihticac ettiğini nakletmiştir. el-Hâkim'in yapmış olduğu bu değerlendirmesinde iki husus göze çarpmaktadır: Birincisi Haneş hakkındaki "sika" sözüdür ki, kendisinden başka hiç kimse Haneş için böyle bir değerlendirme yapmamıştır. Aksine hemen hemen bütün cerh ve ta'dîl âlimleri onun zayıf olduğunu hatta hadis uydurduğunu söylemişlerdir. el-Buhârî ve Müslim, Haneş'i cerh ettikleri halde Hâkim'in böyle bir değerlendirme yapıp onun rivâyetini Şeyhân'ın şartlarına uygun bulup eserine alması ise açık bir tutarsızlıktır. el-Hakim'ın yapmış olduğu bu değerlendirme, herhangi bir kaynağa/kişiye atfetmeyerek tamamen kendisine ait olan öznel bir değerlendirmedir. İkinci husus ise el-Hâkim'in "*el-Buhârî İkrime ile ihticac ederdi"*[236] değerlendirmesidir ki bu rivâyette ta'n edilen şahıs İkrime değil Haneş'tir. İkrime'yi cerh edenler olmuşsa da onu ta'dîl edenler de mevcuttur. Bu rivâyete uydurma hükmünü verenler İkrime 'den dolayı değil Haneş 'ten ötürü vermişlerdir. el-Hâkim rivâyete yönelik olan eleştiri oklarının yönünü değiştirmek istercesine sanki problemli kişi Haneş değil de İkrimeymiş ve el-Buhârî de İkrime ile ihticac ettiğine göre herhangi bir problem

[233] ثلاث من الكبائر الجمع بين الصلاتين إلا في عذر

[234] el-Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. Huseyin b. Ali, *es-Sunenu'l-Kübrâ*, I-XI, thk., Muhammed Abdulkadir, Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.

[235] Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali, *Müsnedu Ebî Ya'lâ,* thk., Hüseyin Selîm Esed, Dâru'l-Sekâfeti'l-Arabiyye, Beyrut, 1992, hadis no: 2751, (V/136).

[236] el-Hâkim, en-Neysâbûrî, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,* thk., Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, I/410.

yokmuş gibi bir izlenimini uyandırmaktadır. İbn Hacer, bu rivâyetin değerlendirmesinde Haneş'in çok zayıf olduğunu, Hâkim'in bu rivâyeti eserine almasının bir gaflet olduğunu söyleyerek el-Hâkim'i eleştirmiştir.[237]

İbnu'l-Cevzî, bu rivâyeti *et-Tahkik* adlı eserinde cem konusunda zikretmiştir. Orada da bu rivâyetin senedini tenkid ederek el-Ukaylî'nin bu rivâyetin aslının olmadığını ve bu rivayetin sahih bir rivayet olmadığını söyledeiğini aktarmıştır. İbnu'l-Cevzî'nin bu bab başlığı altında zikretmiş olduğu hadislerin tümü de ancak bir özre binaen cem'e ruhsat veren hadislerdir. Sened kusurunu bir tarafa bırakacak olursak aslında İbnu'-Cevzî'nin delil olarak getirmiş olduğu rivâyetler, "uydurmadır" dediği rivâyeti manen desteklemektedir. Kendisi de özür olmaksızın cemin yapabileceğini söylememiştir. İbn'ul-Cevzî burada tamamen mezhep sâikiyle hareket edip, Hanefilerin cem'e karşı delil olarak getirmiş olduğu rivâyeti kendisinin delil olarak getirmiş olduğu rivâyetlerle çelişmediği halde onu çürütmek için sened tenkidi yolunu seçmiş fakat bunu yaparken zımnen de olsa o rivâyeti güçlendirdiğinin farkına varamamıştır.[238]

2.1.5. Rivâyetin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî bu rivâyetten önce İbn Abbâs'tan gelen şu hadisi nakletmiştir: **"** *"Rasûlullah (s.a.v) Medine'de, yağmur ve korkulacak (tehlikeli) bir durum olmaksızın, öğle ve ikindi namazlarını cem etti, İbn Abbâs'a "niye böyle yaptı denildiğinde?" O "Ümmetini zora sokmak istemediği* için" cevabını *verdi.*"[239] et-Tirmizî, İlel bölümünde kendi eserini değerlendirirken şöyle demiştir: "*Bu kitabıma almış olduğum hadislerden iki tanesi hariç âlimler hepsiyle amel etmişlerdir."*[240] Bu iki hadisten birisinin de bu hadis olduğunu söylemiştir.[241] et-Tirmizî, *İlel'*de böyle bir değerlendirme yapmış ise de burada hadis hakkında herhangi bir değerlendirme yapmayıp hadisin diğer tariklerini vermekle iktifa etmiştir.

---

[237] İbn Hacer, *ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye*, thk., es-Seyyid Abdullah Hâşim, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs., I/214.

[238] İbnu'l-Cevzî, *et-Tahkîk fî Ehâdîsi'l-Hilâf*, thk., Mes'ad Abdulhamîd ve diğerleri, Dâru'l-Kutubi'l-İmiyye, Beyrut, 1994, I/498.

[239] جَمَعَ رَسُول اللَّهِ صلى الله عليه وسلم بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ، وَبَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بِالْمَدِينَةِ مِنْ غَيْرِ خَوْفٍ وَلَا مَطَرٍ ". قَالَ: فَقِيلَ لِابْنِ عَبَّاسٍ: مَا أَرَادَ بِذَلِكَ؟ قَالَ: أَرَادَ أَنْ لَا يُحْرِجَ أُمَّتَهُ et-Tirmizî, *es-Sunen*, 2, K. Salat, 138, hadis no: 187,(II/354).

[240] et-Tirmizî, *es-Sunen*, İlel, V/693.

[241] en-Nevevî, et-Tirmizî'nin bu değerlendirmesine katılmayarak bu konuda âlimlerin ittifak halinde olmadıklarını söylemiş ve hadisi farklı yorumlayarak onunla amel edildiğini kaydetmiştir. Bkz., en-Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref, *Şerhu Sahîhi Müslim,* thk., İmâd Zekî el-Bârûdî, el-Mektebetu'l-Vakfiyye, Kahire, 2008, II/149-150.

et-Tirmizî, bu rivâyetten sonra İbnu'l-Cevzî'nin "mevzudur" dediği söz konusu rivâyeti verip sened tenkidini yaparak Haneş'in hadis ehlince zayıf olduğunu söylemiştir. et-Tirmizî daha sonra bu rivâyete binaen bazı âlimlerin çıkartıkları fıkhî hükümleri şu şekilde vermiştir: İlim ehlince bu rivâyete göre sefer/yolculuk ve Arafat' dışında namazlar cem edilmez, fakat bazı âlimlerin hastanın da cem yapabileceği hususunda ruhsat verdiklerini, İmam Ahmed ve İshâk'ın da bunlara katıldıklarını, bazı âlimlerin ise yağmur dolaysıyla da namazların cem edilebileceğini, İmam Şafii, Ahmed ve İshâk'ın da bunlara katıldıklarını söylemiştir.[242]

et-Tirmizî, zıt anlamlı iki rivâyeti aynı başlık altında vererek bu iki rivâyet arasındaki ihtilafa dikkat çekmiştir. Kanaatimizce şöyle bir değerlendirme yapmıştır; Birinci rivâyet (cemi caiz gören rivayet) sened olarak sahih iken pratikte (fıkıhta) kendisiyle pek amel edilmediğini vurgulamıştır. İkinci rivâyetin ise sened yönünden zayıf olduğu halde fakat pratikte kendisiyle amel edilmiştir. et-Tirmizî, keyfi olarak namazların cem edilmeyeceğini, Cem'in ancak bir mazerete binaen yapılabileceğini ifade ederek, özür olmaksızın cem'ın yapılamayacağını vurgulamak suretiyle bu rivâyetin sened kusurunu âlimlerin hükümleriyle takviye etmeye çalışmıştır.

et-Tirmizî'nin de değindiği gibi aslında bu iki rivâyet ve bu iki rivâyeti destekleyen rivâyetler arasında bir ihtilaf söz konusudur. Bu iki rivâyetin birisi için uydurmadır deyip işin içinden çıkılamaz. Zira bu iki rivâyetten birisine uydurma hükmünü vermek, o rivâyeti destekleyen sahih başkaca rivâyetleri de uydurma olmakla itham etmek olur ki, bu da mesnetsiz bir hüküm olmaktan öteye geçemeyecektir. Tenakuz arz eden bu iki rivâyet grubundan biri diğerini ortadan kaldırmayacağına göre bu rivayetler arasındaki ihtilafı gidermek icab etmektedir. Bu da ancak bu konudaki hadislere bütüncül bir perspektifle bakmakla mümkün olacaktır. Bu perspektif sayesinde cem'in hem lehinde hem de aleyhindeki rivâyetleri bir arada vermek suretiyle rivayetlerin değerlendirilmesi konuyu daha anlaşılır kılacaktır.

Bu konuyu iki başlık altında ele alıp inceleyeceğiz.

a)Özür olmaksızın cem'i caiz gören rivâyetler:

[242] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 2, K, Salat, 138, hadis no: 188, (I/354-353).

1. İbn Abbâs'ın rivâyet ettiğine göre: "*Hz. Peygamber (s.a.v) Medine'de öğle ve ikindiyi sekiz rekat, akşam ile yatsıyı yedi rekat olarak kıldırdı."* Eyyûb (es-Sahtiyânî) bunun yağmurlu bir gecede olduğunu tahmin ettiğini söyledi. Bunun üzerine (Cabir b. Zeyd) "ben de öyle zannediyorum" dedi. [243]

2. İbn Abbâs şöyle demiştir: "*Hz. Peygamber (s.a.v) hiçbir korku yokken ve seferde değilken öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı namazlarını cem ederek kıldırdı."* Enes b. Mâlik, bunun yağmurlu bir gecede olduğunu söylemiştir.[244] Ebû Dâvud'ta şu ilave mevcuttur. Ebû'z-Zübeyr şöyle demiştir: " *Bu Tebûk seferine çıktığımızda olmuştu.*"[245]

3. İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre: "*Hz. Peygamber (s.a.v) hiçbir korku yokken ve seferde de değilken öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı namazlarını cem ederek kıl(dırdı). Ben (Saîd b. Cübeyr) İbn Abbâs'a acaba neden böyle yaptı dedim? O da "ümmetinden hiçbir kimseyi zora sokmak istemedi" dedi"*[246]

4. İbn Abbâs'ın rivayet ettiğine göre*"Hz. Peygamber (s.a.v) ile birlikte sekizi (öğe ile ikindi namazlarını) ve yediyi (akşam ile yatsı namazlarını) cem' ederek kıldım. Ben (Saîd b. Cübeyr), İbn Abbâs'a dedim ki "niye böyle yaptı ?"o da "ümmetine zorluk çıkartmak istemedi"* dedi. [247]

İbn Abdurrazzâk'ta (v. 211) ilgili rivayette şöyle bir ziyade mevcuttur:

---

[243] عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، " أَنّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و سلم صَلَّى بِالْمَدِينَةِ سَبْعًا وَثَمَانِيًا الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ "، فَقَالَ أَيُّوبُ: لَعَلَّهُ فِي لَيْلَةٍ مَطِيرَةٍ، قَالَ: عَسَى el-Buhârî, Ebû Abdillah Muahmmed b. İsmail el-Buhârî el-Cu'fî, *Sahîhu'l-Buhârî,* thk., Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, V. Bsk., 1993, 13, K, Mevâkitü's-Salât 11, hadis no: 518, (I/201).

[244] عن بن عباس قال صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم الظهر والعصر جميعا والمغرب والعشاء جميعا في غير خوف ولا سفر قَالَ مَالِكٌ أُرَى ذَلِكَ كَانَ فِى مَطَرٍ. Mâlik b. Enes, Ebû Abdillah İbn Mâlik b. Âmir el-Ashabî, *el-Muvatta*, thk., Mustafa el-Azamî, 2004, 216, K, Salât 476, hadis no: 480, (II/199)

[245] عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ قَالَ فِى سَفْرَةٍ سَافَرْنَاهَا إِلَى تَبُوكَ Ebû Dâvud, Süleymân b. Eşas es-Sicistânî, *es-Sunen,* thk., Şuayb el- Arnvût, Dâru'r-Risâleti'l Âlemiyye, Suriye, 2009. 2, Salât, 273, hadis no: 1210, (II/408).

[246] لابن عباس عن بن عباس قال جمع رسول الله صلى الله عليه و سلم بين الظهر والعصر بالمدينة في غير سفر ولا خوف قال قلت ولم تراه فعل ذلك قال أراد أن لا يحرج أحدا من أمته. Abdurrazzâk, Ebû Bekir Abdurrazzâk b. Hemmâm es-Sanâ'nî, *el-Musannef,* thk., Habîbu'r-Rahman el-Azamî, el-Mektebu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1970, hadis no: 4435, (II/555); Müslim, *Sahîh*, 6, K. Salâtu'l-Misâfirîn 6, hadis no: 54, (I/490); es-Serâhsî, *Mebsut*'ta bu hadisin rivayetinde "من غير عذر" ifadesine yer vermiştir. fakat biz hadis kaynaklarında bu ifadeye rastlamadık, es-Serahsî, Ebu Bekr Şemsuleimme Muhammed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût,* Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs., I/149.

[247] عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍرَضِيَ اللَّهِ عَنْهُ قالُ : صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ -صلى الله عليه وسلم- ثَمَانِيًا جَمِيعًا وَسَبْعًا جَمِيعًا فَقُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ لِمَ فَعَلَ ذَلِكَ قَالَ أَرَادَ أَنْ لاَ يُحْرِجَ أُمَّتَهُ. el-Beyhâkî, *es-Sunen,* Salat 790, hadis no: 5547, (III/237).

"İbn Cüreyc dedi ki; " *Öyle zannediyorum ki Hz. Peygamber (s.a.v) öğleyi biraz te'hir etti ve ikindiyi de biraz öne aldı dedim "Ebu Şa'şa'; ben de öyle zannediyorum dedi"*[248]

5. İbn Ömer (r.a)'den rivayet edildiğine göre: "*Rasûlullah (s.a.v) mukim olup seferi değilken öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı namazlarını bize cem' ederek kıldırdı."* Bir adam İbn Ömer'e sordu: "*Sence Hz. Peygamber neden böyle yaptı?" O da "Ümmetinden bir kimse cem' yapmak isterse ona güçlük olmasın diye."* Cevabı verdi.[249]

6. Abdullah b. Şakîk rivâyet etmiştir: *Bir gün İbn Abbâs ikindiden sonra bize bir konuşma yaptı (o kadar uzun sürdü ki) gün batıp yıldızlar gözükmeye başlayınca insanlar "namaz namaz! demeye başladılar. Bu sırada Temîm oğullarından lafını esirgemeyen biri geldi O da namaz namaz!*" *dedi. İbn Abbâs; "anasız kalasıca, sen sünneti bana mı öğretiyorsun? Ben Hz. Peygamber'in öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı namazlarını cem' ederek kıldığını gördüm." dedi İbn Abbâs'ın bu sözü kalbime bir şüphe düşürdü ve Ebû Hüreyre 'ye gelip İbn Abbâs'ın söylediklerinin doğru olup olmadığını sordum. Ebu Hüreyre İbn Abbâs'ın dediklerini tasdik etti.*[250]

7. İbn Abbâs (r.a) şöyle rivâyet etmiştir: "*Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte Medine'de sekiz ve yedi rekatı birlikte kıldım. Öğleyi te'hir, ikindiyi te'cil ve akşamı te'hir yatsıyı da te'cil etti*."[251] Hadisin diğer rivâyetlerinde de görüldüğü gibi burada en-Nesâî'nin bazı ravileri أخر الظهر den itibaren hadisin kendisinde ait olmayıp hadisin ravisi yorumunu hadisin metniymiş gibi hadise derç etmişlerdir. sahihaynda[252] da görüldüğü gibi rivâyette bu fazlalık yoktur.[253]

---

[248] قال بن جريج فقلت لأبي الشعثاء إني لأظن النبي صلى الله عليه و سلم أخر من الظهر قليلا وقدم من العصر قليلا قال أبو الشعثاء وأنا أظن ذلك. Abdurrazzâk, *el-Musannef*, Salat, hadis no: 4436, (II/555)

[249] قال عبد الله جمع لنا رسول الله صلى الله عليه و سلم مقيما غير مسافر بين الظهر والعصر والمغرب فقال رجل لابن عمر لم ترى النبي صلى الله عليه و سلم فعل ذلك قال لأن لا يحرج أمته إن جمع رجل Abdurrazzâk, *el-Musannef*, Salat, hadis, no: 4437, (II/556).

[250] عن عبد الله بن شقيق قال خطبنا بن عباس يوما بعد العصر حتى غربت الشمس وبدت النجوم وجعل الناس يقولون الصلاة الصلاة قال فجاءه رجل من بني تميم لا يفتر ولا ينثني الصلاة الصلاة فقال بن عباس أتعلمني بالسنة لا أم لك ثم قال رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم جمع بين الظهر والعصر والمغرب والعشاء قال عبد الله بن شقيق فحاك في صدري من ذلك شيء فأتيت أبا هريرة فسألته فصدق مقالته. Müslim, *Sahîh*, 6, Salâtu'l-Misâfirîn,6, hadis no: 54, (I/491).

[251] وأخر عن بن عباس قال : صليت مع النبي صلى الله عليه و سلم بالمدينة ثمانيا جميعا وسبعا جميعا أخر الظهر وعجل العصر المغرب وعجل العشاء. en-Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünenu'n-Nesâî*, nşr., Nâsiru'd-Din el-Elbânî, Mektebetu'l-Meârif, Riyad, trs., 6, K. Mevâkît 44, hadis no: 589, s. 99.

[252] Müslim, *Sahîh*, 6, K., Salâtu'l-Misâfirîn 6, hadis no: 55, (I/491).

[253] el-Elbânî, Muhammed Nâsiru'd-Din, *İrvâu'l-Ğalîl fî Tahrîci Ehâdîsi Menâri's-Sebîl*, el-Mektebü'l-İslamiyye, Beyrut, 1979, III/36.

b)Özür olmaksızın cem'i caiz görmeyen rivâyetler:

1. İbn Mes'ûd şöyle rivâyet etmiştir: "*Hz. Peygamber (s.a.v) iki vakit dışında namazlarını vaktinin dışında kıldığını görmedim. Ancak öğle ve ikindi namazlarını Arafat'ta akşam ile yatsı namazlarını (Müzdelife'de) cem' ederek kılmıştır."*[254]

2. Enes b. Mâlik şöyle demiştir: "*Rasûlullah (s.a.v) zeval vaktinden önce hareket ederse öğleyi ikindi vaktine tehir eder, sonra (hayvanından) iner ve iki namazı cemederdi. Şayet hareket etmeden önce güneş zeval vaktine erişmişse, öğle namazını kıldırır ve sonra yola devam ederdi"*[255]

3. Hz. Ali de bazı yolculuklarında şöyle yapardı; akşam namazını vaktin sonunda, yatsı namazını ise vaktin başında kılardı. Akşam ile yatsı arasında akşam yemeğini yerdi.[256]

4. Hz. Ömer (r.a) şöyle demiştir: "*Herhangi bir özür olmaksızın iki namazı cem' etmek büyük günahlardandır.*[257]

Birinci gruptaki hadislerin değerlendirilmesi:

عن بن عباس قال صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم الظهر والعصر جميعا والمغرب والعشاء جميعا في غير خوف ولا سفر.

Bu ve bu manada olan Hz. Peygamber'in Medine'de mukim iken ve hiçbir özür söz konusu değilken, "Hz. Peygamber namazı cem etti" manasındaki rivâyetleri ele aldığımızda, Hz. Peygamber bunu bir özür durumu yokken yapmış olduğu bu durumun da gayet normal karşılandığı hadisin metindeki " غير خوف ", "ولا سفر", " ولا مطر" özrü nefyeden bu kalıplardan anlaşılmaktadır. Bu durumda ise konumuz olan rivâyet ile bu rivâyetler arasında bir tenakuzun varlığı aşikârdır. İhtilafın menşei ise hiçbir özür olmaksızın Hz. Peygamber'in namazları birleştirdiğine dair İbn Abbâs'tan gelen rivâyettir. et-Tirmizi rivâyetinin mevzû olduğunun gerekçelerinden

---

[254] عن بن مسعود قال ما رأيت النبي صلى الله عليه و سلم صلى صلاة قط إلا لوقتها إلا أنه جمع بين الظهر والعصر بعرفة والمغرب والعشاء بجمع. Abdurrazzâk, *el-Musannef,* Salat, hadis no: 4420, (II/551).

[255] عن أنس بن مالك قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا ارتحل قبل أن تزيغ الشمس أخر الظهر إلى وقت العصر ثم نزل فجمع بينهما فإن زاغت الشمس قبل أن يرتحل صلى الظهر ثم ركب. Müslim, *Sahîh,* 6, K., Salâtu'l-Misâfirîn 6, hadis no: 46, (I/489).

[256] وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ أَنَّهُ فَعَلَ مِثْلَ ذَلِكَ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ صَلَّى الْمَغْرِبَ فِي آخِرِ الْوَقْتِ وَالْعِشَاءَ فِي أَوَّلِهِ وَتَعَشَّى بَيْنَهُمَا es-Serahsî, *el-Mebsût,* I/149.

[257] أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قال جمع الصلاتين من غير عذر من الكبائر. el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kübrâ,* hadis no: 5559, (III/241); es-Serahsî, *Mebsût,* I/149.

birisi de kendisinden sened açısından daha kuvvetli olan bu rivayet ile tenakuz etmesi gösterilmiştir. İbn Hacer de bu görüşü benimseyenler arasındadır.[258]

Ne gariptir ki İbn Abbâs'ın rivâyetini delil getirerek et-Tirmizî rivâyetini nakzedenler, İbn Abbâs rivâyeti için değişik yorumlamalara giderek bu cemin keyfi bir cem olmadığını vurgulamak için hadisi şöyle yorumlamışlardır: et-Tirmizî'nin İbn Abbâs rivâyeti hakkında söylediği kendisiyle amel edilmeyen bir rivâyet olduğu sözü gerçeği yansıtmamaktadır. Mutekaddimûn âlimler bunu yağmurlu havaya tevil etmişlerse de bu zayıf bir tevildir. Zira başka rivâyette غير خوف ولامطر lafızları yer almaktadır. Bazı âlimler bu rivâyeti şu şekilde yorumlamışlardır: Havanın bulutlu olduğu bir günde Hz. Peygamber öğle namazını kıldı sonra hava açıldı bir baktı ki ikindi vaktidir ikindiyi de kıldı böylece cem yapmıştır. Yapılan bu yorum öğle ile ikindi için söz konu olsa da akşam ile yatsı için söz konusu olamayacağından yapılan bu tevilin isabetli bir tevil olmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.[259] Bazıları da bunu cemi sûrîye yanı fiili cem'e[260] hamlederek hadisi şöyle tevil etmişlerdir: "Hz. Peygamber öğle namazını vaktin sonunda kılıp bitirene kadar ikindi namazının vakti de girmiş oldu, onu da kıldı böylece Hz. Peygamber, sanki onları cem ederek kılmış oldu." Yapılan bu tevil de hadisin zahirine muhalif olduğu söylenerek reddedilmiştir. Kimi âlimler de (bunlar arasında İmam Ahmed b. Hanbel olduğu gibiŞafiilerden de katılanlar vardır) bu cemin hastalık vb. özre bağlı olarak yapıldığını belirtmişlerdir. Zira hastalığın verdiği meşakkatin yağmurun verdiği meşakkatten daha fazla olduğunu ifade ederek, bu tevilin hadisin zahirine daha uygun olduğunu da söylemişlerdir.[261] İçlerinde İbn Sirîn, İbn İshâk ve bazı Şafii ve Maliki âlimlerin de olduğu bir gurup fakih; adet edinmemek şartıyla hadardeyken/mukimken ihtiyaca binaen namazların cem edebileceğini söylemişlerdir.[262]

---

[258] İbn Hacer, *Tehzib*, II/364-365.

[259] İbn Hacer, Şihâbuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Alî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, nşr., Fuâd Abdulbaki ve diğerleri, Dâru'l-M'arife, Beyrut, trs., II/24; el-Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî* , I/562; İbn Seyyidi'n-Nâs, Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed, *en-Nefhu'ş-Şezî fî Şerhi Câmi't-Tirmizî*, thk., Ebû Câbir el-Ensârî ve diğerleri, Dâru's-Samîî, Riyad, 2007, IV/8.

[260] Öğleyi geciktrerek kendine ait son vaktinde kılmak ve ardında ikindiyi ilk vaktinde kılmak görünüş itibarıyla yani şeklen bir cem sayılır ki buna cemi sûrî/ fiili cem denir. Atar, Fahrettin ve diğerleri, *İslâm ilmihalı*, İFAV, İstanbul, 2006, s. 423-424.

[261] İbn Hacer, eğer öyle bir durum olmuş olsaydı Hz. Peygamber bu şekilde sadece hasta sahabilerle namaz kılardı, hâlbuki Hz. Peygamber orada bulunan bütün sahabilerle bu namazı kılmıştır diyerek bu tevile itiraz etmiştir. İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II/23.

[262] en-Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim,* V/149-150.

en-Nevevî, öğle ve akşam namazlarını son vakitte, ikindi ile yatsıyı ilk vaktinde kılmak suretiyle oluşan cemi fiiliyi "hadisin zahirine terstir" diyerek kabul etmediğini beyan etmiştir. en-Nevevî'nin zayıf ve batıl olarak nitelediği bu tevili başta İbn Hacer ve Kurtûbî olmak üzere niceleri bu görüşü benimseyerek şöyle bir delillendirme yoluna gitmişleridir. İbn Hacer, "*Amr b. Dînâr'ın ey Ebu'l-Şaşâ' öğle tehir ikindiyi tecil, akşamı tehir yatsıyı tecil ettiğini zannediyorum dediğinde Ebu'l-Şaşâ' da ben de öyle sanıyorum."* demesini fiili cem'e işaret ettiğini ifade etmiştir. İbn Hacer hadisin ravisi hadisin muradını diğerlerinden daha iyi bildiğini söyleyerk hadisi cem-i fiiliye hamletmişlerdir.[263]

Hadisteki cemin, fiili cem olduğuna delalet eden başka bir husus ise rivâyette hiçbir özür olmadığına dair düşülen kayıttır. Aksi takdirde yapılan cemin hakiki cem olduğunu düşündüğümüzde şöyle bir tabloyla karşılaşırız: Hz. Peygamber hiçbir özür yokken namazları te'hir ederek vaktinde kılmamış, yani namazları kazaya bırakmıştır. Oysaki Kur'an-ı Kerim namaz hakkında şöyle demektedir: "*Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun.*"[264] *"Muhakkak ki namaz mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır."*[265] Hz. Peygamber'in herhangi bir özür olmaksızın cem ettiği şeklinde hadisi cem-i hakikiye yorduğumuzda bu durumda bu rivayetler şu ayetlerle[266] çelişerek muhaded olan bir şeyin herhangi bir özür olmaksızın ihmali olur ki Hz. Peygamber böyle bir şeyden beridir.[267]

Bu cem'in fiili bir cem olduğunun delillerden birisi de İbn Abbâs'dan gelen şu rivâyettir. İbn Abbâs (r.a) şöyle demiştir: "*Hz. Peygamber(sav) ile birlikte sekizi (öğle ile ikindi namazlarını), ve yediyi (akşam ile yatsı namazlarını) cem ederek kıldım. Öğleyi te'hir etti ikindiyi te'cil etti, akşamı te'hir, yatsıyı te'cil etti."*[268] Bu

[263] İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî,* II/24.
[264] Bakara, 2/238.
[265] Nisa, 4/103.
[266] Namazlarda cem'in olamayacağı konusunda delil olarak ayetleri zikreden ilk kişi imam es-Serahsî'dir. Bu iki ayetin semantik ve fıkhî tahlillerini yapan Abdulvahap Şakrak'ın ulaştığı sonuç şudur: Birinci ayet namazların içeriğiyle ilgiliyken, ikinci ayet ise normal durumlarda zikredilen günlük namazların belli vakitlerinin olduğunu ve bu vakitlere riayet edilmesi gerektiğine dair hüküm bildirmektedir. Bkz., Şakrak, Abdulvahap, *İslam'da Namazların Birleştirilmesi (Yahudi ve Hristiyanlıkta Günlük İbadetlerin Birleştirilmesi Katkılı),* (Yayımlanmamış Doktora Tez)i, YYÜSBE., Van, 2014,. s. 69-92.
[267] es-Serahsî, e*l-Mebsût,* I/149
[268] en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Şuayb, *Sunenu'n-Nesâî,* nşr., Muhammed Nasruddin el-Elbânî, Mektebetu'l-Meârif, Riyad, trs., Salât 99, hadis no: 589, s. 99. el-Elbânî, eserin tahkikinde

durumu aktaranın İbn Abbâs'ın olması ayrıca bir öneme haizdir, Ebû Şa'şa 'nın da rivâyeti böyle yorumlaması tesadüf değil, rivayetin bu şekilde algılandığını göstermektedir.

Fiili cem'e delalet eden başka bir rivâyet ise Abdullah b. Şakîk 'in İbn Abbâs'ın namazı tehir ettiğine dair rivâyetidir. Rivâyete göre İbn Abbâs ikindiden sonra bazı kimselere dini sohbet ediyordu, o ara akşam namazı oldu, hâlâ da İbn Abbâs sohbetine devam ediyordu. Öyle ki birçok kişi namaz namaz dedi! Bunun üzerine İbn Abbâs, "bana sen mi sünneti öğreteceksin?" deyip namazları cem ederek kıldırdı. Daha sonra İbn Abbâs, Hz. Peygamber (s.a.v)'in de böyle yaptığını ifade etti. Bu hadisi normal vakti cem'e hamlettiğimizde şöyle bir tabloyla karşılaşırız: İbn Abbâs, konuşmaya daldığından ve ortada herhangi bir özür olmadığı halde namazı vaktinde kılmamıştır. Bu pek de makul bir durum değildir. Burada cemi muhal kılan başka bir husus da ikindi ile akşamın cem edilemeyecek olmasıdır ki cemi caiz görenler bile ancak öğle ile ikindiyi, akşam ile yatsının cem' olabileceğini söylemişlerdir. O zaman İbn Abbâs'ın yaptığını şöyle açıklamak daha makul olacaktır: İbn Abbâs, sohbet ediyordu ve sohbetini yarıda kesip insanları söylemek istediğinden mahrum bırakmamak için ikindi namazını biraz geciktirerek vaktin sonuna doğru kılmıştır.

Aslında İbn Abbâs'ın rivayet etmiş olduğu ve mukimken cemi caiz gören rivayetin Hz. Peygamber'in seferdeyken yapmış olduğu bir uygulamaydı, fakat İbn Abbâs olayları doğru hatırlamayarak zamanlarını karıştırmıştır. Zira Câbir b. Zeyd bu rivayeti şu şekilde tashih emiştir:

Câbir b. Zeyd (Ebu Şa'şa') şöyle rivâyet etmiştir: "*İbn Abbâs Basra'da aralarında herhangi bir şey olmaksızın öğle ile ikindiyi, akşam ile yatsıyı bir meşgaleden ötürü (cem' ederek) kıldı ve İbn Abbâs Medine'de öğle ile ikindiyi aralarında herhangi bir şey olmaksızın sekiz secde (4 rekât) olarak kıldığını zannetmektedir."* Ravi burada İbn Abbâs'ın aslında olayları karıştırdığını net olarak hatırlamadığını söylemektedir.[269]

---

bu hadis için şu değerlendirmeyi yapmıştır; "Bu hadis sahihtir, fakat اخر الظهر den itibaren ravinin eklemesidir ve bu cümle hadisin aslından değildir.

[269] عن جابر بن زيد عن بن عباس : أنه صلى بالبصرة الأولى والعصر ليس بينهما شيء والمغرب والعشاء ليس بينهما شيء فعل بالمدينة الأولى والعصر ثمان سجدات ليس بينهما شيء ذلك من شغل وزعم بن عباس أنه صلى مع رسول الله صلى الله عليه و سلم

Hadisin lafzından da anlaşıldığı gibi hadiste cereyan eden hadisenin bir sefer sırasında meydana gelmiştir. Zira burada iki namazın sekiz secde yani 2+2=4 rekât olarak kılınmış olması aynı zamanda namazların kasr olarak kılındığını göstermektedir ki bu ancak seferdeyken olacak bir hükümdür. Oysaki bizim mevzu bahsimiz mukimken yapılan cem'dir.

İbn Ömer'in bir seferinde akşam namazı geç, yatsıyı da erken kılıp daha sonra "Hz. peygamber de böyle yapardı"[270] demesinden de cemin, fiili cem olduğunu anlamaktayız. İhtimal odur ki İbn Ömer yapmış olduğu yolculuk seferi ruhsatlarının icra edileceği bir mesafe olmadığıdır. Eğer öyle olsaydı cem hatta kasr da yapardı ve "Resûlullah da böyle yapardı" kaydına da gerek görmezdi.

Ebû Katede, Hz. Ömer'in bir memuruna şöyle yazdığını nakletmiştir:

"*Üç şey büyük günahlardandır; herhangi bir özür olmaksızın namazları cem etmek, savaş meydanından kaçmak ve yağmacılık yapmak.*"[271] Bu rivâyet et-Tirmizî rivâyetiyle aynı olup onu desteklemektedir.

Hanefi âlimleri bu rivâyetin farklı varyantlarını[272] zikrederek bu rivâyeti cem'ın olmayacağına dair delil olarak kullanmışladır. Hanefi âlimleri şöyle bir çıkarımda bulunmuşlardır. Her namazın kendisine tahsis edilmiş bir vakti vardır. Nasıl ki sabah ile öğle namazları cem edilmiyorsa keza öğle ile ikindi, akşam ile

---

en-Nesâî, *es-Sunen*, Salât 100, hadis no: 590. el-Elbânî, bu hadis için sahihtir demiştir. Bkz el-Elbânî, *İrvâu'l-Ğalîl,* III/35.

[270] عن نافع قال خرجنا مع بن عمر رضى الله تعالى عنهما من مكة فاستصرخ بامرأته فجعل يسير حتى غربت الشمس فنادى الركب الصلاة فلم يلتفت إليهم حتى إذا دنا غيبوبة الشفق نزل فصلى المغرب ثم مكث حتى غاب الشفق ثم صلى العشاء ثم قال هكذا كان يفعل رسول الله إذا جد به السير

Nâfi' (r.a) şöyle rivayet etmiştir: İbn Ömer'le (r.a) birlikte Mekke'den çıktık. Yolda İbn Ömer eşinin vefat haberini aldı. Güneş batıncaya kadar yürümeye devam etti. Kafile namaza çağırınca aldırış etmedi. Ufuktaki kızıllığın kaybolma vakti yaklaşınca bir yerde durdu. Akşam namazını kıldı. Sonra kızıllık kayboluncaya kadar bekledi. Yatsıyı kıldı. Sonra da "Rasûlullah (s.a.v) bir yolculuğa çıktığı zaman böyle yapardı" dedi.

Müslim, *Sahîh*, 6, K, Salâtu'l-Misâfirîn 6, hadis no: 43, (I/488); et-Tirmizî, *es-Sunen*, 2, K, Salat 394, hadis.no: 555, (II/441); es-Serahsî, *Mebsût*, I/149-150.

[271] ثلاث من الكبائر الجمع بين الصلاتين إلا من عذر والنهب والفرار من الزحف ez-Zeylâî, Cemâlu'd-Dîn Ebû Muhammed, *Nasbu'r-Râye li Ehâdîsi'l-Hidâye*, nşr., Muhammed Avvâme, Müessesetu'r-Reyyân, Beyrut, 1997, II/194; el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kübrâ*, III/240. Fakat el-Beyhakî, başka bir yer de الا من عذر kaydını eklemiştir. Bkz., el-Beyhakî, *M'arifetü's-Süneni ve'l-Âsâr*. Nşr., Emîn Kal'acî, Dâru İbn Kuteybe, Beyrut, 1991, IV/298.

[272] عن ابْنِ عَبَّاسٍ رضي اللَّهُ عنهما أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قال من جَمَعَ بين صَلَاتَيْنِ في وَقْتٍ وَاحِدٍ فَقَدْ أَتى بَابًا من الْكَبَائِرِ

Hanefi âlimleri bu rivâyeti bu şekilde kaynaklarına almışsalar da bu rivâyetin kaynağına baktığımızda et-Tirmizî'nin rivâyetini kaynak olarak verildiğini gözlemledik. Bunun da bizde oluşturduğu kanaat aynı rivâyetin farklı versiyonu olduğudur.

yatsı namazları da cem edilmezler Hanefiler bunu yaparken cem ile ilgili rivâyetleri zayıf ve uydurma olarak görmeyip onları cemi fiiliye hamletmişlerdir. Buna delil olarak da başta ayeti kerimeler ve Hz. Ali ile İbn Ömer'den gelen rivâyetleri ileri sürüp, namazların vakitlerinin nasla sabit olduğunu belirtmişlerdir. Hanefiler mütevatir haberle tayın edilen bir hükmün ahad haberle değişmeyeceğini söyleyip ahad haberlerinin tevil edilmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir. [273]

Hz. Aişe'den gelen şu rivayet söz konusu cem'in cemi fiili olduğuna delalet etmektedir.

"*Hz. Peygamber zamanında mustahazze bir kadının kanaması durmadı, bunun üzerine kendisine öğleyi tehir, ikindiyi tacil edip ikisi için bir gusül, akşamı te'hir, yatsıyı da te'cil edip onlar da için de bir gusül, sabah namazı için de bir gusül alınması emredildi.''*[274]

Bu rivâyete göre kadının özrü olduğu halde Hz. Peygamber ona iki namazı bir vakitte kılmasını değil de cemi suri/fiili yapmasını söylemiştir. İbn Abbâs'tan gelen rivâyeti cemi hakiki olarak kabul edersek, o zaman herhangi bir özür olmaksızın namazları (takdim/tehir) cem ederek kılan Hz. Peygamber, kadına neden takdim ve tehir değil de fiili cem yapmasını söylemiştir.

Bu cem'i, fiili cem'e hamlettiğimizde şöyle bir soruyla muhatap olmamız muhtemeldir: Şöyle ki fiili cem şeklinde kılınan namaz zaten kendi vaktinde kılınmış olan bir namazdır. Bu durumda İbn Abbâs'ın, Hz. Peygamber'in böyle yapmasının hikmetini anlatırken : أَرَادَ أَنْ لاَ يُحْرِجَ أُمَّتَهُ kaydının ne gibi bir manası vardır? Burada ki kolaylık nedir? Bu soruların cevabını şöyle açıklamak mümkündür: Burada yer alan حرج kelimesinden maksadın ne olduğunu açıklamak lazımdır. Eğer bu kelimeden kastedilenin günah olduğunu söylersek, o zaman Hz. Peygamber namazları bu şekilde kılmak suretiyle kişinin günahtan kurtulabileceğini göstermiştir. Eğer bu kelimeden kastedilenin sıkıntı olduğunu varsayarsak o zaman da şöyle cevap

---

[273] el-Kâsânî, Alâu'd-Din Ebû Bekr b. Mes'ud, *Bedâiu's- Sanâî fî Tertîbi'ş-Şerâi'* Dâru'l-Kutubi'I-İlmiyye, Beyrut, II. Bsk., 2010, I/581-582; es-Serahsî, *Mebsût*, I/149-150.

[274] عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ امْرَأَةً مُسْتَحَاضَةً عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِيلَ لَهَا إِنَّهُ عِرْقٌ عَانِدٌ وَأُمِرَتْ أَنْ وَتُؤَخِّرَ الظُّهْرَ وَتُعَجِّلَ الْعَصْرَ وَتَغْتَسِلَ لَهُمَا غُسْلًا وَاحِدًا وَتُؤَخِّرَ الْمَغْرِبَ وَتُعَجِّلَ الْعِشَاءَ وَتَغْتَسِلَ لَهُمَا غُسْلًا وَاحِدًا وَتَغْتَسِلَ لِصَلَاةِ الصُّبْحِ غُسْلًا وَاحِدًا. en-Nesâî, es-*Sünen*, Taharet 136, hadis no: 213, Hayz 5, hadis no: 360,

verilebilir; Hz. Peygamber, her ne kadar namazları ilk vakitlerinde kılmak daha evla ise de vaktin sonunda da kılınabileceğini de göstermiştir. [275]

Bu şekilde kılınan namazlar vaktinde kılınmış olsa bile pratikte kişiye bir kolaylık sağlamaktadır. Örneğin müstehaza kadın için hatta silsilbevl olan kişi için de önemli bir kolaylık sağlanmaktadır. Rivâyete göre Hz. Ali bazı seferlerinde akşam namazını vaktin sonunda yatsıyı da vaktin başında kılmış, iki namaz arasında akşam yemeğini yemiştir.[276] Hz. Ali zamanının koşullarına baktığımızda bu oldukça bir kolaylık sağlamaktadır. Zira kişi iki ayrı namaz için ayrı ayrı durup abdest vb. şeylerle uğraşarak epey bir vakit kaybedeceğine, bir defa mola verip bu işleri yaparak vakit kazanmaktadır.

Burada şu hususu gözden kaçırmamak lazım; İbn Abbâs Hz. Peygamber'in böyle bir sözünü nakletmeyip, Hz. Peygamber'in yapmış olduğu bir fiili kendi içtihadıyla (ondan anladığını) aktarmıştır. İbn Abbâs'ın bu olayı kendince öyle anlayıp aktarmış olabileceği de gözden kaçırılmaması gereken ehemmiyetli hususlardandır.

Bu rivâyetin sadece İbn Abbâs tarafından rivâyet edilmiş olması, İbn Ömer, Hz. Ali ve Enes gibi sahabilerin bu cem'i, cemi fiili şeklinde yorumlayıp namazlarını bu şekilde kılmaları,[277] Hz. Peygamber'in yapmış olduğu cemin, cemi fiili olduğu kanaatini güçlendirmektedir.

Bu rivâyetin şerhini detaylı olarak veren en-Nevevî, Malikilerden İbn Sirîn, Şafiilerden Abdullah el-Kaffâl (v. 417), ashabu'l-hadisten Ebû İshâk el-Mervezî ve daha niceleri adet haline getirmemek şartıyla ihtiyaç halinde mukimlerin de namazlarını cem edebileceklerini söylemiştir.[278] Bu durumda şu soruları sormak lazım. Eğer Hz. Peygamber bunu hiçbir özür yokken yapmış ise ve ortada bir kayıt da yoksa en-Nevevî niçin adet edinmemek kaydını düşmüştür?

İbn Hacer, *Tehzîb*'inde Hüseyin b. Kays'ın biyografisinde söz konusu rivâyetin aslının olmadığını, Haneş'ten başka hiç kimsenin bu rivâyeti nakletmediğini belirtmiştir. İbn Hacer, İbn Abbâs'ın Hz. Peygamber'in Medine'de namazları herhangi bir özür durumu yokken cem ettiği rivâyetini delil getirerek bu

[275] İbn Seyyidi'n-Nâs, *en-Nefhu'ş-Şezî,* IV/7.
[276] es-Serahsî, *Mebsût,* I/150
[277] el-Kâsânî, *Bedâiu's- Sanâi,* I/582-583.
[278] en-Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim,* V/150; İbn Hacer, *Fethu'l*-Bârî, II/234.

rivâyetin uydurma olduğunu söylemiş olmasına rağmen,[279] *Fethu'l-Bârî*'de İbn Abbâs'ın bu rivâyetini değerlendirmesi sırasında en-Nevevî'nin görüşlerini serd ettikten sonra burada fiili cem'in daha evla olabileceğini söylemiştir.[280] İbn Hacer el-Buhârî'de yer alan bu rivâyeti fiili cem'e hamledildiğinde İbn Hacer'in Haneş'in rivâyeti için ileri sürmüş olduğu İbn Abbâs rivâyetiyle çelişiyor olması gerekçesi de ortadan kalkmış olmaktadır. Bu durumda iki rivayet birbirleriyle çelişmemektedir.

İbn Şahîn (v.380), bu rivâyetlerin arasındaki ihtilafı, et-Tirmizî'de yer alan ilgili rivayeti cemi caiz gören İbn Abbâs rivâyetiyle nesh edildiğini söyleyerek çözmeye çalışmıştır.[281] Bu yöntem hadisler arasındaki ihtilafların giderilmesi için zaman zaman kullanılsa da fakat burada hangi rivâyetin önce hangisinin daha sonra söylendiğine dair elimizde herhangi bir emare yoktur. Bu durumda hangisinin hangisini nesh ettiğini tam tespit etmek mümkün olmadığından bu değerlendirme sağlıklı bir sonuç vermemektedir.

Netice itibarıyla şunu rahatlıkla söylebiliriz ki İbnu'l-Cevzî, bu rivâyeti değerlendirirken sadece olaya sened yönünden yaklaşmış, senedinde yer alan Haneş'ten ötürü bu rivâyetin uydurma olduğunu söylemiştir. Bu rivâyet etraflıca incelendiğinde bu rivâyeti destekleyen ve sened açısından sahih olan başka rivâyetlerin mevcut olduğu görülmektedir. Bu rivâyetin uydurma olup olmadığı hükmünü verenler bu rivâyeti destekleyen veya bu rivâyetle çelişen rivâyetler üzerinde gitmektedirler. Bizim yapmış olduğumuz değerlendirmelerden de anlaşıldığı gibi bu rivâyetle görünürde çelişiyor gibi görünen rivâyetleri fiili ceme hamlettiğimizde söz konusu rivâyetler arası çelişki kendiliğinden ortadan kalkmaktadır. Bu durumda bu rivâyetin aleyhine getirtilen rivâyetlerle çelişmediği gibi kendisiyle aynı manada olup sened açısından kendisinden daha sahih rivâyetlerle de destek alıp güçlendiğini görmekteyiz. Bu rivâyetin başka rivâyetlerce desteklenmesi kendi senedinde var olan kusuru gidermiş ve rivayeti uydurma

[279]Kırbaşoğlu, Hayri, *Namazların Birleştirilmesi,* Otto, Ankara, 2010. s. 127; İbn Hacer, *Tehzîb,* II/365.
[280] İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* II/234.
[281] İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed, *en-Nâsih ve'l-Mensûh mine'l-Hadîs,* thk. Ali Muhammed ve diğerleri, Dâru'l-Kutubi'I-İlmiyye, Beyrut, I. Bsk., 1992, s. 150-153.

olmaktan kurtarmıştır. O halde bu rivayet Hasen'in li gayrihi mertebesine ulaşan bir hadistir.

2.2. Rasulullah 'ın Üç Sınıfa Lanet Okuması

حدثنا عبد الأعلى بن واصل بن الأعلى الكوفي حدثنا محمد بن القاسم الأسدي عن الفضل بن دلهم عن الحسن قال سمعت أنس بن مالك يقول : لعن رسول الله صلى الله عليه وسلم ثلاثة: رجل أم قوما وهم له كارهون وامرأة باتت وزوجها عليها ساخط ورجل سمع حي على الفلاح ثم لم يجب .

et-Tirmizî>Abdulalâ b. Vâsıl Kûfî>Muhammed b. el-Kâsım el-Esediyy>Fazl b.Delhem>Hasan>Enes

Hasan'ın Enes'ten naklettiğine göre: "*Rasulûllah (s.a.v) üç kişiye lanet etmiştir: Kendisini istemeyen kimselere imam olan kişiye, kocası kendisine kızgın olarak geceleyen kadına, Ezanı işitip de namazı kılmayan (camiye gitmeyen) kimseye.*"[282]

2.2.1 et-Tirmizî'nin değerlendirmesi

et-Tirmizî, bu hadisi rivâyet edip konuyla ilgili başka sahabîlerden gelen rivâyetlerin de olduğunu beyan etmiştir. et-Tirmizî, Enes'in hadisinin sahih olmadığını çünkü bu hadisin el-Hasan el-Basrî'den mürsel olarak rivâyet edildiğini belirtmektedir.[283] et-Tirmizî şekilsel olarak sahih görmediği rivâyetin senedinde yer alan Muhammed b. el-Kâsım hakkında Ahmed b. Hanbel'in cerh ifadelerini aktararak Ahmed'in onu zayıf olarak gördüğünü ve Muhammed b. el-Kâsım'ın hafızasının iyi olmadığını söylediğini aktararak onu cerh etmiştir.

2.2.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî bu rivâyeti aynı tarik ve aynı metinle rivâyet etmiştir.[284] İbnu'l-Cevzî, et-Tirmizî'nin bu rivâyet için yapmış olduğu değerlendirmeleri de aktarmıştır. İbnu'l-Cevzî, Ahmed b. Hanbel'in Muhammed b. el-Kâsım'ın rivâyet etmiş olduğu hadislerin uydurma olduğundan onun hadislerini attıklarını söylediğini aktarmıştır.

---

[282] et-Tirmizî, *es-Sunen,* 2, K, Salat 266, hadis no: 358, (II/191)

[283] Burada et-Tirmizî'nin Mürsel hadise bakışını da anlıyoruz. et-Tirmizî Mürsel hadisi zayıf kategorisinde ele almıştır.

[284] أنبأنا عبدالملك بن أبى القاسم قال أنبأنا أبو عامر الازدي وأبو بكر الغورجى قال أنبأنا أبو محمد بن الجراح حدثنا أبو العباس بن محجوب **حدثنا أبو عيسى الترمذي** حدثنا عبدالاعلى بن واصل حدثنا محمد بن القاسم الاسدي عن الفضل بن دلهم عن الحسن قال سمعت أنس بن مالك

İbnu'l-Cevzî, en-Nesâî ve ed-Darakutnî'nin Muhammed b. el-Kâsım'ı cerh eden ifadelerini aktararak değerlendirmesini sonlandırmıştır.[285]

2.2.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

Abdu'l-Âlâ b. Vâsıl (v. 247)

Asıl adı Abdu'l-'Âlâ b. Vâsıl b. Âlâ b. Hilal el-Esedî el-Kûfî'dir. Doğum tarihi ve yeriyle ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. el-Kûfi nisbesinden hareketle Kufeli olduğu anlaşılmaktadır. Birçok kişiden hadis rivâyet eden Abdu'l-'Âlâ b. Vâsıl'dan et-Tirmizî, en-Nesâî, Ebu Hatim, İbn Ebî'd-Dünya (v. 281) ve daha başkaları hadis rivâyet etmişlerdir. Ebû Hâtim ve en-Nesâî onun sika olduğunu söyleyerek onu tadil etmişlerdir. İbn Hibbân da *es-Sikat* 'da ona yer vermiştir.[286] ez-Zehebî ve ed-Darakutnî'nin de sika olarak gördükleri Abdu'l-'Âlâ b. Vâsıl, hicri 247 yılında vefat etmiştir.[287]

Muhammed b. el-Kâsım el-Esedî (v. 207)

Muhammed b. el-Kâsım el-Esedî Ebû İbrahim künyesiyle bilinmektedir. el-Kufi nisbesiyle anılıyor olsa da aslen Şamlı'dır. el-Evzâî (v. 157), Süfyân es-Sevrî ve Şu'be gibi şahsiyetlerden hadis alan Muhammed b. Kâsım el-Esedî'den de birçok kişi hadis almıştır. ed-Darakutnî, Muhammed b. el-Kâsım'ın el-Evzâî ve Süfyân es-Sevrî adına yalan uydurduğunu söyleyerek onu cerh etmiştir. en-Nesâî de Onu metruku'l-hadis olarak görmüştür. İbn Hibbân, Muhammed b. el-Kâsım'ın sika kişilere ait olmayan rivayetleri onlara nisbet ederek hadis rivayet ettiğini belirterek ondan hadis almanın asla caiz olmadığını söylemiştir.[288] Abdullah b. Ahmed de onun yalancı olduğunu, rivâyet ettiği hadislerin de uydurma olduğunu kaydetmiştir. el-Buhârî de Ahmed b. Hanbel'in ona ait olan hadisleri attığını söylemiştir. et-Tirmizî onun hadisini almasına rağmen Ahmed b. Hanbel'in onu zayıf olarak gördüğünü dile getirmiştir. Hadis âlimlerince cerh edilen Muhammed b. el-Kâsım el-Esedî, hicri 207 Kufe'de vefat etmiştir.[289]

---

[285] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, II/24.
[286] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/409.
[287] el-Mizzî. *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVI/379-380; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI/101; a. mlf., *Takrîb*, III/238; ez-Zehebî, *Mizân*, III/148; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI/192.
[288] İbn Hibbân. e*l-Mecrûhîn*, II/300
[289] ed-Darakutnî, Ebu'l-Hasan Alî b. Ömer, *ed-Duafâu ve'l-Metrûkîn*, thk., Abdullah b. Abdulkadir. Mektebetu'l-Meârif, Riyad, 1984, S, 348; en-Nesâî, *ed-Duafâ'*, s. 235; Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, II/170-171; ez-Zehebî, *Mîzân*, IV/11; İbn Hacer, *Tehzîb*, IX/307-308; el-Mizzî. *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVI/301-303.

Fazl b. Delhem (v. ?)

Basralı ve Mu'tezili olan Fazl b. Delhem, başta Hasan el-Basrî, Katâde (ö. 117) ve İbn Sirîn olmak üzere pek çok kişiden hadis rivâyet etmiştir. Ahmed b. Hanbel Fazl'ın hafızasının kötü olduğunu, hata ettiği şeyleri rivâyet ettiğini söyleyerek onu cerh etmiştir. Abdullah b. Ahmed de onun adalet yönünden herhangi bir kusuru olmadığını; fakat zabt konusunda eksik olduğunu söyleyerek babasına katılmıştır. İbn Hibbân da yalnız olduğunda delil olamayacağını söylemiş, Yahyâ b. Maîn de onun zayıf olduğunu söylemiştir.[290]

Hasan el-Basrî (ö. 110)[291]

Senedin İttisal Açısında Değerlendirmesi

Bu rivâyetin senedine bakıldığında gerek ittisal/inkıta açısından ve gerekse cerh tadil açısından problemli bir sened olduğu görülmektedir. Fazl b. Delhem 'in doğum ve vefat tarihlerinin bilinmemesi senedi ittisal olmaktan çıkarmaktadır. Hakkında bilgi bulunmayan Fazl b. Delhem 'ın aynı zamanda cerh edilmesi de bu inkıtaı derinleştirmekte olup senedi daha da zayıflatmaktadır. Cerh ve tadil açısından ise Muhammed b. el-Kâsım el-Esedî yalancılık ve uydurmacılıkla itham edilerek en ağır şekilde eleştirilmiş olması bu senedi cerh açısından zayıflatmakta olup uydurma olması ihtimalini güçlendirmektedir. Sened zincirinde yer alan dört raviden ikisinin en ağır şekilde ta'n edilmeleri rivâyetin sened açısından sahihliğini ortadan kaldırmaktadır.

2.2.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

eş-Şevkânî her ne kadar bu rivâyeti esrine almış olsa da bu rivâyetin şahitlerinin olduğunu söyleyerek rivâyetin uydurma olmadığını savunmaya çalışmıştır.[292] Keza aynı yöntemi İbn Arrâk da *Tenzîh*'te yapmıştır.[293] İmam es-Suyûti gerek *el-Leâlî* 'de ve gerekse *en-Nüket*'te bu rivâyeti zikretmiş ve bu rivâyetin

[290] ez-Zehebî, *Mîzân*, III/351; İbn Hacer, *Takrîb*, IV/216; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXIII/220-222; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II/212; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII/21; el-Ukaylî, *ed-Duafâ'*, V/81.

[291] Tabiinin büyüklerinden olup herkesçe bilindiğinden ayrıca biyografisini verme ihtiyacını görmedik.

[292] eş-Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 30-31.

[293] İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa,* II/102-103.

şahitlerinin olduğunu ifade etmiştir. es-Suyûtî, her ne kadar rivayetin sened yönünden kusurlu olsa da şahit olarak getirilen rivayetlerin o kusuru giderdiğini söyleyerek ilgili rivâyetin uydurma olmadığını söylemiştir.[294]

2.2.5. Rivâyetin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî, bu rivâyeti verdikten sonra ilgili rivâyeti hem sened yönünden hem de rivâyet şekli yönünden değerlendirmiş ve rivâyetin mürsel bir rivâyet olup sahih olmadığını söylemiş ve sened tenkidini de yapmıştır. et-Tirmizî bu rivâyet için bunları demesine rağmen mana bakımında söz konusu rivâyetle aynı manada olan şu rivâyetleri zikretmiştir:

Rivâyette edildiğine göre: Kıyamet gününde azapları en çetin olan iki sınıf vardır: *Kocasına asilik yapan kadın, istenmediği halde cemaate imam olan kimse*."[295]

Ebû Umâme, Hz. Peygamber'den şunu işittiğini nakletmiştir. "*Üç kişi vardır ki namazları kulaklarından öteye geçmez; sahibinden kaçan köle dönüp gelinceye kadar, kocası kendisinden dargın durumda geceyi geçiren kadın ve istenmediği halde cemaate imam olan kimse."*[296]

et-Tirmizî bu rivâyetin bu vecihle hasen-garip bir rivâyet olduğunu söylemişse de Ahmed Şakir, Ebû Gâlib'ın sika bir şahsiyet olduğunu dolaysıyla bu hadisin sahih bir hadis olduğunu söyleyerek et-Tirmizî'nin yapmış olduğu değerlendirmeye katılmamıştır. el-Elbâni ise bu rivâyetin hasen bir rivâyet olduğunu belirtmiştir. et-Tirmizî bu rivâyetin İbn Abbâs,[297] Talha[298] ve İbn Ömer[299] tarikleriyle de rivâyet edilmiş olduğunu söylemişse de bu tariklerin hiç birisinde "لعن" kelimesi yer almamaktadır. Fakat lafızlarda küçük farklılık olsa da zikredilen rivâyetler muhteva açısında bir olup birbirlerini güçlendirmektedirler. Zikredilen bu rivâyetlere ek olarak rivâyetlerin mefhumu muhalifi mesabesindeki rivâyetler de mevcut olup

---

[294] es-Suyûtî, *el-Lleâlî*, II/20-21; a,mlf., *en-Nüket, 86-87*

[295]. et-Tirmizî, *es-Sunen*, 2, K, Salat 266, hadis no: 359, (II/192)

[296] İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef li İbni Ebî Şeybe*, thk., Ebû Muhammed Usâme b. İbrahim, el-Fârûku'l-Hadîse, Kahire, 2008, Salat 232, hadis no: 4139, (II/337); et-Tirmizî, *es-Sunen*, 2, K, Salat 266, hadis no: 360, (II/193)

[297] İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenu İbn Mâce*, thk., Muhammed Fuad Abdulbakî, Dâru İhyâi Kutubi'l-Arabiyye, yy., tsr., Salat 43, hadis no: 971, (I/311)

[298] et-Taberânî, Ebû'l-Kâsım b. Sülaymân b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk., Hamdi Abdulmecîd, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, tsz., hadis no: 211, (I/114).

[299] Hadisin lafzı İbn Mâce'ye aittir. İbn Mace, *es-Sunen*, 5, Salat 43, hadis no: 970, (I/311); Ebu Davud, *es-Sunen*,Salat 63, hadis ho: 593, (I/443).

manen ilgili rivâyete şahit olmaktadırlar. et-Timizî bu minvalde şöyle bir hadis rivâyet etmiştir.

İbn Ömer Hz. Peygamber(s.a.v)'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "*Kıyamet gününde üç kişi misk yığınlarının üzerindedirler: Allah'ın hakkını ve efendisinin hakkını yerine getiren köle, Cemaatin kendisinden razı olduğu imam ve her gün her gece insanları namaza çağıran müezzin.*"[300]

Söz konusu rivâyetin senedinde münekkitler tarafından cerh edilmiş bir ravinin bulunması rivâyete gölge düşürdüğü tartışmasız bir gerçektir. Bu rivâyette de böyle durum söz konusu olmuştur. Rivâyetin metninde yer alan" لعن" kelimesinin sadece rivâyetin bu tarikinde mevcut olup, diğer tariklerde yer almamış olması bu rivâyetin ravisinin rivâyette tasarruf yaptığını göstermektedir. Böyle bir tasarrufun yapılması da elbette rivâyeti zayıflatmaktadır. Fakat bütün bu olumsuzlukların yanında, mamafih rivâyeti destekleyen ve sahih kaynaklarda yer alan birçok rivâyetin varlığı da bu rivâyetin uydurma olmadığını göstermektedir. Rivâyet sened tenkidi bağlamında uydurma olarak addedilmişse de rivâyetin sened olarak sahih rivâyetlerle desteklendiğinden Hasen li gayrihi mertebesine ulaşmış bir rivâyettir.

2.3. Hacet Namazı

حدثنا علي بن عيسى بن يزيد البغدادي حدثنا بن بكر السهمي وحدثنا عبد الله بن منير عن عبد الله بن بكر عن فائدة بن عبد الرحمن عن عبد الله بن أبي أوفى قال : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم من كانت له إلى الله حاجة أو إلى أحد من بني آدم فليتوضأ فليحسن الوضوء ثم ليصل ركعتين ثم ليثن على الله وليصل على النبي صلى الله عليه و سلم ثم ليقل لاإله إلا الله الحليم الكريم سبحان الله رب العرش العظيم الحمد لله رب العالمين أسئلك موجبات رحمتك وعزائم مغفرتك والغنيمة من كل بر والسلامة من كل إثم لا تدع لي ذنبا إلى غفرته ولا هما إلا فرجته ولا حاجة هي لك رضا إلا قضيتها يا أرحم الراحمين

et-Tirmizî>Ali b. Îsa b. Yezîd el-Bağdâdî>Abdullah b. Bekr es-Sehemiyy>Abdullah b. Münîr> Abdullah b. Bekr>Fâidete b. Abdurrahman.

Ebî Evfâ'nın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Kimin Allah'tan ve insanlardan bir istek ve bir ihtiyacı varsa güzelce abdest alsın, iki rekât namaz kılsın sonra Allah'a hamdu sena ve Peygamber'e de salatu's-selam*

[300] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk., Şuayb el-Arnâvût, Müesesetu'r-risâle, Beyrut, VIII/417, hadis no: 4799; et-Tirmizî, *es-Sunen*, 38, Sifatu'l-Cenne 25, hadis no: 2566, (IV/697), 28, Birr 54, hadis no; 1986, (IV/355).

getirdikten sonra şöyle dua etsin: Cezaları vermekle acele etmeyen ikram sahibi olan Allah'tan başka ilah yoktur. Büyük arşın sahibi olan Allah'ı her türlü noksanlıklardan uzak bilir her türlü kemal sıfatlarıyla beraber olduğunu kabul ederim. Tüm eksiksiz övgüler alemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur. Allah'ım! Rahmetine sebep olan her şeyi ve bağışlamamı gerektirecek sebepleri ve her türlü günahtan uzak olmayı senden istiyorum. Allah'ım! Bütün günahlarımı bağışlamanı ve her üzüntümü gidermeni, senin rızana uygun her ihtiyacımı karşılamanı senden istiyorum ey merhametlilerin en merhametlisi."[301]

2.3.1 et-Tirmizî'nin değerlendirmesi

et-Tirmizî, bu rivâyetin garip bir rivâyet olduğunu ve isnadı hakkında âlimlerin ihtilaf ettiklerini ve Fâide b. Abdurrahman'ın Ebu'l-Varkâ olup hadiste zayıf olduğunu belirtmiştir.[302]

2.3.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî, bu rivâyetin senedini et-Tirmizî'ye dayandırarak onun tarikiyle rivâyet ettikten[303] sonra Ahmed b. Hanbel Fâide'in metruku'l-hadis olduğunu söylediğini Yahyâ b. Maîn'in ise onun sika olmadığını, Ebû Hâtim er-Râzî'nin ise onun "zahibu'l-hadis" olduğunu söylediğini belirtmiştir. İbnu'l-Cevzî, İbn Hibbân 'ın da kendisiyle ihticac olunmayacağını söylemiş olduğunu aktarmak suretiyle sened tenkidini yapıp bu rivâyetin uydurma olduğunu ileri sürmüştür.[304]

2.3.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

Ali b. İsa b. Yezîd el-Bağdâdî (v. 247)

Ali b. İsa b. Yezîd el-Bağdâdî el-Kerâcikî/el-Kerâşikî'den başta et-Tirmizî olmak üzere İbn Huzeyme (v. 311), İbn Ebî'd-Dünya ve daha niceleri kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir. Ebu Bekir el-Hatîb el-Bağdadî (v. 463), şöyle demiştir: "Ali b. İsa kendi halinde birisidir onun hakkında hayırdan başka bir şey

---

[301] et-Tirmizî, *es-Sunen,* 2,K, Salat 348, hadis no: 479, (II/344).

[302] Bazı kimseler et-Tirmizî'nin bu rivâyet için " حسن غريب" değerlendirmesini yaptığını söylemişlerdir. et-Tirmizî muhakkiki Ahmed Şakir böyle bir ifadeyle karşılaşmadığını et-Tirmizî 'den sadır olmuş böyle bir ifadenin olmadığını söylemiştir. et-Tirmizî, *es-Sunen,* Salat 348, 479 no'lu hadisin dipnotu

[303] أنبأنا عبدالملك بن أبى القاسم أنبأنا أبو عامر الازدي وأبو بكر الغورجى قالا أنبأنا ابن الجراح حدثنا ابن محبوب **حدثنا أبو عيسى الترمذي** حدثنا على ابن عيسى بن يزيد البغدادي حدثنا عبدالله بن بكر السهمى عن فايد بن عبدالرحمن عن عبدالله بن أبى أوفى قال قال رسول الله صلى الله عليه

[304] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât,* II/61.

bilmiyorum," İbn Hibbân da onu *es-Sikat'*ına alarak güvenilir birisi olduğunu söylemiştir. Ali b. İsa hicri 247 yılında vefat etmiştir.[305]

Abdullah b. Bekr es-Sehmî (v. 208)

Abdullah b. Bekr b. Habîb es-Sehmiî el-Bâhilî, Vehb el-Basrî künyesiyle bilinmektedir. Aslen Basralı olup Bağdat'ta ikâmet etmiştir. Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medînî ve Kuteybe b. Saîd (v.240) kendisinden hadis rivâyet edenler arasında yer almaktadırlar. Kendisinin rivayetlerine yer verenler arasında el-Buhârî de vardır. Ebu Zur'a (ö.264) onun salih birisi olduğunu söyleyerek kendisini tadil etmiştir.[306] İbn Hibbân da *es-Sikat'*ında kendisine yer vermiştir.[307] el-Hatîb el-Bağdâdî, kendisinin sika ve saduk birisi olduğunu belirtmiştir.[308] Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve el-İclî, Abdullah b. Bekr'in sika birisi olduğunu söylemişlerdir. Âlimler tarafından cerh edilmeyen Abdullah b. Bekr hicri 208 yılında Bağdâd'ta vefat etmiştir.[309]

Abdullah b. Munîr (ö. 241)

Hâfız abid lakaplarına mazhar olan Abdullah b. Münîr, Ebû Abdurrahman el-Mervezî'dir. el-Buhârî, en-Nesâî ve et-Tirmizî kendisinden hadis alanlar arasındadırlar. en-Nesâî onun sika olduğunu belirtmiş, İbn Hibbân da onu *es-Sikat*'ına almıştır.[310] el-Buhârî onun gibisini görmediğini ifade ederek takdirlerini dile getirmiştir. Cerhve Ta'dîl âlimlerince güvenilir birisi olarak kabul edilen Abdullah b. Münîr hicri 241 yılında vefat etmiştir.[311]

Fâid b. Abdurrahman (ö. 159)

Fâid b. Abdurrahman el-Kûfî Ebu'l-Verkâ' el-Attâr'dır. et-Tirmizî ve İbn Mâce onun rivâyetlerine yer vermişlerdir. Ahmed b. Hanbel onun metruku'l-hadis

---

[305] el-Mizzî. *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXI/87-88; İbn Hacer, *Tehzîb,* VII/369-370; a. mlf., *Takrîb*, IV/33; İbn Hibbân, *es-Sikât,* VIII/474; ez-Zehebî, *Mizân,* III/148.

[306] el-Kelâbâzî, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî,* thk., Abdullah el-Leysî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1987, II/904-905.

[307] İbn Hibbân, *es-Sikât,* VII/61-62.

[308] el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Târihu-Medîneti's-Selâm/Tarîhu Bağdâd,* thk., Beşar Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2001, XI/75-78.

[309] el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmaîl, *et-Tarîhu'l-Kebîr,* yy., trs., V/52; el-Mizzî. *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIV/340-344.

[310] ez-Zehebî, *Siyer,* XII/316.

[311] el-Bâcî, Ebu'l-Velîd Sülkeymân b. Halef, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh,* thk., Ahmed Libzâr, yy., trs., II/927; el-Mizzî. *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVI/178-179; İbn Hacer, *Tehzîb,* VI/43; el-Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî,* I/427; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh,* V/182; el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr,* V/212.

olarak değerlendirmiştir.[312] el-Buhârî ve en-Nesâî de bu konuda Ahmed b. Hanbel gibi düşünmektedirler.[313] Yahya b. Maîn ise Fâid'ın zayıf olup sika olmadığını ve hadislerinin alınmayacağını ifade ederek onu ta'n etmiştir. İbn Hibbân Fâid'i *el-Mecrûhîn*'de zikrederek, onun meşhur kişilerden münker hadis rivâyet eden birisi olduğunu dile getirmiştir. İbn Hibbân Faid'ın özellikle Ebu'l Vefa'dan müdelles rivâyetler nakleden, kendisiyle ihticac edilmeyen bir şahıs olduğunu söyleyerek onu cerh etmiştir.[314] Ebû Hâtim onun hakkında şöyle demiştir: "Şayet bir kişi onun rivâyet ettiği bütün rivâyetlerin uydurma olduğuna dair yemin ederse günahkâr olmaz." Ebu Hâtim, Faid'ın Ebû Evfâ'dan rivâyet ettiklerinin batıl olup asıllarının olmadığını söyleyerek Fâid'in hadis uydurduğunu söylemiştir.[315]

Senedin ravilerine baktığımızda ittisal açısından görünürde bir problem görünmüyor ise de cerh yününden bakıldığında zayıf olduğu görülmektedir. Senette yer alan Fâid b. Abdurrahman, et-Tirmizî tarafından bile tenkid edilmiştir. Fâid b. Abdurrahman'nın hadis uydurduğu söylemini göz önünde bulundurduğumuzda bu rivâyetin de Ebû Evfâ'dan nakledilmiş olması bu rivâyetin uydurma olma olasılığını güçlendirmektedir.

2.3.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

İbn Arrâk bu rivâyeti et-Tirmizî'nin kanalıyla tahriç etmiş ve rivâyetin tariklerinin hasen, fakat metninin garip olduğunu söylemiştir. İbn Arrâk, İbn Hacer'in ilgili rivayetin şahitlerinin olduğunu söylediğini de belirtmiş; fakat aynı zamanda İbn Hacer'in söz konusu bu tarikin zayıf olduğunu söylediğini de aktarmıştır. İbn Arrâk bu rivâyete şahit başka bir rivâyetin de Ahmed b. Hanbel tarafından rivâyet edilmiş olduğunu belirtmiş ve tarikinin de hasen bir tarik olduğunu dile getirmiştir. Keza et-Taberânî'nin de başka bir vecihle bu rivâyete şahit mesabesindeki bir rivâyeti zikrettiğini ifade etmiştir. Fakat İbn Arrâk, et-

---

[312] ez-Zehebî, Şemsuddin Muahmmed b. Ahmed, *el-Muğnî fî'd-Duafâ'* nşr., Nurettin Itr, Katar, II/981; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII/255;

[313] en-Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Kitâbu'd-Duafâi ve'l-Metrukîn,* thk., Mahmud İbrahim, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut,1986, s. 226; el-Buhârî, Muahmmed b. İsmail, *Kitâbu'd-Duafâi's-Sağîr,* thk., Mahmud İbrahim, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut,1986, s. 99.

[314] İbn Hibbân, *Kitâbu'l-Mecrûhîn*, II/23-204.

[315]el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr,* VII/132; İbn Adî, *el-Kâmil,* VII/138-139; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh,* VII/83-84; İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn,* III/3; İbn Hacer, *Tehzîb,* VIII/255-256; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXIII/137-140.

Taberânî'ninki de dâhil hepsinin de senedlerinin zayıf olduğunu dile getirerek değerlendirmesini tamamlamıştır.[316]

eş-Şevkânî, İbn Arrâk gibi rivâyeti et-Tirmizî tarikiyle tahriç etmiş ve İbn Hacer'in bu rivâyetin şahitleri olduğunu söylediğini dile getirmiştir. eş-Şevkânî rivâyetin farklı tariklerine yer vermiş ve o tariklerden zayıf olanları belirtikten sonra kendi kanaatini şöyle dile getirmiştir. "Hacet namazıyla ilgili pek çok rivâyet mevcuttur, Ebû Derda'nın dışındakiler hepsi de zayıftır.[317]

es-Suyûtî, gerek *el-Leâlî*'de gerekse *en-Nüket*'te bu rivâyeti ele almış ve et-Tirmizî'nin değerlendirmesine yer verdikten sonra bu rivâyetin şahitlerinin olduğunu söyleyerek bu rivâyetin uydurma olmadığını ifade etmeye çalışmıştır.[318]

Mevzuat edebiyatının müelliflerinin yanı sıra mevzuat edebiyatı dışındakiler de bu rivâyete yer vermişlerdir. İbn Mâce de bu rivâyetin aynı tarikine yer vermiştir. Fakat rivâyetin sonunda şu cümle de yar almaktadır:

ثم يسأل الله من أمر الدنيا والآخرة ما شاء . فإنه يقدر.[319] İlgili Rivayeti eserine alanlardan birisi de el-Hâkimdir, el-Hâkim *el-Müstedrek* adlı esrine bu rivâyeti almış ve Fâid b. Abdurrahman'ın Kûfeli bir tabii olup müstakimü'l-hadis olduğunu belirtmiştir. el-Hâkim, Buhârî ve Muslim'in ondan hadis tahriç etmediklerini de ifade etmiştir.[320] el-Hakim'in bu değerlendirmesi gerçeği yansıtmamaktadır. Zira rivâyeti tahriç eden et-Tirmizî bile Fâid'ın zayıf olduğunu söylemiştir. el-Beyhakî, İbu'l-Esîr (v. 606) ile el-Bezzâr (v. 292) da bu rivâyeti aynı tarikle tahriç etmişlerdir.[321]

2.3.5. Rivâyetin Değerlendirilmesi

Bu rivâyetin manasına bakıldığında kişinin Allah'tan bir niyazda nasıl bulunması gerektiği ve hangi lafızlarla dua edeceğini konu alan bir rivâyet olduğu görülmektedir. İbadetlerin tevkîfî olduğu bilinen bir gerçek olduğundan, bu rivâyete binaen ihtiyaç namazı diye bir namaz ihdas etmek elbette mümkün değildir. Ancak kişi Allah'a yönelerek dua isteyeceği zaman kulluğun sembolü olarak nafile/sünnet

---

[316] İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa*, II/110.
[317] eş-Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 38.
[318] es-Suyûtî, *el-Leâli*, II/45-47; a. mlf., *Taakkubât*, s. 102-104.
[319] İbn Mâce, *es-Sunen*, 5, İkâmetu's-Salât 189, hadis no: 1384, (I/441).
[320] el-Hâkim, *el-Müstedrek*, I/466.
[321] İbu'l-Esîr, Mecduddin Ebu's-Saâdat el-Mübârek b. Muahmmed. *Câmiu'l-Usûl fî Ehâdisî'r-Rasûl*, thk., Abdulkadir el-Arnaût, Mektebetu Dâru'l-Beyân,1969, VI/252; el-Bezzâr, Ebu Bekir Ahmed b. Amr, *el-Bahru'z-Zahhâr el-Ma'rûf bi Müsnedi'l-Bezzâr*, thk., Mahfûz er-Rahman, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine, 1988, VIII/300.

namaz kılmasında herhangi bir sakınca yoktur. Söz konusu rivâyetin, sened yönünden zayıf olduğu yaptığımız tetkiklerden de anlaşılmıştır. Zaten İbnu'l-Cevzî de senedindeki zayıflığa binaen bu rivâyetin uydurma olduğunu iddia etmiştir.

Bir rivâyetin sadece senedine bakılarak verilen hükmü isabetli bir hüküm olmayacaktır. Söz konusu rivâyetin şahitleri ve muarızları birlikte zikrederek verilecek olan hüküm daha isabetli olacaktır. İbn Hacer bu rivâyetin şahitlerinin olduğunu iddia ettiği iki tane rivâyet zikretmiştir.

a) Birincisi: Enes b. Malik rivayeti

عن أنس بن مالك عن النبي صلى الله عليه و سلم قال : إذا طلبت حاجة فأحببت أن تنجح فقل لا إله إلا الله وحده لا شريك له العلي العظيم لا إله إلا الله وحده لا شريك له الحكيم الكريم بسم الله الذي لا إله إلا هو الحي الحليم سبحان الله رب العرش العظيم الحمد لله رب العالمين كأنهم يوم يرون ما يوعدون لم يلبثوا إلا ساعة من نهار بلاغ فهل يهلك إلا القوم الفاسقون كأنهم يوم يرونها لم يلبثوا إلا عشية أو ضحاها اللهم إني أسألك موجبات رحمتك وعزائم مغفرتك والغنيمة من كل بر والسلامة من كل إثم اللهم لا تدع لي ذنبا إلا غفرته ولا هما إلا فرجته ولا دينا إلا قضيته ولا حاجة من حوائج الدنيا والآخرة الا قضيتها برحمتك يا أرحم الراحمين.

et-Taberânî bu rivâyetin Enes'ten (r.a) sadece bu isnadla gelmiş olduğunu söylemiş ve Yahya b. Süleyman tarikiyle münferit bir rivâyet olduğunun kaydını düşmüştür.[322] Bu rivâyet şahidi olduğu rivâyetten farklı olarak herhangi bir namazdan bahsetmeden nasıl dua yapılacağından bahsetmiştir. Şahit olarak sunulan rivâyetin senedine baktığımızda Abâd b. Abdusammed'in cerh ve tadil ototritelerince zayıf, hatta uydurmacı olduğu söylenmiştir. Özellikle Enes(r.a) adına münker hadis rivâyet ettiği kaynaklarda yer almıştır. Hal böyle olunca zayıfın zayıfa şahitliği o rivayeti takviye edici bir husus değildir.[323]

b) ikinci rivâyet ise Ebû Derda'dan gelen bir rivâyet olup Ahmed b. Hanbel şöyle tahriç etmiştir: [324]

عَنْ يُوسُفَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ قَالَ صَحِبْتُ أَبَا الدَّرْدَاءِ أَتَعَلَّمُ مِنْهُ فَلَمَّا حَضَرَهُ الْمَوْتُ قَالَ آذِنْ النَّاسَ بِمَوْتِي فَآذَنْتُ النَّاسَ بِمَوْتِهِ فَجِئْتُ وَقَدْ مُلِئَ الدَّارُ وَمَا سِوَاهُ قَالَ فَقُلْتُ قَدْ آذَنْتُ النَّاسَ بِمَوْتِكَ وَقَدْ مُلِئَ الدَّارُ وَمَا سِوَاهُ قَالَ أَخْرِجُونِي فَأَخْرَجْنَاهُ قَالَ أَجْلِسُونِي قَالَ فَأَجْلَسْنَاهُ قَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

[322] et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım b. Sülaymân b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, thk., Abdulmuhsin ve diğerleri, Dâru'l-Haremeyn, Kahire,1995, III/358; a. mlf., *Kitâbu'd-Duâ'*, thk., Muhammed b. Saîd, Dâru'l-Beşşâiri'l-İslamiyye, Beyrut, 1987, II/1284.

[323] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI/82; İbn Adî, *el-Kâmil*, VI/551-552; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II/161; İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ*, II/75;

[324] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XLV/489.

وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ تَوَضَّأَ فَأَسْبَغَ الْوُضُوءَ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ يُتِمُّهُمَا أَعْطَاهُ اللَّهُ مَا سَأَلَ مُعَجِّلًا أَوْ مُؤَخِّرًا قَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِيَّاكُمْ وَالِالْتِفَاتَ فَإِنَّهُ لَا صَلَاةَ لِلْمُلْتَفِتِ فَإِنْ غُلِبْتُمْ فِي التَّطَوُّعِ فَلَا تُغْلَبُنَّ فِي الْفَرِيضَةِ

Bu rivâyetin senedinde yer alan Meymûn (Ebu Muhammed) meçhul olup hakkında herhangi bir malumat yokken, Yahya b. Ebî Kesîr'in ise tedlis yaptığı söylenmiştir.[325] Bütün bu değerlendirmeler ışığında söz konusu rivâyetler zayıf olsalar da uydurma olduğunu söylemek güçtür. ez-Zehebî gerek *et-Telhis*'te ve gerekse *Tertîbu'l-Mevzûât*'ta bu rivâyetin mevzu olmadığı fakat mevzu olma ihtimalinin de olduğunu belirtmiştir. el-Elbânî de gerek et-Tirmizî tahkikinde gerekse İbn Mâce tahkikinde bu rivâyetin için "çok zayıf" olduğunu söylemiştir.[326]

Bu rivâyetin senedinde zayıf kişilerin olduğu, dolaysıyla rivâyetin senet olarak zayıf olduğu bir hakikattir. Bu rivâyete şahit olarak getirilen rivâyetlerin senetlerinde de zayıf kişiler bulunmaktadır. Fakat bununla birlikte İbnu'l-Cevzî'nin verdiği hükmün de isabetli bir hüküm olduğunu söylemek de güçtür. Zira zayıf da olsa bu rivâyetin şahitleri mevcuttur. Kaldı ki Allah'tan bir şey istenileceği zaman öncesinde kulluğun nişanesi olarak namaz kılmakta da herhangi bir beis yoktur. Bu rivâyetin senedi her ne kadar zayıf olsa da rivâyetin Kur'an ve sahih sünnetle çelişmemektedir. Netice itibarıyla bu rivâyet uydurma değil, zayıf bir rivâyet olduğu kanaati bizde daha ön plana çıkmaktadır.

2.4. Tesbih Namazı

حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ حُبَابٍ الْعُكْلِيُّ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُبَيْدَةَ، حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ مَوْلَى أَبِي بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ لِلْعَبَّاسِ: " يَا عَمِّ أَلَا أَصِلُكَ أَلَا أَحْبُوكَ أَلَا أَنْفَعُكَ " قَالَ: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: " يَا عَمِّ صَلِّ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ تَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَةٍ، فَإِذَا انْقَضَتِ الْقِرَاءَةُ فَقُلْ: اللَّهُ أَكْبَرُ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً قَبْلَ أَنْ تَرْكَعَ، ثُمَّ ارْكَعْ فَقُلْهَا عَشْرًا، ثُمَّ ارْفَعْ رَأْسَكَ فَقُلْهَا عَشْرًا ثُمَّ اسْجُدْ فَقُلْهَا عَشْرًا ثُمَّ ارْفَعْ رَأْسَكَ فَقُلْهَا عَشْرًا، ثُمَّ اسْجُدِ الثَّانِيَةَ فَقُلْهَا عَشْرًا، ثُمَّ ارْفَعْ رَأْسَكَ فَقُلْهَا عَشْرًا قَبْلَ أَنْ تَقُومَ، فَتِلْكَ خَمْسٌ وَسَبْعُونَ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ هِيَ ثَلَاثُ مِائَةٍ فِي أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ، فَلَوْ كَانَتْ ذُنُوبُكَ مِثْلَ رَمْلِ عَالِجٍ لَغَفَرَهَا اللَّهُ لَكَ " قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَنْ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَقُولَهَا فِي كُلِّ

[325] en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Zikru'l-Müdellisîn*, nşr., eş-Şerîf Hâtim b. ârif, Dâru Alemi'l-Fevâid, Mekke, 1423, s. 121; İbnu'l-Acemî, Sebt, *et-Tebyîn lî Esmâi'l-Müdellisîn*, thk., Yahya Şefîk, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, s. 61; İbn Hacer, *Ta'rîfu Ehli't-Takdîsi bi Merâtibi'l-Mevsûfîne bi't-Tedlîs*, thk., Âsım b. Abdullah, Mektebetü'l-Menâr, Ürdün, trs., s. 36.
[326] ez-Zehebi, *Tertîbu'l-Mevzûât*, s. 166.

يَوْمٍ، قَالَ: " فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ أَنْ تَقُولَهَا فِي كُلِّ يَوْمٍ فَقُلْهَا فِي جُمْعَةٍ، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ أَنْ تَقُولَهَا فِي جُمُعَةٍ فَقُلْهَا فِي شَهْرٍ، فَلَمْ يَزَلْ يَقُولُ لَهُ حَتَّى قَالَ: فَقُلْهَا فِي سَنَةٍ "

et-Tirmizî>Ebû Kurayb(Muhammed b. el-A'lâ)>Zeyd b. Hubbâb el-Uklî>Musa b. Ubeydete>Saîd b. Ebî Saîd> Ebû Râfi'

Ebû Râfi' (r.a) den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v) amcası Abbâs'a şöyle demiştir: "*Ey amca akrabalık dolaysıyla sana bir iyilikte bulunayım mı? Bir iyilik yaparak sana, seni faydalandırayım mı? Abbas evet, ey Allah'ın elçisi dedi, (bunun üzerine) Rasûlullah buyurdular ki; Ey Amca dört rekâtlı bir namaz kıl her rekâtta Fatiha ile beraber bir süre okursun sonra on beş kere; Allah'û Ekber ve'l-Hamdulillahi ve Subhenallahi ve la İlahe illallah de, sonra rükûda on sefer söyle, secdede on sefer söyle, sonra başını secdeden kaldır on sefer söyle, ikinci secdeye vardığında yine on sefer söyle, ikinci secdeden kalkınca ayağa kalmadan yine on sefer söyle böylece bu tesbihlerin sayısı her rekâtta yetmiş beş eder. Dört rekâtta üç yüz teşbih eder. Artık senin günahların çöllerin kumları sayısı kadar olsa bile Allah onları bağışlar. Abbâs: Ey Allah'ın Rasûlü! Bu şekilde her gün kim yapabilir? Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v) buyurdular ki: her gün yapmaya gücün yetmezse cumadan cumaya yani haftada bir yap, haftada bir yapmaya da gücün yetmezse ayda bir de olsa bu namazı kıl, onu da yapmaya güç yetiremez isen senede bir sefer olsa bu namazı kıl.*"[327]

2.4.1 et-Tirmizî'nin değerlendirmesi

et-Tirmizî bu rivâyeti naklettikten sonra söz konusu rivayetin Ebû Râfi 'nın garip hadislerinden birisi olduğunu söylemiştir. et-Tirmizî bu bab başlığı altında başka hadisler de zikretmiştir. Tesbih namazı hakkında pek çok hadisin rivâyet edildiğini fakat büyük çoğunluğun sahih olmadığını söyleyerek bu konuda sahih olmayan rivâyetlerin mevcudiyetine dikkat çekmiştir. et-Tirmizî ayrıca İbnu'l-Mübârek ve daha nicelerin tesbih namazının varlığını kabul edip onun faziletinden bahsettiklerini söyleyerek değerlendirmesini sonlandırmıştır.

[327] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 2, K, Salât 350, hadis no: 482, (II/350).

2.4.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî, bu rivâyetin Abbâs (r.a), İbn Abbâs ve Ebû Râfi' tariklerini ed-Darakutnî kanalıyla zikretmiştir.[328] İbnu'l-Cevzî senetlerindeki problemli şahısları teker teker açıklayıp onları tenkid etmiştir. et-Tirmizî'de yer alan Ebu Râfi' tarikinde ise Musa b. Ubeydete'yi eleştirmiş ve Ahmed b. Hanbel'in "benim indimde ondan hadis rivâyet etmek helal değildir" dediğini aktarmıştır. İbn Maîn'ın ise onun hadislerinin alınmayacağını söylediğini aktararak bu rivâyetin uydurma olmasının senedindeki bu şahıstan kaynaklandığını belirtmiştir. İbnu'l-Cevzi bu namaza bütünüyle karşı olacak ki bu namaza dair İbn Abbâs, Amr b. el-As ve Cafer b. Ebu Talib'e nisbet edilen rivâyetleri de zikredip onların da uyduma olduğunu söylemiştir. İbnu'l-Cevzî son olarak da el-Ukaylî'nin şu sözünü naklederek kendi görüşünü dile getirmiştir: "Tesbih namazıyla ilgili sabit olan bir hadis yoktur."[329]

2.4.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

Ebû Kurayb (Muhammed b. el-Âlâ) (v. 248)

Muhammed b. el-Âlâ b. Kurayb Ebû Kurayb el-Hemedânî el-Kûfî hicri 161 yılında doğmuştur. Süfyân b. Uyeyne ve İbn Mübarek (v. 110)'ten hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de kütüb-i sitte müelliflerinin tamamın yanı sıra Ebû Hâtim, Ebû Zura, İbn Ebî'd-Dünya, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Bakî b. Mahled (v. 276), Ebû Ya'la (ö. 307) ve İbn Huzeyme olmak üzere daha başkaları hadis almışlardır. Ebû Hâtim onun saduk olduğunu söyleyerek tadil etmiştir.[330] en-Nesâî de Ebû Kurayb 'ın güvenilir birisi olduğunu ve hadislerinde herhangi bir beis olmadığını söylemiştir. [331] İbn Hibbân da *es-Sikât* adlı eserinde kendisine yer vermiştir.[332] ez-Zehebî ise Ebû Kurayb 'in hafız ve sika birisi olduğunu kaydetmiştir.[333] Cerh ve ta'dîl âlimlerinden hiç kimsenin tenkid etmediği Ebu Kurayb hicri 248 yılında vefat etmiştir.[334]

Zeyd b. Hubbâb el-Uklî (v. 203)

---

[328]İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, II/63-64.
[329] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*,, II/63-66.
[330] İbn Ebî Hatim, *el-Cerh*, VIII/386.
[331] İbn Hacer, *Tehzîb*, IX/386.
[332] İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX/105.
[333] ez-Zehebî, *Tezkira*, II/496; a. mlf., *Siyer*, XI/394.
[334] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVI/243-248; İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, II/197-198; el-Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, II/672-673; el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, I/205; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II/735.

Zeyd b. Hubbâb b. er-Reyyân /İbn Rûmân 'ın lakabı Ebu'l-Hasen el-Uklî'dir. Hicri 130 yılları civarında doğmuş, aslen Horasanlı olsa da Kûfe'de yaşamıştır. İlim için Irak, Mısır ve Hicaz'a gitmiştir. Endülüs'e gittiği de söylenmiştir. Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medînî ve daha başkalrı kendinden hadis almışlardır. Ahmed b. Hanbel kendi şeyhi hakkında "Zeyd b. Hubbâb hadisi sahih bir şahsiyettir. Ben de Kufe'de kendisinden hadis yazdım." diyerek takdirlerini beyan etmiştir. Keza Ali b. el-Medînî de hocasının sika bir şahsiyet olduğunu söylemiştir.[335] ez-Zehebî ise onu "Abid sika, saduk ve cevval" olarak tanımlamıştır.[336] İbn Adî her ne kadar onun bazı hataları olsa da doğruluğundan şüphe olmadığını ifade etmiştir.[337] İbn Hibbân her ne kadar onu *es-Sikât*'ına almışsa da onun hata edenlerden olduğunu, eğer meşhur kişilerden rivâyet ediyorsa itibar edileceğini söyleyerek dikkat edilmesi gereken bir şahsiyet olduğuna işaret etmiştir.[338] Bazı hafıza kusurları olsa da eminliğinden şüphe duyulmayan Zeyd b. Hubbâb hicri 203 yılında vefat etmiştir.[339]

Musa b. Ubeyde (v. 153)

Asıl adı Musa b. Ubeyde b. Neşît Ebû Abdülaziz el-Rabezî'dir. Kütüb-i sitte müelliflerinden sadece et-Tirmizî ve İbn Mâce kendisinin rivâyetlerine yer vermişlerdir. Ebû'İshâk, el-Cûzecânî (v. 259) onun hakkında Ahmed b. Hanbel'in şöyle işittiğini aktarmışlardır: "Bana göre ondan hadis rivâyet etmek helal değildir. Onun rivâyet ettiği hadisler yazılmaz. O münkerü'l-hadistir." Ali b. el-Medînî, Musa b. Ubeydete'nin zaifu'l-hadis olduğunu, münker hadisler rivâyet ettiğini söyleyerek onu eleştirmiştir. Keza Ebû Zur'a da bu kanaati paylaşmıştır. Yahyâ b. Maîn ise: "Musa b. Ubeyde zayıftır; çünkü Abdullah b. Dinar'dan münker hadisler rivâyet etmiştir." diyerek onu cerh etmiştir. Fakat başka bir yerde ise Yahyâ b. Maîn, Musa b. Ubeyde'nin yalancı olmadığını; fakat Abdullah b. Dinar'dan münker hadis rivayet ettiğini söyleyerek onu bir nebze de olsa savunmaya çalışmıştır. Aynı Yahyâ, Musa b. Ubeyde'nin zayıf olmasına rağmen hadislerinin yazılabileceğini belirterek onu hepten reddetmemiştir.[340] İbn Hibbân onu *el-Mecrûhîn*'e alarak şöyle demiştir: "Musa b. Ubeyde, âbid, salih faziletli bir şahsiyettir. Fakat hafıza noktasında gaflete

[335] İbn Ebî Hatim, *el-Cerh*, III/562
[336] ez-Zehebî, *Mizân*, II/100
[337] İbn Adî, *el-Kâmil*, IV/165-166
[338] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/250
[339] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, X/40-47; el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, III/391; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II/735; ez-Zehebî, *Siyer*, IX/393-395; a,mlf., *Tezkire*, I/350; İbn Hacer, *Tehzîb*, III/402-404.
[340] İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ'*, III/147; İbn Adî, *el-Kâmil*, VIII/46

düşebilmektedir, öyle ki kasıt olmaksızın aslı olmayan bazı şeyleri rivâyet edebilmektedir. Sika şahsiyetlerden hadis olmayan şeyler rivâyet etmektedir. Dolayasıyla özünde iyi bir insan olsa da kendisiyle ihticac edilmeyen bir şahsiyettir." diyerek onu cerh etmiştir. ez-Zehebî ise onun sika olduğunu; fakat hüccet olmadığını söyleyerek İbn Hibbân 'ın görüşünü desteklemiştir.[341] İbn Adî onun rivâyet ettiği hadislerden birkaç örnek verdikten sonra, hadislerinin zayıflığı ortada olduğunu söylemiştir.[342] İbn Şeybe de onun saduk olduğunu; fakat cidden zayıfu'l-hadis olduğundan ve yanışlarının çok olmasından ötürü insanların ondan hadis yazmadıklarını dile getirmiştir. Cerh ve tadil âlimlerince ta'n edilen Musa b. Ubeyde hicri 152 yılında vefat etmiştir.[343]

Saîd b. Ebî Saîd (v. ?)

Saîd b. Ebî Saîd el-Ensârî el-Medenî, Ebû Bekir b. Muhammed b. Amr 'ın azatlı kölesidir. Sadece et-Tirmizî ve İbn Mâce kendisine ait rivâyetlere yer vermişlerdir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almıştır. İbn Hacer ise onun meçhul olduğunu söylemiştir.[344] Rivayetin senedi ittisal açısından değerlendirildiğinde rivayetin senedi munkatı şekilde rivayet edildiği görülmektedir.

2.4.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

eş-Şevkânî, söz konusu rivâyetin İbn Abbâs'ın tarikine yer vererek es-Suyûtî ve İbn Hacer'in bu rivâyet hakkındaki değerlendirmelerini nakletmiştir. eş-Şevkânî bu konuda rivâyetlerin sahih olmadığını ileri sürenlerin iddialarına da yer vermiştir. Fakat eş-Şevkânî daha çok bu rivâyetin şahitlerinin olduğunu ve bir kaç tarikten geldiğini söyleyip söz konusu rivayeti uydurma olarak görmeyen âlimlerin görüşlerine yer vermiştir. Kendisine ait nihai değerlendirmesi ise bu rivâyetin uydurma olmadığı yönündedir.[345]

İbn Arrâk *Tenzîh*'inde bu rivâyetin İbn Abbâs tarikine yer vermiş ve İbnu'l-Cevzî'nin eleştirdiği kişiler hakkındaki değerlendirmeleri aktarmıştır. İbn Arrâk, İbnu'l-Cevzî'nin ikinci tarikte eleştirdiği kişi olan Musa b. Abdülaziz'i savunarak

---

[341] ez-Zehebî, *Mîzân*, IV/213.
[342] İbn Adî, *el-Kâmil*, VIII/44-50.
[343] İbn Hacer, *Tehzîb*, X/359; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, X/356-360; ed-Darakutnî, *ed-Duafâ'*, 366; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII/151-152; el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, VII/291; a. mlf., *ed-Duafâ'*, s. 111.
[344] İbn Hacer, *Tehzîb*, IV/37; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, X/464-466; ez-Zehebî, *Mizan*, II/140; el-Mûbârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, II/595; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV/285.
[345] eş-Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 37.

İbn Mâîn ve en-Nesâî onun sika olduğunu söylediklerini, İbn Hibbân ve daha başkalarının ondan hadis rivâyet ettiklerini aktarmıştır. el-Buhârî de *el-Kırâat* adlı eserinde bu rivâyeti aynı metinle ve et-Tirmizî'nin tarikiyle tahriç ettiğini ifade etmiştir. İbn Arrâk, İbnu'l-Cevzî'nin rivâyet etmiş olduğu ikinci tarikin senedinde yer alan Sadaka'nin ise Sadaka b. Yezîd el-Horasânî zannettiğini, oysaki buradaki Sadaka, Sadaka b. Abdillah ed-Dimaşkî'dir. Sadaka'nın hafızası zayıf olsa da çoğu âlimlere göre o sika bir ravidir. İbnu'l-Cevzî'nin bahsettiği Yezîd b. Horasâni'nin ise metruku'l-hadis olduğunu kaydederek İbnu'l-Cevzî'nin bu şahısları karıştırdığını dile getirerek onu eleştirmiştir. Rivâyetin üçüncü tariki olan ve et-Tirmizî'nin de nakletmiş olduğu Ebû Râfi' tarikindeki zayıf kişi olan Musa b. Ubeyde'nin ise zayıf olmakla beraber yalancı olmadığı ve şahitlerinin de olduğunu söyleyerek İbnu'l-Cevzî'yi eleştirmiş ve bu rivâyetin uydurma olmadığını dile getirmiştir.[346]

İmam es-Suyûtî ise gerek *en-Nüket*'te ve gerek ise *el-Leâlî'*de bu rivâyete genişçe yer vererek İbnu'l-Cevzî'nin eserine almış olduğu rivâyetleri teker teker tahriç etmiştir. es-Suyûtî rivâyetin Abdullah b. Abbâs, kardeşi Fazl, babası Abbâs, Abdullah b. Ömer, Ebû Râfi', Ali b. Ebî Tâlib, kardeşi Cafer, oğlu Abdullah b. Cafer, Ümmu Seleme ve ismi bilinmeyen bir Ensârî'den geldiğini belirterek rivâyetin farklı tariklerine işaret etmiştir. es-Suyûtî, Ebu Bekir b. Ebû Davud'un babasından "tesbih namazı konusunda en sahih hadis İbn Abbâs hadisidir." sözünü işittiğini aktararak, Ebû Davud'un bu konu hakkındaki kanaatini aktarmıştır. es-Suyûtî, İmam Müslim'in de bu hadisin manasını İkrime'nin İbn Abbâs tarikiyle aldığını daha sonra bu rivâyet için bu konuda bundan daha güzel bir senetle hadisin rivâyet edilmediğini söylediğini ifade etmiştir. es-Suyûtî, İmam Müslim'in de bu rivâyeti tasvip etmiş olduğuna işaret etmiştir. es-Suyûtî, ez-Zerkeşî'nin bu rivâyet hakkındaki değerlendirmesini şöyle aktarmıştır. "İbnu'l-Cevzî, tesbih namazı hadisini Mevdûâtina almış olmakla kuşkusuz hataetmiştir. Zira bu rivâyet üç tarikle rivâyet edilmiştir. İbn Abbâs rivâyeti bırakın mevzu olması zayıf bile olmayan sahih bir rivâyettir."[347] es-Suyûtî, *es*-Sunen'in şerhi olan *Kûtu'l-Muğtazî'*de bu rivâyetin değerlendirmesinde şöyle demiştir: "İbnu'l-Cevzî'nin bu rivâyeti Musa b. Ubeyde'yi

[346] İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa*, II/107-109.
[347] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, II/37-43; a,mlf., *en-Nüket*, s. 96-101.

illetli göstererek Mevdûâtina alması bir abartıdır. Zira bu hadis her ne kadar zayıf ise de uydurma derecesinde olan bir rivâyet değildir. [348]

el-Leknevî (v. 1304), tesbih namazının fazileti hakkında sabit rivâyetlerin varid olduğunu söylemiş ve bu konuda bazılarının (ki bunlar İbnu'l-Cevzî ve diğerleridir ki bunlar İbn Teymiyye'nin söylediklerini bir vahiymiş gibi kabul edenlerdir) bu namazın olmadığını ve bu namaz hakkındaki rivayetlerin uydurma olduğunu söylediğini ifade ederek bu konuya giriş yapmıştır. el-Leknevî, bu rivâyetin tariklerini vermiş ve uzun uzadiya değerlendirmelerde bulunarak bu konudaki hadislerin sahih veya hasen olduğunu söylemiştir.[349]

Söz konusu rivâyet mevzuat literatürü dışındaki eserlerde de epeyce yer almıştır. Ebû Davud "salatu'l-tesbih*"* adında bir bab açmış bu babta birisi İkrime yoluyla İbn Abbâs'tan, İkincisi Ebu'l-Cevâ kanlıyla Abdullah b. Ömer'den ve üçüncüsünü de Urve b. Ruveym tarikiyle el-Ensârî (Cabir b. Abdullah)'den rivâyet etmiştir.[350]İbn Huzeyme de bu rivâyeti İkrime tarikiyle İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir.[351] İbn Mâce ise hem Ebu Râfi'in hem de İbn Abbâs'ın tariklerine yer vermiştir.[352] el-Hâkim ise İbn Abbâs ve İbn Ömer tariklerine yer verip İbn Ömer tariki için şunu demiştir: "Bu isnad üzerinde toz duman olmayan sahih bir isnattır." el-Hâkim ayrıca bu rivâyetin sıhhatine en güçlü delilin etbâu't-tâbiînden asrımıza kadar gelen bu namazın ifası olduğunu söyleyerek işin fiiliyat kısmına dikkat çekmiştir.[353] el-Beyhakî İbn Abbâs, Abdullah b. Ömer ve el-Ensari tariklerine yer vermiştir.[354]

2.2.4.5. Rivâyetin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî bu rivâyeti *salatu't-tesbîh* babında zikretmiştir. et-Tirmizî bu rivâyetten önce "hasen ve gariptir" dediği bir rivâyeti zikretmiş daha sonra tesbih namazı konusunda ise Hz. Peygamber'den birçok şeyin/hadisin rivâyet edildiğini, bunlardan birçoğunun sahih olmadığını söylemiştir. İbn Mübarek ve daha

[348] es-Suyûtî, *Kûtu'l-Muğtazî*, I/207-209.
[349] el-Leknevî, Abdulhayy b. Muhammed, *el-Âsâru'l-Merfûa' fi'l-Ahbâri'l-Mevdûa*, thk., Muhammed Saîd Zağlûl, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1984, s. 123-138.
[350] Ebû Davud, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvûd*, thk., Şuayb el-Arnaût ve diğerleri, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Dımaşk, 2009, Salât 302, hadis no: 1297-1299, (II/467-471).
[351] İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk en-Neysâbûrî, *Sahîhu İbn Huzeyme*, thk., Mustafa el-A'zamî, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Riyad, 1980, hadis no: 1216, (II/223).
[352] İbn Mâce, *es-Sünen*, 5, K, Salat 190, hadis no: 1386-1387, (I/441).
[353] el-Hâkim, *el-Müstedrek*, I/463-465.
[354] el-Beyhakî, *es-Sünenu'l-Kübrâ*, III/73-74.

birçoklarının tesbih namazını sünnet olarak görüp onun fazileti hakkında rivâyetler serdettiklerini kaydettikten sonra söz konusu rivâyeti tahdis etmiştir

et-Tirmizî'nin bu konuda söylenen şeylerin çoğunun yalan olduğunu belirttikten sonra bu namazın kılınışını tarif eden söz konusu rivayeti vermesi et-Tirmizî'nin bu namazın meşruiyetinden herhangi bir kuşku duymadığını göstermektedir. et-Tirmizî'nin garip dediği şey bu rivâyettir, söz konusu salatu tesbihin kendisi değildir.

Şimdi ise İbnu'l-Cevzî'nin zikretmiş olduğu İbn Abbâs rivayetinin her bir tarikini zikredilip ayrı ayrı değerlendirilmesi yapılacaktır.

İbn Abbâs rivâyetinin tarikleri:

a) *Musa b. Abdulazîz>Hakem b. Ebân>İkrime>İbn Abbâs:* [355]

Bu tarikte yer alan bütün ravilerin (Yahya b. Ubeyde hariç, o metruku'l-hadistir.) hepsi de sikadır. Senette yer alan ravilere baktığımızda İbn Abbâs'tan bunu rivâyet eden İkrime'dir ki kendisi sikadır.[356] Hakem b. Ebân hakkında Yahyâ b. Maîn, İbnu'l-Medînî Ahmed b. Hanbel ve el-İclî sika olduğunu söylemişlerdir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ına alarak bu kanaati paylaşmıştır.[357] Musa b. Abdulazîz'e gelince her ne kadar Ali b. el-Medînî onun için zayıftır demişse de Yahya b. Maîn onun "لا باس به"[358] olduğunu, en-Nesâî de onun "ليس به باس" olduğunu söylemiş, İbn Hibbân da *es-Sikât*'ında ona yer vermiştir.[359] Cerh ve Ta'dîl âlimlerinden hiç kimse Onu ed-Duafa eserlerine almamış onu yalancılıkla itham etmemişlerdir. İbnu'l-Cevzî bu rivâyetin uydurma olduğunu Musa b. Abdulazîz'in meçhul olmasına bağlamışsa da böyle bir şey söz konusu değildir. Zira eğer meçhulden kasdı cerh ve ta'dîl durumu ise İbn Maîn, en-Nesâî ve İbn Hibbân onun sika olduğunu söylemişlerdir. Eğer meçhulden kasdı sika olup olmadığı değil kimliğinin bilinmemesi ise bu da yersiz bir iddiadır çünkü birçok âlim kendisinden hadis almıştır. Bu da mechuliyetini

---

[355] Ebu Davud, *es-Sunen*, Salât 302, hadis no: 1297, (II/467); İbn Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme*, hadis no: 1216, (II/223); İbn Mace, es-*Sünen*, Salât 190, hadis no: 1387; el-Hakim, *el-Müstedrek*, I/463.

[356] Bkz., Birinci Rivâyet.

[357] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI/185-186; İbn Hacer, *Tehzîb*, II/423-424; ez-Zehebî, *Mîzân*, I/569-570.

[358] Yahyâ b. Maîn'in, "**لا باس به**" sözün manası sikadır demektir. İbn Ebî Heyseme şöyle demiştir: Yahyâ b. Maîn'e sen falanca "ليس به باس/لا باس به" diyorsun bununla ne kastediyorsun? O da "bunu dediğimde o sikadır demek istiyorum" diye cevap verdi. ed-Dımaşkî, İbn Nasiruddin, *et-Tercîh li Hadîsi Salâti't-Tesbîh*, thk., Mahmud Said Mahmud, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1988, s. 8.

[359] İbn Hacer, *Tehzîb*, X/356; ez-Zehebî, *Mîzân*, IV/212-213.

ortadan kaldırmaktadır. Kaldı ki şahsın meçhul olması rivâyetin uydurma olduğunu da delalet etmez. İbn Hacer bu rivâyetin bu tariki hakkında şöyle demiştir: "Bu isnadın ricalinde herhangi bir beis toktur. Bu isnad hasen 'in şartlarını ihtiva etmektedir. Zira onu takviye eden şahitler vardır. İbnu'l-Cevzî'nin bu rivâyeti Mevdûâtına alması bir hatadır."[360] Ebû Bekir b. Ebu Dâvud babasından tesbih namazı konusundan bu (İkrime) rivâyetten daha sahihi olmadığını işittiğini nakletmiştir. Hâfız el-Alâi de bu rivâyetin hasen sahih bir rivâyet olduğunun sonucuna varmıştır.[361]

b) *Sadaka>Urve b. Ruveym>İbnu'd-Deylemî>İbn Abbas*

İbnu'l-Cevzî, bu tarikin uydurma oluşunun sebebi olarak isnadında Sadaka'nın olmasını göstermiş buradaki Sadaka'nın Sadaka b. Yezid el-Horasânî olduğunu söylemiştir. İbnu'l-Cevzî, Ahmed b. Hanbel'in onun zayıf olduğunu, el-Buhârî'nin ise onun metrukul hadis olduğunu, İbn Hibbân da onun sika şahsiyetlerden mu'dal şeyler rivâyet ettiğini belirtmiş olduğunu ifade etmiştir. İbnu'l-Cevzî bu değerlendirmeye binaen Sadaka'nın hadisine güven olunmayacağını söyleyerek bu rivayete uydurma hükmünü vermiştir. Fakat İbnu'l-Cevzî bu konuda büyük bir yanılgıya düşmüştür. Zira onun zannettiği gibi buradaki Sadaka, kendisinin zikrettiği Sadaka değildir. Bu kişi Sadaka b. Abdullah ed-Dımaşkî olup es-Semîn diye bilinmektedir, O da hafıza yönünden zayıf olsa da cumhura göre sikadır. Oysaki İbnu'l-Cevzî'nin söylemiş olduğu el-Horasânî ise metrukul hadistir. Hal böyle olunca İbnu'l-Cevzî'nin bu tariki uydurma olarak görüp eserinde zikretmesi tamamıyla bir sehivden ibarettir. [362]

c) et-Tirmizî'nin zikretmiş olduğu rivâyettir ki İbnu'l-Cevzî bu tarikin uydurma olmasını ise Musa b. Ubeyde'ye bağlamıştır. Oysaki yukarda da değindiğimiz gibi Musa b. Ubeyde zayıf olsa bile yalancılıkla itham edilmemiştir. Buna binaen sırf bundan ötürü uydurmadır demek ağır bir hükümdür. Kaldı ki İbn Sa'd (ö. 230), Musa'yı sika olarak görmüştür, Musa'yı zayıf olarak görenler bile onu yalancılık ve uydurmacılıkla itham etmemişlerdir. İbnu'l-Cevzî'nin rivâyetin bu tarikine uydurma hükmünü vermesi insaf ölçüsünden uzaktır.

---

[360] İbn Hacer. *el-Hisâlu'l-Mukeffiretu li'z-Zunûb,* thk., Amr Abdulmunim, Dâru Mâcid, Cidde, 2001, s. 28.
[361] el-Alâî, Salahuddin el-Halîl, *en-Nakdu's-Sahîh limâ U'turide Aleyhî min Ehâdîsi'l-Mesâbîh,* thk., Abdurrahim Muhammed Ahmed el-Şakşakrî, Medine, 1985, s. 30-31.
[362] İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa,* II/108-109.

Tesbih namazı ile ilgili rivâyetleri reddederek böyle bir namazın varlığını inkâr edenler başta İbnu'l-Cevzî ve İbn Teymiyye gelmektedir. İbn Teymiyye bu konudaki rivâyetler hususunda iki görüşün olduğunu fakat güçlü görüşün bu rivayetin uydurma olduğunu söyleyen görüş olduğunu söylemiştir. İbn Teymiyye bu rivayetin uydurma olduğundan Büyük imamlardan hiç kimsenin bu rivâyeti nakletmedikleri gibi Ahmed b. Hanbel ve ashabının bu rivâyeti eleştirdiklerini de ifade etmiştir. İbn Teymiyye, İmam Malik, İmam Ebu Hanife ve İmam Şafii ise söz konusu rivayeti asla işitmediklerini iddia etmiştir. Ona göre İmam Şafii, Ahmed b. Hanbel ve diğerlerinin ashaplarından bu namazı müstahap olarak görenlerin böyle bir şeyi İmamlarından işitmediklerini kendi içtihatlarıyla böyle bir hükme vardıklarını söyleyerek, bu rivâyetin uydurma olduğunu ve böyle bir namazın da olmadığı söylemiştir.[363]

İbn Teymiyye'nin "Ahmed b. Hanbel böyle bir rivâyeti reddetmiştir" demesi eksik bir değerlendirmedir. Zira İbn Kudâme (v. 620) şöyle bir bilgi nakletmiştir: "Ahmed b. Hanbel'e salatu't-tesbih soruldu o da şöyle cevap verdi: "beni celb etmiyor onun hakkında sahih bir şey yoktur diyerek elliyle reddetti" buradan hareketle İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'in bu konudaki hadisleri sahih olarak kabul etmediğini ve bu namazı da mustahab olarak görmediği yönünde bir çıkarım yapmıştır. Fakat İbn Hacer bu duruma şöyle bir cevap vermiştir: "Ahmed b. Hanbel daha sonra bu dediğinden vazgeçmiştir. Zira Ali b. Saîd en-Nesâi şöyle dediğini nakletmiştir: Ahmed b. Hanbel'e tesbîh namazı hakkında soru sordum o da şöyle cevap verdi "benim indimde ona dair sahih bir şey yoktur." Ben de el-Müstemir İbnu'r-Reyân>Ebu'l-Herîra> Abdullah b. Ömer tarikiyle bir rivâyetin olduğunu söyledim. O da "bunu sana kim tahdis etti" diye sordu ben de "Müslim b. İbrahim" diye cevap verdim. Bunun üzerine şöyle dedi: el-Müste'mir sikadır. Sanki onu beğendi." İbn Hacer, bu olayın Ahmed b. Hanbel'in önceki söylediğinden vazgeçtiğini gösterdiğini söylemiştir.[364]

---

[363] İbn Teymiyye, Ebû Abbâs Takiyuddin Ahmed. *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye,* thk., Muhammed Reşâd Salim, yrsz., 1986, VII/434; a,mlf., *Mecmûu Fetâvâ,* nşr., Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım ve diğerleri, Medine, 2004, XI/578-580.

[364] İbn Emîr, Ebu Abdullah Şemseddin, *Ecvibetu'l-Hafîz İbn Hacer el-A'skalânî a'n Ehâdîsi'l-Mesâbîh,(zeylu Mişkâtu'l-Mesâbîh)* thk., Nâsiruddin el-Elbânî, el-Mektebu'l-İslâmiyy, Beyrut, 1979, II/1779-17780.

İmam İbn Teymiyye'nin "hiçbir imam bu rivâyeti almamıştır" demesi hakikatle bağdaşmamaktadır. Zira et-Tirmizî, Ebu Davud İbn Mace gibi imamlar ile İbn Hacer ve onun naklettiğine göre Ahmed b. Hanbel bu hadisi rivâyet edip tesbih namazının varlığını kabul etmişlerdir.

İmam İbn Teymiyye'ye yöneltilmesi gereken en önemli soru kendisi hiçbir delil getirmeden ve herhangi bir değerlendirme yapmadan sadece bu rivâyetin İbnu'l-Cevzî'nin *el-Mevdûât'*ı ile Abdullah ibn Mübarek'in *ez-Zühd*'ında yer almasını yeterli görerek bu rivayetin uydurma olduğunu söylemiştir. İbn Teymiyye söz konusu rivayetin bu eserlerde yer almasını uydurma olmaları için yeterli olduğunu söyleyerek, tamamen sübjektif bir yaklaşımla konunun ele alması ne kadar ilmidir?[365]

Bu rivâyet konusunda başta İmam Ahmed b. Hanbel olmak üzere İmam en-Nevevî ve İbn Hacer de ikilem yaşamışlardır. en-Nevevî başta bu konudaki rivâyetlerin zayıf olduğunu ve bu namazın istihbabında kendisine göre problem olduğunu, çünkü bu şekilde kılınacak olan bir namazın şeklen de olsa namazı değiştireceğinden böyle bir şeyin olmasına karşı çıkmıştır. en-Nevevî "tesbih namazı hususunda et-Tirmizî ve diğerlerinin eserlerinde hasen hadislerin mevcut olduğunu söylemiş ve "bu namaz güzel bir sünnettir"[366] demiştir. en-Nevevî böyle bir değerlendirme yaparak önceki söylediklerinden vazgeçtiğini belirtmiştir. İbn Hacer de *Telhîs'te* el-Ukayli'nin "tesbih namazı" hakkında müsbet bir hadis yoktur" dediğini aktarmış keza Ebu Bekir İbnu'l-Arabi'nin bu konuda ne sahih ne hasen herhangi bir hadis yoktur demiş olduğunu, fakat İbnu'l-Cevzî'nin bu rivâyetleri *Mevdûat'*ına alarak mübalağa yaptığını ifade etmiştir. İbn Hacer ilk başta bu hadisin bütün tariklerinin zayıf olduğunu söyleyerek bu rivâyetlerin uydurma değil zayıf olduğunu belirtmiştir. Daha sonra ise İbn Hacer İbn Abbâs'tan İkrime yoluyla gelen rivâyetin sahih olduğunu, diğer tariklerinin ise hasen'ın şartlarından daha düşük olmadıklarını söyleyerek onları hasen olarak gördüğünü dile getirmiştir. İbn Hacer, İbnu'l-Cevzî'nin sadece üç tariki zikirettiğini diğer tariklerin özellikle Abdullah b. Amr ve el-Ensârî'nin tariklerine yer vermediğini aktarmıştır. İbn Hacer bunların

[365] İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ,* XI/580.
[366] el-Mûbârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî,* II/598-599.

neticesinden bu rivâyetin uydurma olması bir tarafa zayıf bile olmadığını ifade ederek önceki söylediklerinden rücu etmiştir.[367]

İbn Hacer'in bu fikrî değişiminin arka planını, *Mecâlisu Emâli'l-Ezkâr fî Salâti't-Tesbîh* muhakkiki, Keylânî Muhammed Halîfe şöyle anlatmıştır: "İbn Hacer *Telhîs'te* dile getirdiği gibi bu rivâyeti zayıf olarak görüyordu, fakat ne zamanki bu konuyu etraflıca araştırdı gerek *Mecâlis*'te ve gerek ise *Hisal'*da bu rivâyetin sahih/hasen olduğunu gördü ve bu yönde bir değerlendirme yaptı. İbn Hacer bu iki esrini *Telhîs'*ten sonra kaleme almıştır. *Telhîs*'i 820 yılında yazarken, *Hisâl*'i 837 Mecâlis'i ise 848 yılında bitirmiştir. Buradan da anlaşılıyor ki İbn Hacer'in mutemed ve son sözü bu iki esrinde söylediğidir.[368]

ez-Zehebî de bu rivâyetin *el-Muvdûat*'ta yer almaması gerektiğini söyleyerek bu rivâyetin mevzu olduğu yönündeki değerlendirmeyi kabul etmemiştir.[369]

Özetle bu rivâyet için şu değerlendirmeler yapılmıştır: **a**) Sahih: Bu görüşü benimseyenler; Edu Davud, İbn Mende (ö. 395), el-Hâkim, el-Hatib el-Bağdadî, Bedruddin ez-Zerkeşî (ö .794), ibn Hacer el-Askalânî, es-Suyûtî ve başkalarını sayabiliriz. el-Elbânî ve Şuayb el-Arnaût da et-Tirmizî'ye yapmış oldukları tahkiklerinde bu kanaati paylaşan muasır âlimlerdir. **b**) Hasen: Bu yönde görüş belirtenler; el-Beğâvî (v. 516), İbn Salah (v. 643), en-Nevevî (v. 676), es-Subkî (v. 773), oğlu Tacuddin (v. 771) ve daha başkalrı. **c)** Zayıf: el-Ukaylî, ez-Zehebî de bu yönde kanaat belirtmişleridir. **d**) Mevzu: İbnu'l-Cevzî, İbn Teymiyye ve Hanbeli fakihi olan talebesi İbn Abdilhâdî (v. 774) bu kanaate olan şahsiyetlerdir.

Bu rivâyet detaylı incelendiğinde et-Tirmizî'nin hasen için koşmuş olduğu şartları ihtiva ettiği görülmektedir. Zira et-Tirmizî'ye göre hasen hadis isnadında yalancılıkla itham edilen kişilerin olmadığı ve rivâyetin şaz bir rivayet olmamakla birlikte başka vecihlerle de rivâyet edilmiş olan hadistir. Bu tanım bağlamında bu rivâyete baktığımızda bu şartları ihtiva ettiğini görebilmekteyiz. Bu da bu rivâyetin hasen bir rivâyet olduğunu göstermektedir.

---

[367] İbn Hacer, *Mecâlisu Emâli'l-Ezkâr fî Salâti't-Tesbîh*, thk., Keylânî Muhammed Halîfe, Müesesetu Kurtuba, Kahire, 1993, s. 74-75; a,mlf., *el-Hisâl*, s. 33.
[368] İbn Hacer, *Mecâlis*, (mukaddime), s. 6-7.
[369] ez-Zehebi, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Telhîsu Kitâbi'l-Mevdûâ't li İbni'l-Cevzî*, thk., Ebû Temîm Yâsir b. İbrahîm, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1998, s. 191-192.

2.5. Hac Etmeden ölen kişinin Yahudi veya Hristiyan Olarak Ölmesi

حدثنا محمد بن يحيى القطعي البصري حدثنا مسلم بن إبراهيم حدثنا هلال بن عبد الله مولى ربيعة بن عمرو بن مسلم الباهلي حدثنا أبو إسحق الهمداني عن الحارث عن علي قال **: قال رسول الله صلى الله عليه و سلم من ملك زادا وراحلة تبلغه إلى بيت الله ولم يحج فلا عليه أن يموت يهوديا أو نصرانيا وذلك أن الله يقول في كتابه ولله على الناس حج البيت من استطاع إليه سبيلا**

Muammed b. Yahyâ>Müslim b. İbrâhîm>Hilâl b. Abdullah>Ebû İshâk el-Hemedânî> el-Hâris> Ali (r.a)

Hz. Ali (r.a) rivayet ettiğine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Mekke'ye gidebilecek kadar binek ve azık imkânı olup da haccetmeden ölen kimsenin Yahudi veya Hristiyan olarak ölsün. Çünkü Allah kitabında; Kâbe'yi haccetmek, gücü yeten tüm Müslümanların yerine getirmek zorunda oldukları bir görevdir.*[370]

2.5.1 et-Tirmizî'nin değerlendirmesi

et-Tirmizî'den başka kutub-i tis'a müelliflerinin hiçbirisi bu rivâyeti eserlerine almamışlardır. et-Tirmizî de bu rivâyetin garip olduğunu sadece bu vecihle bilindiğini, isnadı hakkında tartışmalar olduğunu söylemiştir. et-Tirmizî, Hilal b. Abdullah'ın meçhul, Hârisin ise hadiste zayıf olduğunu ifade etmiştir. et-Tirmizî'nin değerlendirmesinden de anlaşıldığı gibi bu rivâyetin senedi problemli bir senettir. Fakat buna rağmen et-Tirmizî bu rivâyeti esrine alarak rivâyetin sened açısında zayıf olsa da tamamen terkedilmeyen bir rivâyet olduğuna işaret etmiştir.

2.5.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnul-Cevzî, bu konuyla ilgili Ebû Hüreyre, Hz. Ali ve Ebû Umâme 'den gelen rivâyetlerin senetlerinden kaynaklı kusurlardan dolayı uydurma olduğunu iddia etmiştir. Arastıma konumuz olan rivâyeti ie et-Tirmizî'nin Hilâl b. el-Hâris'hakkındaki cerh edici değerlendirmeleri gerekçe gösterek uydurma olduğunu dile iddia etmiştir. İbnu'l-Cevzî et-Tirmizî'de yer almasına rağmen rivayetin uydurma olmasını et-Tirmizî'nin değerlendirmelerine bağlaması hayli dikkat çekicidir.[371] Bu değerlendirmelerden de anlaşıldığı gibi İbnu'l-Cevzî, bu rivâyetin et-Tirmizî'de yer aldığından haberdardır ve buna rağmen bu rivâyetin uydurma olduğunu söyleyerek et-Tirmizî rivâyetini direkt olarak eleştirmiştir.

[370] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 7, K, Hacc 3, hadis no: 812, (III/167)
[371] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, II/122.

2.5.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

Muhammed b. Yahyâ el-Kutaî el-Basrî (v. 253)

Muhammed'in künyesi Ebu Abdullah el-Basrî'dır. Künyesinden anlaşıldığı kadarıyla kendisi Basralı'dır. Nerde ve ne zaman doğduğu hakkında herhangi bir malumat bulunmayan Muhammed b. Yahyâ'dan İmam el-Buhârî (*Sahîh*'ın haricinde), İmam Müslim, Ebu Davud, et-Tirmizî ve en-Nesâî olmak üzere kütüb-i sitte'nin büyük çoğunluğu ve daha başkaları hadis rivâyet etmişleridir. Ebu Hâtim onun sahihu'l-hadis olup doğru sözlü bir kişi olduğunu söyleyerek onu ta'dil etmiştir.[372] İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ına alarak güvenilir birisi olduğuna işaret etmiştir.[373] Cerh ve ta'dîl âlimlerince hakkında herhangi bir ta'n ifadesi bulunmayan Muhammed b. Yahyâ hicri 253 yılında vefat etmiştir.[374]

Müslim b. İbrahim (v. 222)

el-Ezdî diye de bilinmekte olan Müslim b. İbrahim, ilim tahsili için herhangi bir diyara gitmemiş fakat birçok kişiden hadis ders almıştır. el-Buhârî, Ebu Davud ve et-Tirmizî kendisinden hadis rivâyet etmiş olanlar arasından yer almaktadır. Yahyâ b. Maîn, onun güvenilir ve sika olduğunu söyleyerek onu methetmiştir. Ebû Hatim de onun güvenilir ve doğru sözlü olduğunu söyleyerek onun adil bir kimse olduğunu söylemiştir.[375] İbn Hibbân da onu *es-Sikat* adlı esrine almıştır.[376] Ahir ömründe a'ma olan Müslim b. İbrahim hicri 222 yılında Basra'da vefat etmiştir.[377]

Hilâl b. Abdullah el-Bâhilî (v. ?)

Hilal b. Ali b. Usâme Ebu Hâşim el-Basrî'nin ne zaman dünyaya geldiği bilinmemektedir. et-Tirmizî onu meçhul olarak tanımlarken, el-Ukaylî onun hadislerine tabii olunamayacağını belirtmiştir.[378] el-Buhârî de onun münkerul-hadis olduğunu söylemiştir. İbn Adî de onun bu rivâyetle bilindiğini, fakat rivâyetin de pek sağlam olmadığını söyleyerek onu cerh etmiştir.[379]

---

[372] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV/124
[373] İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX/106.
[374] İbn Hacer, *Tehzîb*, IX/508-509; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVI/208-210.
[375] İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, II/235.
[376] İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX/157.
[377] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVII/487-492; İbn Hacer, *Tehzîb*, X/121-123
[378] el-Ukaylî, *Kitâbu'd-Du'afâ'*, VI/272
[379] İbn Hacer, *Tehzîb*, XI/82; a. mlf., *Takrîb*, VI/286; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXX342-343; ez-Zehebî, *el-Muğnî*, II/374; a. mlf., *Mîzân*, IV/315; İbnu'l-Cevzî, *ed-Duâfâ*, III/177; İbn Adî, *el-Kâmil*¸VIII/328.

Ebû'l-İshâk el-Hemedânî (v. 126)

Ubeyd b. Amr b. Abdullah b. Ali diye de bilinen Ebu İshak'ın ismi Zû Yahmid el-Hemedânî Ebû İshak el-Kufi'dir.[28] Hz. Ali, Muğire b. Şu'be, Usâme b. Zeyd, Enes b. Mâlik, Saîd b. Cübeyr, Zeyd b. Erkâm'ın da içlerinde bulunduğu 38 sahabiden hadis rivâyet etmiştir. Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccac ve daha niceleri de kendisinden hadis rivâyet etmişledir. Yahya b. Maîn ile en-Nesâî, Ebû İshak'ın tabiî ve sika olduğunu belirtmişlerken, İbn Hibbân da onu *es-Sikat* adlı eserine alarak onun sika olduğunu fakat bazen tedlis yaptığını söylemiştir.[380] Ahmed b. Hanbel, onu güvenilir birisi olarak görmesine rağmen ömrünün sonlarında rivâyet etmiş olduğu hadislere dikkat edilmesi gerektiğini söylemiştir.[381] Yaklaşık olarak bir asır yaşayan Ebû İshâk, hicri 126 yılında Kufe'de vefat etmiştir.[382]

el-Hâris (v. 65)

el-Hâris b. Abdullah b. Ka'b b. Esed el-A'ver el-Hemedânî el-Kufî, Hz. Ali ve Abdullah b. Mesûd'un ashabındandır. el-Hâris b. Abdullah, Zeyd b. Sâbit ve Salman-l Farisî ve daha nice sahabiden hadis rivâyet etmiştir. İlmi yönünden takdir edilmesine rağmen fikri olarak el-Hâris b. Abdullah çokça eleştirilmiş ve Rafızilik ile itham edilmiştir.[383] İmam Müslim onun kezzap olduğunu söylemişken, Muğire ve İbn Sirîn, el-Hâris 'ın Hz. Ali'den rivâyet ettiği her şeyin yalan ve batıl olduğunu söylemişlerdir.[384] İbn Maîn ve en-Nesâî de onun zayıf olduğunu söylemişlerdir. Ahmed b. Hanbel hadislerinin zayıf olduğunu ve rivâyet ettiği hadislerin delil olunmayacağını söyleyerek onu cerh etmiştir. İbn Hibbân da onu *el-Mecrûhîn* adlı esrine alarak onun yalancı olduğunu ve hadis uydurduğunu söylemiştir.[385]

el-Hâris b. Abdullah'ı eleştirenler olduğu gibi onun büyük bir âlim olduğunu ve Küfe'nin önde gelen şahsiyetlerinden olduğunu söyleyenler de vardır. Bu görüşü savunanlar cerh ve ta'dîl âlimlerinin onun hakkında sarf ettikleri "kezzap" ifadesinin bilerek yalan söylemek anlamında değil de hata anlamında olduğunu iddia ederek şöyle demişlerdir. "Eğer kezzap yalancılık olsaydı bu kişiler hem onu yalancılıkla

---

[380] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III/243; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI/177
[381] ez-Zehebî, *Mîzân*, III/270.
[382] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVIII/102-114; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII/63-67; el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, III/347-348.
[383] İbn Hacer, *Tehzîb*, I/357.
[384] ez-Zehebî, *Mîzân*, I/435.
[385] İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I/264; ez-Zehebî, *el-Muğnî*, I/213; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VI/244-253.

suçlayıp hem de ondan hadis almazlardı". Ali b. el-Medînî ve diğerleri onu tekzip ederlerken İbn Maîn onun sika olduğunu söylemiştir. Keza en-Nesâî de bir defasında hadislerinin yazılabileceğini söylemişken başka bir yerde ise onun kavi olmadığını ifade etmiştir. en-Nesâî ve "sünen sahipleri onunla ihticac etmişlerdir" diyerek onu savunmaya çalışmışlardır.[386] Yapılan bu yorumlar zorlama gibi görünmektedir. Bu kadar önemli bir mevzuda hatanın tekziple ifade edilmesi pek mantıklı görünmemektedir. Kaldı ki gerek İbn Maîn'nin ve gerekse en-Nesâî'nin hem cerh edici hem de övücü ifadelerini şöyle de yorumlamak da mümkündür; Onlar ilk başta el-Hâris'i sika olarak biliyorlardı, daha sonra onun sika olmadığını anladılar ve onu cerh ettiler. en-Nesâî'nin onu *ed-Duafâ'*sına alması da bu yöndeki kanaati güçlendirmektedir.[387]

2.5.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

İbn Arrâk bu rivâyeti eserine almasına rağmen bu rivâyetin mevzu olmasından daha çok mevzu olmadığını isbata çalışmıştır. İbn Arrâk bu rivâyetin diğer tariklerini zikrederek bu rivâyetin şahitlerinin olduğunu belirtmiş ve Ahmed b. Hanbel'in de bunu tahriç ettiğini beyan ederek İbn Arrâk, İbnu'l-Cevzî'nin bu rivâyeti mevzu saymasına itibar edilmemesi gerektiğini söylemiştir. İbn Arrâk rivâyetin hacca gitmemeyi mubah kılmak veya vucubiyetine inanmamak olarak müevvel olduğunu söyleyerek bu rivâyetin uydurma olmadığını isbat etmeye çalışmıştır. İbn Arrâk bu rivâyetin uydurma olduğunu söyleyenlerin herhangi bir iddialarına yer vermeyerek tamamıyla savunmacı bir tarzla değerlendirmesini tamamlamıştır.[388]

eş-Şevkânî bu rivâyeti aynı tarik ve aynı metinle zikredip, İbn Adî'nin Ebu Hüreyre, Ebu Ya'lâ 'nın ise Ebû Umâme'nin tariklerine yer verdiklerini beyan etmiştir. eş-Şevkânî, et-Tirmizî'nin sened tenkidi bağlamında söylediklerini aktararak rivâyetin diğer tariklerindeki kusurlu şahsiyetlere işaret etmiş ve onlar hakkında onları cerh edecek ifadelere kısaca yer vermiştir. İbnu'l-Cevzî'nin bu rivâyet için mevzu hükmünü vermiş olduğunu İbn Hacer'in ise bu rivayeti savunduğunu söyleyerek kendi kanaatinin ne yönde olduğunu beyan etmeyerek

[386] ez-Zehebî, *Siyer*, IV/153.
[387] en-Nesâî, *ed-Duafâ'*, s. 164.
[388] İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa*, II/167-168.

konuyu noktalamıştır.[389] es-Suyûtî söz konusu rivâyetin farklı tariklerine yer vermek suretiyle şahitler getirerek rivayetin aslının olduğunu ve rivayetin uydurma olmadığını kanıtlamak istemiştir. [390]

İbnu'l-Cevzî bu rivâyeti *el-Mevdûât'*ına almış ve bu rivayetin bütün tariklerinin uydurma olduğunu söylemiştir. Fakat İbnu'l-Cevzî *et-Tahkîk* adlı eserinde haccın imkân dâhilinde hemen yapılması gerektiğini savunmuştur. Şafii'lerin buna muhalefet ettiklerini kaydettikten sonra kendi görüşünün delili olarak bu rivayetin Hz. Ali, Ebû Hüreyre ve Ebû Umâme 'den gelen tariklerini zikretmiştir. İbu'l-Cevzî bu rivâyet için *el-Mevdûât'*ta yapmış olduğu sened tenkidini burada da yapmış, lakin bu rivâyetin uydurma olduğunu söylememiştir. [391] İbnu'l-Cevzî'nin bu rivayeti delil olarak kullanması sadece bu kaynakta yer almamış, *Musîru'l-Ğarâm* adlı eserinde bu rivâyetin Hz. Ali ve Ebû Umâme tarîklerine yer vermiştir. İbnu'l-Cevzî bu eserinde sened hakkından herhangi bir değerlendirme yapmamıştır.[392] *el-Mevdûât'*a aldığı ve "uydurmadır" dediği bazı rivayetleri başka eserlerinde zikretmesi İbnu'l-Cevzî'ye yöneltilen eleştirilerin başında yer almaktadır. Söz konusu bu durum İbnu'l-Cevzî'nin mutesahil olduğunu ve rivâyetler için *el-Mevdûât'*ta vermiş olduğu hükmün nihai hüküm olamayacağını akla gelmektedir.

2.5.5. Rivâyetin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî bu rivâyetin senedindeki kusura dikkat çekmesine rağmen bu rivâyeti eserine almaktan imtina etmeyerek onunla ihticac etmiştir. Bu rivâyetin sened yönünden zayıf olduğu et-Tirmizî tarafından da kabul edilmiştir. İlgili rivayetin senedinde yer alan birden çok kişinin hadis ehlince zayıf olarak görülmesi rivayetin zayıflığını daha da artırmakta olup uydurma olma ihtimalini güçlendirmektedir. İbnu'l-Cevzî de senetteki bu kusurlara bakarak bu rivayetin uydurma olduğunu söylemiştir. Fakat İbnu'l-Cevzî'nin yaptığı gibi sadece senetteki kusuruna bakarak hüküm vermekle işin içinden çıkılmayacağı malumdur. Zira o rivayeti destekleyen başka rivayetlerin olup olmadığına bakıp ona göre hüküm verilirse daha sağlıklı bir hüküm verilmiş olacaktır. Bir rivayetin zayıf veya uydurma

[389] eş-Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 102-103
[390] es-Suyûtî, el-Leâlî, II/117-119.
[391] İbnu'l-Cevzî, *et-Tahkîk*, II/113.
[392] İbnu'l-Cevzî, *Musîru'l-Ğarâmi's-Sâkin ilâ Eşrefi'l-Emâkin*, thk., Mustafa Muhammed Hüseyin, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1995, s. 63.

olduğunu söylemek o rivayetle aynı manada olan diğer rivayetler hakkında da aynı hükmü vermek manasına geleceğini hatırdan çıkartmamak gerekmektedir. Hal böyleyken bir rivayet için verilecek en sağlıklı değerlendirmenin ancak o rivayeti bütün tarikleriyle ele alıp incelmekle mümkün olacaktır. Aksi takdirde İbnu'l-Cevzî'nin zaman zaman düştüğü hataya düşmek de kaçınılmaz olacaktır.

Bu rivayetle aynı anlamda olup bu rivayeti destekleyen üç tane rivayet vardır:

1.Ebû Hüreyre 'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Bir kimse engelleyici bir hastalık, açık bir ihtiyaç ve onu engelleyen zalim bir hükümdar olmadığı halde ve kendine hac farz olduğu halde hacca gitmeden ölürse o kimse ister Yahudi olarak isterse Hristiyan olarak ölsün.*"[393]

İbn Hacer rivayetin senedindeki Abdurrahman b. el-Kuttâî ile Ebû Mehzem'in zayıf olsalar da bu rivayetin başka tariklerinin de olduğunu belirtmiş ve bu rivayet için uydurma diyenlerin hata yaptıklarını söylemiştir.[394]

2.Ebû Umâme 'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: "*Kim ki onu hacdan alıkoyacak belirgin bir ihtiyaç, zalim bir sultan ve engelleyici bir hastalık olmadığı halde haccetmeden ölürse o kişi ister Yahudi olarak isterse Hristiyan olarak ölsün.*"[395] el-Beyhakî bu rivayetin senedi her ne kadar güçlü değilse de Hz. Ömer'in sözünün ona şahit olduğunu söylemiştir. İbn Ebî Şeybe ise ilgili rivayeti İbn Sâbit'ten mürsel olarak rivayet etmiştir.[396] Bu rivayetin senedinde yer alan el-Leys'ın zayıf olduğu bilinmektedir. Rivayet mürsel olmasının yanında sened olarak da zayıftır. Zeylâî, Ahmed b. Hanbel'in bu rivayeti *Kitabu'l-İman'*da tahriç ettiğini ifade etmiştir.[397]

İbnu'l-Cevzî bu rivayetin her iki tarikini de verip senetlerindeki zayıf kişileri cerh etmiştir.[398] el-Beyhakî de bu rivayetin sened açısından güçlü olmadığını fakat Hz. Ömer'in şu sözü: "*İster Yahudi olarak ölsün ister Hristiyan olarak ölsün. (üç defa bunu tekrarladı) yolu açık olduğu ve buna güç yetirdiği halde hac etmeden ölen*

[393] İbn Adî, *el-Kâmil,* V/505; İbnu'l-Cevzî, *et-Tahkîk*, II/118.
[394] İbn Hacer, T*elhis*, II/426.
[395] ed-Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkandî, *es-Sunen*, thk., Fevâz Ahmed, trs, 5, K, Menâsik 2, hadis no: 1785, (II/45); el-Beyhakî, *el-Câmi' li Şuabi'l-Îmân*, thk., Abdulhamid Hâmîd, Mektebeu'r-Rüşd, Riyad, 2003, 25, K, el-Menâsik, hadis no: 3693, (V/443); a. mlf., *es-Sunenu'l-Kubrâ*, Hacc 12, hadis no: 8660, (IV/546).
[396] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, Hacc, 270, hadis, no: 14654, (V/405).
[397] ez-Zeylâî, *Nasbu'r-Râye*, IV/412.
[398] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât,* II/122.

kişi." ona şahit olduğunu söylemiştir.[399] el-Beyhakî, bu rivayetin sahih olması durumunda rivayetten kastın hacc yapmamakta herhangi bir beis görmemek ve yaptığında ise bir karşılığının olacağına kanaat etmemek anlamında olduğunu söyleyerek bu rivayeti tevil etmiştir.[400]

3.Bu rivayet birkaç farklı tarikle gelmiştir:

a) El-Hasan el-Basrî'nin rivayet ettiğine göre Hz. Ömer şöyle demiştir: "*Bu şehirlere bir adam gönderip imkânı olduğu halde hac etmeyen kimselere cizye koymayı düşündüm. Onlar Müslüman değiller onlar Müslüman değiller".*[401] Rivayetin bu tarikin mürsel olduğundan şüphe yoktur. Zira el-Hasen el-Basrî hicri 21 de doğmuştur. Hz. Ömer ise hicri 23'de vefat etmiştir.

b) el-Beyhakî bu haberi farklı bir tarikle şöyle rivayet etmiştir:

Abdullah b. Ğanm Hz. Ömer'in şöyle dediğini söylemiştir: "*İster Yahudi olarak ölsün ister Hristiyan olarak ölsün. (üç defa bunu tekrarladı) yolu açık olduğu ve buna güç yetirdiği halde hac etmeden ölen kişi."*[402] Muteşeddid olan İbn İshâk bile bu rivayetin sened olarak sahih, mevkuf bir rivayet olduğunu söylemiştir.[403] İbn Hacer bu mevkuf rivayet ile İbn Sâbit'in mürselinin birleştiğinde rivayetin aslının olduğunun ortaya çıkacağını ifade etmiştir. İbn Hacer bu durumda bu rivayet için uydurma diyenlerin hatalarının ortaya çıkmakta olduğunu da belirtmiştir.[404]

c) Amr b. Dînâr, Hasan b. Muhammed'in kendisine haber verdiğine göre o şöyle haber vermiştır "Hz. Ömer hacda üzerlerinde gömlek ve sarık olan bazı kimseleri gördü ve onları cizye vergisiyle mükellef kıldı."[405]

d) Abdullah İbn el-Museyyeb, Hz. Ömer'in şöyle dediğini söylemiştir: "Kim hac yapmamışsa bu sene hac yapsın eğer (bu sene) gücü yetmezse önümüzdeki sene yapsın (önümüzdeki sene de) göçü yetmezse sonraki sene yapsın, eğer o zamanda

---

[399] el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kübrâ*, Hac 12, hadis no: 8661, (IV/546).
[400] el-Beyhakî, *Şuabu'l-İmân,* V/443.
[401]ez-Zeylâî, *Nasbu'r-Râye*, IV/411; İbnu'l-Cevzî, *et-Tahkîk*, II/118; İbn Hacer, *Telhîs,* II/426, a,mlf,. *ed-Dirâye,* II/293.
[402]el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kübrâ,* Hac 12, hadis no: 8661, (IV/546).
[403] Ebu'l-İshak, Ebû'l-İshak el-Huveynî el-Esrî, *en-Nafiletu fî'l-Ehâdîsi'd-Daîfeti ve'l-Bâtile,* Dâru's-Sehâbe, yrsz., 1988, 73. Hadisin hamişi, s. 94.
[404] İbn Hacer, *Telhîs,* II/426
[405]Ebû İshak, bu rivayetin İbn Ebî Amr'in *Kitâbu'l-İmân*'ında yer aldığını ifade etmiştir. Ebû İshak bu Amr b. Dînâr ile Hasan b. Muhammed arasındaki kopuk olduğundan bu rivayetin zayıf olduğunu da beyan etmiştir. Ebu İshak, *en-Nafile,* 73. Hadisin hamişi, s. 94.

yapmazsa onun eline Yahudi veya Hristiyan olduğunu yazacağız.[406] Bu konuda bu rivayeti destekleyen çokça sahabe kavli mevcuttur.

Mücahid İbn Ömer'den şöyle rivayet etmiştir: "*Kim (gücü yettiği halde) hac yapmadan ölürse kıyamet gününde alnında kâfir olduğu yazılır.*"[407]

Hz. Ömer şöyle demiştir: "*Zengin olduğu halde hac yapmadan ölen kişi ister Yahudi isterse Hristiyan hangi hal üzere ölmek isterse ölsün*."[408]

Saîd b. Cubeyr şöyle demiştir: "*Eğer zengin olan komşum hac yapmadan ölürse onun cenaze namazını kılmayacağım*."[409]

et-Timizî'de yer alan tivayetin uydurma olmadığını ve aslının olduğunu söyleyen âlimler bu rivayeti tevil etmek durumunda kalmışlardır. Zira İslam'ın bir rüknünü imkânı olduğu halde yapmayan kişi günahkâr olur, fakat dinden çıkmaz. Bu rivayeti en çok savunan es-Suyûtî bile el-Beyhakî'nin yapmış olduğu "eğer bir kişi haccı terketmenin günah, haccetmenin ise sevap getirmeyeceğini düşünüyorsa" değerlendirmesini nakletmekten kendini alamamıştır.[410] İbn Hacer, İbn Sâbit'in mürseli ile Hz. Ömer'den gelen mevkuf rivayetin birleşmesiyle bu rivayetin aslının olduğunu söylemiştir. Fakat İbn Hacer bu hükmün hac ibadetini yapmamayı helalleştiren kişiyi bağlayacağını söyleyerek rivayeti tevil emişir.[411] Şah Veliyullah ed-Dehlevî, ilgili rivayetin teşbihi bir rivayet olduğunu belirterek şöyle demiştir: "İslam'ın bir rüknünü terk etmek İslam'dan çıkmaya benzemektedir. Zira Yahudi ve Hristiyanların da hac yapmadıklarını söyleyerek imkânı olduğu halde hac yapmayan Müslüman'ın şeklen de olsa onlara benzediğini söylemiştir."[412] el-Kelâbâzî, bu rivayetin manasına geniş bir biçimde yer verenlerdendir. el-Kelâbâzî bu rivayetin manasının teşbih olduğunu söyleyerek şöyle demiştir: "Yahudiler ve Hristiyanlar, İslam'ın rüknü olan haccın Allah'ın bir emri olduğuna inanmadıkları için o ibadeti ifa etmezler. Müslüman şahıs da özürsüz olarak bu farizayı yerine getirmemesi durumunda onlarla aynı pozisyona düşmektedir. Müslüman kişi bu ibadetin

---

[406] Ebu İshak, bu rivayetin şahitlerinin olduğundan sened olarak sahih bir rivayet olmakla birlikte Hz. Peygamber'e ait bir hadis olmayıp mevkuf bir rivayet olduğunu belirtmiştir. Ebu İshak, *en-Nâfile,* 73. Hadisin dipnotu, s. 94.
[407] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef,* Hacc, 270, hadis no: 14658, (V/405.)
[408].İbn Hacer, *ed-Dirâye,* II/293; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef,* Hacc, 270, hadis no: 14659, (V/406.)
[409] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef,* Hacc, 270, hadis no: 14657, (V/406.)
[410] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, II/118.
[411] İbn Hacer, *Telhîs,* II/426
[412] ed-Dehlevî, Şah Veliyyullah İbn Abdurrahim, *Huccetullâhi'l-Bâliğa,* thk., Seyyid Sâbık, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 2005, II/89.

farziyetini diliyle ikrar etse bile, ikrar pratiğe dönüşmedikçe manasını yitirmektedir. Dolaysıyla zahiren de olsa Müslüman kişi ile gayr-ı müslimler arasında bir teşbihin yapıldığını söylemiştir. el-Kelâbâzî, Hz. Peygamber'in "Kim bir kavme benzerse o onlardandır" sözünü referans göstererek hac yapmayan kişinin Yahudi ve Hristiyanlara benzediğini söylemiştir.[413]

Aslında yapılan bütün bu yorumlar rivayetin Hz. Peygamber'e dayandırılmasından kaynaklanmaktadır. Zira İslam'ın bir farizasını terk etmek kişiyi dinden çıkartmayacağı gibi Hz. Peygamber'in de kim şunu yaparsa Yahudi veya Hristiyan olur diye başkaca rivayetleri de yoktur. Hz. Peygamber (s.a.v) kişinin bir şeyi yapması veya yapmamasının cezası hakkında bir takım inzar ifadeleri kullanmıştır. Fakat bir günahın işlenmesiyle kişinin dinden çıkacağına dair ifadeleri bulunmamaktadır. Dolaysıyla hadis olduğu iddia edilen bu sözdeki uslüp Hz. Peygamber'in genel uslübuna uymamaktadır.

Söz konusu rivayetin hiçbir tariki merfu olmayıp hepsi de mevkuf rivayetlerdir. Rivayetin içeriği ise bir fetva veya bir dini hüküm olmayıp bir şeyin vahametini anlatmak için teşbih yoluyla yapılan bir sakındırmadır. Hal böyle olunca şöyle bir çıkarım yapmanın daha isabetli olacağı kanaatindeyiz. Söz konusu bu rivayet Hz. Peygamber (s.a.v)'den sadır olmuş bir rivayet değildir. Zira Hz. Peygamber döneminde bütün sahabiler hac farizasını yerine getirdiklerini söylemek güçtür. Buna rağmen Hz. Peygamber(s.a.v) hac yapmayan sahabilerin Yahudi veya Hristiyan olduklarını söylememiştir. Keza Hz. Ömer bahsettiği cizyeyi toplamamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v) zina suçunu işleyen kişi/lerin dinden çıktığını söylememiştir. Yine kendi döneminde savaşa katılmayan sahabilerlle irtibatını kesmiştir ama onların dinden çıktıklarına hüküm etmemiştir. Bu rivayete şahit olarak getirilen gerek Hz. Ali ve gerekse Hz. Ömer kendi dönemlerinde böyle bir uygulama yapmamışlardır. Söz konusu rivayeti imkânı olduğu halde hac yapmamanın ne kadar büyük bir kayıp olduğunu ve insanı kimlerle aynı kategoriye koyabileceğini teşbih yoluyla vurgulu bir şekilde anlatan bir rivayet olarak değerlendirmek son derece ağlıklı bir yaklaşım olacaktır. Bu nedenle gerek sened tenkidinden gerekse metin tenkidinden elde ettiğimiz verilere göre söz konusu rivayet bir hadis değil de bir

[413]el-Kelâbâzî, *Bahru'l-Fevâid el-Meşhûr bi Meâni'l-Ahbâr*, thk., Muahmmed Hasan İsmail ve diğerleri, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, s. 130.

sahabî kavli veya fetvası olarak telakki etmenin daha sağlıklı bir yol olduğunu söylemek mümkündür.

2.6. Geçmiş Olsun Ziyaretinde Bulunmak

حدثنا يوسف بن عيسى حدثنا علي بن عاصم قال حدثنا والله ! محمد بن سوقة عن إبراهيم عن الأسود عن عبد الله : عن النبي صلى الله عليه و سلم قال من عزى مصابا فله مثل أجره

Yusuf n. İsa> Ali b. Gâsım>Muhammed b. Sûka> İbrahim> el-Esved>Abdullah b. Mesud

Abdullah b. Mesud 'ın rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Başına bir felâket gelene geçmiş olsun ziyaretinde bulunan kimseye, başına felaket gelen kimseye verilecek sevabın aynısı verilir*."[414]

2.6.1 et-Tirmizî'nin değerlendirmesi

et-Tirmizî, bu rivayetin garip olduğunu söylemiştir. et-Tirmizî merfu olarak sadece Ali b. Asım'ın rivayet ettiğini aktarmıştır. et-Tirmizî bazı ravilerin ise bu hadisi Muhammed b. Sûka'nın aynı senedle merfu olarak değil de mevkuf olarak rivayet etmiş olduğunu belirtmiştir. et-Tirmizî, Ali b. Asım'ın en çok imtihan edildiği konunun bu hadis olduğunu ve hadisçilerin en çok bu rivayetten ötürü onu eleştirdiklerini ifade etmiştir.

2.2.6.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî, bu rivayetin biri Abdullah b. Mes'ud diğeri de Câbir b. Abdullah olmak üzere iki tarikten geldiğini ifade etmiştir. İbnu'l-Cevzî Abdullah b. Mes'ud 'ın rivayetinin üç tarikle geldiğini söylemiş ve her tariki ayrı ayrı şu şekilde değerlendirmiştir.

a) حدثنا حماد بن الوليد عن سفيان الثوري عن محمد ابن سوقة عن إبراهيم عن الاسود عن عبدالله قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " من عزى مصابا كان له مثل أجره "

İbnu'l-Cevzî, bu tarikin uydurma olmasınının Hammâd b. Velîd'ten kaynaklandığını belirterek şöyle demiştir: "Bu rivayeti es-Sevrî'den sadece Hammâd rivayet etmiştir." İbnu'l-Cevzî, İbn Hibbân 'ın onun hakkında şöyle dediğini aktarmıştır: "Hammâd b. Velîd sika olan kişilerden hadis alır ve onlara ait olmayan

[414] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 8, K, Cenâiz71, hadis no: 1073, (III/376); İbn Mâce, *es-Sunen*¸ 6, K, Cenâiz 52, hadis no: 1602, (I/511).

şeyleri eklerdi. O hiçbir şekilde delil olarak kabul edilmez." İbn Adî ise onun rivayet ettiklerinin hiç birisine güven olmaz demiştir. İbnu'l-Cevzî bu değerlendirmeleri naklederek Hammâd 'ın uydurmacı, rivayetinin ise uydurma olduğunu söylemiştir.[415]

b) حدثنا نصر بن حماد حدثنا شعبة عن محمد بن سوقة عن إبراهيم عن الاسود عبدالله قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " من عزى مصابا فله مثل أجره "

İbnu'l-Cevzî bu tarikte ise problemli kişinin Nasr b. Hammâd olduğunu söylemiş ve bu rivayetin de sadece onun kanalıyla gelmiş olduğunu ifade etmiştir. İbnu'l-Cevzî, Yahyâ b. Maîn'ın Nasr b. Hammâd'ın kezzab olduğunu söylediğini, Müslim ve en-Nesâî'nin de onu cerh ettiklerini belirterek bu rivayetin ondan ötürü uydurma olduğunu söylemiştir.

c) İbnu'l-Cevzî rivayetin üçüncü tariki olarak et-Tirmizî'nin vermiş olduğu tariki zikretmiştir. İbnu'l-Cevzî rivayetin bu tarikinde de Ali b. Âsım'ın, Yahyâ b. Main ve Şu'be tarafından yalancılıkla itham edildiğini söyleyerek bu rivayetin uydurma olduğunu dile getirmiştir.[416]

2.6.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

Yusuf b. Îsâ (v. 249)

Yusuf b. Îsâ b. Dînâr ez-Zuhrî'nin künyesi Ebû Ya'kub el-Mervezî'dir. el-Buhârî, Müslim, et-Tirmizî ve en-Nesâî kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. en-Nesâî onu güvenilir birisi olarak değerlendirmiştir. İbn Hibbân ise onu *es-Sikât*'ına[417] alarak kanaatini paylaşmıştır. el-Mûbârekfûrî de onun güvenilir ve faziletli bir şahsiyet olduğunu belirterek onu methetmiştir. Yusuf b. Îsâ hicri 249 yılında vefat etmiştir.[418]

Ali b. Âsım (v. 201)

Ali b. Â'sım b. Suheyb el-Vâsiti Ebu'l-Hasen el-Kurayşî et-Temîmî, hicri 107 yılında doğmuştur. Aslen Vâsıtlı olan Ali b. Âsım daha sonra Bağdat'a göç etmiştir. Orada ilim öğrenip hadis rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel, et-Tirmizî, Ebu Davud ve İbn Mâce onun hadislerini nakletmişlerdir. Ali b. Asım'ın çokça hata

[415] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, II/398.
[416] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, II/398-399.
[417] İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX/281.
[418] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXII/449-450; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI/420-421; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX/227; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, III/1414.

yaptığı hatası kendisine söylendiğinde ise hatasından dönmediği rivayet edilmiştir.[419] Yahyâ b. Maîn, Ali b. Asım'ı eleştirdiğinde ona Ahmed b. Hanbel'ın Ali b. Asım'ın yalancı olmadığını söylendiğinde şöyle demiştir: "Vallahi Ali b. Âsım asla onun indinde sika değildir, ondan bir harf dahi rivayet etmemiştir. Nasıl oluyor da bu gün Ali b. Â'sım, Ahmed b. Hanbel'ın yanında sika oluyormuş?" diye cevap vermiştir. [420] Yahyâ b. Maîn Ahmed b. Hanbel'in onu eleştirdiğini söylemiş olsa da İbn Ebî Hâtim bu konuda şöyle demiştir: " Ahmed b. Hanbel'e Ali b. Â'sım sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: "Onun lehinde ve aleyhinde olanlar onu bağlar, hadisi yazılır hatası terkedilir, doğrusu alınır yanlışı terkedilir, başkaları da hata yapıyorlar" şeklinde cevap vermiştir. Ahmed b. Hanbel onu külliyen kabul etmediği gibi hepten de reddetmemiştir. Ahmed b. Hanbel'ın oğlu Abdullah da şöyle demiştir: "Babama Ali b. Âsım soruldu o da onun leyinu'l-hadis olduğunu belirti ve hadislerinin yazılabileceğini fakat kendisiyle ihticac edilmeyeceğini söylediğini belirtmiştir."[421] Bundan anlaşılıyor ki Ahmed b. Hanbel onun durumuna bakılması gerektiğini ne tamamıyla alınabileceğini ne de tamamıyla terkedilebileceğini ifade etmiştir. İbn Hibbân bu konuda şöyle demiştir: " Bence Ahmed b. Hanbel'in Ali b. Âsım hakkındaki kanaati iyi değildi, bana göre onun münferit olarak rivayet ettiği haberleri terk edilmesi gerektiğini, sika olan ravilerden rivayet ettiği hadisleri ise almak gerektiğini belirtmiştir. Zira Ali b. Âsım da ilim için rıhle yapmış, hadis okumuş ve yazmıştır. Her insan hata yapabilir bir hatadan ötürü kişinin külliyen terkedilmeyi hak etmediğini dile getirmiştir."[422] İbn Adî, Ahmed b. Hanbel'ın "Vallahi Ali b. Â'sım benim yanımda sikadır ve ben ondan hadis rivayet ediyorum" dediğini aktarmıştır."[423]

Ali b. el-Medînî şöyle diyerek onu eleştirmiştir: "O hadiste bilinen bir kişidir. Hata yapar ve münker hadisler rivayet etmektedir."[424] el-Buhârî Ali b. Asım'ın kavi olmadığı söylemişken[425] en-Nesâî onun zayıf olduğunu belirtmiştir.[426] ez-Zehebî

[419] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XX/510.
[420] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI/199.
[421] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI/199.
[422] İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II/89.
[423] İbn Adî, *el-Kâmil*, VI/326.
[424]el-Hatîb el-Bağdadî, *Tarihu Bağdâd*, XIII/415.
[425] el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, VI/290; a. mlf., *ed-Duafâ*, s. 86.
[426] en-Nesâî, *ed-Duafâ*, s. 216.

onun zayıf olmakla beraber özünde saduk birisi olduğunu ifade etmiştir.[427] el-İclî, Ali b. Asım'ın hadiste bilinen bir şahsiyet olduğunu insanların ona zülüm yaptığını söyleyerek onu savunmuştur.[428] Hem cerh ve hem de tadil ifadeleriyle anılan Ali b. Â'sım hicri 201 yılında vefat etmiştir.[429]

Muhammed b. Sûka (v. 140)

Muhammed b. Sûka el-Kûfi'nin künyesi Ebû Bekir'dir. Enes b. Mâlik, Saîd b. Cübeyr ve Abdullah b. Mes'ud'tan hadis rivayet etmiş olan bir tabiîdir. Kutub-i sitte müelliflerinin hepsi de ondan gelen rivayetlere yer vermişlerdir. İbn Hibbân onun ibadet, faziletli ve dindar birisi olduğunu söylemiştir.[430] İbn Adî ise onun hadislerinin salih olduğunu ifade etmiştir.[431] el-İclî, onu sünnet, ibadet ve hayr ehli birisi olup az hadis rivayet eden bir şahsiyet olarak tanımlamıştır.[432] Herhangi bir kimse tarafından ta'n edilmeyen Muhammed b. Sûka hicri 140 küsur yılında vefat etmiştir.[433]

İbrahim en-Nehaî (v. 96)

İbrahim b. Yezîd b. Kays b. el-Esved en-Nehaî Ebu İmrân el-Kûfî hicri 38 yılında doğmuştur. Irak'ın fakihi diye şöhret kazanmış olan bir tabiîdir. İbrahim küçük yaşlarında Hz. Aişe'yi görmüş fakat kendisinden hadis rivayet etmemiştir.[434] Ebu Zur'a, İbrahim'in İslam'ın bir fakihi ve âlimi olduğunu söyleyerek onu methetmiştir. İbn Hacer İbrahim'in sika olduğunu fakat özellikle Abdullah b. Mes'ud'tan irsal yaptığını söyleyerek onu müdellesler arasında zikretmiştir.[435] İbrahim 96 yılında Haccac 'tan gizlendiği bir zamanda vefat etmiştir.[436]

el-Esved (v. 75)

el-Esved b. Yezîd b. Kays en-Nehaî Ebu Amr veya Ebû Abdurrahman künyesiyle bilinen bir muhadramdır. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, Bilâl-i

---

[427] ez-Zehebî, *Mîzân*, III/138.
[428] el-İclî, *Ma'rife*, II/156.
[429] İbn Hacer, *Tehzîb*, VII/344-348; ez-Zehebî, *Tezkira*, I/316; a. mlf., *el-Muğnî*, II/18; a. mlf., *Siyer*, IX/249-262.
[430] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII/404.
[431] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII/282.
[432] el-İclî, *Ma'rife*, II/240.
[433] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XV/333-336; ez-Zehebî, *Siyer*, VI/134-135; el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, I/102; el-Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, II/176; İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, II//180; İbn Hacer, *Tehzîb*, IX/209-210.
[434] el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, I/334; ez-Zehebî, *Tezkira*, I/74.
[435] İbn Hacer, *Tabakâtü'l-Müdellisîn*, s. 28; a. mlf., *Tehzîb*, I/78; İbnu'l-Acemî, *et-Tebyîn lî Esmâi'l-Müdellisîn*, s. 14.
[436] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, I/233-241; el-İclî, *Ma'rife*, I/209-210.

Habeşî, Selmân el-Fârisî, Abdullah b. Mes'ud, Muâz b. Cebel, Hz. Aişe ve daha nice sahabiden hadis rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel onun sika ve ehl-ı hayr birisi olduğunu dile getirmiştir. ez-Zehebî, onun fakih, zâhid ve abid birisi olup Kûfe'nin âlimi olduğunu söylemiştir. Âlimlerin övgüsüne mazhar olmuş olan el-Esved hicri 75 yılında vefat etmiştir.[437]

Senedin İttisal Açısında Değerlendirilmesi

Senedin ittisal açısından herhangi bir kusuru görülmemektedir. Zira bütün ravilerin vefat tarihleri belli olup ravilerin birbirleriyle görüşmüş olma ihtimali güçlüdür. Bu sened sahih ve sakimlik açısından değerlendirildiğinde ise senette yer alan, İbnu'l-Cevzî'nin de eleştirmiş olduğu Ali b. Â'sım bazı âlimlerince tenkid edilmişse de Ahmed b. Hanbel tarafından kabul görmüştür. Onu eleştirenler de onu uydurmacılıkla itham etmemişlerdir. Onu tenkid edenler zayıf olduğunu ve dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu durumda senetteki ravilerin kusurlarını dile getirerek bu rivayetin uydurma olduğunu söylemek aşırıcılıktan başka bir şey değildir.

2.6.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

Bu rivayetin dört tarikini de ele alan İbn Arrâk, et-Tirmizî'nin de zikretmiş olduğu rivayetin senedinde yer alan Ali b. Asım'ı uzun uzadiya savunmuş cerh ve tadil otoritelerinin onun hakkında sarf ettikleri sadece tadil ifadelerine yer vermiştir. İbn Arrâk bu rivayetin hasenin şartına yakınlaştığı halde hasen derecesine ulaşmayan zayıf bir rivayet olduğunu söyleyip uydurma olduğu kanaatini reddetmiştir.[438] eş-Şevkânî bu rivayetin şahitlerinin olduğunu söyleyerek uydurma olmadığını belirtmiştir.[439] ez-Zehebî de bu rivayetin uydurma değil zayıf olduğunu söyleyenlerdendir. es-Suyûtî, Ali b. Âsım hakkındaki cerh ifadelerini naklettikten sonra, ez-Zehebî'nin "onun hakkında mübalağa yapıyorlar o zayıf olsa da özünde iyi bir insandır" dediğini aktarmıştır.[440]

es-Suyûtî, et-Tirmizî rivayetine şahit olarak İbn Mâce 'de yer alan şu rivayeti zikretmiştir:

---

[437] el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, I/449; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, III/233-235; ez-Zehebî, *Tezkira*, I/50-51; İbn Hacer, *Tehzîb*, I/342-343; a. mlf., *Takrîb*, I/196; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV/31; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II/291-291.
[438] İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa*, II/367.
[439] eş-Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 266.
[440] ez-Zehebî, *Telhîs*, s. 339.

عمرو بن حزم يحدث عن أبيه عن جده : عن النبي صلى الله عليه و سلم أنه قال (ما من مؤمن يعزي أخاه بمصيبتة إلا كساه الله سبحانه من حلل الكرامة يوم القيامة) [441]

es-Suyûtî, el-Beyhakî'nin bu konuda en sahih şeyin bu rivayet olduğunu belirttiğini de aktarmıştır. es-Suyûtî bu rivayetin başka bir senedle de geldiğini ve bu senedin sahih olduğunu söyleyerek söz konusu rivayetin uydurma olması bir tarafa zayıf bile olmadığını söylemiştir.[442] Abdullah b. Ahmed b. Hanbel babasının bu rivayetin Abdurrahman b. Mâlik> Muhammed b. Sûka> İbrahim > el-Esved b. Yezîd> Abdullah b. Mesut'un tarikiyle de rivayet edildiğini ve bu tarikten şüphe duymadığını söylemiştir.[443] Ahmed b. Hanbel'in bu rivayetin farklı bir senedle gelen versiyonunu rivayet edip "bundan şüphe etmiyorum" demesi bu rivayeti takviye bağlamında oldukça önemlidir.

2.6.5. Rivâyetin Değerlendirilmesi

Bu rivayet musibetlere uğramış olan kişilerin ziyaret edilmesini teşvik edici bir rivayet olup herhangi itikadî ve amelî bir hüküm içermemektedir. Bu rivayetin muhteva bakımından başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere sahih sünnet ve salim akılla çelişmediği aşikârdır. Musibete uğrayan kişinin sabır gösterdiği takdirde ecrini alacağı konusunda ayet ve hadisler mevcuttur.[444] Kişinin musibete uğramış olan kardeşini teselli edip acısını paylaşması yüce bir davranıştır. Söz konusu rivayetin metin bakımından herhangi bir sıkıntısı yoksa da sened açısından problemi mevcuttur. Senedindeki kusurlu kişi Ali b. Asım'dır. Sened tenkidi bölümünde detaylı olarak kritik ettiğimizde gördük ki onu cerh eden otoriteler olduğu gibi metheden veya dikkat edilmesi gerekir diyen otoriteler de vardır. Ahmed b. Hanbel bu şahsa temkinli yaklaşanlardandır. İbn Hacer, bu rivayetin başka tariklerinin de olduğunu belirtmiş, İbn Mâce 'den gelen rivayetin de bu rivayete şahit olduğunu söyleyerek bu rivayetin uydurma olmadığını dile getirmiştir.[445] el-A'lâî bu rivayetin Müslim b. İbrahim tarafından da rivayet edildiğini ve bu tarikin senedinde herhangi bir problemin de olmadığını, bu rivayetin hasen olmaya yakın olduğunu belirterek söz konusu rivayetin zayıf olma ihtimali varsa da asla uydurma olmadığını ifade

[441] İbn Mâce, *es-Sunen*, 6, K, Cenâiz 52, hadis no: 1601, (I/511).
[442] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, II/421-425; a. mlf., *en-Nuket*, s. 137-139.
[443] Ahmed, *el-İlel*, III/454.
[444] Bakara, 2/155, 157, Müslim, *Sahîh*, 53, Zühd 23, hadis no: 2999, (IV/2295).
[445] İbn Hacer, *Telhîs*, s. 275-276.

etmiştir.[446] el-Hatîb el-Bağdâdî bu rivayeti rüya yoluyla tashih etmeye çalışmıştır. el-Bağdâdî şöyle demiştir: Bir adam rüyasında Hz. Peygamber'i görür ve Ali b. Asım'ın rivayet ettiği hadisi sorar, Hz. Peygamber de "Ali doğru söylemiştir. O rivayet bendendir ben onu söyledim" şeklinde cevap vermiştir.[447]

el-Elbanî, bu rivayetin tariklerini zikrettikten sonra. "Bu rivayet zayıf bir rivayettir fakat onun zayıf olması İbnu'l-Cevzî'nin onu uydurma olarak görmesini gerektirmez" diyerek bu rivayetin uydurma olmadığını ve İbnu'l-Cevzî'nin isabetli bir hüküm vermediğine işaret etmiştir.[448]

Bu rivayetin hüküm içermeyen bir rivayet olması, Kur'an ve sünnetle çelişmeyen bir muhteva içermesi ve faziletle ilgili bir rivayet olması, zayıf olsa da başka rivayetlerle de takviye edilmesi onun uydurma olmayabileceğine işaret sayılabilir. Bu rivayet hasenin şartlarına yakın zayıf bir rivayettir. İbnu'l-Cevzî'nin iddia ettiği gibi uydurma bir rivayet olmasa gerektir.

2.7. Yün Elbise Giymek

حدثنا علي بن حجر حدثنا خلف بن خليفة عن حميد الأعرج عن عبد الله بن الحرث عن ابن مسعود : عن النبي صلى الله عليه و سلم قال كان على موسى يوم كلمه ربه كساء صوف وجبة صوف وكمة صوف وسراويل صوف وكانت نعلاه من جلد حمار ميت

İbn Mesut'tan rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Rabbî kendisiyle konuştuğu gün, Musa'nın üzerinde yün elbise, yünden bir külah, yün cübbe, yünden bir şalvarı vardı. Ayakkabıları ise ölmüş bir eşeğin derisindendi.*"[449]

2.7.1 et-Tirmizî'nin değerlendirmesi

et-Tirmizî bu rivayetin garip bir rivayet olduğunu belirterek sadece Humeyd el-Arac (Ali b. el-Kûfî)'den geldiğini aktarmış ve el-Buhari'den Humeyd b. el-Arac 'ın münkeru'l-hadis olduğunu işittiğini ifade etmiştir.

[446] el-A'lâî, *en-Nakdu's-Sahîh*, s. 33-34.
[447] el-Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, XIII/413-414.
[448] el-Elbânî, *İrvâu'l-Ğalîl,* III/217-220.
[449] et-Tirmizî, *es-Sunen,* 22, K, Libâs 10, hadis no: 1734, (III/224).

2.7.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî bu rivayeti Abdullah b. Batta tarikiyle eserine almıştır. Fakat İbnu'l-Cevzî'nin rivayet etmiş olduğu metin şu şekildedir.

أنبأنا على بن عبيدالله الزاغونى قال أنبأنا على بن أحمد بن البسرى قال أنبأنا أبو عبد الله بن بطة قال حدثنا إسماعيل بن محمد الصفار قال حدثنا الحسن بن عرفة قال حدثنا خلف بن خلية عن حميد الاعرج عن عبدالله بن الحرث عن عبدالله بن مسعود قال: قال بالنبي صلى الله عليه وسلم " كلم الله تعالى موسى يوم كلمه وعليه جبة صوف وكساء صوف ونعلان من جلد حمار غير ذكى، فقال: من ذا العبراني الذى يكلمني من هذه الشجرة ؟ قال أنا الله

"İbn Mesûd'un rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Rabbi Musa'yla konuştuğu gün üzerinde yün bir cübbe, yün bir elbise vardı, ayakkabıları ise yabani eşeğin derisindendi, (Musa) "şu ağaçta benimle İbranice konuşan kimdir? dedi. O da Ben Allah'ım dedi." İbnu'l-Cevzî, "Allah'ın kelamı kulların kelamına benzemez" diyerek bu rivayeti metin bakımında tenkid ettikten sonra sened tenkidine başlamıştır. İbnu'l-Cevzî senette itham edilen kişinin Humeyd olduğunu, Humeyd 'ın babası hakkında ihtilaf olduğunu belirterek bu Humeyd'in ez-Zuhrî'nin ashabî olan Humeyd olmadığını belirtip ed-Darakutnî'nin bu Humeyd için metruku'l-hadis olduğunu söylediğini aktarmıştır. İbnu'l-Cezvî, Ebu Hâtim 'ın Humeyd hakkında şöyle dediğini aktarmıştır: "Humeyd, Abdullah b. Hars kanalıyla İbn Mesut'tan sanki mevzu olan bir nüsha rivayet ettiğini belirtmiş ve sadece onun rivayet ettiği haberlerle ihticac edilmeyeceğinii ifade etmiştir." İbnu'l-Cevzî bu rivayetin gerek metin gerekse sened bakımından tenkid ederek bu rivayetin uydurma bir rivayet olduğunu söylemiştir.[450]

2.7.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

Ali b Hücr (v. 244)

Ali b. Hücr b. İyâs b. Mukâtil es-Sad'ı el-Mervezî'nin künyesi Ebu'l-Hasen'dır. Hicir 154 yılında doğmuş olan Ali b. Hucr ilim talebi için birçok diyara hicret etmiştir. Kendisi ilk başlarda Bağdat'ta oturuyorken daha sonra Merv'e göç etmiştir. Oraya nispetle kendisine el-Mervezî denilmiştir. Kendisin dediğine göre Bağdat'tan ayrıldığında 33 yaşlarındaydı. Ali b. Hucr birçok kişiden ders almıştır. Ali b. Hucr, Haremeyn, Irak, Şam ve Horasan'da kendisinden de pek çok kimse de

[450] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât,* I/136.

ders almıştır.[451] İmam el-Buhârî, Müslim, en-Nesâî ve et-Tirmizî başta olmak üzere pek çok kişi kendisinden hadis rivayet etmişlerdir.[452] Kendisine ait çokça tasnifat vardır. *Ahkâmu'l-Kur'an* bunlardan birisidir.[453] en-Nesâî onun emin ve sika bir hafız olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât'*ına alarak onun güvenilir olduğuna işaret etmiştir.[454] Bütün ömrünü ilim yoluna harcayan Ali b. Hucr, hicri 244 yılında 90 yaşındayken vefat etmiştir.[455]

Halef b. Halîfe (v. 181)

Halef b. Halife b. Saîd Ebû Ahmed el-Vâsiti hicri 91 yılında doğmuştur. Kufe'den Vâsıt'a oradan da Bağdat'ta gitmiş ve orada vefat etmiştir. Halef b. Halife şöyle bir anekdot anlatmıştır: "Ben altı yaşında babamın kucağındayken katır üzerinde bir adam geçti. Onun Rasûlullah 'ın ashabından Amr b. Hureys olduğunu söyleniyordu". Bu hikâyeye binaen kimi âlimler onu tabiînden saymışlardır. Fakat Ebu Hâtim, Halef b. Hâlife'nin sahabiyi gördüğünde henüz çocuk olduğunu ondan bir şey almadığını söyleyerek sadece görmekle tabiî olunamayacağını ifade etmiştir.[456] Abdullah b. Ahmed b. Hanbel babasından şunu işittiğini söylemiştir: "Bir adam bizde Halef b. Halîfe adında bir kişi var. Abdullah b. Hureys'i gördüğünü iddia ediyor" dedi. Bunun üzerine Ahmed b. Hanbel "onun yalan söylediğini belki Cafer b. Amr b. Hureys'i görmüş olduğunu söyleyerek" böyle bir şeyi reddetmiştir. [457] Ebu Hâtim, Halef'in saduk olduğunu söylemiştir.[458] İbn Adî ise Halef'in saduk olduğunu fakat bazen hata yaptığını ifade etmiştir.[459] Yahya b. Maîn ve en-Nesâî de onun hadislerinin yazılabileceğini söylemişlerdir.[460]Ahmed b. Hanbel, Halef için şöyle diyerek, "kim ondan önceleri bir şeyler yazmışsa o doğrudur," onun yaşlılık dönemine dikkat çekmiştir.[461] Halef b. Halîfe'nin yaşlılığa bağlı olarak ömrünün son dönemlerine dikkat edilmesi gereken bir şahsiyet olsa da genel anlamda kendisinden

[451] ez-Zehebî, *Siyer*, XI/511.
[452] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI/183; İbn Hacer, *Tehzîb*, VII/293; İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, II//53; el-Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, II/53.
[453] ez-Zehebî, *Tezkira*, II/450.
[454] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII/124.
[455]el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, III/272; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XX/358.
[456]İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI/270.
[457] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VIII/286.
[458]İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I/269.
[459] İbn Adî, *el-Kâmil*, III/516.
[460] İbn Hacer, *Tehzîb*, III/150.
[461] ez-Zehebî, *Mîzân*, I/659.

daha sağlam birisiyle çelişmediğinde güvenilir bir şahsiyettir. Yaklaşık bir asır kadar yaşayan Halef b. Halife hicri 181 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.[462]

Humeyd el-Arac (v. ?)

Humeyd b. A'ta b. Ali b. Ubeyd el-Kûfî diye bilinen Humeyd el-Arac'in, ne zaman doğup ve ne zaman öldüğü bilinmemektedir.[463] Ahmed b. Hanbel onun zayıf olduğunu söylemiştir. Yahya b. Maîn onun hadislerinin bir şey olmadığını belirtmiştir. el-Buhârî ise onun münkeru'l-hadis olduğunu ifade etmiştir.[464] en-Nesâî onun münkeru'l-hadis olduğunu ve sika olmadığını kaydetmiştir.[465] Ebû Hâtim onun zayıf ve münkeru'l-hadis olduğunu söylemişken, Ebû Zura ise onun zayıf ve uydurmacı olduğunu belirtmiştir.[466] İbn Hibbân onun hakkında şöyle demiştir: "Abdullah b. el-Hâris'in tarikiyle İbn Mes'ud'tan sanki hepsi de uydurma olan hadisler rivayet ederdi. Tek başına bir hadisi rivayet ettiğinde onunla ihticac edilmez.[467] el-Ukaylî Humeyd'e ait olan bazı münker rivayetleri serdetmiştir. Söz konusu bu rivayeti de o münkerler içerisinde zikretmiştir.[468] Bu rivayetten başka kutub-i sitte 'de Humeyd'e ait başka bir rivayetin olmaması[469] da onun zayıflığına delalet etmektedir. Bütün bu değerlendirmelerden anlaşılmaktadır ki Humeyd 'in rivayetleri müstakim ve sahih rivayetler değillerdir. Humeyd el-A'rac'in ne zaman doğup öldüğü bilinmemektedir.

Abdullah b. el-Hâris (v. ?)

Abdullah b. el-Hâris ez-Zubeydî en-Necrânî el-Kûfî tabiî olup ne zaman ve nerede doğduğu bilinmemektedir.[470] Hadis aldığı sahabiler arasında İbn Mes'ud da yer almaktadır. Kendisinden pek çok kişi hadis rivayet etmişlerdir. el-Buhârî *Kitâbu'l-Edeb* ve diğer eserlerinde onun rivayetlerini zikretmesine rağmen *Sahîh*'te onun rivayetlerine yer vermemiştir. Diğer kütüb-i sitte müellifleri onun rivayetlerini eserlerine almışlardır. en-Nesâî onun sika olduğunu söyleyerek ta'dîl etmiştir.[471] İbn

[462] el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, VIII/194.
[463] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VII/410.
[464] el-Buhârî, *ed-Duafâ*, s. 35.
[465] en-Nesâî, *ed-Duafâ*, S 168.
[466] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, I/227.
[467] İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I/319-320.
[468] el-Ukaylî, *ed-Duafâ*, II/80; ed-Dârakutnî, *ed-Duafâ*, s. 184.
[469] ez-Zehebî, *Mîzân*, I/615.
[470] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIV/403.
[471] ez-Zehebî, *Mîzân*, II/405.

Hibbân da onu *es-Sikât*'ına almıştır.[472] Yahya b. Maîn onun müsbet bir şahsiyet olduğunu söyleyerek methetmiştir.[473] Hakkında çok fazla malumat bulunmayan Abdullah b. el-Hâris tabiînden olan bir zattır. Kendisini cerh eden herhangi bir ifadeyle karşılaşmadık.

Sened ittisal açısında değerlendirildiğinde senet zincirinde yer alan iki kişinin meçhul olduğu görülmektedir. Bu kişilerin yaşadıkları zaman dilimleri meçhul olup cerh ve ta'dîl otoritelerince cerh edilmişlerdir. Sened ittisal açısında makatı' olduğu gibi adalet yönünden de cerh edilmiştir.

2.7.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

eş-Şevkânî rivayetin senedini zikretmeden İbnu'l-Cevzî'nin zikretmiş olduğu metni eserine almış ve İbnu'l-Cevzî'nin yapmış olduğu metin tenkidini olduğu gibi aktarmakla yetinip herhangi bir açıklama yapmamıştır.[474] İbn Arrâk da eş-Şevkânî gibi bu rivayeti verdikten sonra İbnu'l-Cevzî'nin değerlendirmelerini aktarmakla iktifa etmiştir.[475]

el-Elbânî bu rivayeti *Silsile'*de et-Tirmizî'nin rivayet etmiş olduğu tarikini zikretmiştir. el-Elbânî sened tenkidine ağırlık vermiştir. Özellikle Humeyd hakkında uzun uzadıya değerlendirmeler yapmış, neredeyse cerh ve ta'dîl âlimlerinin Humeyd hakkında söyledikleri bütün değerlendirmeleri nakletmiştir. el-Elbânî cerh ve ta'dîl otoritelerin Kanaatlarını belirtikten sonra şöyle bir neticeye varmıştır. Humeyd bu rivayetle infirat ettiğinden sened cidden zayıftır. el-Elbânî İbnu'l-Cevzî'nin zikretmiş olduğu tarikteki rivayetin et-Tirmizî'de yer almayan bölümünün rivayetin aslından olmadığını sonradan rivayete eklendiğini ifade etmiştir. el-Elbânî, İbn Batta 'nın zikretmiş olduğu bu fazlalığın rivayetin tefsiri bağlamında olduğunu fakat daha sonra sanki rivayetin aslındanmış gibi algılanıp rivayet edilmiş olduğunu belirtmiştir.[476]

ez-Zehebî *Telhîs*'te bu rivayeti serdetmiş ve Humeyd 'in zayıf olduğunu söylemiş ve rivayetin bu tarikinin sadece İbn Batta 'nın rivayet etmiş olduğu bir rivayet olduğunu, başka nüshalarda bu fazlalığın olmadığını da ifade etmiştir.[477]

---

[472] İbn Hibbân, *es-Sikât,* V/24.
[473] İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim,* I//353.
[474] eş-Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 490.
[475] İbn Arrâk*, Tenzîhu'ş-Şerîa*, I/228-229.
[476] el-Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdîsi'l-Daîfe ve'l-Mevdûa ve Eseruhâ es-Seyyiu fi'l-Ümmeti,* Mektebetu'l-Meârif, Riyad, 1992, III/389-393.
[477] ez-Zehebî, *Telhîs*, s. 48.

es-Suyûtî, İbn Hacer'in rivayetin son bölümünün rivayetin aslında olmadığını daha sonra rivayete eklenmiş olduğunu söylediğini ifade ederek rivayetin aslının et-Tirmizî'de yer aldığı şekilde olduğunu aktarmıştır. es-Suyûtî rivayet için bu değerlendirmeyi yapmışken rivayetin senedi hakkında İbnu'l-Cevzî'nin yapmış olduğu değerlendirmeleri nakletmekle yetinmiştir.[478]

Söz konusu rivayet mevzuât edebiyatına has kitaplarda yer aldığı gibi bu eserlerin dışındaki kitaplarda da yer almıştır. Bu rivayete yer verenler arasında en dikkat çekici isim ise el-Hâkim'dir. el-Hâkim *el-Müstedrek*'te bu rivayeti iki yerde zikretmiştir. Birinci yerde bu rivayetin Saîd b. Mansur'un hadislerine ihticac edilebileceği konusunda, Şeyhan'ın da ittifak ettiklerini söylemiştir. el-Hâkim el-Buhârî'nin Humeydi münkeru'l-hadis olarak görürken Müslim'in onunla ihticac ettiğini söylemiştir. Fakat el-Hâkim bu rivayeti tekrar zikrettiğinde ise şöyle demiştir: "Bu rivayet el-Buhârî'nin şartına uygun olmasına rağmen el-Buhârî ve Müslim ikisi de bu rivayetle ihticac etmemişlerdir." Burada dikkatimizi çeken husus el-Hâkim rivayeti ilk zikrettiğinde el-Buhârî'nin Humeyd'i münker olarak gördüğünü söylemiş olmasına rağmen ikinci yerde bu rivayetin el-Buhârî'nin şartına uygun olduğunu söylemesidir. İbn Hacer, "el-Hâkim burada ismi geçen Humeyd'in Humeyd b. Kays olduğunu zannettiğinden onu eserine almıştır." diyerek el-Hâkim'i gafletle suçlamıştır. İbn Hacer'in bu değerlendirmesinin sağlıklı olmadığını düşünüyoruz. Zira el-Hâkim birinci yerde bu Humeyd'in Humeyd b. Kays olmadığını ifade etmiştir. el-Hâkim bu rivayete şahit olarak şunu rivayet etmiştir.

"*Yün elbisleri giyin ki imanın tatlılığına ulaşsanız.*"[479] el-Hâkim şahit olarak getirmiş olduğu rivayetin uydurma olduğunu nerdeyse ittifak edilen bir mevzudur. Zira imanın tadı elbiseyle değil takvayla mümkün olabilecek bir şeydir.

2.7.5. Rivâyetin Değerlendirilmesi

İlgili rivayetin iki varyantı söz konusudur. İbnu'l-Cevzî'nin zikretmiş olduğu rivayetin muvzuluğunda nerdeyse tam bir ittifak söz konusudur. İbn Hacer, İbnu'l-Cevzî'nin zikretmiş olduğu rivayetinin senedinde yer alan İbn Batta için şunu söylemiştir: "İbn Batta dikkat eksikliği ve vehim sahibi olmasına rağmen sünnet ve fıkıhta imamdır." Daha sonra İbn Hacer, İbnu'l-Cevzî'nin zikretmiş olduğu rivayeti

[478] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, I/163-164.
[479] Hâkim, *el-Müstedrek*, I/81, II/411.

zikreder ve İbn Batta ‘nın bu münker fazlalıktan beri olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca o ve bu rivayetin et-Tirmizî ve İbn Maîn tarafından rivayet edildiği gibi sonundaki fazlalığın olmadığını dile getirmiştir. Başta İbn Battâ’yı bu kadar kesin hatlarla savunan İbn Hacer daha sonra şöyle demekten geri kalmamıştır: “İbn Batta hakkında tüylerimi diken diken eden bazı şeylere vakıf oldum. Rivayetin senedinde yer alan İsmail b. Muhammed es-Saffâr’ın bu rivayeti bu şekilde rivayet etmediğini ve bundan sonra İbn Batta için ne diyeceğini bilmiyorum,” söyleyerek İbn Batta ‘nın tedriç yaptığını ifade etmiştir.[480] İbn Hacer daha sonra cerh ve ta’dîl otoritelerinin İbn Batta hakkında yapmış oldukları değerlendirmeleri nakletmiştir.[481] Rivayetin bu varyantı sened yönünden zayıf olmakla beraber metin aşısından da Allah’a izafe edilmesi mümkün olmayan (ağaç arkasından konuşmak) haller içerdiğinden aslı olmayan uydurma bir rivayettir.

Bu rivayetin ikinci varyantı olan tariki için et-Tirmizî eserine almasına rağmen bu rivayetin garip bir rivayet olduğunu, bunun sadece Humeyd ’ten bilindiğini, Humeyd‘in de munkeru’l-hadis olduğunu söyleyerek rivayetle ilgili çekincesini dile getirmiştir.

İslâm’da kıyafetin ölçüsü örtünme olup israfa kaçmamaktır. Kıyafetin modasına, cinsine ve kalitesine bakılmaz. Gerek Hz. Musa ve gerekse Hz. Muhammed (s.a.v) içerisinde bulundukları toplumun örf adet, sos yo ekonomik ve sos yo kültürel durumlarına binaen o günün insanların giydiklerinden giyinmişlerdir. O dönemlere bakıldığında yün elbise giymenin bir tercih değil bir zorunluluk olduğu aşikârdır. Zira tekstil sanayi diye bir organizasyon henüz icat edilmemişti. İnsanların giyinme ihtiyaçlarını elle dokumayla gidermeleri tabiidir. Burada şu hususu belirtmekte fayda vardır Hz. Musa kesinlikle yün elbise giymemiştir diye bir iddia ileri sürmek mümkün değildir. Eğer bu rivayetin maksadı Hz. Musa’nın yün elbise giydiğine dair bir durum tespiti ise bunda bir beis yoktur. O günün şartlarına uygun

[480] İbn Hacer, *Lisânu’l-Mîzân*, nşr., Abdulfettâh Ebû Ğudde, Mektebetu’l-Matbûâti’l-İslâmiyye, Beyrut, 2002, V/432-345.

[481] **İbn Batta (ö.387):** Ubeydullah b. Muahmmed b. Batta el-Ukberî hicri 304 yılında doğmuştur. Kendisi ilim tahsili için Bağdad’a gittiğini söylemiştir. İbn Batta fakih, muhaddis ve abid olarak bilinmektedir. *el-İbânetu’l-Kubrâ* adlı eserin müellifidir. İbn Batta söz konusu bu rivayeti de bu eserinde İsmail b. Muhammed es-Saffâr’dan tahdis etmiştir. İbn Batta fazilet sahibi birisi olmasına rağmen vehim ve yanlışları çok olan bir şahsiyettir. el-Hatîb el-Bağdadî onun başkasına ait olan bir eseri müellifinin ismini silerek onun yerine kendi ismini yazarak onunmuş gibi piyasaya sürdüğünü söylemiştir. İbn Batta hicri 387 yılında vefat etmiştir. Daha fazla bilgi için Bkz., ez-Zehebî, *Siyer*, XVI/530-533; İbn Hacer, *Lisân*, V/342-345.

olduğundan senedi zayıf olsa bile tarihi vakaya ters düşmediği için bu rivayet kabul edilebilir bir rivayettir. Şayet rivayetten kastın durum tespiti değil de yün elbise giyinmesinin bir ritüel/sünnet olduğunun söylenmesi ise İslam'da asıl olanın elbisenin cinsi değil takvasıdır. Bu rivayet bu bağlamda değerlendirildiğinde hadis olmayıp israilliyattan olduğu söylenebilir. Rivayetin sened yönünden de zayıf olduğu gerçeğini göz önünde bulundurduğumuzda bu rivayet senedi Hz. Peygamber'e (s.a.v) nisbet edilen uydurma bir rivayettir.

2.8. Zenginlerin Meclislerinden Uzak Durmak

حدثنا يحيى بن موسى حدثنا سعيد بن محمد الوراق و أبو محمد الحماني قالا حدثنا صالح بن حسان عن عروة عن عائشة قالت : قال لي رسول الله صلى الله عليه و سلم إذا أردت اللحوق بي فليكفك من الدنيا كزاد الراكب وإياك ومجالسة الأغنياء ولا تستخلعي ثوبا حتى ترقعيه

Hz. Aişe (r.a)den rivayet edildiğine göre Rasulûllah (s.a.v) kendisine şöyle demiştir: "*Cennete bana ulaşmak istiyorsan dünyadan bir yolcunun azığı kadar sana yetsin, zenginlerle beraber olmaktan sakın, elbiseyi yama yapıncaya kadar eskimiş sayma.*"[482]

2.8.1. et-Tirmizî'nin değerlendirmesi

et-Tirmizî bu rivayetin garip olduğunu ve bunu sadece Sâlih b. Hassân'dan bildiklerini ifade etmiş ve el-Buhârî'nin Sâlih b. Hassân'ın münkeru'l-hadis olduğunu söylediğini nakletmiştir. et-Tirmizî, buradaki Sâlih b. Hassân'ın İbn Ebî Zi'b'in kendisinden hadis aldığı kişi olmadığını zira onun sika olduğunu belirtmiştir. et-Tirmizî, وإياك ومجالسة الأغنياء cümlesinin manasını Ebu Hüreyre'nin şu hadis bağlamında olduğunu söylemiştir:

"*Bir kimse yaratılışta ve rızıkta kendisinden daha üstün olan bir kimseyi görürse kendisinden daha aşağı olan ve kendisinin ondan üstün olduğu kimseye baksın ki bu bakış Allah'ın nimetlerini hor görmemesi için daha uygundur."* et-Tirmizî bunun akabinde de şunu rivayet etmiştir:

[482] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 22, K, Libâs 38, hadis no: 1780, (IV/245).

Avn b. Abdullah şöyle demiştir:" *Zenginlerle arkadaş oldum kendimden daha kederli kimse görmedim, Hayvanımdan daha üstün hayvan ve elbisemden daha kaliteli elbise gördüm, daha sonra fakirlerle arkadaş oldum rahatladım*."[483]

2.8.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî, bu rivayeti aynı sened fakat farklı bir metinle şöyle rivayet etmiştir:

أنبأنا الجمانى عن صالح بن حيان عن عروة عن عائشة قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " إن سرك اللحوق بى فلا تخالطين الاغنياء ولا تستبدلى بثوب حتى ترقعيه ".

İbnu'l-Cevzî bu rivayetin sahih olmadığını belirtmiştir. Zira Yahyâ b. Maîn'in Sâlih'ın bir şey olmadığını söylemiş olduğunu ve en-Nesâî 'in ise Sâlih 'in metrûku'l-hadis olduğunu söylediğini ifade etmiştir. İbnu'l-Cevzî, İbn Hibbân 'ın onun müsbet kişilerden uydurma haberler rivayet ettiğini söylediğini naklederek sened tenkidini yapmıştır.[484]

2.8.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

Yahyâ b. Musa (v. 240)

Yahyâ b. Musa b. Abdirabbihi b. Salim el-Huddânî Ebû Zekeryâ el-Belhî'nin ne zaman ve nerede doğduğu bilinmemektedir. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında Süfyân b. Uyeyne, Selman b. Harb ve Abdurrazzâk b. Hemmam da bulunmaktadır. el-Buhârî, Müslim, Ebu Davud, et-Tirmizî ve en-Nesâî'nin yanı sıra pek çok kişi kendisinden hadis rivayet etmiştir. İbn Hibbân, Yahyâ b. Musa'yı *es-Sikât*'ına almıştır.[485] Ebu Zura', en-Nesâî ve ed-Darakutnî onun sika olduğunu belirtmişlerdir. el-Buhârî, Yahyâ b. Musa'nın hicri 240 yılında vefat ettiğini yazmıştır.[486]

Saîd b. Muhammed el-Verrâk (v. ?)

Saîd b. Muhammed el-Verrâk es-Sakâfî'nin künyesi Ebu'l-Hasen el-Kûfî'dir. Bağdat'ta kalıp orada vefat etmiştir. Ne zaman ve nerede dünyaya geldiği bilinmemektedir. Saîd b. Muhammed, birçok âlimden ders alıp hadis rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel kendisinden direkt olarak rivayette bulunan şahsiyetlerdendir. İbn

[483] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 22, K, Libâs 38, hadis no: 1780, (IV/245).
[484] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, II/326
[485] İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX/267.
[486] ez-Zehebî, *Tezkira*, II/477; a. mlf., *Tarîhu'l-İslâm*, XVII/413; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXII/9; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI/290; el-Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, II/477.

Mâce ve et-Tirmizî onun rivayetlerine yer vermişlerdir. Ahmed b. Hanbel onun araştırılması gerek bir şahsiyet olduğunu söylemiştir.[487] Yahyâ b. Maîn Saîd b. Muhammed'in zayıf olduğunu ifade etmiştir.[488] en-Nesâî onun sika olmadığını söylemiştir.[489] Ebû Hâtim kavi olmadığını söylerken, İbn Adî zayıf olduğunu ifade etmiştir.[490] Ebu Davud ise rivayet ettiği hadislerin alınmayacağını söylemiştir. ed-Dârakutnî ise Saîd'in metruk olduğunu ifade etmiştir.[491] ez-Zehebî de zayıf olduğunu söyleyenlerdendir.[492] el-Ukaylî, Yahyâ b. Maîn'in onun zayıf olduğunu ve Hz. Aişe den cömertlikle ilgili rivayet etmiş olduğu hadislerin asıllarının olmadığını söylediğini nakletmiştir.[493] İbn Hacer ise bu rivayetin münker bir rivayet olduğunu belirtmiştir.[494]

Ebû Yahyâ el-Himânî (v. 202)

Abdulhamit b. Abdurrahman el-Himânî 'in lakabı Ebû Yahyâ el-Kûfî'dir. Kendisinden ders alanlar arasında Sufyân es-Sevrî, Sufyân b. Uyeyne ve Ebû Hanife de bulunmaktadır.[495] Kütüb-i sitte müelliflerinden en-Nesâî hariç diğerleri kendisinden hadis almışlardır. en-Nesâî onun kavi olmadığını söylemiştir. en-Nesâî'nin bu değerlendirmesinden niçin ondan hadis almadığını anlayabiliyoruz. en-Nesâî başka yerlerde ise onun sika olduğunu ifade etmiştir. İbn Maîn de en-Nesâî gibi bir zamanlar onu zayıf olarak görürken başka bir zamanda ise onun sika olduğunu söylemiştir. Ebu Davud'un onun Mürcie olduğunu söylemesi[496] en-Nesâî ve İbn Maîn'ın bu fikir değiştirmelerinin sebebini açıklar mahiyettedir. Ahmed b. Hanbel de onun zayıf olduğunu söyleyenlerdendir.[497] İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almış ve güvenilir bir kişi olduğunu söylemiştir.[498] Gerek fikri/mezhebi ve gerekse cerh ve ta'dîl açısından eleştirilere maruz kalan Ebu Yahyâ'ın rivayetlerinin kütüb-i sitte'nin çoğunluğunda yer alması onun adil bir kimse olduğuna delalet etmekte olup

[487] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XI/47.
[488] ez-Zehebî, *Mîzân*, II/156.
[489] en-Nesâî, *ed-Duafâ*, s. 190.
[490] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II/59; İbn Adî, *el-Kâmil*, IV/459-460.
[491] İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ*, I/325;
[492] ez-Zehebî, *el-Muğnî*, I/382.
[493] el-Ukaylî, *ed-Duafâ*, II/479-480.
[494] İbn Hacer, *Tehzîb*, IV/77.
[495] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVI/456; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI/120.
[496] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III/16.
[497] İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ*, II/86.
[498] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII/121.

ona yöneltilen eleştirilerin daha çok fikri eleştiriler olduğu olgusunu güçlendirmektedir. Ebû Yahyâ el-Himânî hicri 202 yılında vefat etmiştir.

Sâlih b. Hassân (v. ?)

Sâlih b. Hassân en-Nadrî Ebu'l-Hâris, aslen Medineli olup daha sonra Basra'ya göç etmiştir. Ebu Hâtim ise onun aslen Hicazlı olduğunu daha sonra Bağdat'a göç ettiğini iddia etmiştir.[499] Kendisinin hadis rivayet ettiği kişiler arasında Saîd b. el-Museyyeb ve Hişâm b. Urve de bulunmaktadır. Ebu Davud (*Merâsil*'de), et-Tirmizî ve İbn Mâce ona ait rivayetlere yer vermişlerdir.[500] Abdullah b. Ahmed b. Hanbel babasının onun rivayet ettiği hadislerin alınmayacağını söylediğini aktarmıştır.[501] Yahyâ b. Maîn, Sâlih b. Hassân'ın sika kişilere dayandırarak mevzu hadisler rivayet ettiğini belirterek onu uydurmacılıkla itham etmiştir.[502] ed-Dârakutnî onun zayıf olduğunu söylemişken, el-Buhârî ve en-Nesâî onun münkeru'l-hadis olduğunu ifade etmişlerdir.[503] İbn Adî, bu rivayetin de içerisinde bulunduğu ona ait birkaç münker hadis zikre tmiştir.[504] ez-Zehebî de onun zayıf olduğunu söyleyenlerdendir.[505]

Urve b. ez-Zübeyr (v. 74)

Urve b. ez-Zubeyr b. el-Avvâm Ebû Abdullah el-Medenî meşhur yedi fakihten birisidir.[506] Hicri 22 yılında doğmuştur. Babası aşer-i mübeşereden olan ez-Zübeyr b. el-Avvâm'dır. Annesi ise Hz. Ebû Bekir'in kızı Esma'dır. Urve b. Zübeyr, Abdullah b. ez-Zübeyr'in anne baba bir kardeşidir. Urve başta babası olmak üzere pek çok sahabiden hadis rivayet etmiş olan bir tabiîdir. Urve Hz. Aişe 'den hem hadis hem de fıkıh dersi almıştır. Kendisi aynı zamanda bir siyer âlimidir.[507] Urve tabiî ve sika bir şahsiyet olup fitne döneminde herhangi bir şeye karışmamıştır.[508] İbn Hibbân Urve'nin Medinelilerin en faziletlilerinden olan âlim bir şahsiyet olduğunu belirtmiştir.[509] Sufyân b. Uyeyne, Urve'nin Hz. Aişe'nin hadislerini en iyi

[499] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II/397.
[500] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIII/31.
[501] ez-Zehebî, *Mîzân*, II/291.
[502] İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I/467; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II/398.
[503] ed-Dârakutnî, *ed-Duafâ*, s. 246; el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, II/275; en-Nesâî, *ed-Duafâ*, s. 194.
[504] İbn Adî, *el-Kâmil*, V/77.
[505] ez-Zehebî, *el-Muğnî*, I/433.
[506] ez-Zehebî, *Siyer*, IV/421.
[507] el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, IV/30-31; ez-Zehebî, *Tezkira*, I/62.
[508] İbn Hacer, *Tehzîb*, VII/182; ez-Zehebî, *Siyer*, IV/433.
[509] İbn Hibbân, *es-Sikât*, V/194-195.

bilenlerden olduğunu ifade etmiştir. Urve b. ez-Zübeyr hicri 74 yılında vefat etmiştir.[510]

Rivayetin İttisal Açısında Değerlendirilmesi

et-Tirmizî bu rivayeti Yahyâ b. Musa'dan rivayet emiştir. Bu rivayet sadece bu tarikle gelmiş olup tek tarikli münferit bir rivayettir. et-Tirmizî ile Yahyâ b. Musa'nın ölüm tarihlerine baktığımızda aralarında bir muassarat olduğunu görebilmekteyiz. Yahyâ b. Musa bu rivayeti iki kişiden almıştır. a) Saîd b. Muhammed, bu şahsın doğum ve ölüm yıllarını bilmediğimizden ikisinin karşılaşmış olup olmadığını bilmemekteyiz. Rivayetin tahammül ve eda sığası bir muâssaratın varlığına delalet etse de kişilerin yaşamış olduğu zaman dilimlerini net olarak bilmediğimizden bu konuda kesin kanaat belirtmek mümkün görünmemektedir. b) Ebû Muhammed el-Hîmani'nin vefat tarihinin 202 olduğunu göz ününe aldığımızda burada Yahyâ b. Musa ile Ebû Muhammed'in çağdaş olduklarını görebilmekteyiz. Bu durum Yahyâ b. Musa ile Saîd'in arasındaki kopukluğu giderse de rivayeti sened açısından kopukluktan kurtarmaya yetmemektedir. Zira senette doğum ve ölüm tarihlerini bilmediğimiz Sâlih b. Hassân vardır. Hal böyle olunca Sâlih b. Hassân'ın kendinden öncekiler ile kendisinden sonrakilerle çağdaş olup olmadıklarını net olarak bilmek mümkün değildir. Saîd b. Muhammed ile Ebû Muhammed Sâlih 'ten hem muâssrat hem de liyakata işaret eden حدث sığası kullanılmış olsa da Sâlih b. Hassân'ın Urve 'den عن sığasıyla rivayeti eda etmiştir. Muan'an rivayet çağdaş olma ihtimali barındırsa da likâyı kesin olarak ifade etmediği bilinmektedir. Senette olan bu kopukluğa ek olarak cerh ve ta'dîl otoritelerin Sâlih b. Hassân'ın sika bir kişi olmadığını ve hadis uydurduğunu söylemiş olmalrını göz önüne alırsak bu rivayetin sened açısından zayıf ve müphem bir rivayet olduğunu söylemek yanlış olmaz.

2.8.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

et-Tirmizî bu rivayeti *es-Sunen*'deki aynı senedle *İlel* 'ine alarak şöyle demiştir: "el-Buhârî'ye bu hadisi sordum, o da Sâlih b. Hassân'ın metruku'l-hadis olduğunu söyledi.[511] es-Suyûtî diğer rivayetler için yapmış olduğu savunmayı bu rivayet için yapmamıştır. es-Suyûtî'nin burada söylediği tek şey Sâlih b. Hassân'ın

[510] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII/396; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XX/11-25.
[511] et-Tirmizî, *İlelu't-Tirmizî el-Kebîr*, thk., es-Seyyid Subhî es-Sâmerrâî, ve diğerleri, Mektebetu'l-Nahdeti'l-Arabiyye, Beyrut, 1989, s. 294.

zayıf olsa da yalancılıkla itham edilmediğidir.[512] es-Suyûtî'nin bu rivayeti kurtarmak için herhangi bir argüman ileri sürmemesi zımnen rivayetin zayıflığını kabul ettiğini göstermektedir. İbn Arrâk ve eş-Şevkânî bu rivayeti eserlerine almışlardır. Fakat ikisi de herhangi bir değerlendirme yapmayıp es-Suyûtî'nin yapmış olduğu değerlendirmeleri tekrar etmişlerdir.[513] el-Elbânî bu rivayetin cidden zayıf olduğunu belirtmiştir.[514] el-Beyhakî de et-Tirmizî gibi bu rivayetin yalnızca Sâlih b. Hassân tarikiyle gelmiş olan münferit bir rivayet olduğunu söylemiştir. el-Beyhakî bu rivayetin farklı tariklerinin olduğunu söylemiştir. Fakat rivayet ettiği bütün tariklerde Sâlih b. Hassân'a dayandığından farklı tariklerin olması bir anlam ifade etmemektedir.[515] Bu mevzuda en ilginç değerlendirmeyi diğer rivayetlerde olduğu gibi yine el-Hâkim yapmıştır: el-Hâkim bu rivayeti aynı metin ve aynı senedle verdikten sonra bu rivayetin senedinin sahih olduğunu fakat Şeyhan'ın onunla ihticac etmediğini ifade etmiştir.[516] el-Hâkim bunu söylerken el-Buhârî'nin Sâlih b. Hassân hakkındaki değerlendirmelerini nakletmemiştir. ez-Zehebî el-Hâkim'in bu tutumunu eleştirmiştir. Bu rivayeti eserlerine alan mevzûât literatürü dışındaki musannifler bile bu rivayetin senedinin zayıf olduğu söylemişlerdir.

2.8.5. Rivâyetin Değerlendirilmesi

Rivayetin ihtiva ettiği manaya göre cennete gidip Hz. Peygamber'e komşu olmak ancak dünyadan el etek çekmekle ve zenginlerin toplumundan kaçmakla mümkün olduğu şekilde bir tablo çizilmiştir. Söz konusu rivayette fakirliğin teşvik, zenginliğin ise yerildiği bir durum söz konusudur. İslam servet düşmanlığı yapan bir din olmadığı gibi fakirliği de teşvik etmemektedir. İslam dini, insana insanlığı ve takvası nispetinde değer vermiştir. Zenginlik ve fakirlik bir değer biçme aracı değil, bir imtihan vesilesidir. Yüce Allah kimisini fakirlikle kimisini de zenginlikle sınayarak, hangisinin ne kadar şükür edip sabredeceği konusunda insanları imtihana tabi tutmuştur.[517] Tek başına fakirlik iyi veya kötü olmadığı gibi zenginlik de iyilik veya kötülük kıstası değildir.

---

[512] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, II/323
[513] İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa*, II/304; eş-Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 239.
[514] el-Elbânî, *Silsile*, III/457.
[515] el-Beyhakî, *Şuabu'l-İmân,* VIII/250.
[516] el-Hâkim, *el-Müstedrek*, IV/347.
[517] Bakara, 2/155; Muhammed, 47/31; Mülk 67/2

İslam fakirliğin bir külfet ve zorluk olduğuna dikkat çekmiştir. İslam'da asıl olan kişinin helal yoldan kazanıp helal yere harcamasıdır. Bu şekilde kişi hem kendisini hem de ailesini zelil olmaktan kurtaracağı gibi başkalarına da faydası dokunacaktır. Kur'an-i Kerim'de infak teşvik edilen bir meziyettir.[518] Kur'an'ın teşvik ettiği infakı yapabilmek için kuşkusuz mal sahibi olmak gerekmektedir. Hz. Peygamber de mal sahibi olup kimseye avuç açmamayı teşvik ederek şöyle demiştir:

Abdullah b. Ömer'in rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) minberdeyken sadakayı zikredip istemekten sakındırarak şöyle buyurmuştur: " *veren elalan elden daha hayırlıdır.*"[519]

Ebû Hüreyre Rasulûllah 'ın şöyle dediğini söylemiştir: "*Kuvvetli mu'min, zayıf mu'minden Allah katından daha hayırlı ve daha sevimlidir*."[520]

Yerine göre kişi malını Allah yolunda harcayarak cennete girmek için vesile yapabilmektedir. Hz. Osman İslam ordusunu teçhiz ettiğinde Hz. Peygamber onun için şöyle demiştir: "*Osman'a bu günden sonra hiçbir şey zarar vermez*."[521] Hz. Peygamber'in bu sözü kaç defa tekrar etmesine sebep olan Hz. Osman'ın maliyla yapmış olduğu bir hayırdır. Eğer fakirlik iyi durum olsaydı Hz. Peygamber (s.a.v) dualarında fakirlikten kurtulmak için dua etmezdi. Aksine bu durumun devamını isterdi. hâlbuki Hz. Peygamber şöyle dua etmiştir:

Ebû Hureyre Rasulûllah (s.a.v)'ın şöyle dua ettiğini nakletmiştir: "*Allah'ım fakirlikten, yokluktan, zilletten, zâlim olmaktan ve zulme uğramaktan sana sığınırım*."[522] Hz. Peygamber şöyle de dua etmiştir: "*Allah'ım beni fakirlikten müstağni kıl*."[523] Keza Hz. Peygamber fakirliğin bir fitne olduğunu belirterek şöyle dua etmiştir." *Fakirliğin fitnesinden sana sığınırım Allah'ım*."[524] Bu konuda daha çok rivayetler vardır, ancak biz bu kadarıyla iktifa edeceğiz.

Bütün bu rivayetlerden anlaşıldığı gibi fakirlik arzu edilip istenecek bir şey değildir. Başlı başına cennete yaklaştıran bir sebep hiç değildir. Fakirlik bunların aksine insanların ondan sakınmaları için Allah'a dua etmesi gereken bir şeydir. Zira

[518] Bakara, 2/254, 261-162; Rad 22; Sebe 39; Hadid, 7; Teğabun, 16.
[519]Müslim, *Sahih,*12,K, Zekât 32, hadis no: 1033, (II/717); el-Buhâri, *Sahîh*, Zekât 18.
[520] Müslim, *Sahîh*, 46,K, Kader 8, hadis no: 2664, (IV/2052).
[521] et-Tirmizî, *es-Sunen,* 50, K, Menâkıb 19, hadis no: 3701, (V/626).
[522]en-Nesâî, *es-Sunen*, 51, K, el-İstiâze 14, hadis no: 5460, s. 823.
[523] Müslim, *Sahîh*, 48, K, Zikir 178, hadis no: 2713, (IV/2084).
[524] el-Buhârî, *Sahîh*, 83, K, ed-Deavât 39, hadis no: 6008, (V/2342); ed-Daavât 45, hadis no: 6016, (V/2344).
.

fakirlik ile imtihan zor bir imtihandır. Kişinin o imtihanın altında kalkıp kalkamayacağı belli değildir. Servetin birçok ibadetin yaparak Allah'a yakınlaşmanın da bir aracısı olduğunu unutmamak lazımdır.

Bu rivayetin senedinin zayıf olduğu yapmış olduğumuz tetkikte de ortaya çıkmıştır. Bunun yanında burada gördüğümüz gibi bu rivayetle zıt manada olan sahih rivayetler de oldukça çoktur. Rivayetin sened açısından zayıflığının yanında kendisinden daha güçlü rivayetlerle de tenakuz ettiğinden rivayet daha da zayıflatmaktadır. Bu durumda bu rivayetin uydurma olma ihtimali de güçlenmiş olmaktadır. Kanaatimize göre İbnu'l-Cevzî'nin bu rivayet için vermiş olduğu uydurma hükmü isabetli gibi görünmektedir.

2.9. Akşam Yemeğini Yemek

حدثنا يحيى بن موسى حدثنا محمد بن يعلى الكوفي حدثنا عنبسة بن عبد الرحمن القرشي عن عبد الملك بن علاق عن أنس بن مالك قال : قال النبي صلى الله عليه و سلم تعشوا ولو بكف من حشف فإن ترك العشاء مهرمة

Yahyâ b. Musa> Muhammed b.Ya'lâ el-Kûfî> Anbese b. Abdurrahman el-Kureşî> Abdulmelik b. Alâk >Enes b. Mâlik

Enes b. Mâlik'ın rivayet ettiğine göre Rasulûllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Bir miktar hurma bile olsa akşam yemeğini yiyiniz; çünkü akşam yemeğini terketmek ihtiyarlık ve güçsüzlüğe sebep olur*. "[525]

2.9.1. et-Tirmizî'nin Değerlendirmesi

et-Tirmizî, bu rivayetin sadece bu tarikle bilinen münker bir rivayet olduğunu söylemiştir. et-Tirmizî rivayetin sened tenkidini de yaparak şöyle demiştir: "Anbese hadis konusunda zayıftır. Abdulmelik b. Allâk ise meçhuldür.

2.9.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî, bu rivayeti et-Tirmizî tarikiyle[526] rivayet ettikten sonra et-Tirmizî'nin bu rivayet için yapmış olduğu değerlendirmeyi aktarmıştır. İbnu'l-Cevzî daha sonra ise şöyle diyerek sened tenkidini yapmaya başlamıştır: Yahyâ b. Maîn Anbese'nin rivayet ettiği hadislerin alınmayacağını dile getirmiştir. İbnu'l-Cevzî, en-Nesâî'nin ise Anbese'nin metruku'l-hadis olarak değerlendirildiğini, Ebû Hâtim 'in

[525] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 26, K, Eti'me 46, hadis no: 1856, (IV/287)
[526] أنبأنا الكروجى أنبأنا الازدي والغورجي قالا أنبأنا ابن الجراح حدثنا المحبوبى **حدثنا الترمذي حدثنا يحيى بن موسى**

Anbese'nin hadis uydurduğunu söylediğini, İbn Hibbân 'ın ise bu rivayetin aslının olmadığını ifade ettiğini naklederek bu rivayetin uydurma olduğunu söylemiştir.[527]

et-Tirmizî ile İbnu'l-Cevzî aynı şahsı cerh etmişlerdir. Fakat et-Tirmizî bu şahıstan ötürü söz konusu rivayeti zayıf olarak değerlendirmişken İbnu'l-Cevzî ise bahsı geçen rivayeti uydurma olarak değerlendirmiştir. Bu durum da İbnu'lCevzî'nin müteşeddid olduğunu göstermektedir.

2.9.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

Yahyâ b. Musa (v. 240)

Yahyâ b. Musa b. Abdulbârî b. Sâlim Ebû Zekeryâ el-Belhî es-Sahtiyânî aslen Kûfeli'dir. el-Buhârî, Ebu Davud, et-Tirmizî en-Nesâî ve daha başkaları kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. Ebû Zur'a, en-Nesâî ve ed-Dârakutnî onun güvenilir birisi olduğunu söylemişlerdir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ına almıştır.[528] Cerh ve tadil otoritelerince âdil olarak kbul edilen Yahyâ b. Musa hicri 240 yılında vefat etmiştir.[529]

Muhammed b. Ya'lâ el-Kûfî (v. 205)

Muhammed b. Ya'lâ es-Sülemî Ebû Ali el-Kûfi, Zanbur lakabıyla bilinmektedir. Aslen Kufeli olan Muhammed b. Ya'lâ daha sonra Bağdat'a gidip orada hadis eğitimini almıştır. et-Tirmizî ve İbn Mâce onun rivayetlerine yer vermişlerdir. el-Buhâri onun rivayet ettiği hadislerin alınmayacağını belirtip âlimlerin onun hakkında konuştuklarını ifade etmiştir.[530] Ebû Hâtim ise onun metruku'l-hadis olduğunu dile getirmiştir.[531] İbn Hibbân, Muhammed b. Ya'lâ el-Kûfî'nin hadislerini değiştirilmiş şekilde rivayet edecek kadar hata yaptığını ve sika kişilerle muhalefet ettiğinden onunla ihticac olunmayacağını söylemiştir. İbn Hibbân, Muhammed b. Ya'lâ'nin sika kişilere muhalefet etmeden münferit olarak rivayet etse bile kendisiyle ihticac olunmayacağını dile getirerek onu cerh etmiştir.[532] el-Hatib el-

[527] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, II/234-235.
[528] İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX/267.
[529] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXII/6-10; ez-Zehebî, *Tezkira*, II/477-478; a. mlf., *Tarîhu'l-İslâm*, XVII/413-414; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI/289-290; el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, VIII/307; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX/188; el-Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, II/800.
[530] el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, I/268; a. mlf., *ed-Duafâ*, s. 110
[531] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII/131.
[532] İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II/277-278.

Bağdâdî ile en-Nesâî de onun güvenilir olmadığını söylemişlerdir. Cehemiyye'den olduğu söylenen Muhammed b. Ya'lâ el-Kûfî hicri 205 yılında vefat etmiştir.[533]

Anbese b. Abdurrahman (v. ?)

Anbese b. Abdurrahman b. Anbese b. Saîd'in ne zaman doğduğu bilinmemektedir. et-Tirmizî ve İbn Mâce kendisinin rivayetlerine yer vermişlerdir. Yahyâ b. Maîn böyle bir ravinin rivayet ettiği hadislerin hiçbir şekilde alınmayacağını söyleyerek onu eleştirmiştir. Ebu Zur'a onun münkeru'l-hadis olduğunu söylemişken, Ebû Hâtim onun metruku'l-hadis olup hadis uydurduğunu söyleyerek ondan hiçbir şey yazmadığını ifade etmiştir.[534] el-Buhârî ve en-Nesâî de onun metruku'l-hadis olduğunu söylemişlerdir.[535] İbn Hibbân ise onun uydurma ve asılları olmayan maklub şeyler rivayet ettiğini ve onunla ihticac olunmayacağını dile getirerek[536] onun hadis uydurduğunu ve hiçbir şekilde onunla ihticac olunmayacağını söylemiştir. Anbese'nin ne zaman ve nerede vefat ettiği bilinmemektedir.[537]

Abdulmelik b. Allâk (v.?)

Kutub-i sitte müelliflerinden sadece et-Tirmizî kendisinden bir tane hadis rivayet etmiştir. et-Tirmizî ve İbn Hacer onun meçhul olduğunu söylemişlerdir.[538]

Senedin İttisal Açısında Değerlendirilmesi

Bu rivayetin senedine baktığımızda gerek ittisal gerekse cerh yönünden kusurlu bir senettir. Senette yer alan Yahyâ b. Musa hariç diğer ravilerin hepsi de zayıftırlar. Bunun yanında bir de meçhul olmaları aynı zamanda senedin kopukluğuna da delalet etmektedir**.**

2.9.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

İbn Arrâk bu rivayeti et-Tirmizî tarikiyle verip onun yapmış olduğu değerlendirmeleri naklettikten sonra Câbir'in hadisini buna şahit olarak verse de onun da senedinin zayıf olduğunu söylemiştir.[539] Ali el-Kârî, bu rivayetin insanların dillerinde dolaştığını fakat ilk onu söyleyenin Rasulûllah mı yoksa önceden de var

---

[533] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXII/45-47; İbn Hacer, *Tehzîb*, IX/533-534;ez-Zehebî, *Mîzân*, IV/70-71; a. mlf., *el-Muğnî*, II/281.
[534] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI/405.
[535] el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, VII/39; en-Nesâî, *ed-Duafâ*, s. 216.
[536] İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II/170-171.
[537] İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ*, II/235-236; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXII/416-419; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII/160-161; ez-Zehebî, *el-Muğnî*, II/79; İbn Adî, *el-Kâmil*, VI/459-462.
[538] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVIII/376-378; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII/160-161; a. mlf., *Takrîb*, III/393; ez-Zehebî, *el-Muğnî*, I/576; İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ*, II/151.
[539] İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa*, II/259.

olan bir söz mü olduğunun bilinmediğini söyleyerek bu sözün bir hadisten daha çok atasözüne benzediğine ima etmiştir.[540] eş-Şevkânî, bu rivayeti verdikten sonra et-Tirmizî'nin yapmış olduğu değerlendirmeleri nakletmiştir. eş-Şevkânî, İbn Mâce 'de yer alan Câbir'in rivayeti buna şahit olduğunu söylemiştir.[541] es-Sağânî bu rivayeti eserine alarak onun uydurma olduğunu belirtmiştir.[542] es-Suyûtî, İbn Mâce'nin rivâyeti bu rivayete şahit olarak göstermiştir. es-Suyûtî, Enes hadisinin farklı bir senedinin bulunduğunu söyleyerek bu rivayetin aslının olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Fakat es-Suyûtî diğer rivayetlerde yapmış olduğu savunmayı bu rivayet için yapmamıştır.[543]

Mevzûât literatürü dışındaki eserlerde et-Taberânî Anbese tarikiyle bu rivayeti eserine almış ve rivayetin Enes'ten sadece bu tarikle geldiğini dile getirmiştir.[544] İbn Hibbân bu rivayetin aslının olmadığını söylemiştir.[545] İbn Adî ise bu rivayetin zayıf olduğunu belirtmiştir.[546] İbn Mâce ise bu rivayetin Câbir b. Abdullah'tan gelen tarikine yer vermiştir.[547]

2.9. 5. Rivâyetin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî bu rivayeti zikrettikten sonra rivayetin senedinde yer alan iki şahsı cerh etmiştir. Bu durum rivayeti zayıflatmaktadır. Fakat bu bilgilere rağmen et-Tirmizî'nin bu rivayeti eserine almış olması da ona göre bu rivayetin uydurma olmadığını ve aslının olduğunu göstermektedir. Bu rivayeti kurtarmak için şahit olarak getirilen İbn Mâce rivayetinde yer alan şahıslardan gerek İbrahim b. Abdulselâm ve gerekse Abdullah b. Meymun zayıftırlar hatta İbrahim b. Abdulselâm 'ın uydurmacı olduğu söylenmiştir. Bu durumda zayıfın zayıfa şahitliği söz konusudur.[548] Ebû Hâtim, Ebu Zur'a kendilerine Kitabu'l-Et'ime'yi okuduğunda bu rivayetin zayıf olduğunu söyleyerek bu rivayeti kendilerine okumadığını dile

---

[540] Ali el-Kârî, Nûreddîn Ali b. Muhammed b. Sultân, *el-Esrâru'l-Marfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevdûâ*, thk., Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1986, s. 172-173.
[541] eş-Şevkânî, *el-Fevâid*, II/157.
[542] es-Sağânî, Ebu'l-Fadâil Hasan b. Muhammed, *Mevdûâtu's-Sağânî*, thk., Necm Abdurrahman Halef, 1401, s. 65.
[543] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, II/255; a. mlf., *en-Nüket*, s. 199.
[544] et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VI/350
[545] İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II/165.
[546] İbn Adî, *el-Kâmil*, V/480.
[547] حدثنا محمد بن عبد الله الرقي . حدثنا إبراهيم بن عبد السلام بن عبد الله بن باباه المخزومي . حدثنا عبد الله بن ميمون عن محمد بن المنكدر عن جابر بن عبد الله قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : (لا تدعوا العشاء ولو بكف من تمر فإن تركه يهرم
İbn Mâce, *es-Sunen*, 29,K, el-Eti'me 54, hadis no: 3355, (II/1113)
[548] el-Elbânî, *Silsile*, I/236-237.

getirmiştir.[549] Ebu Zur'a'nın bututumu rivayeti zayıf olmaktan çıkartıp okunmaması gereken uydurma bir rivayet derecesine düşürdüğünü söyleyebiliriz.

Bu rivayet Hz. Peygamber'e aidiyeti problemli olan bir rivayettir. Zira Hz. Peygamber'in zamanına baktığımızda yokluğun hüküm sürmekte olduğunu, çoğu defa Hz. Peygamber (s.a.v) ve ashabının günlük karınlarını doyurmaları bile güç bir iş olduğunu görmekteyiz. Bu rivayete sened açısından uydurmadır demek hilafı hakikat olan bir şey değildir. Sadece senede bakacak olursak İbnu'l-Cevzî'nin haklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Fakat zayıf da olsa bu rivayetin şahidinin olması ve farklı tariklerle rivayet edilmiş olması kısmen de olsa bu rivayeti takviye etmektedir. Bu rivayetin Hz. Peygamber'e ait olduğunu kabul etsek bile bu dinin bağlayıcı bir emri değil, insani bir tavsiyedir. Kişi bunu yaparak sevap kazanmadığı gibi yapmaması durumunda günahkâr da olmaz. Özetle bu rivayet çok zayıf bir rivayettir.

2.2.10. Cömerttin Allah'a Yakın Olması

حدثنا الحسن بن عرفة حدثنا سعيد بن محمد الوراق عن يحيى ابن سعيد عن الأعرج عن أبي هريرة : عن النبي صلى الله عليه و سلم قال السخي قريب من الله قريب من الجنة قريب من الناس بعيد من النار والبخيل بعيد من الله بعيد من الناس قريب من النار ولجاهل سخي أحب إلى الله عز و جل من عابد بخيل

Ebû Hureyre 'den rivayet edildiğine göre Hz. peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Cömert kimse Allah'a yakın, cennete yakın ve insanlara yakın olup, ateşten uzaktır. Cimri kimse ise Allah'tan uzak, cennetten uzak, insanlardan uzak ve ateşe yakındır. Cömert cahil, cimri âlimden Allah'a daha çok sevimlidir*."[550]

2.10.1. et-Tirmizî'nin Değerlendirmesi

et-Tirmizî, söz konusu rivayetin garip bir hadis olduğunu ve sadece Yahyâ b. Saîd'in el-A'rac tarikiyle Ebu Hureyre'den rivâyet edildiğini söylemiştir. Saîd b. Muhammed'in bu rivayeti Yahyâ b. Saîd'den rivayet edilmesine itirazlar olmuştur. et-Tirmizî "bu rivayetin Yahyâ b. Saîd vasıtasıyla Hz. Aişe 'den mürsel olarak rivayet edildiğini dile getirmiştir."[551]

2.10.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

[549] İbn Ebî Hâtim, *el-İlel*, IV/388-389.
[550] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 28, K, Birr 40, hadis no: 1961, (IV/342).
[551] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 28, K, Birr 40, hadis no: 1961, (IV/343).

İbnu'l-Cevzî, bu rivayetin Ebû Hureyre, Enes ve Hz. Aişe 'den gelen üç tarikini zikretmiştir. İbnu'l-Cevzî her bir tarikin niçin uydurma olduğunu sened tenkidini yaparak izah etmeye çalışmıştır: et-Tirmizî'nin nakletmiş olduğu Ebu Hureyre tarikinin uydurma olmasını Saîd b. Muhammed'e bağlayarak cerh ve tadil otoritelerin onun hakkındaki kanaatlerini kaydetmiştir. Yahyâ b. Maîn onun hadislerinin yazılmayacağını söylediğini ve en-Nesâî'nin ise Said b. Muhammed'in sıka olmadığını belirtiğini ifade ederek onun zayıf bir kimse olduğunu ve rivayetine güvenilmeyeceğini belirtmiştir. İbnu'l-Cevzî, İbn Hibbân 'ın Muhammed b. Temim'in hadis uydurduğunu söylediğini ifade ederek Enes[552] rivayetinin uydurma olmasını bu şahsa bağlamıştır.[553]

İbnu'l-Cevzî, Hz. Aişe 'den gelen rivayeti iki tarîkle zikretmiştir.[554] İbnu'l-Cevzî birinci tarîkin senedinde yer alan Hâlid ve Garib'in de garip ve meçhul

---

[552]Enes (r.a)'ten rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: "*Allah'u Teâlâ İmanı yarattığında, İman İlâhî beni güçlendir dedi. Allah onu güzel ahlakla güçlendirdi, sonra Allah küfrü yarattı, küfür de Allah'ım beni güçlendir dedi. Allah'u Teâlâ onu cimrilikle güçlendirdi. Sonra cenneti yarattı ve arşa istiva etti. Sonra şöyle dedi Ey Meleklerim! Diye seslendi Melekler buyur de buyur Allah'ım dediler bunun üzerine Allah'u Teâlâ şöyle buyurdu: Cömert kişi cennetime, ve meleklerime yakın olup ateşten uzaktır. Cimri kişi ise benden uzak, cennetime ve meleklerime uzak ateşe yakındır*."

[553] İbnu'l-Cevzî *el-Mevdûât*, II/96.

[554] Birinci Tarîk: حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْمَرْزُبَانِ، خَالِدُ بْنُ يَحْيَى الْقَاضِي، عَنْ غَرِيبِ بْنِ عَبْدِ الْوَاحِدِ الْقُرَشِيِّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الأَنْصَارِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيِّبِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ : " السَّخِيُّ قَرِيبٌ مِنَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْخَيْرِ قَرِيبٌ مِنَ الْجَنَّةِ قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ، وَالْبَخِيلُ بَعِيدٌ مِنَ اللَّهِ بَعِيدٌ مِنَ الْخَيْرِ بَعِيدٌ مِنَ الْجَنَّةِ بَعِيدٌ مِنَ النَّاسِ، وَالْجَاهِلُ السَّخِيُّ أَقْرَبُ إِلَى اللَّهِ مِنْ عَالِمٍ بَخِيلٍ

İkinci Tarîk: حدثنا الحسين بن الجنيد حدثنا سعيد بن مسلمة حدثنا يحيى بن سعيد عن محمد بن إبراهيم التيمى عن عائشة رضى الله عنها قالت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " السخى قريب من الله قريب من الناس مقريب من النار، والبخيل بعيد من الله بعيد من الناس قريب من النار، والجاهل السخى أحب إلى الله من العاقل البخيل

Biz bu rivayetlerin senedlerinde yer alıp da İbnu'l-Cevzî tarafından eleştirmiş olduğu şahısların tercümesini vermekle yetineceğiz. Bu iki rivayetin senedi tenkidini yaparak bu rivayetlerde kopukluğun olup olmadığını, söz konusu rivayetin senedindeki kopukluğun bu tariklerle giderilip giderilmeyeceğini tartışacağız. İbnu'l-Cevzî Enes rivayetinde eleştirmiş olduğu kişi Muhammed b. Temîm (ö. ?)'dir. Kendisinin nisbesinden ötürü Horasın'ın meşhur bir kasabası olan Faryâb'lı olduğunun dışında hayatı hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Muhammed b. İbrâhim es-Saîdî olarak da bilinmektedir. İbn Hibbân onun hadis uyduran bir kişi olduğunu söylemiştir. İbn Hacer ve ez-Zehebi de aynı kanaati paylaşmışlardır. Bu rivayete baktığımızda gerek Muhammed b. Temîm'in uydurmaci bir kişi olduğu ve gerekse metindeki Allah'ın iman ve küfürle konuştuğunu iddia ediyor olması, rivayetin hem sened hem de metin bakımında uydurma olduğunu göstermektedir. Bkz.,, İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II/324; İbnu'l-Cevzî *ed-Duafâ*, III/38; ez-Zehebî, *Mîzân*, III/494; İbn Hacer, *Lisân*, VII/21.

İbnu'l-Cevzî, Hz. Aişe'den gelen rivayetin birinci tarikin senedinde yer alan hem Hâlid b. Yahyâ'nın hem de Gârîb b. Abduvâhid'ın meçhul olduklarını belirterek şöyle demiştir: Dârakutnî ve İbn Adî de bu rivayetin aslının olmadığını söylemişlerdir. İbn Hacer de bu değerlendirmelere katılmıştır. İbnu'l-Cevzî rivayetin ikinci tarikinde ise Saîd b. Mesleme(ö.?)'yi eleştirmiştir. Saîd b. Mesleme b. Hişâm b. Abdulmelik b. Mervân el-Hâkem el-Emevî 'den hem Iraklı hem de Şamlılar hadis rivayet etmişlerdir. Yahya b. Maîn onun rivayet ettiği hadislerin alınamayacağını söylemiştir. el-Buhârî ondan hadis rivayet etmenin helal olmadığını söyleyerek onu eleştirmiştir. İbn Adî ise Saîd b. Mesleme'nin zayıf olduğunu fakat hadislerinin yazılabilecek kişilerden olduğunu söyleyerek onu

olduklarını söylemiştir. İkinci tarikte ise Saîd b. Müslüm'ün zayıf olduğunu Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında hadislerinin yazılmayacak birisi olduğunu söylediğini, İbn Hibbân 'in ise Saîd b. Müslüm'ün münkerü'l-hadis olduğunu ve fahiş hatalar yaptığını söylediğini ifade etmiştir. İbnu'l-Cevzî İbn Adî'nin bu hadisin aslının olmadığını söylediğini kaydetmiştir. İbnu'l-Cevzî ayrıca ed-Dârakutni'nin bu rivayetin birçok tarikinin olduğunu fakat hiç birinin de aslının olmadığını söyleyerek bu rivayetin bütün tariklerinin uydurma olduğunu ifade ettiğini de nakletmiştir.[555]

2.10.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

Hasan b. Arefe (v. 257)

el-Hasen b. Arafe b. Yezîd el-Adî Ebû Ali el-Bağdâdî hicri 147 yılında doğmuştur. Kâsım b. Mâlik, el-Muzenî, Kuteybe b. Saîd, Mu'temir b. Süleyman ve daha başka şahsiyetlerden hadis rivayet etmiştir. et-Tirmizî ve İbn Mâce doğrudan en-Nesâî ise Zekeriya es-Sâcî vasıtasıyla kendisinden hadis rivayet etmişlerdir.[556] Kendisinden hadis rivayet edenler arasında İbn Ebî'd-Dünya, Ebû Ya'lâ, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Bâkî b. Mahled, Süfyân es-Sevrî ve daha başkalrı vardır. Yahyâ b. Maîn, el-Hasen b. Arafe'nin adalet ve zabt niteliklerini taşıyan güvenilir birisi olduğunu söyleyerek onu methetmiştir. Ebû Hâtim, onun hadislerinin yazılabileceğini söylemiştir. [557] İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almıştır.[558] en-Nesâî ise el-Hasen b. Arafe'nin kendisine itibar edilen şahsiyetlerden olduğunu kaydetmiştir.[559] ez-Zehebî ve İbn Hacer de onun güvenilir birisi olduğunu belirtmişlerdir. Cerh ve tadil otoritelerince aleyhinde herhangi bir ta'n ifadesi bulunmayan el-Hasen b. Arafe bir asırdan daha fazla yaşayarak hicri 257 yılında vefat etmiştir.[560]

---

hepten reddetmemiştir. Yapılan bu değerlendirmelerden de anlaşıldığı gibi bu rivayetin senedi zayıf olup ittisal açısında problemlidir. Bütün bu değerlendirmeler neticesinde bu rivayetin bütün tariklerinin de sened açısında zayıf oldukları ortaya çıkmaktadır. Bkz.,, İbn Hacer, *Lisân*, VI/302; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I/403; İbnu'l-Cevzî *ed-Duafâ*, II/326; en-Nesâî, *ed-Duafâ*, ,s. 189; el-Buhârî, *ed-Duafâ*, s. 54; İbn Adî, *el-Kâmil*, IV/428; İbn Hâtim, *el-Cerh*, I/67; İbn Hacer, *Tehzîb*, II/83-84; ez-Zehebî, *el-Muğnî*, I/385; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XI/63-66.

[555] İbnu'l-Cevzî *el-Mevdûât*, II/97.

[556] İbn Hacer, *Tehzîb*, II/293; ez-Zehebî, *Siyer*, XI/548.

[557] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II/32.

[558] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/179.

[559] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VI/205.

[560] ez-Zehebî, *Siyer*, XI/55.

Muhammed b. el-Varrâk(v. ?)

Saîd b. Muhammed el-Varrâk, cerh ve tadil ototritelrince zayıf kabul edilen bir şahsiyettir. el-Varrâk doğum ve vefat tarihleri de bilinmediğinden meçhul bir şahsiyettir.[561]

Yahyâ b. Saîd (ö. 143)

Yahyâ b. Saîd b. Kays b. Amr Ebû Saîd el-Medenî, Medine kadısı olarak da bilinmektedir. Hicri 70'li yıllar öncesinden doğmuştur. Fukah-ı Saba'nın tilmizlerindendir. Başta Enes b. Malik, Saîd b. el-Museyyeb, Amra binti Abdurrahman (v. 106), İbn Şihâb (v. 124) ve Urve b. ez-Zubeyr (v. 94) olmak üzere pek çok kişiden hadis rivayet etmiştir. [562] Dördü tabiîn olmak üzere birçok kişi kendisinden hadis rivayet etmiştir.[563] Ahmed b. Hanbel onun اثبت الناس olduğunu söyleyerek güvenirliliğine işaret etmiştir.[564] Süfyân es-Sevrî ise onun insanların en hafızı olduğunu söyleyerek hafızasının güçlülüğe vurgu yapmıştır. Ebû Hâtim de onun güvenilir birisi olduğunu kaydetmiştir.[565] İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına alarak onun güvenilir bir râvi olduğunu belirtmiştir.[566] Sahabeden yalnızca Enes b. Mâlik'ten hadis rivayet eden Yahyâ b. Saîd hicri 143 yılında vefat etmiştir.[567]

el-A'rac (v. 177)

Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rac'in künyesi Ebû Dâvud 'tur. Tabiînden olan el-A'rac başta, Ebû Hureyre, Muaviye, Ebû Saîd el-Hudrî ve İbn Abbas'ın da yer aldığı birçok sahabiden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında ez-Zührî, Eyyüb es-Sahtiyânî ve daha niceleri de vardır. Kendisine ait suhufların da olduğu söylenmiştir.[568] el-A'rac, hadis ilminin yanı sıra Arapça ve nesep ilimlerinde de otorite kabul edilen ender şahıslardandır. Ebû Zur'a onun güvenilir bir muhaddis olduğunu söylemiştir.[569] İbn Hibbân da onu *es-Sikat*'ına almıştır.[570] Cerh ve tadil âlimlerince güvenilir birisi olarak kabul edilen el-A'rac

[561] Detaylı bilgi için Bkz., 8. Rivayet, sayfa no: 134.
[562] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXI/346-347; el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, IV/276.
[563] ez-Zehebî, *siyer*, V/470.
[564] İbn Hacer, *Tehzîb*, XI/222.
[565] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV/148-149.
[566] İbn Hibbân, *es, Sikât*, V/521.
[567] İbn Hacer, *Tehzîb*, XI/223.
[568] el-İclî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Sâlih, *M'arifetu's-Sikât*, thk., Abdulalîm Abdulazîm el-Bestevî, Mekke, 1404, II/90.
[569] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II/297.
[570] İbn Hibbân, *es-Sikât*, V/107.

ömrünün son demlerinde Mısır'a göçmüştür. 80 seneden daha fazla yaşayan el'Arec, Hicri 117 yılında İskenderiye'de vefat etmiştir.[571]

Senedin İttisal Açısında Değerlendirilmesi

Ebu Hureyre'nin sahabi olduğu, Hz. Peygamberle görüşmüş olduğu muhakkaktır. Bu rivayeti Ebu Hureyre 'den nakleden el-A'rac'in doğum tarihi kaynaklarda yer almasa da hicri 117 yılında vefat ettiğinde 80 geçtiği bilinmektedir. Buna göre el-A'rac'in doğum tarihi yaklaşık olarak hicri 37 senesidir. Bu durumda hicri 58 yılında vefat eden Ebu Hureyre 'ye görüşmüş olduğunu söylemek mümkündür. el-A'rac'in Medineli olmasını da göz önünde bulundurduğumuzda bu ihtimal olmaktan çıkıp neredeyse kesinlik kazanmaktadır. Yahyâ b. Saîd 143 yılında vefat etmiştir. Bu da yaklaşık olarak el-A'rac'ın vefatından 26 yıl sonrasına tekabül etmektedir. İkisinin de Medineli olduklarını göz önünde bulundurursak bu ikisinin arasında hem muasarat hem de likanın olduğunu söylemek mümkündür ve bu durumu da eda sığasından anlamaktayız. Fakat Saîd b. Muhammed el-Varrâk 'ın gerek doğum tarihi ve gerekse ölüm tarihinin meçhul olduğundan senette bir kopukluk mevcuttur. Saîd b. Muhammed'in bu mechuliyetine bir de hakkında söylenen cerh ifadeleri de eklenince senedin güvenirliğinin zedelediğini görmekteyiz. Bu durum da rivayeti sened yönünden zayıflatmaktadır.

2.10.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

eş-Şevkânî, el-Ukaylî'nin Ebu Hureyre rivayetinin aslının olmadığını söylediğini ifade etmiştir. Ayrıca eş-Şevkânî bu rivayetin Hz. Aişe, İbn Abbâs, Enes ve Câbir b. Abdullah'tan gelen tariklerinin olduğunu fakat Enes'ten gelen tarikle ihticac olunmayacağını belirtmiştir.[572] İbn Arrâk, İbnu'l-Cevzî'nin her bir tarik için yapmış olduğu değerlendirmeleri aktararak onunla hemfikir olduğunu göstermiştir.[573] es-Suyûtî rivayetin bütün tariklerini verip İbnu'l-Cevzî'nin yapmış olduğu değerlendirmeleri nakletmiştir. et-Tirmizî rivayetlerini savunmak için azami gayret sarf eden es-Suyûtî bu rivayetin uydurma olduğuna kanaat getirmiş olacak ki diğer rivayetleri kurtarmak için yaptığı savunmayı bu rivayet için yapmamıştır.[574] Ali el-

[571] ez-Zehebî, *Siyer*, V/70; el-Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, I/457; el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, III/360; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II/977; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVII/467-471.
[572] eş-Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 77-78.
[573] İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa,* II/139.
[574] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, II/91-93.

Kârî, ed-Dârakutnî'nin bu rivayetin birkaç tarikinin olduğunu hiçbirinin de sahih olmadığını söylediğini naklederek bu rivayetin batıl bir rivayet olduğunu söylemiştir.[575]

ez-Zehebî, bu rivayetin Saîd b. Muhammed'den geldiğini onun da güvenilir birisi olmadığını söyleyip, rivayetin diğer tariklerindeki kişileri de cerh ederek bu rivayetin aslının olmadığını söylemiş ve böylece İbnu'l-Cevzî'ye katılmıştır.[576] İlgili rivayeti genişçe ele alan el-Elbânî, rivayetin bütün tariklerinin de zayıf olduğunu belirtmiştir. el-Elbânî, bu rivayet için "bu münker bir rivâyettir" değerlendirmesini yapmıştır. el-Ebânî, Ahmed b. Hanbel'in ise "bu batıl bir hadistir" dediğini nakletmiştir.[577] Ebû Hatim de bu rivayetin batıl bir rivayet olduğunu söyleyenlerdendir.[578]

2.10. 5. Rivâyetin Değerlendirilmesi

Söz konusu rivayetin sened yönünden zayıf olduğu yaptığımız sened tetkikiyle de ortaya çıkmış bulunmaktadır. Fakat bir rivayetin senedinin zayıf olması o rivayetin kesin uydurma olduğu anlamına gelmemektedir. Zira zayıf ravinin rivayet ettiği her şey yalandır diye bir kaide yoktur. Ebette bir rivayetin sahih ve sakim olmasında sened çok önemlidir fakat tek kıstas değildir. Rivayetin metnine ve o rivayetin kendisinden daha sahih olan herhangi bir rivayetle çelişip çelişmediğine veya başka rivayetlerle desteklenip desteklenmediğine de bakmak lazımdır.

Hadisin son cümlesi olan عابد بخيل cümlesi sadece et-Tirmizî rivayetinde mevcuttur. Diğer hadis eserlerinde عالم بخيل ifadesi yer almaktadır. et-Tirmizî şarihi el-Mubârekfûrî, elinde bulunan bütün et-Tirmizî nüshalarında عابد kelimesinin olduğunu, gerek *Mişkât*'ta ve gerek *et-Terğîb*'te böyle geçtiğini belirtmiştir. el-Mûbârekfûrî, عالم kelimesinin yer almasının tamamıyla kitabı istinsah edenlerin hatası olduğunu söylemiştir.[579] el-Beyhakî ve el-Elbanî de rivayeti عابد kelimesinin yer aldığı şekilde rivayet etmişlerdir.[580]

Hz. Peygamber, pek çok hadisinde cömertliği tavsiye etmiş ve cimriliği de yermiştir. Câbir b. Abdullah'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle

[575] Ali el-Kârî, *el-Esrâr*, s. 461.
[576] ez-Zehebî *Telhîs*, s. 201.
[577] el-Elbânî, *Silsile*, I/285-287.
[578] İbn Ebî Hâtim, *Kitâbu'l-İlel*, thk., Komisyon, Riyad, 2006, VI/96-98.
[579] el-Mûbârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, VI/97.
[580] el-Beyhakî, *Şuabu'l-İmân,* XIII/292; el-Mûbârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, VI/97.

buyurmuştur: "*Zulümden sakının. Zira zülüm kıyamet gününde karanlıktır. Cimrilikten sakının. Çünkü cimrilik sizden öncekileri birbirlerinin kanını dökmeye ve kendilerine haram kılınanı çiğnemeye sevk ederek helâk etti.*"[581] Başka bir hadis-i şerifte ise kendisine gıpta edilen şahıslardan birisinin de Allah yolunda malını harcayan cömert kişi olduğunu buyurmuştur.[582] Müslümanın hangi ameli daha iyidir sorusunun cevabı olarak Hz. Peygamber*"Tanıdık tanımadık herkese yemek yediren ve onlara selâm veren kimsedir.*"[583] demek suretiyle cömertliği iyi ameller arasında olduğunu bize bildirmiştir. Bunlar ve bunlar gibi daha nice rivayetler cömertliğin iyiliğinden cimriliğin ise kötülüğünden bahsetmektedir. Bu rivayeti en güzel şekilde yorumlayan el-Mûbârekfûrî şöyle demiştir: "Cömert kişi Allah'ın rızasını infakta talep eden kişidir. Bundan ötürü Allah'ın rahmetine yakındır. Malını Allah yolunda harcadığı için cennete de yakındır. İnsanlara yardım ettiğinden de insanlara da yakındır. el-Mubârekfûrî, cahil kişinin ise kendisi üzerine vacip olan görevi yerine getirmeyen kişi olduğunu, cimri kişi ise malı olan fakat ibadet yükümlülüğünü yerine getirmeyen kişi olduğunu söylemiştir.[584]

Netice itibarıyla kişi elindeki malı infak ederek Allah'ın emrini yerine getirdiğinden Allah'ın rahmetine yakın olur. Allah kendi rahmetine yakın olan kişiyi cennetiyle mükâfatlandıracağından cennete de yakın olur. İnfak yaparak insanlara faydası dokunduğundan insanlar tarafından da sevilir. Bu rivayeti bu manada ele aldığımızda herhangi bir sahih rivayetle çelişmemektedir. Hatta sahih hadislerle desteklendiğini de görülmektedir. İbn Hacer de bu rivayetin zayıf olduğunu fakat uydurma olmadığını söylemiştir. Adulfettâh Ebû Gudde de [585]İbn Kayım el-Cevziyye'nin *el-Menâru'l-Mûnîf* 'e yapmış olduğu tahkikte bu rivayetin zayıf bir rivayet olduğunu fakat uydurma bir rivayet olmadığını söylediğini aktarmıştır. Rivayetin hüküm içeren bir rivayet olmadığı, iyi hasletleri övüp kötü hasletleri yerdiğinden bu rivayet terğib ve terhîb babında rivayet edilebilecek zayıf bir rivayettir.

[581] Müslim, *Sahîh*, 45, K, Birr 15, hadis no: 56/2578, (IV/1996)
[582] el-Buhârî, *Sahîh*, 100, K, Tevhîd 45, hadis no: 7090-7091, (VI/2737).
[583] el-Buhârî, *Sahîh*, 2, K, İman 5, hadis no: 12, (I/13).
[584] el-Mûbârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, VI/95-96.
[585] İbn Kayyım el-Cevziyye, Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr, *el-Menâru'l-Mûnîf fi's-Sahîhi ve'd-Daif*, thk., Ebu Ğudde, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, trs., s. 126. İlgili dipnot.

2.2.11. Sıtma Hastalığının Tedavisi

حدثنا أحمد بن سعيد الأشقر الرباطي حدثنا روح بن عبادة حدثنا مرزوق أبو عبد الله الشامي حدثنا سعيد رجل من أهل الشام أخبرنا ثوبان : عن النبي صلى الله عليه و سلم قال إذا أصاب أحدكم الحمى فإن الحمى قطعة من النار فليطفئها عنه بالماء فليستنقع نهرا جاريا ليستقبل جرية الماء فيقول بسم الله اللهم اشف عبدك وصدق رسولك بعد صلاة الصبح قبل طلوع الشمس فليغتمس فيه ثلاث غمسات ثلاثة أيام فإن لم يبرأ في ثلاث فخمس وإن لم يبرأ في خمس فسبع فإن لم يبرأ في سبع فتسع فإنها لا تكاد تجاوز تسعا بإذن الله

Ahmed b. Saîd el-Aşkar>Ravh b. Ubâde> Marzûk Ebû Abdullah> Saîd> Sevbân

Sevbân'dan (r.a) rivayet edildiğine göre Rasulûllah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: *"Biriniz sıtma hastalığına yakalanırsa iyi bilin ki sıtma ateşten bir parçadır. Onu su ile söndürün. Sabah namazından sonra güneş doğmadan önce bir nehir veya bir akarsuya girsin, suyun akışına karşı dursun ve Allah'ın adıyla; Allah'ım kuluna şifa ver, Peygamberi doğrula desin. O akarsuya üç kere dalsın üç seferde iyileşmezse beş, yed, dokuz sefer o suya dalsın. Allah'ın izniyle dokuza varmadan geçer."*[586]

2.11.1. et-Tirmizî'nin değerlendirmesi

et-Tirmizî, bu rivayetin garip olduğunu söylemekle yetinmiştir. Bunun dışında herhangi bir değerlendirme yapmamıştır**.**

2.11.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî bu rivayeti farklı bir senetle Sevbân'dan şu şekilde rivayet etmiştir:

أنبأنا أبو الحسن على بن أحمد بن الموحد أنبأنا هناد بن إبراهيم النسفى حدثنا أبو الوفاء المسيب بن محمد بن على القضاعى حدثنا أبو عبد الرحمن عبدالله ابن عمر بن على الجوهرى الموقرى حدثنا يحيى بن - ساسوير - [ساسوبه] المروزى حدثنا محمد ابن النضر حدثنا سلمة بن رجاء عن أبى طاهر عن مرزوق ابن عبدالله الحمصى عن ثوبان عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: " النيران ثلاثة: نار تأكل وتشرب، ونار تأكل ولا تشرب، ونار تشرب ولا تأكل فأما النار التى تشرب وتأكل فجهنم، وأما النار التى تأكل ولا تشرب فنار الدنيا، وأما النار التى تشرب ولا تأكل فالحمى، فإذا وجد أحدكم فليقم إلى بئر فليستق منها، وليصب عليه، وليقل: اللهم اشف عبدك وصدق رسولك يفعل ذلك ثلاث غدوات فإن ذهبت وإلا يفعل سبع غدوات فإنها ستذهب إن شاء الله "

[586] et-Tirmizî, *es-Sunen,* 29, K, Tıb 33, hadis no: 2084, (IV/410)

İbnu'l-Cevzî bu rivayetin senedine zayıf ve meçhul kişilerin olduğunu söylemiş ve Seleme b. Racâ'nın[587] da onlardan biri olduğunu belirterek bu rivayetin sahih bir rivayet olmadığını söylemiştir. [588]

2.11.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

Ahmed b. Saîd el-Aşkar (v. 246)

Asıl ismi Ahmed b. Saîd b. İbrâhim er-Ribâtî Ebû Abdullah el-Mervezî'dir. Kendisinden İbn Mâce hariç bütün Kütüb-i sitte müellifleri hadis rivayet etmişlerdir. Ahmed b. Saîd ise kendisi Bağdat'ta Ahmed b. Hanbel ile görüşmüştür.[589] ez-Zehebî onun imam, hafız ve hüccet birisi olduğunu söyleyerek onu övmüştür.[590]Ebû Hâtim de onunla karşılaştığını ifade etmiştir. Cerh ve tadil otoritelerince güvenilir bir kimse olarak kabul edilen Ahmed b. Saîd 246 yılında vefat etmiştir.[591]

Ravh b. Ubâdete (v. 205)

Ravha b. Ubâde b. el-A'lâ b. Hassan b. Amr el-Kays'ın künyesi Ebû Muhammed el-Basrî'dir. Mâlik b. Enes, İbn Cüreyc el-Evzâî, Süfyân es-Sevrî ve Süfyân b. Uyeyne Ravh'ın hadis rivayet ettiği şahsiyetlerdendirler.[592] Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medînî, İshâk b. Râhûye ve daha niceleri de kendisinden hadis rivayet etmişlerdir.[593]

Ravh b. Ubâde aslen Basrâli olup ilim tedrisi için Bağdat'ta göç etmiştir. Burada uzun süre kaldıktan sonra tekrar Basrâ'ya dönmüştür. Çokça hadis rivayet

---

[587] **Seleme b. Racâ:** Seleme b. Racâ et-Temîmî'nin hayatıyla ilgili kaynaklarda malumat pek bulunmamaktadır. Cerh ve tadil eserleri ise onu farklı değerlendirmişlerdir. İbn Ebî Hâtim, Ebû Zur'a'nın onun kûfeli ve güvenilir birisi olduğunu ifade ettiğini aktarırken kendisi de onun rivayet ettiği hadisin alınmasından beis olmadığını söylemiştir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ına alarak Ebu Zur'a'ya katılmıştır. el-Buhârî, et-Tirmizî ve İbn Mâce de ondan gelen rivayetleri eserlerine almışlardır. İbn Seleme'yi övenler olduğu gibi onu cerh edenler de olmuştur. İbn Adî, onun rivayet ettiği hadislerin alınamayacağını ifade etmiş ve onun kendisine itibar edilmeyen şahıslardan hadis rivayet ettiğinden rivayetlerin münferid ve garip rivayetler olduğunu söyleyerek hem onu hem de şeyhlerini cerh etmiştir. Yahyâ b. Maîn ve en-Nesâî, Dârakutnî de onu cerh eden âlimler arasında yer almaktadırlar. İbnu'l-Cevzî sadece Seleme'yi cerh edenlerin sözlerine yer vermiştir. Onu sika olarak görenlerin değerlendirmelerine değinmemiştir. İbnû'l-Cevzî ayrıca senedte zayıf ve meçhul kişilerin olduğunu söylemiş fakat sadece Seleme'yi zikretmiştir. Bkz., el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, IV/83; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV/160; en-Neâî, *ed-Duafâ*, s. 184; İbn Hibbân *es-Sikât*, VIII/286; İbn Adî, *el-Kâmil*, IV/335-336; ez-Zehebî *Mîzân*, II/189; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV/145; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XI/281.

[588] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, II/386.

[589] el-Hatîb el-Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd*, V/271.

[590] ez-Zehebî, *Tezkira*, II/538

[591] İbn Hacer, *Takrîb*, I/41; İbn Ebî Hâtim *el-Cerh*, 1/54; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, I/310.

[592] el-Hatîb el-Bağdâdî, *Tarîhu'l-Bağdâd*, IX/385; ez-Zehebî *Siyer*, IX/402.

[593] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III/498; İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, I//201.

edip sünen ve ahkâmla ilgili kitaplar telif etmiştir. Ali b. el-Medînî: "Ravha b. Saîd'e ait yüz binden fazla rivayet gördüm onlardan on bin tane yazdım." diyerek onu takdir etmiştir. ez-Zehebî onun güvenilir ve meşhur birisi olduğunu söylemiştir. en-Nesâî ise onun kavi birisi olmadığını ifade etmiştir. Onu güvenilir olarak kabul eden âlimler ekseriyettedirler. Fakat yaşlılığa bağlı olarak son zamanlarında bazı rivayetleri karıştırdığı da vaki olmuştur. Ona yönelik eleştirelrinde bu dönemde ondan meydana gelen hafıza zayıflığına bakılarak söylenmiş oldukları muhtemeldir.[594]

Marzûk Ebû Abdullah eş-Şâmî (v. ?)

Doğum ve ölüm tarihleri bilinmeyen Marzûk Ebû Abdullah eş-Şâmî'den Mu'temir b. Süleyman, Hammâd b. Beşîr ve başkaları hadis rivayet etmişlerdir. İbn Hacer hadisinin alınabileceğini ifade etmiştir.[595] İbn Hibbân ise onu *es-Sikât*'ına alarak onun güvenilir bir kişi olduğunu belirtmiştir.[596] Yahyâ b. Maîn de araştırılmak şartıyla ondan hadis alınabileceğini dile getirmiştir.[597] Cerh ve ta'dil otoritelerinin onun hakkında değerlendirmeler yapmasına rağmen yaşadığı tarih ve çevre hakkında bilginin olmaması onun kısmen de olsa meçhul olduğunu göstermektedir. Bu durumda sened ta'dil açısından problemli değilse de ittisal açısından problemli olup sened munkatı pozisyona düşmüştür.

Saîd (v. ?)

Saîd b. Zur'a eş-Şâmî el-Himsî el-Cerrâr, sahabeden Hz. Peygamber'in azatlı kölesi Sevbân'dan hadis rivayet etmiş olan bir tabiîdir. İbn Hacer Saîd'in durumu kapalı olup üçüncü derecede yer aldığını söylemiştir.[598] İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına alarak onun güvenilir birisi olduğuna işaret etmiştir.[599] ez-Zehebî sadece İbn Hibbân 'ın onu sika olarak gördüğünü belirterek İbn Hibbân'ı eleştirmiş ve Saîd'in meçhul olduğunu söylemiştir.[600]

---

[594] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, IX/242; İbn Hacer, *Tehzîb*, III/293.
[595] İbn Hacer, *Takrîb*, V/47.
[596] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII/487.
[597] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVII/377.
[598] İbn Hacer, *Takrîb*, II/224.
[599] İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV/283.
[600] ez-Zehebî, el-Muğnî, 1/375; a. mlf., *Mîzân*, II/136; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV/24; İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ*, I/318.

Senedin İttisal Açısında Değerlendirilmesi

Senede ittisal açısından baktığımızda sened zincirinde yer alan Marzûk Ebû Abdullah ile Saîd'in meçhul olduklarından sened munkatı bir senettir.

2.11.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

İbn Arrâk, İbn'l- Cevzî'nin değerlendirmelerini aktardıktan sonra, bu rivayetin son bölümünün et-Tirmizî'de yer aldığını ifade etmiş ve et-Tirmizî'nin rivayet hakkındaki değerlendirmesini de aktarmıştır. İbn Arrâk bu rivayetin şahitlerinin olduğunu söyleyerek bu rivayetin aslının olduğunu söylemiş ve uydurma olmadığına dikkat çekmiştir.[601] ez-Zehebî, *Telhîs*'inde bu rivayetin senedinin zayıf olduğunu belirtmiştir.[602] es-Suyûtî, İbnu'l-Cevzî'nin rivayet etmiş olduğu tariki zikretmiş ve rivayetin son paragrafının et-Tirmizî'de yer aldığını belirtmiştir. es-Suyûtî, bu rivayetin başka rivayetlerle desteklendiğini söyleyerek rivayetin şahitlerinin olduğunu ve rivayetin uydurma olmadığını söylemiştir.[603] el-Elbânî bu rivayeti eserine alıp sened tenkidini yaparak bu rivayetin zayıf olduğuna kanaat etmiştir.[604]

el-Medârîsî, bu rivayetin aynı zamanda Ahmed b. Hanbel'in de eserine almış olduğu bir rivayet olduğunu ifade etmiştir. el-Medârîsî, bu rivayetin garip bir rivayet olduğunu fakat bazı kaynaklarda "garip hasen" şeklinde yer aldığını belirtmiştir. İbnu'l-Cevzî'nin eleştirmiş olduğu Seleme b. Racâ'nın el-Buhârî'nin ricalinden olduğunu söyleyerek onu savunmuştur. el-Medârîsî, es-Suyûtî'nin bu rivayetin ricalinin güvenilir ve bilinen şahsiyetler olduğunu söylediğini de dile getirmiştir. Buna ilaveten rivayetin hasen şartlarını ihtiva ettiğini ve rivayetin şahitlerinin olduğunu da belirterek bu rivayeti müdafaa etmiştir.[605]

2.11.4. Rivâyetin Değerlendirilmesi

İbnu'l-Cevzî'nin eserine alıp uydurma olduğunu söylediği dediği rivayet ile et-Tirmizî'de yer alan rivayet arasında metin olarak büyük bir farklılık söz konusudur. İbnu'l-Cevzî'nin rivayet ettiği haberin uydurma olduğu metin tenkidine

---

[601] İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa*, II/358.
[602] ez-Zehebî, *Telhîs*, s. 332.
[603] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, II/407-408.
[604] el-Elbânî, *Silsile*, V/362.
[605] el-Medârîsî, Muhammed el-Hindî, *Zeylu Kavli'l-Musedded*, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, 1401, s. 52-53.

baktığımızda ortaya çıkmaktadır. Zira rivayetin içerdiği mana akli gerçeklerle uyuşmayan bir olaydır. Fakat et-Tirmizî rivayeti aynı zamanda Ahmed b. Hanbel'in de rivayet etmiş olduğu bir rivayettir.[606] İbn Ebî Şeybe söz konusu rivayetin şahitlerine yer vermiştir.[607]

Aynı lafız ve manayla olmasa da sıtmaya yakalanan kişiye suyla soğutmasını tavsiye eden başka rivayetler de mevcuttur. el-Buhârî, "*Sıtma cehennem sıcaklığıdır.*" diye bir bab başlığı da koymuştur. Hz. Aişe (anha)'ın rivayet ettiğine göre, Rasulûllah (s.a.v) buyurmuştur: "*sıtma hastalığı cehennem ateşin alevinin sıcaklığıdır. Onu su ile söndürün*" [608]

İbn Hacer bu rivayeti değerlendirirken Esma'nın rivayetine dikkat çekmiştir:

Fatıma binti el-Munzir'den rivayet edildiğine göre Ebu Bekir'in Kızı Esma (r.anh)'nın yanına ona dua etsin diye gelen hummaya yakalanmış bir kadın getirildi mi su alır, o suyu yakası ile bedeni arasına döker "*Rasulûllah (s.a.v) bizlere onu su ile soğutmamızı (serinletmemizi) emrederdi dedi.*"[609] İbn Hacer hadisi rivayet eden Esma'nın Hz. Peygamber'in evine gelip giden birisi olduğunu söylemiş ve hadisten kastedilen muradı en iyi bilenlerden olduğuna dikkat çekmiştir. İbn Hacer ayrıca et-Tirmizî'nin de bu hadisi rivayet ettiğini, fakat Saîd'in ihtilaflı bir şahsiyet olduğunu kaydetmiştir. İbn Hacer ayrıca bu rivayetteki uygulamanın bazı humma çeşitlerine ve bazı kişilere has olabileceğini her humma hastalığının bu şekilde tedavi edilemeyeceğini de ifade etmiştir. İbn Hacer hadislerin hepsinin genel olamaycağına işaret etmiş ve buna delil olara da şu rivayeti zikretmiştir*." Tuvalette gittiğinizde yüzünüzü ve arkanızı kıbleye çevirmeyin, batı ya da doğuya yönelin."*

İbn Hacer burada yer alan شرقوا أو غربوا kaydının maksadın yeryüzündeki bütün insanlara has olmayıp Medine'de oturanları bağladığını ifade etmiş ve bu hadiste kastedilen kişilerin Hicazllar olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber'in bu şekilde yaptığına dair başka rivayetler de mevcuttur.[610]

İbn Kayyım el-Cevziyye de bu rivayeti uzun uzadıya değerlendirmiştir. İbn Kayyım, İbn Hacer'ın söylediklerini aktarmanın yanında burada bir teşbihin

---

[606] Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, hadis no: 22425, (XXXVII/103) Ahmed b. Hanbel bu konuyla ilgili başka rivayetler de zikretmiştir.
Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, hadis no: 2649, (IV/396), 24228, (XL/277).
[607] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, Dua, 17, hadis no: 30487, (IX/620).
[608] el-Buhârî, *Sahîh*, 79, K, Tıb 27, hadis no: 5391, (V/2162).
[609] Müslim, *Sahîh*, 39, K, Selâm 26, hadis no: 2211, (IV/1732)
[610] İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, X/175-177.

olduğunu dile getirmiştir. Nasıl ki güzel nimetler ve tatlar cennetten ise sıkıntılar ve sıtma hastalığı da cehennemden olduğunu bu münasebetle sıtma hastalığının cehennemin ateşinin sıcaklığına benzetildiğini ifade etmiştir. İbn Kayyım, doktorların sıtma hastalığına yakalanan hastaların bol su içmelerini ve üzerlerine su serpmelerini de tavsiye ettiklerini söyleyerek bunun pratikte de karşılığının olduğunu belirtmiştir.[611]

et-Tirmizî rivayetin uydurma bir rivayet olmayıp sened açısında zayıf olduğunu söylemiştir. Söz konusu rivayetin başkaca rivayetlerle desteklenmiş olduğunu ve rivayetin başta Kur'an-ı Kerim ve sahih sünnetle çelişen herhangi bir şey içermediğinden bu rivayet hasen li gayrihi bir rivayet olduğunu söylemek mümkündür. İbnu'l-Cevzî'nin eserinin muhakkiki Nurettin Boyacıların ilgili rivayetin sahih olduğunu söylemiş olması[612] biraz aşırı bir yorumlama olmuştur. Bu rivayet sahih ve uydurma bir rivayet olmayıp el-Medârîsî'nin de işaret ettiği gibi hasen bir rivayettir.[613]

2.12. Fakirlerin Zenginlerden Önce Cennette Gitmeleri

حدثنا عبد الأعلى بن واصل الكوفي حدثنا ثابت بن محمد العابد الكوفي حدثنا الحرث بن النعمان الليثي عن أنس : أن رسول الله صلى الله عليه و سلم قال اللهم أحيني مسكينا وأمتني مسكينا واحشرني في زمرة المساكين يوم القيامة فقالت عائشة لم يا رسول الله ؟ قال إنهم يدخلون الجنة قبل أغنيائهم بأربعين خريفا يا عائشة لا تردي المسكين ولو بشق تمرة يا عائشة أحبي المساكين وقربيهم فإن الله يقربك يوم القيامة

Abdu'l-A'lâ b. Vâsıl> Sâbit b. Muhammed el-Âbid el-Kûfî> el-Hâris b. Nu'mân el-Leysî >Enes

Enes (r.a)'ten rivayet edildiğine göre, Rasulûllah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Allah'ım beni yoksul olarak yaşat ve yoksul olarak canımı al ve kıyamet gününde de yoksullar arsında haşret.* Hz. Aişe (r. anha) niçin ey Allah'ın Rasûlu diye sordu. Rasululûllah (s.a.v) de şöyle buyurdu: *Çünkü onlar zenginlerinden kırk yıl önce cennette gireceklerdir. Ey Aişe! Yoksulu yarım hurmayla da olsa boş çevirme bir şeyler ver. Ey Aişe! yoksulları sev onlara yakın ol Allah da seni kıyamet günü cennetine yakın eder*."[614]

---

[611] İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdillah Muhammed b. Ebî Bekir, *Zâdu'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, hzr., Şuayb el-Arnaût, Abdulkadir el-Arnaût, Muesesetu'r-Risâle, Beyrut, 1998, V/23-30.
[612] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, III/500,
[613] el-Medârîsî, *Zeylu Kavli'l-Musedded*, s.53
[614] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 37 ,K, Zühd 37, hadis no: 2352, (IV/577)

2.12.1. et-Tirmizî'nin Değerlendirmesi

et-Tirmizî, bu rivayetin garip olduğunu söylemekle yetinerek başkaca herhangi bir değerlendirme yapmamıştır.

2.12.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî bu rivayeti et-Tirmizî kanalıyla zikretmiş[615] ve rivayetin Ebû Saîd el-Hudrî 'den gelen tarikini de tahriç etmiştir.[616] İbnu'l-Cevzî, el-Buhârî'nin, el-Hâris b. Nu'mân 'ın münkerul'l-hadis olduğunu söylediğini ifade etmiş ve bu rivayetin uydurma olmasını bu şahsa bağlamıştır.[617]

2.12.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

Abdu'l-Âlâ b. Vâsıl (v. 247)

Abdu'l-Âlâ b. Vâsıl b. Abdullah b. Hilâl el-Kûfî'nin doğum tarihi bilinmemektedir. et-Tirmizî, en-Nesâî, Ebû Hâtim, İbn Cüreyc ve İbn Ebî'd-Dünya kendisinden hadis rivayet emişlerdir. Ebû Hâtim onun güvenilir bir muhaddis olduğunu söylemiştir.[618] İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ına almıştır. [619] en-Nesâî ve ed-Dârakutnî de onun güvenilir birisi olduğunu ifade ederek onu tadil etmişlerdir. Abdu'l-Âlâ b. Vâsıl hicri 247 yılında vefat etmiştir.[620]

Sâbit b. Muhammed (v. 215)

Sâbit b. Muhammed Ebû İsmail eş-Şeybânî el-Kûfî'den el-Buhârî ve et-Tirmizî hadis rivayet etmişlerdir. Ebû Hâtim, Sâbit b. Muhammed'in doğru sözlü olduğunu söyleyerek onu methetmiştir.[621] İbn Adî "bana göre o bilerek yalan söyleyecek birisi değildir fakat bazen hata yapmaktadır" diyerek zabt yönüne dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.[622] ed-Darekutnî de onun zabt yönünün zayıf

---

[615] حدثنا أبو العباس المحبوبى حدثنا الترمذي حدثنا عبدالاعلى بن واصل الكوفى

[616] أنبأنا أبو منصور القزاز أنبأنا أبو بكر أحمد بن على أخبرني أحمد بن الحسين ابن نصر العطار أنبأنا على بن عمر الحافظ حدثنا يزداد بن عبدالرحمن بن محمد الكاتب حدثنا أبو سعيد الاشج حدثنا أبو خالد الاحمر عن يزيد بن سنان عن أبى مبارك عن عطاء بن أبى رباح عن أبى سعيد الخدرى قال " أحبوا المساكين فإنى سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول في دعائه: اللهم أحينى مسكينا وأمتنى مسكينا واحشرني في زمرة المساكين "

[617] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, II/328

[618] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI/30.

[619] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/409.

[620] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVI/379-381; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI/101.

[621] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II/457.

[622] İbn Adî, *el-Kâmil*, II/301.

olduğunu söylemiştir. el-Buhârî onunla ihticac ederek onun hakkında olumlu kanaatini belirtmiştir. Sâbit b. Muhammed hicri 215 yılında vefat etmiştir.[623]

el-Hâris b. Nu'mân el-Leysî (v. 150)

el-Hâris b. Nu'mân b. Sâlim el-Leysî, Saîd b. Cubeyr 'in kız kardeşinin oğludur. Enes b. Mâlik, el-Hasen el-Basrî ve dayısı Saîd İbn Cübeyr'ten hadis rivayet etmiştir. et-Tirmizî sadece bir tane hadisini eserine almışken İbn Mâce üç tanesini almıştır. Ebû Hâtim onun hadiste güçlü olmadığını söylemiştir.[624] el-Buharî onun rivayet ettiği hadislerin yazılmayacağını söyleyerek onun münkeru'l-hadis olduğunu belirtmiştir.[625] en-Nesâî de el-Hâris'in sika olmadığını söylemiştir. Genel olarak cerh ve tadil otoriteleri tarafından ta'n edilen el-Hâris b. Nu'mân, İbn Hibbân tarafından sika olarak görülmüştür. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına alarak bu kanaatte olduğunu belirtmiştir.[626] Âlimler tarafından eleştirilmiş olsa bile uydurmacılık ve yalancılıkla itham edilmeyen el-Hâris b. Nu'mân hicri 141-150 yılları arasında vefat etmiştir.[627]

Senedin İttisal Açısında Değerlendirilmesi

Senette yer alan Sâbit b. Muhammed'in zabt yönünden eleştirilmesi ve el-Hâris'in de ta'n edilmesi rivayeti sened cihetinden zayıflatmaktadır. Fakat bu yöneltilen eleştiriler rivayetin uydurma olmasını gerektirecek kadar büyük bir kusur olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

2.12.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

es-Suyûtî, el-Hâris'in münkeru'l-hadis olması bu rivayetin uydurma olmasını gerektirmediğini söyleyerek İbnu'l-Cevzî'yi eleştirmiştir. es-Suyûtî ilgili rivayetin el-Beyhakî ve İbn Mâce 'de şahitlerinin olduğunu ifade etmiştir. es-Suyûtî, aynı rivayetin İbn Abbâs'tan da gelmiş olduğunu söyleyerek bu rivayetin şahitlerinin olduğunu belirtmiştir.[628] İbn Arrâk, bu rivayetin hem et-Tirmizî de hem de İbn Mâce 'de yer aldığını belirtmiştir. İbn Arrâk, el-Hâris'in tekzib edilmediğini sadece kavi birisi olmadığının söylendiğini dile getirmiştir. es-Suyûtî bu şekle olup da şahitleri olan rivayetlerin hasen dahi olabileceğini söyleyerek bu rivayetin uydurma olması bir

[623] el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, II/170; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, IV/374-377; ez-Zehebî, *Mîzân*, I/366-367; İbn Hacer, *Tehzîb*, II/14.
[624] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III/91.
[625] el-Buhârî, *ed-Duafâ*, s. 32; İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ*, I/184.
[626] İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV/135.
[627] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, V/288-290; İbn Hacer, *Tehzîb*, II/159-160; ez-Zehebî, *el-Muğnî*, I/216.
[628] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, II/325-326.

tarafa zayıflığını dahi kabul etmemiştir.[629] eş-Şevkâni bu rivayetin Ebû Saîd el-Hudrî tarikine yer vermiş, es-Suyûtî ve İbn Arrâk 'ın değerlendirmelerini naklederek bu rivayetin uydurma olmadığını ifade etmiştir.[630] Söz konusu rivayeti eserlerine alan mevzûât literatürü yazarlarından İbnu'l-Cevzî hariç hiç kimse bu rivayetin uydurma olduğunu söylememiş, aksine hepsi de bu rivayetin uydurma olamayacağını ifade etmeye çalışmışlardır.

2.12.5. Rivâyetin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî, bu rivayeti fakir muhacirlerin zengin muhacirlerden önce cennette gideceği babında zikretmiş ve bu rivayetin garip bir rivayet olduğunu ifade etmiştir. et-Tirmizî bu konu hakkında Ebû Hureyre, Abdullah b. Amr ve Câbir'den gelen rivayetlerin olduğunu kaydetmiştir. et-Tirmizî, Ebu Hureyre[631] ve Abdullah b. Câbir'ın[632] rivayetlerini zikretmiş Ebu Hureyre rivayeti için hasen sahih demişken, Abdullah b. Câbir rivayetinin ise hasen olduğunu söylemiştir. Müslim[633] ile İbn Mâce[634] de bu konudaki Abdullah b. Amr'ın rivayetini tahriç etmişlerdir. Bu riravetlerden de anlaşıldığı kadarıyla et-Tirmizî, bu rivayete garip demişse bile bu rivayetin şahitlerinin olduğunu göstermek babında birkaç rivayet aktarmıştır. Böylece garip olan rivayeti diğer rivayetlerle desteklemiştir.

et-Tirmizî'nin rivayet etmiş olduğu Enes rivayeti sadece Enes'ten gelmemiştir. Bu rivayet dört tarikle gelmiştir:

a) Bunlardan ilki Enes tarikidir ki onu et-Tirmizî zikretmiştir.

b) Diğer bir tarik ise Ebu Saîd el-Hudrî 'den gelmiştir el-Buhârî *et-Tarîhu'l-Kebîr'*inde İbn Mâce ise es-*Sunen*'ında bu rivayetin bu tarikine yer vermişlerdir.[635] el-Hâkim de bu rivayeti zikretmiş ve bu rivayetin senedinin sahih olduğunu ifade etmiştir.[636] ez-Zehebî de bu konuda el-Hâkim'e muvafık olmuştur.[637]

---

[629] İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa*, II/304.
[630] eş-Şevkanî, *el-Fevâid*, s. 240-241.
[631] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 37, K, Zühd 37, hadis no: 2354, (IV/578)
[632] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 37, K, Zühd 37, hadis no: 2355, (IV/578)
[633] Müslim, *Sahîh¸*53, K, Zühd 1, hadis no: 2979, (IV/2285).
[634] İbn Mâce, *es-Sunen*, 37, K, Zühd 6, hadis no: 4124, (II/1381).
[635] el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, IX/75; İbn Mâce, *es-Sunen*, 37, Zühd 6, hadis no: 4126, (II/1382).
[636] el-Hâkim, *el-Müstedrek*, IV/358.
[637] el-Elbânî, *İrvâu'l-Ğalîl,* III/361.

c) Bu rivayetin bir başka tariki ise Ubâde b. Sâmit'ın kanaatini paylaşmıştır. el-Beyhakî ve et-Taberânî bu rivayeti tahriç etmişlerdir.[638] Fakat bu rivayetin senedinde yer alan Ubeyd b. Ziyâd meçhul olup herhangi bir tabakat kitabında yer almıyor olması bu rivayeti zayıflatmaktadır.

d) İbn Abbâs'ın tarikinde ise Talha b. Amr metruku'l-hadis olarak değerlendirildiğinde rivayet sened açısından zayıftır.[639]

Rivayetin bütün tariklerine baktığımızda hepsinin senetlerinde rivayeti yaralayıcı kusurlar mevcuttur. Fakat rivayetin bu kadar tarikle gelmiş olması ve senedlerinde ta'n edilen ravilerin ise yalancılık ve uydurmacılık ile itham edilmemiş olmaları bu rivayetin aslının olduğuna işaret etmektedir.

el-Elbânî bu rivayetin sahih bir rivayet olduğunu söylemiş olması aşırı bir değerlendirme olsa gerektir. Zira bu rivayetin uydurma olmadığı ne kadar açık ise sahihin şartlarını taşımadığı da o kadar açıktır. Söz konusu rivayetin farklı tariklerinin olması ve mana bakımından onu destekleyen başkaca rivayetlerin de olması dolaysıyla rivayetin hasen li gayrihi mertebesine ulaştığını söylebiliriz.

Araştırma konumuz olan rivayet ile et-Tirmizî'nin aynı bab başlığında zikretmiş olduğu 2351 ile 2353 nolu hadisler görünürde bir birleriyle çelişiyormuş gibi görünmektedirler. Söz konusu bu rivayet ile bu rivayeti destekleyen Câbir'in rivayeti, fakirlerin zenginlerden kırk sene önce cennete gireceğini söylenmişken, diğer iki rivayette ise bu süre 500 sene olarak verilmiştir. Bu durumda bu iki rivayetin tenaküz içerisinde olduğu şeklen de olsa göze çarpmaktadır. Bu rivayetlerde geçen sayıları bir zaman dilimini belirtmekten ziyade kesretten kinaye olduğunu kabul ettiğimizde rivayetler arasındaki ihtilaf da gidermiş olacaktır. Burada asıl olan amaç fakirlerin zenginlerden önce cennete gideceğini vurgulamaktır. Bu rivayet grublarını şöyle yorumlamak da mümkündür. Mertebesi düşük fakir zenginden 40 sene önce cennete giderken, mertebesi yüksek olan fakir ise zenginden 500 sene önce cennete gidecektir. Buradaki sayılardan maksat minimum ile maksimum zaman dilimlerini göstermekte olduğunu söylemek de mümkündür.[640]

Söz konusu bu hadis ile onunla aynı manada olan hadislerle Hz. Peygamber'in dualarında yapmış olduğu; fakirlikten sığınma manasındaki hadisler

[638]el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kübrâ*, VII/18.
[639] el-Elbânî, *İrvâu'l-Ğalîl,* III/362; es-Suyûtî, *el-Leâlî*, II/327.
[640] el-Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, VII/20.

arasında tam bir tenakuz bulunmaktadır. Hz. Peygamber bir taraftan fakirlik ve miskinliği övmüşken, diğer taraftan da onlardan Allah'a sığınmıştır. Bir yerde methetmişken başka bir yerde ise sığınması gereken bir sıkıntı, bir haslet olduğunu vurgulamıştır. Hal böyle olunca bu iki rivayet grubu arasında bir ihtilafın olduğu açıktır.

Hz. Peygamber'in fakirlikten Allah'a sığındığı rivayetler çoktur, fakat konunun uzamaması adına iki-üç tanesini aktarmakla iktifa edeceğiz.

1. Hureyre rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle demiştir:" *Allah'ım fakirlikten, yokluktan, zilletten sana sığınırım. Zalim olmak ve zülüm yapmaktan da sana sığınırım.* "[641]

2. Hz. Aişe (r.anh)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şu dua kelimeleriyle dua ederdi: "*Allah'ım ben cehennemim fitnesinden ve cehennemin azabından, kabrin fitnesinden ve kabrin azabından, zenginliğin fitnesinin şerrinden ve fakirlik fitnesinin şerrinden sana sığınırım.*"[642]

3. Ebû Hureyre'nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Fakirlikten, yokluktan, zilletten, zalim olmaktan ve zulme uğramaktan Allah'a sığının*."[643]

Bu rivayetlerde de geçtiği gibi Hz. Peygamber fakirlikten ve fakir olmaktan Allah'a sığınmıştır. Bu iki gruptaki rivayetlerin sahih olduğunu, bir diğerini ıskat etmediğine göre rivayetler arasındaki ihtilafı gidermek için çeşitli yorumlar geliştirilmiştir.

Bir grup âlim rivayetin lafzına bakarak ve kelimeleri farklı yorumlayarak hadisleri şöyle yorumlamışlardır. Hz. Peygamber'in olmak istediği, onunla birlikte haşr olmayı arzu ettiği şey fakirlik değil miskinliktir. Zira fakirlik ile miskinlik ayrı şeylerdir. Fakirlik yokluk anlamındayken miskinlik tevazu anlamındadır. Hz. Peygamber burada fakirliği değil miskinliği kastedip onu talep etmiştir. Bu görüşe göre rivayetler bu şekilde tevil edildiğinde ise hadisler arasındaki ihtilaf da ortadan kalkmaktadır. Bu görüşün sahibi İbn Kuteybe'dir. İbn Kuteybe Hz. Peygamber'in yokluk anlamındaki fakirliği değil de tevazu anlamındaki miskinliği istediğine dair görüşüne ise delil olarak Hz. Peygamber'in son dönemlerini örnek vermiştir. İbn

[641]Ebu Davud, *es-Sunen*, Salât 365, hadis no:1544, (II/644)
[642]Müslim, *Sahîh*, 48, K, Zikir 14, hadis no: 49, (IV/2078).
[643]en-Nesâî, *es-Sunen*, 48, K, el-İstiâze 16, hadis no: 5464, (s. 823).

Kuteybe Hz. Peygamber'in son zamanında Fedek arazisi gibi bazı mallara sahip olduğunu söyleyerek aslında Hz. Peygamber'in ömrünün sonlarında fakir değil zengin olduğunu demeye getirmiş, "*Biz seni fakir bulup zengin etmedik mi?"* ayetini de delil getirerek Hz. Peygamber'in fakir olmadığını ve fakirliği talep etmediğini, buradaki fakirliğin tevazu anlamında olduğunu söylemek suretiyle iki hadis grubu arasındaki ihtilafı çözmeye çalışmıştır. [644] İbn Kuteybe'nin yapmış olduğu değerlendirme lügat olarak elverişli olsa da, miskin denildiğinde akla ilk gelen şeyin fakirliğin bir nebze üstünde olan yoksulluğun geldiğini de unutmamak lazımdır. İbn Kuteybe'nin, Hz. Peygamber vefat ettiğinde maddi durumu iyiydi demesi de gerçeği yansıtmamaktadır. Zira Hz. Aişe Hz. Peygamber'in vefat ettiğinde maddi durumu hakkında şöyle demiştir:

"*Hz. Peygamber (s.a.v), vefat ettiğinde evimden bir parça arpa ekmeğinden başka yiyecek bir şey yoktu*."[645] Hz. Peygamber vefat ettiğinde Hz. Ebu Bekir, Fedek arazisini Hz. Peygamber'in varislerine vermeyip Hz. Peygaber'in yaptığı gibi amme işlerine, yolcu ve misafirlere harcaması[646] Hz. Peygamber'in şahsına ait olmadığının göstergesidir. Dolaysıyla İbn Kuteybe'nin iddia ettiği gibi Hz. Peygamber zengin değildi.

Rivayetler arasındaki ihtilafı çözmek adına hadisler şöyle de yorumlanmıştır: Hz. Peygamber fakirliğin ve yoksulluğun kendilerinden değil şerlerinden sakınırdı denilmiştir. Hz. Peygamber bizatihi onlardan değil onlardan gelen şerlerden sakınmıştır denilerek rivayetler arsındaki ihtilaf giderilmeye çalışılmıştır. Bu iddia sahipleri delil olarak şu rivayeti sunmuşlardır.

Hz. Aişe 'den rivayet edildiğine Hz. peygamber şöyle dua ederdi: "*Allah'ım ateşin fitnesinden, kabir azabından, kabrin fitnesinden, zenginliğin fitnesinden ve fakirlik fitnesinin şerrinden sana sığınırım*."[647] Bu görüşü dile getiren el-Beyhakî'dir.[648] el-Beyhakî bu şekilde ihtilafın çözüleceğini ifade etmiştir.

Bu rivayetleri farklı şekillerde yorumlayarak aralarındaki ihtilafı gidermeye çalışmak elbette ilmi bir gayret ve yöntemdir. Buna hiçbir şekilde itiraz etmek söz

[644] İbn Kuteybe, Muhammed b. Abdullah b. Müslim, *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs*, thk., Muhammed Muhyuddin el-Asfar, el-Meketebu'l-İslâmiyy, Beyrut, 1999, s. 247-250.
[645] el-Buhârî, *Sahîh*, 61, K, el-Humus 3, hadis no: 2930, (III/1129).
[646] Algül, Recep, "Fedek", md., *DİA,* XII, 1995, s. 294-295.
[647] el-Buhârî, *Sahîh*, 83, ed-Daavât 45, hadis no: 6016, (V/2344).
[648] el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kübrâ*, VII/18-19.

konusu değildir. Lakin İslam dini dünya ve ahiret dengesini gözetmekte olup ne dünyayı bırakıp sadece ahirete yönlendirir ne de ahiret için dünyadan vazgeçirtir. Ahiret için dünyanın terkedilmesine karşı olduğu gibi dünya için ahiretten vazgeçmeye de karşıdır. İkisi için de çalışması gerektiğini vurgulamıştır. İslam, fakirliği teşvik eden din değildir. Adalet ilkesini gerçekleştirmek için gönderilen bir nizam olan İslam'ın böyle bir amacının olduğunu söylemek mümkün değildir. Fakirliği teşvik edici bir sistemin hiçbir zaman kendi rakiplerine karşı ayakta durması da mümkün değildir. Günümüz İslam aleminin içinde bulunduğu buhran, bu durumu en iyi şekilde açıklamaktadır.

Hz. Peygamber'in fakirlikle ilgili hadisleri hangi durumda ve hangi şartlarda söylediğine bakmak ehemmiyet arz etmektedir. Risâlet'in ilk 13 yılı inananlar için çok ağır şartlarda geçti. Bu dönemde iman edenler çeşitli zorluklara maruz kalmışlardı, kimisi göç etmek zorunda kaldı kimisi ağır ambargo şartları altında hayata tutunmaya çalışmıştır. Hz. Peygamber'e (s.a.v) ilk inananların çoğunun fakir ve köle oldukları[649] onların da hakir görülüp horlandıkları bir vakıaydı. Hz. Peygamber(s.a.v), üstünlüğün iman ve takvada olduğunu, onların maddi olarak zayıf olmalarının onlar için bir dezavantaj olmadığını aksine sabır ve sebat ettiklerinde onlar için bir avantaja dönüşebileceğini buyurmuştur. Fakirlerin gözetilip kollanmasını gerektiğini dile getirerek onların toplumda dışlanmalarını engelleyerek asıl değerin iman ve takva olduğunu gösterip azimlerini arttırmak ve morallerini üstün tutmaları için onlara telkinlerde bulunduğunu da unutmamak lazımdır. Söz konusu rivayetin vurud sebebini ve ortamını dikkate aldığımızda diğer rivayetlerle çelişik bir yönünün olmadığı ortaya çıkmaktadır. İlgili rivayet diğer rivayetlerle desteklendiğinden hasen li gayrihi seviyesine çıkabilecek bir rivayettir.

2.13. Kıyamette Ehl-i Afiyetin Özlemi

حدثنا محمد بن حميد الرازي و يوسف بن موسى القطان البغدادي قالا حدثنا عبد الرحمن بن مغراء أبو زهير عن الأعمش عن أبي الزبير عن جابر قال : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم يود أهل العافية يوم القيامة حين يعطى أهل البلاء الثواب لو أن جلودهم كانت قرضت في الدنيا بالمقاريض

[649] Sancaklı, Saffet, "Fakirlik ve Zenginlikle ilgili Hadisler Üzerine Bir Deneme", CÜİFD., Cilt 5, Sayı 1. Sivas, 2001, s. 331-378.

Muhammed b. Humeyd er-Râzî, Yusuf b. Mûsa el-Kattân>Abdurrahman b. Mağrâ Ebu Zuheyr>el-A'meş>Ebû Zubeyr>Câbir

Câbir b. Abdullah'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber(s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Kıyamet günü başlarına bela ve sıkıntı gelenlere sevap verileceği zaman dünyada sıkıntı çekemeyenler dünyada iken derilerinin keskin aletlerle kesilip parçalanmasını isteyeceklerdir.*[650]

2.13.1. et-Tirmizî'nin Değerlendirmesi

et-Tirmizî bu rivayetin garip bir rivayet olduğunu ve sadece bu isnadla bilindiğini söylemiştir. et-Tirmizî, bazıları bu rivayeti el-A'meş>Talha b. Mutarrif> Mesrûk tarikiyle rivayet ettiklerini söylemiştir.

2.13.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî bu haberlerden birisini et-Tirmizî'nin rivayet ettiği tarikle, diğerini de başka bir senedle yine Cabir'in tariki olmak üzere iki farklı senedle rivayet etmiştir.[651] İbnu'l-Cevzî, bu rivayetin uydurma olmasını Ali b. el-Medînî'nin Abdurrahman b. Meğrâ'nin ليس بشيئ olduğunu belirtmiş olmasına bağlamıştır.

2.13.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

Muhammed b. Humeyd b. Hayyân (v. 248)

Muhammed b. Humeyd et-Temîmî'nin künyesi Abû Abdullah er-Râzî'dir. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında Ebu Davud, et-Tirmizî, İbn Mâce, Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel ve oğlu Abdullah yer almaktadır.[652] Muhammed b. Humeyd Bağdat'ta gittiğinde Ahmed b. Hanbel ile Yahyâ b. Maîn'in yanına gelip kendisinden hadis aldıklarını söylemiştir.[653]

Abdullah b. Ahmed şöyle demiştir: Muhammed b. Humeyd Bağdat'a geldiğinde babam Asker denilen bir yerdeydi. Babam döndüğünde herkes ona İbn Humeyd hakkında soru sormaya başladı. Babam bana, "bunlara ne oluyor ki sürekli İbn Humeydi soruyorlar" diye sordu. Ben de " o buraya geldi daha önce insanların

[650] et-Tirmizî, *es-Sunen,* 37, K, Zühd 57, hadis no: 2402, (IV/603)
[651] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, II/379.
[652] İbn Hacer, *Tehzîb*, VII/128.
[653] el-Hatîb el-Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd*, III/60.

işitmediği bazı hadisler rivayet etti" dedim. Babam "ondan bir şeyler yazdın mı" diye sordu? "Evet, yazdım dedim". Bunun üzerine babam "onları bana arz et" dedi ben de yazdıklarımı ona arz ettim. "İbn Humeyd'in bu rivayetlerinden İbn Mübârek ve Cerîr'den aldıkları sahihtir. Fakat ehl-i rey'den aldıklarını o daha iyi bilir dedi." Ayrıca Abdullah b. Ahmed babasının "İbn Humeyd hayatta olduğu sürece Rey'den ilim zayi olmaz" dediğini de aktarmıştır.[654]

Yahyâ b. Main'e İbn Humeyd hakkında soru sorulduğundan "o sika birisidir ve hadisleri de yazılır. Kendisine isnad edilen zayıf rivayetlerin zafiyeti ondan değil onun hadis rivayet ettiği kişilerden kaynaklanmaktadır."[655] ez-Zehebî, İbn Humeyd'in ilmin ummanı olsa da mutemed ve dakik birisi olmadığını söylemiştir.[656] Yahyâ b. Maîn onu methetse de onu eleştirenler de vardır. Ahmed b. Hanbel, onun Iraklılardan rivayet ettiğinde doğru şeyler rivayet ettiği, fakat kendi memleketindeki kişilerden rivayet ettiğinde öyle şeyler rivayet ederdi ki daha kimse onları işitmemiştir.[657] el-Buhârî de onun problemli olduğu ifade eden فيه نظر tabirini kullanmıştır.[658] el-Mizzî, reylı ehli olan Muhammed b. Humeyd 'in hadiste zayıf olduğu ve duymadığı şeyleri rivayet ettiği hususunda ittifakın olduğunu ifade etmiştir.[659] en-Nesâî de onun güvenilir birisi olmadığını söylemiştir.[660] İbn Hirâş da İbn Humeyd 'in yalan söylediğini ve hadis çaldığına defalarca şahit olduğunu[661] söyleyerek onun uydurmacı birisi olduğunu belirtmiştir. İlginçtir ki cerh ve tadil otoritelerince bu kadar eleştirilen Muhammed b. Humeyd İbnu'l-Cevzî tarafından herhangi bir eleştiriye muhatap olmamıştır. Cerh ve Ta'dil âlimlerince zayıf olan Muhammed b. Humeyd hicri 248 yılında vefat etmiştir.

Yusuf b. Musa el-Kattân (v. 253)

Yusuf b. Musa b. Râşıd b. Bilâl el-Kattân Ebu Yakup el-Kûfî, er-Râzî diye de bilinmektedir. Kendisi Reyli olup daha sonra Bağdat'a göç etmiş ve orada ölmüştür. el-Buhârî, Ebu Davud, et-Tirmizî, İbn Mâce, Ebu Zur'a, Ebû Hâtim ve İbn Ebî'd-

654 el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXV/100.
655 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII/232.
656 ez-Zehebî, *Tezkira*, II/491.
657 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II/321.
658 el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, I/69.
659 el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXV/105.
660 ez-Zehebî, *el-Muğnî*, II/186.
661 ez-Zehebî, *Mîzân*, III/530.

Dünya kendisinden hadis rivayet edenler arasında yer almaktadır.[662] İbn Maîn kedisinden hadis yazmış ve onun güvenilir birisi olduğunu söylemiştir. İbn Ebi Hâtim de Yahyâ b. Maîn gibi onun güvenilir birisi olduğunu söylemiştir.[663] İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ına almıştır.[664] en-Nesâî de onun rivayetlerine itibar edildiğini söylemiştir.[665] el-Buhârî kendisiyle ihticac etmiştir. Cerh ve tadil otoritelerince güvenilir olarak kabul edilen Yusuf b. Musa hicri 253 yılında vefat etmiştir.[666]

Abdurrahman b. Meğrâ Ebû Zuheyr (v. 193)

Abdurrahman b. Meğrâ b. İyâz b. Haris Ebû Zuheyr el-Kûfî Rey şehrinde ikamet etmiştir. Ürdün'de kadılık görevini ifa eden Abdurrahman b. Meğrâ, Şam ve Irak'ta hadis tahsilini yapmıştır. Dedesi Abdullah 70 kişilik bir grupla birlikte Devs'ten Medine'ye göç etmişlerdir. Hz. Peygamber vefat ettiğinde Abdurrahman'Haris hayataydı. İmam Muslim hariç Kütüb-i sitte müelliflerinin hepsi onu rivayetlerine yer vermişlerdir. [667] Ebu Zur'a onun güvenilir birisi olduğunu söylemiştir.[668] İbn Hibbân da onu *es-Sikât* adlı eserine almıştır.[669]

Abdurrahman b. Meğrâ'yi sika olarak görenler olduğu gibi onu cerh edenler de vardır. Bunlardan birisi de hiç şüphe yok ki İbnu'l-Cevzî'dir. İbnu'l-Cevzî bu rivayetin uydurma olmasınınım gerekçesi olarak Ali b. el-Medînî'nin Abdurrahman b. Meğrâ hakkında sarf ettiği cerh ifadeleri göstermiştir. İbnu'l-Cevzî, Ali b. el-Medînî'nin onun hakkında "bişey değildir" dedikten sonra el-A'meş'in de "bizim terk ettiğimiz rivayetleri alırdı dediğini ifade etmiştir."[670] İbn Adî ise onun el-A'meş 'ten rivayet ettiği hadislerin münker olduğunu, diğerlerden rivayet ettiği hadislerin ise garip olduğunu fakat yine de hadislerinin yazılabileceğini söylemiştir.[671] İbn Adî, Abdurrahman b. Meğrâ 'nın mütesâhil birisi olduğunu söylemiş ve dikkat edilmesi gereken bir kişi olduğuna işaret etmiştir. İbn Adî'nin değerlendirmelerine baktığımızda İbnu'l-Cevzî'nin onun hakkındaki vermiş olduğu hükmün muteşeddid

[662] İbn Hacer, *Tehzîb*, XI/425; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, III/1413.
[663] ez-Zehebî, *Siyer*, XII/222; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX/969.
[664] İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX/282.
[665] ez-Zhebî, *Siyer*, XII/222.
[666] İbn Hacer, *Takrîb*, V/457.
[667] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVII/418; el-Buhârî, et-*Tarîhu'l-Kebîr*, V/335.
[668] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V/291.
[669] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII/92.
[670] İbnu'l-Cevzî *ed-Duafâ*, II/379.
[671]İbn Adî, *el-Kâmil*, V/592; ez-Zehebî, *el-Muğnî*, I/548.

bir hüküm olduğu görülmektedir. Zira ona eleştiri yönelten hiçbir âlim onu hadis uydurmacılıkla itham etmemiştir. Onu eleştirenlerin ortak noktaları onun zayıf olduğu bu yüzden dikkat edilmesi gereken birisi olduğu yönündedir. Böylesi bir kusura binaen Abdurrahman b. Meğrâ 'nın rivayet etmiş olduğu bütün rivayetlere uydurma damgasını vurmak adalet ölçüsünden uzak bir değerlendirme olsa gerektir.

el-A'meş (ö. 147)

Asıl ismi; Süleymân b. Mehrân el-Esedî'dir. Aslen Taberistanlı olup daha çocukken babasıyla birlikte Kûfe'ye göç etmiştir. Köle olan el-A'meş'in Benî Esed kabilesinden birisinin onu satın alıp azat ettiği rivayet edilmiştir.[672] el-A'meş Kerbela hadisesinden iki yıl önce (h.60) doğduğunu söylemiştir.[673] el-A'meş, Enes b. Mâlik, Saîd b. Cübeyr, Zeyd b. Vehb ve başka sahabiden hadis rivayet etmiş olan bir tabiîdir. Ali b. el-Medînî, el-A'meş'ın Enes'ten hadis riayet etmediğini, fakat onu bazı ibadetleri yaparken gördüğünü ifade etmiş, el-A'meş'ın "Enes'ten duydum" dediği rivayetlerin Yezîd er-Rakâşî'den naklettiği rivayetler olduğunu söylemiştir.[674] el-İclî ise el-A'meş 'ın direkt olarak sadece bir hadisi Enes'ten rivayet ettiğini söylemiştir.[675] Said b. Cübeyr 'den ise beş tane hadis rivayet etmiştir.[676]

Ebû Hâtim el-A'meş'ın sika olduğunu ve hadisleriyle ihticac olunduğunu söyleyerek onu methetmiştir.[677] Ali b. el-Medîni onun rivayet etmiş olduğu birçok rivayetin olduğunu söylemiştir. Ali b. el-Medînî, el-A'meş 'in çokça Kur'an okuyan, çok hadis ezberleyen ve feraiz konusunu en iyi bilen bir şahsiyet olduğunu dile getirmiştir.[678] İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almasına rağmen onun bazen tedlis yaptığını söylemiştir.[679] ez-Zehebî onun hakkında şöyle demiştir: "el-A'meş 'in tedlis yaptığı bilinmesine rağmen kesin olarak zayıf olduğunu söylemek mümkün değildir." İbn Hacer de onun tedlis yaptığını, en-Nesâî ve ed-Dârakutnî'nin de onu bu şekilde niteleddiklerini ifade etmiştir.[680] el-A'meş 78 yaşında hicri 247 yılında vefat etmiştir.

---

[672] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XII/76.
[673] el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, IV/37.
[674] el-Hatîb el-Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd*, X/17; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XII/83.
[675] el-İclî, *M'arifetu's-Sikât*, I/434.
[676] İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, I/265.
[677] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV/147.
[678] ez-Zehebî, *Tezkira*, I/154.
[679] İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV/302.
[680] İbn Hacer, *Tabakât'l-Müdellisîn*, s. 33; İbnu'l-Acemî, *et-Tebyîn lî Esmâi'l-Müdellisîn*, s. 32.

Ebû Zubeyr (v. 128)

Muhammed b. Müslim b. Tedrus el-Esedî Ebu Zubeyr el-Mekkî, Abâdile'nin yanı sıra Hz. Aişe, Câbir b. Abdullah, Saîd b. Cübeyr ve başka sahabilerden hadis rivayet etmiş olan bir tabiîdir.[681] Ahmed b. Hanbel onun hadislerinin alınmayacağını söylemiştir.[682] İbn Hibbân onu *es-Sikât'*ına almış ve onun terkedilmeyi hakketmediğini dile getirmiştir.[683] İmam Müslim kendisine itimat ederken el-Buhârî de onun hadislerine yer vermiştir.[684] İbn Maîn, en-Nesâî ve diğer otoriteler de onun güvenilir bir kişi olduğunu söylemişlerdir.[685] İbn Adî onun sika olduğunu, fakat bazen zayıf kişilerden hadisler rivayet ettiğini, ona nisbet edilen zayıf hadislerin onun şeyhlerinden kaynaklandığını ifade etmiştir.[686] İbn Uyeyne, Şube ve İbn Cüreyc onu zayıf olarak görmüşlerdir.[687] İbn Hacer en-Nesâî'nin onun tedlis yaptığını söylediğini ifade etmiştir.[688] Ebu Zubeyr hicri 128 yılında vefat etmiştir.[689]

2.13.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

eş-Şevkânî, Abdurrahman b. Meğrâ 'nın güvenilir olmadığını söylemiş, fakat daha sonra et-Tirmizî ve el-Beyhakî'nin aynı tarikle bu rivayeti eserlerine aldıklarını söylemiştir. eş-Şevkânî, ez-Zehebî'nin de Abdurrahman b. Meğrâ'yi zayıf olarak gördüğünü söyleyerek değerlendirmesini bitirmiştir.[690] es-Suyûtî, İbnu'l-Cevzî'nin bu rivayetin uydurma konusundaki gerekçesini zikrettikten sonra bu rivayetin et-Tirmizî ve el-Beyhakî tarafından tahriç edildiğini dile getirmiştir. Başka kişilerin de bu rivayeti tahriç ettiklerini söyleyerek bu rivayetin aslının olduğunu belirtmiştir. es-Suyûtî, et-Taberânî'nin mevkuf olarak hasen bir senetle şunu rivayet ettiğini aktarmıştır. [691] "*Kıyamet günü, dünyada iken başlarına bela ve sıkıntı gelenler (kendilerine verilen sevabı gördüklerinde) keşke dünyada vücutlarının keskin aletlerle kesilip parçalanmış olsaydı diye temenni edeceklerdir.*"es-Suyûtî bu

[681] İbn Hacer, *Tehzîb*, IX/440; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Tarîhu Bağdad*, I/221.
[682] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II/207.
[683] İbn Hibbân, *es-Sikât*, V/352.
[684] ez-Zehebî *el-Muğnî*, II/264.
[685] ez-Zehebî, *Mîzân*, IV/38.
[686] İbn Adî, *el-Kâmil*, VII/291.
[687] İbnu'l-Cevzî *ed-Duafâ*, III/100.
[688] İbn Hacer, *Tabakâtu'l-Müdellisîn*, s. 43.
[689] el-Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, II/407.
[690] eş-Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 264
[691] et-Taberânî, Ebû'l-Kâsım b. Sülaymân b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk., Hamdî Abdulmecid es-Silefî, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, trs, IX/169.

rivayetin şahitlerinin olduğunu ve bu rivayetin uydurma olmadığını ifade etmiştir.[692] İbn Arrâk es-Suyûtî'nin değerlendirmelerini tekrar etmiş ve İbn Adî'nin İbn Meğrâ'nin zayıf fakat hadislerinin yazılabileceğini söylediğini ifade ederek kanaatinin bu yönde olduğuna işaret etmiştir.[693] Mevzûât yazarları her ne kadar bu rivayeti eserlerine almışlar ise de bu rivayetin uydurma olduğunu söylemekten daha ziyade uydurma olmadığını aslında rivayetin zayıf olduğunu dile getirmişlerdir. Bu rivayet, mevzûât literatürüne ait eserlerin yanı sıra diğer eserlerde de yer almaktadır. el-Beyhakî[694] ve İbn Ebî Şeybe[695] bu rivayeti eserlerine almışlardır.

2.13.4. Rivâyetin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî bu rivayeti Kitabu'z-Zühd'te rivayet etmiş ve bu rivayetin garip bir rivayet olduğunu söylemiştir. İbnu'l-Cevzî ise bu rivayetin uydurma olduğunu belirtmiştir. Rivayetin sened kritiğinde görüldüğü gibi bu rivayet sened açısından zayıf olsa da metin ve kendisine şahit olan rivayetler açısında makbul bir rivayettir. İbnu'l-Cevzî'nin iddia ettiği gibi senedinde onun uydurma sayılması gerektirecek bir kusur söz konusu değildir.

Bu rivayetin metin tenkidine baktığımızda rivayetin ana teması kişinin dünyada çektiği eziyetlere karşılık ahirette kendisine çokça sevap verileceğidir. Dünyadaki meşakkatlere karşı sabır göstermek ahiret hayatında kişinin lehine olduğuna dair ayetler de mevcuttur. Biz burada birkaç tanesini zikredeceğiz. "*Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir.*"[696] "*Sabretmenize karşılık selam sizlere. Dünya yurdunun sonucu (olan cennet) ne güzeldir.*"[697] "*Sizin yanınızdaki tükenir. Allah katında olan ise kalıcıdır. Elbette sabredenlere yapmakta olduklarının en güzeliyle mükâfatlarını vereceğiz.*"[698] Bu ayet-i kerimlerde de görüldüğü gibi kişinin başlarına gelen müsibetlere karşılık mükâfatlarının verileceği bildirilmiştir.

---

[692] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, II/401.
[693] İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa*, II/355-356.
[694] el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kübrâ*, III/526; a. mlf., *Şuabu'l-İman*, XII/316.
[695] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII/101.
[696] Zümer, 39/10
[697] Rad, 23/24.
[698] Nahl, 16/96.

Kişinin bu dünyada çektiği eziyetlerin karşılığını kıyamet gününde ona mükâfat olarak verileceği hakkında birçok hadis mevcut ise de biz burada sadece birkaç tanesini aktarmakla yetineceğiz:

Ebu Hureyre 'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Batan bir dikene varıncaya kadar Müslümana isabet eden herhangi bir yorgunluk, hastalık, keder/üzüntü, eziyet ve gam sebebiyle mutlaka Allah bunlara karşılık olarak günahlarının bir kısmını affeder.*"[699]

Atâ b. Ebî Rabâh şöyle dedi: "*İbn Abbâs bana: Ben sana cennet ehlinden bir kadını göstereyim mi dedi? Ben göster dedim. İbn Abbâs; işte şu siyahi kadın, Peygamber (s.a.v)'ın huzuruna gelerek: Ben bayılıyorum ve üstüm başım açılıyor. Benim için Allah'a dua et dedi. Hz. Peygamber (s.a.v): Dilersen sabredersin ve sana cennet verilecektir. Dilersen Allah'a sana afiyet vermesi için dua ederim dedi. Bunun üzerine kadın: Sabredeyim dedi daha sonra şunları ekledi: ama gerçek şu ki, üstüm başım açılıyor. Benim için Allah'a üstümün başımın açılmaması için dua et dedi. Hz. Peygamber (s.a.v) de ona dua etti.*"[700]

İbn Mes'ud şöyle demiştir: "*Kıyamet günü, dünyada iken başlarına bela ve sıkıntı gelenler (kendilerine verilen sevabı gördüklerinde) keşke dünyada vücutlarının keskin aletlerle kesilip parçalanmış olsaydı diye temenni edeceklerdir.*"[701] Bu temenninin sebebi verilen mükâfatın büyüklüğüdür.

Bu rivayet ile et-Tirmizî rivayeti arasında bir tebdil varmış gibi gelmektedir. Fakat her iki rivayet lafzen birbirlerine benzeseler de manen farklı şeyleri anlatmaktadırlar. İbn Mesud'un söylediği ehl-i belanın almış oldukları mükâfatlardan duydukları memnuniyeti ifade etmektedir. et-Tirmizî rivayeti ise dünyada herhangi bir sağlık problemiyle karşılaşmayan kişinin ehl-ı belalaya verilen sevaba imrenerek dünyada kendisinin de musibet sahibi olmayı temenni edeceğini anlatılmaktadır.

Yapılan bu değerlendirmeler neticesinde söz konusu rivayetin gerek sened kritiği ve gerekse metin kritiği açısından Kur'an ve sahih sünnette arz edildiğinde rivayeti uydurma olmasını gerektirecek herhangi bir illet söz konusu değildir. Bütün bu gerçeklere rağmen İbnu'l-Cevzî'nin bu rivayete uydurma hükmü vermesi gerçeği

[699] el-Buhâri, *Sahîh*, 78, Merdâ 1, hadis no: 5318, (V/2137).
[700] Müslim, *Sahîh* 45, K, Kitâbu'l-Birr 14, hadis no: 2576, (IV/1994)
[701] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII/101, XIX/278.

yansıtmadığı gibi İbnu'l-Cevzî'nin müteşeddid bir tavır gösterdiğinin de bir göstergesidir. Bu rivayet uydurma değil hasen seviyesinde olan bir rivayettir.

2.14. Kişinin İşlemiş Olduğu Bir Suçtan Ayıplanması

حدثنا أحمد بن منيع حدثنا محمد بن الحسن بن أبي يزيد الهمداني عن ثور بن يزيد عن خالد بن معدان عن معاذ بن جبل قال : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم من عير أخاه بذنب لم يمت حتى يعمله

Ahmed b. Menî'>Muhammed b. el-Hasen b. Ebî Yezîd el-Hemedânî>Sevr b. Yezîd>Hâlid b. Ma'dân>Muâz b. Cebel

Muaz b. Cebel'den rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Kim Müslüman kardeşini işlediği bir günahtan ayıplarsa kendisi de o günah işlemeden ölmez.*"[702]

2.14.1. et-Tirmizî'nin Değerlendirmesi

et-Tirmizî bu rivayetin hasen garip[703] bir rivayet olduğunu ve senedinin muttasıl olmadığını söylemiştir. et-Tirmizî rivayetin senedi hakkında şöyle demiştir: "Hâlid b. Me'dân Muaz b. Cebel'e yetişmemiştir. Çünkü Muaz b. Cebel Hz. Ömer'in hilafet zamanında vefat etmiştir. Hâlid b. Ma'dân kendisinin Hz. Peygamber'in ashabından yetmiş kişiyi gördüğünü ifade etmiştir. Hâlid b. Ma'dân Muaz b. Cebel'in birçok arkadaşından birden fazla hadis rivayet etmiştir."

2.14.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî rivayetin Hz. Peygamber'den sadır olan bir rivayet olmadığını söylemiştir. Senedinde yer alan Muhammed b. el-Hasen'i cerh etmiştir. İbnu'l-Cevzî, Ahmed b. Hanbel'in onun bir şeye karşılık geldiğini zannetmediğini söylediğini ifade etmiştir. Yahyâ b. Maîn'ın ise onun yalancı olduğunu söylediğini belirtmiştir. İbnu'l-Cevzî en-Nesâî ve ed-Dârakutnî'nin de onu cerh ettiklerini söyleyerek bu rivayetin uydurma olduğunu söylemiştir.[704]

---

[702] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 38, K, Sıfâtu'l-Kiyame 35, hadis no: 2505, (IV/661)

[703] et-Tirmizî, bu rivayetin değerlendirmesinde sadece *garibun* demiştir. Fakat bazıları orda *hesan* kelimesinin hazfedildiğini söyleyerek aslında hasen garib şeklinde olduğunu söylemişlerdir. el-Mubarekfûrî bu rivayetin başka ya başka vecihlerle de gelmiş veya bu rivayetin şahitleri olmalı ki et-Tirmizî'yi böyle bir değerlendirme yapmaya sevk ettiğini söylemiştir. el-Mûbârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, VII/205-206.

[704] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, II/275.

2.14.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

Ahmed b. Menî' (v. 244)

Ahmed b. Menî b. Abdurrahman el-Begâvî Ebû Cafer el-Bağdadî, aslen Mervlidir. Daha sonra Bağdat'a göç etmiştir. İlim için yolculuk yapıp bir takım eserler telif etmiştir.[705] el-Buhârî[706] dahil bütün kutub-i sitte müellifleri kendisinden hadis almışlardır. Ebû Hâtim onun güvenilir olduğunu söylemiştir.[707] en-Nesâî ise onun hadislerinin rivayet edilmesinde sakınca olmadığını ifade etmiştir.[708] ed-Dârakutnî de onun sıkıntısının olmadığını ifade etmiştir. Ahmed b. Hanbel'in çağdaşı olan Ahmed b. Menî hicri 244 yılında vefat etmiştir.[709]

Muhammed b. el-Hasan (v. ?)

Muhammed b. el-Hasen b. Ebî Yezîd el-Hemedânî el-Kûfî aslen Vâsıtlı olup daha sonra Bağdat'a yerleşmiştir.[710] Ahmed b. Hanbel onun bir şey olmadığını söyleyerek onu eleştirmiştir.[711] Yahyâ b. Maîn onun güvenilir olmayıp yalancı birisi olduğunu belirtmiştir. Ebû Davud da onun yalancı olduğunu ifade etmiştir.[712] en-Nesâî ise onu metrukul'l-hadis olarak değerlendirmiştir.[713] ez-Zehebî, Muhammed b. el-Hasen'ın zayıf bir kişi olduğunu belirterek et-Tirmizî'nin onun hadislerini hasen olarak görmesinin doğru olmadığını dile getirmiştir.[714] İbn Adî, onun zayıf olduğunu fakat hadislerinin yazılabilir kişilerden olduğunu söyleyerek onu tamamıyla reddetmemiştir.[715] Cerh ve tadil otoritelerince ağır bir dille eleştirilen Muhammed b. el-Hasen'ın vefat tarihi de bilinmemektedir.

Sevr b. Yezîd (v. 153)

Sevr b. Yezîd b. Ziyâd Ebû Hâlid eş-Şâmî, Müslim hariç diğer kutub-i sitte müelliflerinin hepsi de kendisine ait olan rivayetlere yer vermişleridir. Dedesi Sıffin savaşında Muaviye saflarında savaşırken ölmüştür. Nakledildiğine göre Hz. Ali'nin zikri geçtiğinde Sevr, "dedemi öldüren bir adamı sevmem" dermiş. Fakat bununla

---

[705] ez-Zehebî, *siyer*, XI/483.
[706] el-Buhârî, *Sahih*'in dışında kendisinden hadis rivayet etmiştir. el-Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, I/41.
[707] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II/77-78.
[708] el-İclî, *et-Ta'dîl*, I/301.
[709] İbn Hacer, *Tehzîb*, I/185.
[710] el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, I/66; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II/287.
[711] Ahmed b. Hanbel, *el-ilel*, III/299.
[712] İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafa*, III/53; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII/225.
[713] en-Nesâî, *ed-Duafâ*, s. 233.
[714] ez-Zehebî, *Siyer*, IX/304; a. mlf,. *Mîzân*, III/525; a. mlf., *Tezkira*, IX/121.
[715] İbn Adî, *el-Kâmil*, VII/373.

birlikte Hz. Ali'ye sövmezdi. Bazen bundan ötürü Muaviye taraflarınca yerlerde süründürülerek işkence görmüştür.[716] Kendisinin kaderî olduğunu itiraf etmiştir. Saîd b. el-Kattân kendisinden hadis rivayet etmiş ve ondan daha güvenli bir Şamlı bulmadığını söyleyerek onu methetmiştir. Ahmed b. Hanbel onun kaderi olduğunu ve bu münasebetle Humus ehli tarafından sürgün edildiğini belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel buna rağmen onun rivayetlerinin alınabileceğini ifade etmiştir.[717] İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ına almış ve onun kaderi olduğunu da ifade etmiştir.[718] Yahyâ b. Maîn onun hafız ve güvenilir bir şahsiyet olduğunu söylemiştir.[719]

Sevr b. Yezîd'ın kaderci görüşünden döndüğü rivayet edilmiş ve bu olay da buna örnek olarak verilmiştir: Adamın birisi Sevr'e "ey kaderi" diye seslendi bunun üzerine Sevr şöyle dedi: "Eğer ben söylediğin gibi bir adamsam demek ki kötü adamım, eğer senin söylediğinin zıddı isem o zaman da demek ki sen iyi bir adam değilsin."[720] İbn Hacer ve Ebu Davud onun mudellis olduğunu söylemişlerdir.[721] Sevr b. Yezîd hicri 155 yılında Kudüs'te vefat etmiştir.[722]

Hâlid b. Ma'dân (v. 103)

Hâlid b. Ma'dân b. Ebî Kerb el-Kelâî Ebu Abdullah eş-Şâmî, Sevbân, Abdullah b. Amr, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh, Ebû Hureyre, Hz. Aişe ve daha birçok sahabiden hadis rivayet etmiş olan bir tabiîdir.[723] Aynı zamanda bir fıkıhçı da olan Hâlid b. Ma'dân, sahabeden yetmiş kişiyi gördüğünü söylemiştir.[724] el-İclî onun Şamlı bir tabiî ve sika bir şahsiyet olduğunu ifade etmiştir.[725] İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ına almıştır.[726] ez-Zehebî onun müsbet bir şahsiyet olduğunu fakat bazen tedlis yaptığını belirtmiştir.[727] Yahyâ b.Maîn ise onun mürsel hadis rivayet ettiğini söylemiştir.[728] Ebû Hâtim onun hakkında şöyle demiştir: "Hâlid b. Ma'dân 'ın Ebu Ubeyde'den hadis aldığı doğru değildir. Muaz'dan aldığı hadis mürseldir. Zira Ebu

[716] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, IV/428; İbn Adî, *el-Kâmil*, II/310.
[717] ez-Zehebî, *Tezkira*, I/136.
[718] İbn Hibbân *es-Sikât*, VI/136.
[719] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI/469.
[720] ez-Zhebî, *Siyer*, VI/345.
[721] İbn Hacer, *Tabakât'l-Müdellisîn*, s. 11.
[722] el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, II/181.
[723] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VIII/167-169; el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, III/176.
[724] İbn Haceri, *Tehzîb*, III/119.
[725] el-İclî, *Ma'rife*, I/332.
[726] İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV/197.
[727] ez-Zehebî, *Tezkira*, I/93-94; İbn Hacer, *Tabakât'l-Müdellisîn*, s. 31
[728] el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II/565.

Hureyre'yle karşılaşmış ve ondan hadis işitmemiştir." Ebu Hâtim'in böyle söylemesi onun hadisleri mürsel olarak rivayet ettiğine işaret etmektedir. Ahmed b. Hanbel de onun Ebu'd-Derdâ'dan hadis işitmediğini ifade etmiştir. Ebû Zur'a ise onun Hz. Aişe ile karşılaşmadığını dile getirmiştir.[729] Hâlid b. Ma'dân hicri 103 senesinde vefat etmiştir.[730]

Senedin İttisal Açısında Değerlendirilmesi

Bu rivayet Muâz b. Cebel'e atfedilmektedir. Muâz b. Cebel h. 17 vefat etmiştir. Hâlid b. Ma'dân 'ın doğum tarihini bilmediğimiz gibi vefat ettiğinde kaç yaşında olduğunu da bilmemekteyiz. Hâlid b. Ma'dân 'ın vefat tarihi 103'tır. Bu da Muâz b. Cebel'in vefatından sonra 86 yıla tekabül etmektedir. Muâz b. Cebel'in vefat ettiği Şam aynı zamanda Hâlid b. Me'dân 'ın da memleketidir. Bu durum her ikisinin görüşme ihtimalini güçlendiren bir etken olsa da Hâlid b. Ma'dân 'ın talebe olup hadis alabilmesi için en azından temyiz yaşına gelmiş olması gerekmektedir. Hâlid b. Ma'dân 'ın Muâz b. Cebel'den hadis rivayet ettiğini söylemek için Hâlid b. Me'dân 'ın yaklaşık olarak bir asır yaşamış olması gerekmektedir. Hâlid b. Ma'dân 'ın ne kadar yaşadığı hususunda elimizde bir bilgi yoktur. Hâlid b. Me'dân hakkında âlimlerin irsal yaptığı söylemlerine baktığımızda bu rivayet böyle bir şeyin yapılmış olma ihtimalini güçlü kılmaktadır. Bu da senedin kopukluğu anlamına gelmektedir. Hal böyle olunca bu rivayetin senedinin munkatı olduğunu söyleyebiliriz. Hâlid b. Ma'dân bu rivayeti kendisi ile Muâz arasındaki râviyi (tabiîyi) düşürerek direkt olarak Muâz'dan rivayet etmiştir. Cerh ve ta'dil otoritelerine baktığımızda çoğunluk Hâlid b. Ma'dân 'ın irsal yaptığını söylemişlerdir. Rivayeti eserine alan et-Tirmizî bile Hâlid b. Me'dân 'ın Muâz b. Cebel'e ulaşmadığını ifade etmiştir.

Rivayetin üçüncü tabakasında olup Hâlid b. Me'dân'dan hadisi rivayet eden şahıs olan Sevr b. Yezîd 'in doğum tarihi belli olmasa da hicri 153 senesinde vefat ettiğini bilmekteyiz. Bu durumda ikisi arasında çok fazla bir zaman diliminin olmadığı görülmektedir. Âlimlerin Sevr b. Yazîd'i sika olarak görmeleri ve onu cerh edecek herhangi bir şey söylememeleri rivayetin bu tabakası için söylenecek pek fazla söz bırakmamaktadır.

[729] İbn Hacer, *Tehzîb*, III/119-120; el-Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, I/224.
[730] İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, I/187.

Rivayetin dördüncü tabakasına baktığımızda ise Muhammed b. el-Hasen'i görmekteyiz. İbnu'l-Cevzî bu rivayetin uydurma olmasını ona bağlamış olduğundan bu kişi ayrıca önem arz etmektedir. Muhammed b. el-Hasan'ın ne zaman doğduğu ne kadar yaşadığı ve ne zaman öldüğü bilinmemektedir. Bu bilgi eksikliğine bir de âlimlerin onu uydurmacılık ve yalancılıkla itham eden değerlendirmeleri de eklenince bu kişinin güvenirliğini ortadan kaldırdığı gibi bu rivayetin sıhhatini da zedelemektedir. Bu değerlendirmelerden de anlaşıldığı gibi bu rivayet sened açısından zayıf olup uydurma olma ihtimali güçlüdür. Fakat sadece senede bakarak rivayet için nihai karar vermek isabetli bir karar olmaz. Onun için bu rivayet için nihai karar vermek için o rivayetin başka rivayetlerle çelişip çelişmediği veya başka rivayetlerle takviye edilip edilmediğine bakmak lazımdır.

2.14.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

eş-Şevkânî, bu rivayetin senedinde yalancı ravinin olduğunu belirtmiştir. Fakat eş-Şevkânî bu söylemine rağmen bu rivayetin et-Tirmizî'nin eserinde yer aldığını ve et-Tirmizî'ye göre hasen bir rivayet olduğunu söyleyerek *el-Mevdûât*'a alınmaması gerektiğini söyleyerek et-Tirmizî'yi savunmacı bir yaklaşım sergilemiştir.[731] İbn Arrâk bu rivayetin senedinde yer alan Muammed b. el-Hasan'ın güvenilir olmadığını belirtmiştir. İbn Arrâk bu rivayetin el-Beyhakî tarafından da rivayet edildiğini söyleyerek ve Hz. Ömer ve başaklardan gelen şu sözleri aktararak bu rivayeti savunmuştur. "*Hiç kimseyi ayıplamayın yoksa içinizde belâ yayılır.*", "*Kişi birisini ayıplamamıştır ki illa kendisi o ayıpla müptela olmuştur.*"[732] İbn Arrâk 'ın şahit olarak getirmiş olduğu rivayetler hadisten daha çok hikmetli sözlere benzemektedir. Kaldı ki kendisi de Muhammed b. el-Hasan'ın güvenilir olmadığını belirtmiştir. es-Seğânî bu rivayeti eserine alarak uydurma olduğuna işaret etmiştir.[733]

es-Suyûtî, el-Hasen el-Basrî'nin şöyle söylediğini ifade etmiştir: "*Her kim ki tövbe etmiş olduğu bir günahtan ötürü kardeşini ayılarsa, Allah onu o şeyle imtihan etmeden öldürmez.*"[734] es-Suyûtî, yukarda zikrettiğimiz el-Beyhakî rivayeti ile Hz.

[731] eş-Şevkânî, *el-Fevâid,* s. 229.
[732] İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa,* II/295.
[733] es-Sağânî, *Mevdûâtu's-Sağânî,* s. 41.
[734] el-Elbânî, bu rivayetin merfu olmadığı sened olarak da zayıf olduğunu belirterek bu rivayetin şahit olamayacağını dolaysıyla söz konu rivayetin uydurma olduğunu ifade etmiştir. el-Elbânî, *Silsile,* I/327-328

Ömer sözünü de rivayet ederek bu rivayete bir temel oluşturmaya girişerek rivayetin uydurma olmadığını söylemeye çalışmıştır.[735]

2.14.5. Rivâyetin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî, bu rivayetin değerlendirmesinde bu rivayetin senedinin kopuk olduğunu söyleyerek rivayetin senet açısından problemli olduğunu dile getirmiş ve buna rağmen rivayeti eserine almıştır. Bu durum et-Tirmizî'nin bu rivayetin problemli olduğunu kabul ettiği halde onun uydurma olmadığına kanaat ettiğinin göstergesidir. Bu rivayetin hüküm içermeyen bir rivayet olması et-Tirmizî'yi böyle bir tercihe şevketmiş olabilir. İlgili rivayete yer veren Mevzûat dışındaki literatüre baktığımızda ise daha çok gıybet veya başkasını ayıplama hasletinden sakındırmak için zikredilen bir rivayet olduğunu görmekteyiz. Bu rivayet mana bakımından herhangi bir nasla çelişmediği gibi herhangi bir nasla takviye de edilmemektedir. Âlimlerin bu rivayeti kurtarmak için getirmiş oldukları rivayetler sıhhat açısından ya bu rivayetle aynı kategoride ya da daha da zayıftırlar. Kaldı ki hiç birisi o rivayetleri Hz. Peygamber'e isnad da etmemişlerdir. Bu rivayetin zayıf olduğu ve İbnu'l-Cevzî'nin itiraz etmiş olduğu noktalarda haklı olduğu sened tetkikinde belirtmiştik. Fakat et-Tirmizî'nin senedindeki problemleri bildiği ve ona işaret ettiği halde onu eserine alması rivayetin zayıf olsa bile ona göre fazilette kullanılabileceğini göstermektedir.

Söz konusu rivayetin Hz. Peygamber'e aidiyeti problemli olduğu ve ona ait olma ihtimalinin çok zayıf olduğu görülmektedir. Rivayeti Hz. Peygamber'e ait bir hadisten daha çok öncekilerin söylemiş olduğu hikmetli bir söz olarak kabul etmek daha mantıklıdır. Zira Bu rivayetin şahitleri babında zikredilen rivayetlere baktığımızda كانوا يقولون diye başlamaları da bu kanaatimizi pekiştirmektedir. Hadis literatürüne göre söyleyecek olursak bu rivayet uydurma bir rivayettir. Zira bir rivayetin hadis olabilmesi için Hz. Peygamber'e nisbet edilmesi gerekmektedir. Bu rivayette böyle bir problem mevcuttur. Özetle bu rivayetin Hz. Peygamber'e ait olma ihitmalı zayıf olan bir rivayettir. Buna binaen bu rivayet hikmetli bir söz ya da öncekilerin söylediği atasözü kabilinde olup uydurma bir rivayettir.

[735] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, II/293-295; a. mlf., *et-Taakûbât*, s. 143-144.

2.15.Kişinin Sevinip Güldüğü Şeyle İmtihan Olunması

حدثنا عمر بن إسماعيل بن مجالد الهمداني حدثنا حفص بن غياث ح قال : وأخبرنا سلمة بن شبيب حدثنا أمية بن القاسم الحذاء البصري حدثنا حفص بن غياث عن برد بن سنان عن مكحول عن واثلة بن الأسقع قال : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم لا تظهر الشماتة لأخيك فيرحمه الله ويبتليك

et-Tirmizî, bu rivayeti önceki rivayetten hemen sonra zikretmiş ve önceki rivayet için yapmış olduğu değerlendirmenin aynısını bu rivayet için de yapmıştır.[736] Aradaki fark sadece senette yer alan ravilerdir. İbnu'l-Cevzî de yaklaşık olarak aynı değerlendirmeleri yapmıştır.[737] İki rivayetin de yaklaşık olarak aynı manayı içerdiklerinden gerek et-Tirmizî ve gerekse İbnu'l-Cevzî benzer değerlendirmeler yapmışlardır. Biz de birinci rivayet için yaptığımız değerlendirmeyi ikinci rivayeti de kapsadığını düşündüğümüzen ikinci rivayet için ayrıca bir değerlendirme yapmayıp birinci rivayet için yaptığımız değerlendirme ikinci rivayeti de kapsadığından ayrıca bu rivayet için bir değerlendirme ihtiyacını hissetmedik

2.16. Hurilerin Cennetteki Konuşmaları

حدثنا هناد و أحمد بن منيع قالا حدثنا أبو معاوية قال حدثنا عبد الرحمن بن إسحق عن النعمان بن سعد عن علي قال : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم إن في الجنة لمجتمعا للحور العين يرفعن بأصوات لم يسمع الخلائق مثلها قال يقلن نحن الخالدات فلا نبيد ونحن الناعمات فلا نبؤس ونحن الراضيات فلا نسخط طوبى لمن كان لنا وكنا له

Hennâd ve Ahmed b. Menî> Ebu Muaviye> Abdurrahman b. İshak > Nu'mân b. Sa'd

Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Cennete hurilerin bir toplantı yeri vardır. Hiçbir yaratığın bir benzerini işitmediği bir takım sesler yükseltirler ve derler ki: Biz ebedi kalanlarız, asla yok olmayacağız. Biz refah içinde yüzenleriz güçlük görmeyeceğiz. Biz memnun olanlarız asla öfkelenmeyeceğiz, ne mutlu o kişiye ki o bizimdir. Biz de onunuz*."[738]

2.16.1. et-Tirmizî'nin Değerlendirmesi

[736] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 38,K, Sıfâtu'l-Kiyame 35, hadis no: 2506, (IV/661)
[737] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, II/399.
[738] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 39, K, Sıfâtu'l-Cenne 24, hadis no: 2564, (IV/696)

et-Tirmizî, bu konuda Ebû Hureyre, Ebû Saîd ve Enes'ten hadis geldiğini ifade etmiştir. et-Tirmizî, Hz. Ali'den gelen rivayetin ise garip bir rivayet olduğunu söylemiştir.[739]

2.16.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî, bu rivayeti aynı tarîkle fakat rivayeti şu fazlalıkla birlikte zikretmiştir.

" إن في الجنة لسوقا ما فيها بيع ولا شراء إلا الصور من النساء والرجال، إذا اشتهى الرجل صورة دخل فيها،

"*Cennette alış verişin olmadığı bir çarşı vardır. Bu çarşıda kadın ve erkeklerden oluşan suretler vardır. Kişi hangi surete girmek isterse ona girer*." İbnu'l-Cevzî, bu rivayeti zikrettikten sonra Abdurrahman b. İshâk'in zayıf bir kişi olduğunu belirterek bu rivayetin sahih değil uydurma bir rivayet olduğunu söylemiştir. İbnu'l-Cevzî, Ahmed b. Hanbel'in Abdurrahman b. İshâk'ın rivayet ettiği hadislerin alınmayacağını söylediğini belirterek Yahyâ'nın da İshâk'ı metruku'l-hadis olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir.[740]

2.16.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

Hennâd (v. 243)

Hennâd b. es-Serî b. Musa b. Ebî Bekir ed-Dârimî el-Kûfî hicri 152 yılında doğmuştur. el-Buhârî (sahihin dışında) ve diğer kutub-i sitte müellifleri kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. Kutub-i sitte müelliflerinin yanı sıra Ebû Hâtim, Ebû Zur'a ve Bâkî b. Mahled de kedisinden hadis rivayet edenler arasında yer almaktadır. Hennâd *ez-Zühd* adında bir kitap da telif etmiştir.[741] Kûfe'den kimden hadis yazalım sorusuna Ahmed b. Hanbel Hennâd 'tan hadis yazın cevabını vermiştir. Ebû Hâtim de onun hadislerinin yazılabileceğini ifade etmiştir.[742] en-Nesâî onun güvenilir olduğunu söylemişken, İbn Hibbân onu *es-Sikât* adlı eserine almıştır.[743] Hennâd b. es-Serî, 91 yaşında hicri 243 yılında vefat etmiştir.[744]

---

[739] İbn Hacer et-Tirmizî'nin bu rivayeti garip ve hasen olarak değerlendirdiğini nakletmiştir. Bkz., İbn Hacer, *el-Kavlu'l-Musedded*, s. 34.
[740] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, II/427-428.
[741] ez-Zehebî, *Siyer*, XI/465.
[742] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX/119.
[743] İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX/246-247.
[744] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXX/311-313; el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, VIII/248; İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, II/328; ez-Zehebî, *Tezkira*, II/507-508; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI/70-71.

Ahmed b. Menî' (v. 244)

Kütüb-i sitte müelliflerinin kendisinden hadis rivayet ettiği Ahmed b. Menî' cerh ve ta'dil otoritlerince sika bir kişidir.[745]

Ebû Muaviye (v. 194)

Muhammed b. Hâzım et-Temîmi es-Sâdî Ebû Muaviye el-Kûfi genç yaşlarda gözlerini kaybettiğinden kendisine ed-Darîr de denilmiştir. Ebû Muaviye hicri 113 yılında doğmuştur. Ahmed b. Hanbel onun tam anlamıyla bir hafız olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân da onu *es-Sikât* adlı eserine almış ve onun iyi bir hafız olduğunu fakat Murcie mezhebine mensup olduğunu ifade etmiştir.[746] el-İclî de İbn Hibbân 'ın söylediklerine katılmıştır. el-İclî, Ebû Muaviye'nin ömrünün sonlarında hastalandığını ve bildiği birçok hadisi de unuttuğunu söylemiştir.[747] Ebû Davud onun Küfe'de Murcîlerin reisi olduğunu belirtmiştir. en-Nesâî onun saduk olduğunu söylemişken, ed-Dârakutnî onun tedlis yaptığını ifade etmiştir. Ebu Muaviye hicri 194 yılında vefat etmiştir.[748]

Abdurrahman b. İshâk (v. ?)

Asıl adı Abdurrahman b. İshâk b. el-Hâris Ebû Şeybe el-Vâsitî'dir. Kendisine el-Kûfî de denilmiştir. Ebû Şeybe künyesi olup Ahmed b. Hanbel tarafından kendisine verilmiştir.[749] et-Tirmizî ve Ebû Davud onun rivayetlerine yer vermiştir. Ahmed b. Hanbel onun metruku'l-hadis olduğunu söylemiştir.[750] Yahyâ b. Maîn onun daifu'l-hadis olduğunu söyleyerek rivayetlerinin yazılmayacağını söylemiştir. Ebû Hâtim ise onun münkeru'l-hadis olduğunu, hadisinin yazılabileceğini, fakat kendisiyle ihticac olunamayacağını belirtmiştir.[751] el-Buhârî de Abdurrahman b. İshâk'ın münkeru'l-hadis olduğunu ve فيه نظر olduğunu söylemiştir.[752] en-Nesâî de onun zayıf birisi olduğunu ifade etmiştir.[753] İbn Hibbân, Abdurrahman b. İshâk'ın çok zayıf olduğunu söyleyerek onu eleştirmiştir.[754] el-İclî Abdurrahman b. İshak'ın

[745] Detaylı bilgi için bkz., 14. Rivayet, s. 173.
[746] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII/442.
[747] el-İclî, *Ma'rife*, II/236.
[748] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XV/123-133; el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, I/74-75; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI/237-139; a. mlf., *Tabakâtu'l-Müdellisîn*, s. 36; İbnu'l-Acemî, *et-Tebyîn lî Esmâi'l-Müdellisîn*, s. 50
[749] İbn Adî, *el-Kâmil*, V/518.
[750] Ahmed b. Hanbel, *el-ilel*, II/286.
[751] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V/213.
[752] el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, V/259; a. mlf., *ed-Duafâ*, s. 72.
[753] en-Nesâî, *ed-Duafâ*, s. 206.
[754] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII/87.

zayıf olmasına rağmen hadislerinin yazılabileceğini belirtmiştir.[755] Ebu Zur'a ise el-İclî'nin aksine onun hadislerinin yazılmayacağını ifade etmiştir.[756] İbn Adî ise onun münkeru'l-hadis olduğunu söyleyerek Ebu Zura'ya katılmıştır.[757]

Nu'mân b. Sa'd (ö. ?)

Nu'mân b. Sa'd b. Habtete'den kutub-i sitte müelliflerinden sadece et-Tirmizî kendisinin rivayetlerine yer vermiştir. Kendisinden de sadece Abdurrahman b. İshâk hadis rivayet etmiştir.[758] İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına alarak güvenilir olduğunu belirtmiş ise de İbn Hacer ondan sadece Abdurrahman b. İshâk'ın hadis rivayet ettiğini onun da zayıf olduğunu söyleyerek en-Numan'dan gelen habere itibar edilmeyeceğini dile getirmiştir.[759]

Senedin İttisal Açısında Değerlendirilmesi

Rivayetin sened zincirine baktığımızda, bu hadisin Hz. Ali tarafından Hz. Peygamber'den rivayet edildiğini görmekteyiz. Hz. Ali'den ise Nu'mân b. Sa'd vasıtasıyla rivayet edilmiştir. Nu'mân 'ın doğum ve ölüm tarihleri bilinmediğinden Hz. Ali ile görüşüp görüşmediğini bilmemektedir. Rivayeti Numan'dan rivayet eden Abdurrahman b. İshak'a gelince onun da doğum ve vefat erihleri meçhul oldukları gibi cerh ve tadil otoritelerince cerh edilmiştir. Bütün bunları göz önüne aldığımızda rivayetin senedi ittisal açısından kopukluğu olduğu gibi sıhhat açısından da sakîm bir sened olduğu görülmektedir. İbnu'l-Cevzî de bu rivayetin uydurma olmasının gerekçesi olarak Abdurrahman b. İshâk'ı göstermiş ve âlimlerin onun hakkındaki cerh ifadelerini nakletmiştir. Bu durumda ilgili rivayetin sened açısından zayıf olduğunu söylemek hilaf-ı hakikat olmasa gerektir.

2.16.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

Rivayeti et-Tirmizî'den önce Ahmed b. Hanbel de *el-Müsned*'inde zikretmiştir.[760] et-Timizî'nin kendisinden hadisi rivayet ettiği Hennâd b. Serî de bu

[755] el-İclî, *Ma'rife*, II/72.
[756] İbn Hacer, *Tehzîb*, VI/137.
[757] İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ*, II/89; ez-Zehebî, *el-Muğnî*, I/531.
[758] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIX/450; ez-Zehebî, *el-Muğnî*, II/354.
[759] İbn Hibbân, *es-Sikât*, V/472; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII/446; ez-Zehebî, *Mîzân*, IV/265; el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, X/453.
[760] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II/451-452, h, no: 1343, 1344.

rivayeti eserine almıştır.[761] et-Tirmizî ile muasır olan İbn Ebî'd-Dünya[762] ile el-Bezzâr da[763] bu rivayeti eserlerine almışlardır. Ebû Ya'lâ da bu rivayeti aynı sened ve metinle eserinde tahriç etmiştir. [764] İbnu'l-Cevzî aynı zaman da *el-İlel* adlı eserinde bu rivayeti zikretmiş ve *el-İlel*'de de rivayetin sahih bir rivayet olmadığını söylemiştir[765]

Mevzûât literatürü müellifleri de bu rivayete yer vermişlerdir. İbn Arrâk, bu rivayetin şahitlerinin olduğunu belirterek bu rivayetin uydurma olmadığını söylemiştir.[766] es-Suyûtî, İbn Hacer'in et-Tirmizî'nin bu rivayet için hasen garip değerlendirmesini yapmış olduğunu söylediğini naklederek bu rivayetin uydurma olmadığını belirtmiştir. es-Suyûtî el-Hâkim'in de bu rivayetin sahih olduğunu söylediğini ifade etmiştir. Kendisi de bu rivayeti kurtarmak için başka rivayetleri şahit olarak zikretmiştir.[767] el-Elbânî de bu rivayetin uydurma değil zayıf olduğunu söylemiştir.[768] Burada dikkatimizi celb eden husus bu rivayeti eserlerine alan İbnu'l-Cevzî dışındaki bütün müellifler bu rivayetin uydurma olmadığı Kanaat'ına sahiptirler.

2.16.4. Rivâyetin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî bu rivayeti verdikten sonra aynı bab başlığı altında Ebû Hureyre, Ebu Saîd ve Enes b. Mâlik'ten de rivayetlerin olduğunu söylemiştir. Enes b. Mâlik'ten gelen rivayet şudur:

Enes b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Cennette huriler şöyle diyerek mırıldanırlar: Bizler güzel hurileriz iyi olan kocalara hediye edildik.*"[769] el-Elbânî bu rivayetin sened tenkidini yapmış ve rivayetin sahih bir rivayet olduğunu söylemiştir.[770]

Ebû Hureyre rivayeti mevkuf olarak şöyle rivayet edilmiştir:

---

[761] İbn Serî, Hennâd el-Kûfî, *Kitâbu'z-zühd*, thk., Abdurrahman b. Abdulcebbar, Dâru'l-Hulefâ, Kuveyt, 1985, s. 52.
[762] İbn Ebî Dünyâ, *Siffetu'l-Cenne*, thk., Abdurrahim Ahmed, Dâru'l-Beşâir, Beyrut, 1997, s. 183.
[763] el-Bezzâr, Ebû Bekir b. Ahmed Amr b. Abdulhâlik el-Atîkî, *el-Bahru ez-Zahhâr el-Ma'rûf bi Musnedi'l-Bezzâr*, thk., Mahfuz er-Rahman Zeynullah, Mektebetu'l-Ulûmi ve'l-Hikem, Mekke, 1988, II/282, h, no: 703.
[764] Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, I/232.
[765] İbnu'l-Cevzî, *el-İlel*, II/932.
[766] *İbn Arrâk, Tenzîhu'ş-Şerîa*, II/383.
[767] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, II/454-455.
[768] el-Elbânî, *Silsile*, IV/449.
[769] et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VI/312; el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, VII/16.
[770] el-Elbânî, *Silsile*, VII/4.

"*Cennette, cennettin uzunluğunda bir nehir vardır. O nehrin etrafı insanları ayakta karşılayan bakirelerle çevrilidir. İnsanların duyacağı en güzel bir sesle terennüm ederler. (sahabe) bizler Ebu Hureyre 'ye o terennümün ne olduğunu sorduk, o da İnşallah tesbih, tahmid, takdis ve Allah'u Teâlâ'ya senadır dedi*."[771]

el-Elbânî bu rivayetin sened tenkidini yapmış ve rivayetin sahîh olduğunu ifade etmiştir. [772]

Cennet nimetlerinin tasvirinde böyle olağanüstü metaforlar kullanılmaktadır. Bu mevzuda Müslim'de şöyle bir rivayet yer almaktadır.

Enes b. Malik'ten rivayet edildiğine göre Rasulûllah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Gerçekten cennette bir çarşı vardır ki cennet halkı, her cuma günü oraya gelirler, şimal rüzgârı esip onların yüzlerine ve elbiselerine (en güzel koku türlerini) eserler. Bu suretle (oraya gelen) cennet halkının güzellik ve cemâlleri artar. Onlar, güzellik ve cemâlleri artmış olarak ailerinin yanına dönerler. Aileleri onlara: Vallahi biz gittik gideli sizin de cemâliniz artmıştır*."[773]

Söz konusu rivayet metin yönünden incelendiğinde Kur'an-ı Kerim ile çelişen herhangi yönü yoktur. Gerek Kur'an-ı Kerim ve gerekse sahih sünnete cennette hurilerin olduğunu ifade etmiştir.[774] Hurilerin sevimli bir sedayla cennettekileri karşılamaları Enes'in hadisinde de varit olduğu gibi muhal bir durum olmayıp olağan bir şey olsa gerektir.

Özetle bu rivayet sened olarak zayıf olsa da ona şahit olan başka rivayetlerin mevcudiyeti senedinde var olan zayıflığı kısmen de olsa gidermektedir. Rivayetin hüküm içeren bir rivayet olmadığı gibi Kur'an ve sünnetle de çelişmemektedir. Bütün bunları dikkate aldığımızda rivayetin uydurma bir rivayet olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu rivayet zayıf bir rivayettir. Fakat başka rivayetlerle takviye edildiğinden hasenün ligayrihi bir rivayet olduğunu söyleyebiliriz.

---

[771]el-Beyhakî, *Kitâbu'l-Ba'si ve'n-Nuşûr*, thk., Şeyh Gâmir Ahmed Haydar, Beyrut, 1986, s. 229.

[772] el-Elbânî, *Silsile*, XI/49.

[773]Müslim, *Sahîh*, 51, K, Kitâbu'l-Cennet 5, hadis no:2833, (IV/2178); Ahmedb. Hanbel, *el-Müsned*, hadis no: 14035, (XXI/430).

[774] Duhan, 44/53, Tur, 52/19.

2.17. Kalemi Kulağın Üzerine Koymanın Hatırlatmaya Yardımcı Olması

حدثنا قتيبة حدثنا عبد الله بن الحارث عن عنبسة عن محمد بن زاذان عن أم سعد عن زيد بن ثابت قال : دخلت على رسول الله صلى الله عليه و سلم وبين يديه كاتب فسمعته يقول ضع القلم على أذنك فإنه أذكر للمملي

Kuteybe> Abdullah b. el-Hâris> Anbese> Muhammed b. Zâdân> Ummu Sa'd>Zeyd b. Sâbit

Zeyd b. Sâbit şöyle rivayet etmiştir: "*Rasulûllah (s.a.v)'ın yanına girdim, yanında bir kâtip vardı, ona şöyle söylediğini işittim, kalemi kulağının üzerine koy, bu yazan kimseye daha iyi hatırlatır*."[775]

2.17.1. et-Tirmizî'nin değerlendirmesi

et-Tirmizî, bu hadisin sadece bu tarikle bilindiğini belirtmiş ve bu tarikin de zayıf bir sened olduğunu zira Anbese b. Abdurrahman ve Muhammed b. Zâdân 'ın hadiste zayıf olduklarını dile getirmiştir.

2.17.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî, bu rivayeti et-Tirmizî'ye dayandırarak rivayet etmiş[776] ve bu rivayetin sahih olmadığının gerekçesi olarak Anbese'yi göstermiştir. İbnu'l-Cevzî Yahyâ b. Maîn'ın onun hadislerinin alınmayacağını ifade ettiğini belirtmiştir. Keza Ebû Hâtim 'ın ise onun hadis uydurduğunu söylediğini belirtmiştir. el-Buhârî'nin ise Muammed b. Zâdân 'ın hadislerinin yazılmayacağını söylediğini ifade ederek et-Tirmizî'nin de eleştirmiş olduğu şahısları daha detaylı olarak inceleyip sened tenkidini yaparak bu rivayetin uydurma olduğunu söylemiştir.[777]

---

[775] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 43, K, el-İstizân 21, hadis no: 2714, (V/67)

[776] أنبأنا الكروخى قال أنبأنا الازدي والغورجي قالا أنبأنا الجراحى قال حدثنا المحبوبى **قال حدثنا الترمذي** قال حدثنا قتيبة

[777] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, I/189.

2.17.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

Kuteybe b. Saîd (v. 240)

Kütüb-i sitte müelliflerinin hepsinin hadis aldıkları Kuteybe b. Saîd, cerh ve ta'dîl otoritelerince sika bir kişidir.[778]

Abdullah b. el-Hâris (v. 186)

Abdullah b. el-Hâris b. Abdulmelik el-Kuraşî el-Mahzûmî'nin künyesi Ebu Muhammed el-Mekkî'dir. Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhûye, İmâm eş-Şafiî ve daha başkaları kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. el-Buhârî hariç diğer Kütüb-i sitte müelliflerinin hepsi de onun rivayetlerine yer vermişlerdir. Ahmed b. Hanbel onu güvenilir birisi olarak tanımlamıştır.[779] İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ına almıştır.[780] Hadiste güvenilir birisi olarak kabul edilen Abdullah b. el-Hâris hicri 186 yılında vefat etmiştir.[781]

Anbese b. Abdurrahman (v. ?)

Ne zaman doğup ve ne zaman vefat ettiği bilinmeyen Anbese b. Abdurrahman, cerh ve ta'dîl ototritelerince münker hatta hadis uydurmacı olarak kabul edilip cerh edilmiştir.[782]

Muhammed b. Zâdân (v.?)

Muhammed b. Zâdân el-Medenî, Enes b. Mâlik ve Câbir b. Abdullah'tan hadis rivayet etmiş olan bir tabiîdir. Sadece et-Tirmizî ve İbn Mâce onun rivayetlerine yer vermişlerdir. el-Buhârî, Ebû Hâtim ve İbn Adî onun metruku'l-hadis olduğunu belirtip hadislerinin yazılmayacağını söyleyerek onu cerh etmişlerdir.[783] rd-Dârakutnî ve Yahyâ b. Maîn de Muhammed b. Zâdân 'ın hadislerinin bir şey olmadığını söyleyerek onu ta'n etmişlerdir.[784]

---

[778] Detaylı bilgi için bkz., s. 7.
[779] ez-,Zehebî, *Mîzân*, II/405.
[780] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/336.
[781] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIV/394-395; İbn Hacer, *Tehzîb*, V/79;el- Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, V/67.
[782] Detaylı bilgi için bkz., 9. Rivayet, s. 141-142.
[783] Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, I/88; a. mlf., *ed-Duafâ*, s. 104; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII/260; İbn Adî, *el-Kâmil*, VII/423.
[784] İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ*, III/59; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXV/206-207; İbn Hacer, *Tehzîb*, IX/654; ez-Zehebî, *el-Muğnî*, II/95.

2.17.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

eş-Şevkâni, bu rivayetin uydurma olduğunu söylemiştir. eş-Şevkânî, İbn Asâkir'in bu rivayeti Enes'ten merfu olarak verdiğini fakat o rivayetinin de uydurma olduğunu ifade etmiştir.[785] es-Suyûtî söz konusu rivayetin Anbese'nin metruku'l-hadis olması sebebiyle sahih olmadığını dile getirmiştir. es-Suyûtî bu rivayetin sahih olmadığını söylediği halde İbn Asâkir'in Enes rivayetini de zikretmiş fakat diğer rivayetler için yaptığı savunmayı bu rivayet için yapmamıştır.[786] İbn Arrâk bu rivayetin zayıf olduğunu belirttikten sonra, bu rivayete şahit olarak getirilen rivayetin senedinde yalancılıkla itham edilen ravinin olduğunu dolaysıyla o rivayetin şahit olamayacağını söyleyerek rivayetin uydurma olduğunu ifade etmiştir.[787] İbn Hibbân da bu rivayeti Anbese'nin tercümesinde vererek Anbese'nin aslı olmayan şeyleri rivayet ettiğini ve bu rivayetin de aslı olmayan Anbese'nin rivayet ettiklerinden olduğunu söyleyerek rivayetin uydurma olduğunu dile getirmiştir.[788]

2.17.4. Rivâyetin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî, bu rivayeti zikrettikten sonra kendisi de bu rivayetin senedinin zayıf olduğunu belirtmiştir. Bu rivayete şahit olarak getirilen İbn Asâkir'ın rivayeti sened olarak bundan daha da zayıftır dolayasıyla o rivayetin şahitliği bir şey ifade etmemektedir.[789]

Bu rivayetin içerik olarak da herhangi bir gerçeklikle ilgisi olmadığı ortadadır. Kalemin kulak arkasında olması hatırlatmayı kolaylaştırdığına dair her hangi bir nas olmadığı gibi bu yönde herhangi bir kanaat de mevcut değildir. Hz. Peygamber'in ümmi olduğunu bildiğimize göre okuryazar olmayan bir insanın böyle bir şeyi tavsiye etmiş olması uzak bir ihtimal olarak görünmektedir. Dolaysıyla bu rivayet senedin zayıflığının yanında tarihi vakaya da muhalefet ettiğinden uydurma bir rivayettir.

---

[785] eş-Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 291.
[786] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, II/216; a. mlf., *en-Nüket*, s. 51.
[787] İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa*, I/266.
[788] İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II/171.
[789] el-Elbânî, *Silsile*, II/252.

2.18. Hasta Ziyaretinin Adabı

حدثنا سويد بن نصر أخبرنا عبد الله أخبرنا يحيى بن أيوب عن عبيد الله بن زحر عن علي بن يزيد عن القاسم أبي عبد الرحمن عن أبي أمامة رضي الله عنه : أن رسول الله صلى الله عليه و سلم قال تمام عيادة المريض أن يضع أحدكم يده على جبهته أو قال على يده فيسأله كيف هو ؟ وتمام تحياتكم بينكم المصافحة

Suveyd b. Nasr> Abdullah> Yahyâ b. Eyyûb> Ubeydullah b. Zahr> Ali b. Yezîd> el-Kâsım b. Abdurrahman>Ebû Umâme

Ebû Umâme (r.a)'den rivayet edildiğine göre Rasulûllah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "*Hasta ziyaretinin tamamlayıcı unsurlarından bazıları şunlardır: Hastanın alnına veya elinin üstüne elinizii koyarsınız ve nasıl olduğunu sorarsınız. Birbirinizle selamlaşmayı ise sıkışma ile tamamlayabilirsiniz.*"[790]

2.18.1. et-Tirmizî'nin değerlendirmesi

et-Tirmizî bu rivayetin senedinin pek sağlam olmadığını ifade etmiştir. el-Buhâri'nin Ubeydullah b. Zahr'ın güvenli bir kişi olduğunu fakat Ali b. Yezîd'ın zayıf olduğunu dile getirdiğini söylemiştir**.**

2.18.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî, Yahyâ b. Maîn'ın hem Ubeydullah'i hem de Ali b. Yezîd'in rivayet ettikleri hadislerin alınmayacağını ifade ettiğini aktarmıştır. Ahmed b. Hanbel de el-Kâsım'ın Ali b. Yezîd'ten acayip şeyler rivayet ettiğini söylediğini naklederek bu rivayetin uydurma olmasını senedteki bu şahıslara bağlamıştır.[791]

2.18.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

Suveyd b. Nasr (v. 240)

Suveyd b. Nasr b. Suveyd el-Mervezî hicri 149 yılında dünyaya gelmiştir. Künyesi ise Ebu'l-Fadl'dir, kendisine Şah da denilmiştir. et-Tirmizî ve en-Nesâî kendisinden hadis almışlardır. en-Nesâî onun güvenilir birisi olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân ise onu *es-Sikât* adlı eserine almıştır. Hakkında herhangi bir cerh ifadesi bulunmayan Suveyd b. Nasr hicri 240 yılında vefat etmiştir.[792]

Abdullah b. el-Mubârek (v. 181)

---

[790] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 43, K, el-İstizân 31, hadis no: 2731, (V/76)
[791] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, I/383
[792] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XII/272-74; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/295; el- Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, IV/148; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV/280; ez-Zehebî, *Siyer*, XI/408-409.

Abdullah b. el-Mubârek b. Vâdih Ebû Abdurrahman el-Hanzâli 118 yılında doğmuştur. Abdullah b. el-Mubârek'in annesi Hanzalî iken babası ise Türk'tür.[793] Abdullah b. el-Mubârek 20 yaşlarında ilim tahsiline başlamış ve ilim için Şam, Basrâ, Kufe, Haremeyn, Irak ve Horasan'a gitmiştir. Kutub-i sitte müelliflerinin hepsi de onun rivayetlerini eserlerine almışlardır. Ahmed b. Hanbel, onun zamanında ondan daha çok ilme talip olan yoktur diyerek onun ilim aşığı bir insan olduğunu belirtmiştir.[794] Çeşitli ilim dallarında birçok eser kaleme alan Abdullah b. el-Mubârek, sika ve emin bir şahsiyet olarak bilinmektedir. en-Nesâî onu şöyle methetmiştir: "Abdullah b. el-Mubârek zamanında ondan daha büyüğünü bilmeyiz." Ali b. el-Medînî ve Ebû Hâtim de onu övmüşlerdir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almış, birçok âlimde olmayan şeyin onda olduğunu dile getirerek onu takdir etmiştir. Abdullah b. el-Mubârek hicri 181 yılında vefat etmiştir.[795]

Yahyâ b. Eyyûb (v. 163)

Yahyâ b. Eyyûb Ebu'l-Abbâs el-Mısrî, Şam, Haremeyn, Mısır ve Irak ehlinden hadis rivayet etmiştir. Kutub-i sitte müelliflerinin hepsi de kendisinin rivayetlerine yer vermişlerdir. İbn Adî onun hakkında şöyle demiştir: "Kendisi sika bir kişiden rivayet ederse, sika bir kişi de ondan rivayet ederse hiçbir problem yoktur. o benim indimde güvenilir bir kimsedir."[796] İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ına almıştır.[797] Yahyâ b. Eyyûb'u sika olarak görenler olduğu gibi onu zayıf olarak görenler de olmuştur. Ahmed b. Hanbel onun hafızasının kötü olduğunu söyleyerek zabt yönünün zayıf olduğuna dikkat çekmiştir.[798] Ebû Hâtim de onun güvenilir olduğunu fakat hüccet olmayacağını söyleyerek dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.[799] en-Nesâî onun ezberden rivayet ettiğinde hata yapabildiğini fakat kitaptan rivayet ettiğinde sıkıntı olmadığını söyleyerek zaptının zayıf olduğuna dikkat

[793] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVI/14.
[794] ez-Zehebî, *Siyer*, VIII/397.
[795] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV/179-181; el- Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, V/212; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII/7-8; İbn Hacer, *Tehzîb*, V/382-387.
[796] İbn Adî, *el-Kâmil*, IX/58.
[797] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII/600.
[798] ez-Zehebî, *Mîzân*, IV/362.
[799] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX/128; İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ*, III/191.

çekmiştir. ed-Dârakutnî'nin de zayıf olarak gördüğü Yahyâb. Eyyûb hicri 163 senesinde vefat etmiştir.[800]

Ubeydullah b. Zahr (v. ?)

Ubeydullah b. Zahr el-İfrikî, Afrika'da doğmuş olup İlim için Irak'a gitmiştir. Müslim haricinde kutub-i sitte müellifleri onun rivayetlerine yer vermişlerdir. Ahmed b. Hanbel onun zayıf olduğunu ifade etmiştir. Yahyâ b. Maîn ise onun rivayetlerinin yazılmayacağını söylemiştir.[801] Ebû Hâtim onu leyinu'l-hadis olarak değerlendirmiştir.[802] İbn Hibbân ise onu şöyle değerlendirmiştir: "O gerçekten münkeru'l-hadistir. Güvenilir kişilerden uydurma rivayetler nakletmektedir. Bir haberin senedinde Ubeydullah b. Zahr, Ali b. Yezîd ve el-Kâsım b. Abdurrahman bir araya gelmişse o haberin metni uydurmadır. Bu metinle ihticac etmek helal değildir."[803] ez-Zehebî ise onun hakkında ihtilafın olduğunu söylemiş, onun zayıf olmaya daha yakın olduğunu söyleyerek fikrini beyan etmiştir.[804]

Ubeydullah'ı zayıf olarak görenler olduğu gibi güvenilir olarak da görenler vardır. Ebû Zur'a onun saduk olduğunu söylemişken, en-Nesâî de Ebû Zur'a'ya bu konuda katılmıştır. el-Hatîb el-Bağdadî onun salih bir kimse olduğunu fakat dikkat edilmesi gerekenlerden olduğunu ifade etmiştir.[805] el-İclî ise onun kavi olmadığını fakat hadislerinin yazılabileceğini söylemiştir. İbn Hacer de onun hatalar yapmasına rağmen saduk bir kimse olduğunu dile getirmiştir.[806]

Ali b. Yezîd (v. 113)

Ali b. Yezîd b. Hilâl Ebû Abdulmelik eş-Şâmi'dir. et-Tirmizî ve İbn Mâce hadislerine yer vermişlerdir. Ebû Hâtim onun hadislerinin zayıf olduğunu ve kendisinin de münker olduğunu söylemiştir. Ebû Zur'a ise onun kavi olmadığını ifade etmiştir.[807] el-Buhârî onun münkeru'l-hadis olduğunu söyleyerek onu ta'n

[800] el- Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, I/260; en-Nesâî, *ed-Duafâ*, s. 248; İbn Hacer, *Tehzîb*, XI/186-87; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXXI/233-36; ez-Zehebî, *Tezkira*, I/228; a. mlf., *el-Muğnî*, II/395.
[801] İbn Adî, *el-Kâmil*, V/523.
[802] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V/315.
[803] İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II/28-29.
[804] ez-Zehebî, *el-Muğnî*, I/588.
[805] İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ*, II/162; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIX/38.
[806] el-İclî, *Ma'rife*, II/110; İbn Hacer, *Tehzîb*, VII/23; a. mlf., *Takrîb*, III/423.
[807] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI/209.

etmiştir.[808] İbn Adî onun özünde salih bir insan olduğunu fakat zayıf kişilerden hadis aldığını belirterek onun hadis aldığı kişilere dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. [809] İbn Hibbân, Ali b. Yezîd'in cidden münker olduğunu belirterek şöyle demiştir: Onun rivayetlerinin çoğu el-Kâsım b. Abdurrahman'dan alınan rivayetlerdir. Kendisinden hadis alan kişi ise Ubeydullah b. Zahr'dır." İbn Hibbân ikisinin de zayıf olduğunu belirterek ondan uzak durulması gerektiğini ifade etmiştir. Cerh ve tadil otoritelerince mecruh olarak kabul edilen Ali b. Yezîd hicri113 senesinde vefat etmiştir.[810]

Kâsım b. Abdurrahman (v. 112)

El-Kâsım b. Abdurrahman eş-Şâmî Ebû Abdurrahman ed-Dımaşkî, Ebû Süfyan ailesinin azatlı kölesidir. Muaviye hilafetinin ilk yıllarında doğmuştur. Selman-i Farisî, Abdullah b. Mes'ud, Hz. Ali, Muaviye, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Ebû Hureyre, Hz. Aişe ve daha birçok sahabiden hadis rivayet etmiştir. Müslim hariç kutub-i sitte müelliflerinin hepsi de onun rivayetlerine yer vermişlerdir. Yahyâ b. Maîn onun güvenilir birisi olduğunu söylemiştir.[811] Ahmed b. Hanbel sadece el-Kâsım vasıtasıyla Ali b. Yezîd'ten gelen garip rivayetlerin olduğunu söyleyerek onun zayıflığına işaret etmiştir.[812] İbn Hibbân onun sahabilerden mudal, sika kişilerden de değiştirilmiş şeyler rivayet ettiğini söyleyerek onu cerh etmiştir.[813] el-Kâsım'ı eleştirenler olduğu gibi onu methedenler de vardır. el-Cûzecânî onun seçkin ve fazilet sahibi birisi olduğunu söylemiştir.[814] İmâm el-Buhârî de ondan daha faziletli birisini görmediğini söyleyerek onu methetmiştir. el-Kâsım b. Abdurrahman hicri 112 yılında vefat etmiştir.[815]

2.18.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

Mevzûât literatüründe bu rivayeti İbnu'l-Cevzî'den başka zikredenler sadece es-Suyûtî ile İbn Arrâk'tır. Onlar dışında hiç kimse bu rivayeti eserlerine

[808] el-Buhârî, *ed-Duafâ*, s. 86.
[809] İbn Adî, *el-Kâmil*, VI/306.
[810] İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II/85-88; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXI/178-182; İbn Hacer, *Tehzîb*, VII/397; ez-Zehebî, *Mîzân*, III/161-62; a. mlf., *el-Muğnî*, II/28.
[811] ez-Zehebî, *Siyer*, V/196.
[812] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII/113.
[813] İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II/214-15.
[814] ez-Zehebî, *Mîzân*, III/373.
[815] el- Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, VII/159; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXIII/383-91.

almamışlardır. es-Suyûtî ve İbn Arrâk da bu rivayetin şahitlerinin olduğunu söyleyerek bu rivayetin uydurma olmadığını söylemişlerdir.[816]

2.18.4. Rivâyetin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî bu rivayeti el-İsti'zân kitabının musafaha bab başlığı altında zikretmiştir. et-Tirmizî bu rivayetin senedinin güçlü olmadığını belirtmiştir. İbnu'l-Cevzî, et-Tirmizî'nin de eleştirmiş olduğu kişileri eleştirerek bu rivayetin uydurma olduğunu söylemiştir. İbnu'l-Cevzî'nin eleştirmiş olduğu şahsiyetler başka âlimlerce de eleştirilmişlerdir, fakat bu konuda bir ittifak söz konusu değildir. İbn Hibbân ve diğer otoritelerin zayıftır dediğine el-Buhârî ve başkaları sika demiştir. Böyle bir durum rivayeti zayıflatsa da onun kesin olarak uydurma olduğunu göstermez. İbnu'l-Cevzî'nin yaptığı gibi sadece senede bakılarak da bu rivayetin uydurma olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Kaldı ki et-Tirmizî'nin rivayet ettiği hadisin şahitleri de vardır. Ahmed b. Hanbel'in bu rivayeti aynı metin ve senedle rivayet etmesi[817] onun bu rivayet hakkındaki kanaatini göstermek bakımından önemlidir. et-Taberânî de bu rivayeti farklı bir metinle zikretmiştir.[818] el-Beyhakî ise buna benzer bir rivayeti Ebû Hureyre tarikiyle tahriç etmiştir.[819] Ebû Ya'lâ söz konusu rivayetin Hz. Aişe'den gelen tarikini vermiştir.[820] İbn Hacer bu rivayetin ricalinin sika olduklarını söyleyerek bu rivayetin hasen olduğunu belirtmiştir.[821]

Bu rivayetin içerdiği manaya baktığımızda Hz. Peygamber'in hasta kişiyle nasıl ilgilenilmesi gerektiği hususunda ashabını bilgilendirmiştir. Bu durum herhangi bir dini hükümden daha çok adab-i muaşeret ile ilgili bir durumdur. Rivayet sened yönünden kusurlu olsa da senetteki tan edilen şahıslar hakkında farklı değerlendirmelerin olması rivayetin uydurma olmadığının delili olarak gösterilebilir.

---

816 es-Suyûtî, *el-Leâlî*, I/405-406; İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa*, II/357.

817 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsnd*, XXXVI/537, hadis no: 22236

818 حدثنا أحمد بن رشدين المصري ثنا سعيد بن أبي مريم أنا يحيى بن أيوب عن عبيد الله بن زحر عن علي يزيد عن القاسم عن أبي أمامة : أن رسول الله صلى الله عليه و سلم قال : عائد المريض يخوض في الرحمة و وضع رسول الله صلى الله عليه و سلم يديه على ركبتيه ثم قال : فإذا جلس عند غمرته الرحمة ومن تمام عيادة المريض أن يضع أحدكم يده على وجهه أو على يده فسأله كيف هو وتمام محبتكم بينكم المصافحة

et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII/251.

819 عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ : خَرَجَ النَّبِىُّ -صلى الله عليه وسلم- يَعُودُ رَجُلاً مِنْ أَصْحَابِهِ وَبِهِ وَجَدٌ وَأَنَا مَعَهُ فَقَبَضَ عَلَى يَدِهِ وَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى جَبْهَتِهِ ، وَكَانَ يَرَى ذَلِكَ مِنْ تَمَامِ عِيَادَةِ الْمَرِيضِ

el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kübrâ*, III/535, hadis no: 6591.

820 عن عائشة قالت : كان رسول الله صلى الله عليه و سلم إذا عاد مريضا يضع يده على المكان الذي يشتكي المريض ثم يقول : بسم الله لا بأس لا بأس اذهب البأس رب الناس و اشف أنت الشافي لا شفاء إلا شفاؤك شفاء لا يغادر سقما

Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, hadis no: 4409, (VII/436).

821 İbn Hacer *el-Kavlu'l-Musedded*, s. 51.

Rivayetin kendisinden daha sahih olan rivayetlerle desteklenmiş olması bu rivayeti hasen li gayrihi mertebesine çıkartmaktadır.

2.19. Allah'ın Dağa Tecelli Etmesi

حدثنا عبد الله بن عبد الرحمن أخبرنا سليمان بن حرب حدثنا حماد بن سلمة عن ثابت عن أنس : أن النبي صلى الله عليه و سلم قرأ هذه الآية فلما تجلى ربه للجبل جعله دكا قال حماد هكذا وأمسك سليمان بطرف إبهامه على أنملة أصبعه اليمنى قال فساخ الجبل وخر موسى صعقا

Abdullah b. Abdurrahman (ed-Dârîmî)> Süleyman b. Harb> Hammâd b. Seleme> Sâbit>Enes

Enes (r.a)'ten rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v) Araf suresinin 143. ayetinde "*Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağn ediverdi*." okudu. Hammâd şöyle diyerek hadisenin nasıl olduğunu anlatmak istedi. Süleyman ise başparmağının sağ parmağının ucuna dokundurarak " dağ yere gömüldü"," Musa bayılıp düştü.[822]

2.19.1. et-Tirmizî'nin değerlendirmesi

et-Tirmizî bu rivayetin sadece Hammâd b. Seleme'den geldiğini belirtmiş ve bu rivayetin garip hasen sahih bir rivayet olduğunu söylemiştir. et-Tirmizî bu rivayete benzer bir rivayetin de başka bir senedle hasen olarak geldiğini ifade etmiştir.

2.19.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî bu rivayetin Katade ve Sâbit tariklerini vermiştir. İbnu'l-Cevzî söz konusu rivayetin senedinde yer alan Hammâd b. Selem'nin tedlis yaptığını söyleyerek bu rivayetin uydurma olduğunu ifade etmiştir.[823]

2.19.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

ed-Dârimî (v. 255)[824]

Süleymân b. Harb (v. 224)

Süleymân b. Harb b. Becîl el-Ezdî el-Vâsitî'nin lakabı Ebu Eyyûb el-Basrî'dir. Süleyman b. Harb hicri 140 yılında Mekke'de doğmuştur. Bir zaman

[822] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 48,K, Tefsîr 8, hadis no: 3074, (V/265)
[823] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, I/77-78.
[824] Meşhur *es-Sunen* müellifi ed-Dârimî olduğundan tercümesini vermedik.

Mekke kadılığı da yapmıştır. el-Buhârî, Ebû Davud, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Rahûye, Ebu Zur'a ve Ebû Hâtim kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. Ebû Hâtim, Süleyman b. Harb'ın imam olduğunu ve tedlis yapmadığını ifade etmiştir.[825] Ahmed b. Hanbel "ondan hadis yazardık" diyerek onun güvenilir olduğuna işaret etmiştir. en-Nesâî de onun sika ve emin bir şahsiyet olduğunu dile getirmiştir. Herhangi bir konuda ta'n edilmeyen Süleymân b. Harb hicri 224 yılında vefat etmiştir.[826]

Hammâd b. Seleme (v. 167)

Tam ismi; Hammâd b. Seleme b. Dînâr Ebu Seleme el-Basrî'dir. Kutub-i sitte müelliflerinin hepsi de onun hadislerine yer vermişlerdir. Ahmed b. Hanbel onun hadislerinin hüccet olduğunu ifade etmiştir. Yahyâ b. Maîn de onun güvenilir birisi olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına alarak bu kanaatte olduğunu göstermiştir.[827] el-Beyhakî Hammâd b. Seleme'nin İslam imamlarından birisi olduğunu fakat ileriki yaşta hafızasının zayıfladığını dile getirmiştir. el-Beyhakî, bu durumdan ötürü el-Buhârî'nin onu terk ettiğini, Müslim'ın ise hafızasının güçlü olduğu zamanlardaki rivayetleri aldığını söyleyerek onun rivayet ettiği son dönemlerindeki rivayetlere dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. İbn Adî Hammâd b. Seleme'nin bazen tedlis yapsa da genel manada güvenilir birisi olduğunu söylemiştir.[828] ez-Zehebî onun hafız, âlim ve sika birisi olduğunu fakat bazı vehimlerinin de olduğunu dile getirmiştir.[829] İbn Hacer Hammâd b. Seleme'nin sika ve abid birisi olduğunu fakat ömrünün sonlarında hafızasının zayıfladığını söyleyerek son zamanlarında rivayet etmiş olduğu hadisere dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Seksen yıla yakın yaşayan Hammâd b. Seleme hicri 167 yılında vefat etmiştir.[830]

Sâbit (v. 127)

Sâbit b. Eslem Ebû Muhammed el-Basrî, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zeyd ve Enes b. Mâlik'ten hadis rivayet etmiş olan bir tabiîdir. Kütüb-i sitte

[825] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV/108.
[826] el- Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, IV/8-9; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XI/384-393; ez-Zehebî, *Siyer*, X/330-34; a. mlf., *Tezkira*, I7393; İbn Hacer, ,*Tehzîb*, IV/178-180.
[827] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI/215-16; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, III/140.
[828] İbn Adî, *el-Kâmil*, III/64.
[829] ez-Zehebî, *Mîzân*, I/590-592; a. mlf., *Tezkira*, I/202-203.
[830] el- Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, III/22-23; İbn Hacer, *Takrîb*, I/508-509; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, VII/253-269.

müelliflerinin hepsi de onun rivayetlerini eserlerine almışlardır. Ahmed b. Hanbel onun sika ve hadislerinin de sahih olduğunu ifade etmiştir. el-İclî, Ebû Hâtim ve en-Nesâî de onun güvenilir birisi olduğunu belirtmişlerdir.[831] İbn Adî onun sika olduğunu eğer sika birisi ondan rivayet etmişse bir sıkıntı olmadığını, ondan gelen rivayetlerde bir kusur varsa bu kusur ondan değil ondan hadisi rivayet edenden kaynaklandığını belirterek kimin ondan hadis rivayet ettiğine bakmak gerektiğini ifade etmiştir.[832] İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almış ve Basra'nın en abid şahsiyeti olduğunu söyleyerek onu methetmiştir.[833] ez-Zehebî Sâbit'in tartışmasız güvenilir birisi olduğunu söyleyerek onu tadil etmiştir. Cerh ve tadil otoritelerince cerh edilmeyen Sâbit 86 yaşında hicri 127 yılında vefat etmiştir.[834]

2.19.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

eş-Şevkânî, bu rivayeti İbn Adî'nin zikretmiş olduğu tarikiyle eserine almıştır. eş-Şevkânî bu rivayete ait başka tariklerin olduğunu söylemiş ve bu tarikleri verdikten sonra İbnu'l-Cevzî'nin bu rivayeti *el-Mevdûât*'ına almasının hayret verici bir şey olduğunu söyleyerek İbnu'l-Cevzî'yi eleştirmiştir.[835] es-Suyûtî, bu rivayetin Ömer b. Hattab ve İbn Ömer'den de gelmiş olduğunu belirtmiş ve el-Hâkim, el-Beyhakî ve Ahmed b. Hanbel'ın de bu rivayeti zikrettiklerini dile getirmiştir. es-Suyûtî bu rivayetin uydurma olmadığını aksine sahih bir rivayet olduğunu ifade etmiştir.[836]

Ahmed b. Hanbel de rivayeti bu tarikle rivayet etmiştir.[837] et-Taberânî bu rivayeti Hammâd'tan değil de Şu'be'nin tarikiyle Sâbit'in rivayetini eserine almıştır.[838] el-Bezzâr da Hammâd'ın tarikini rivayet edenlerdendir.[839] el-Hâkim bu rivayeti zikrettikten sonra bu rivayetin Müslim'ın şartına uygun olup sahih bir rivayet olduğunu söylemiştir.[840]

---

[831] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II/449.
[832] İbn Adî, *el-Kâmil*, II/307-308.
[833] İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV/59.
[834] el- Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, II/159-160; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, IV/342-349; İbn Hacer, *Tehzîb*, II/2-4; ez-Zehebî, S*iyer*, V/220-225; a. mlf., *Mîzân*, I/362-363; a. mlf., *Tezkira*, I/125.
[835] eş-Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 445-446.
[836] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, I/25-26; a. mlf., *et-Taâkkûbât*, 28-29.
[837] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, hadis no: 12260, (XIX/281).
[838] et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, II/232.
[839] el-Bezzâr, *Müsnedu'l-Bezzâr*, XIII/273.
[840] el-Hâkim, *el-Müstedrek*, II/351.

2.19.4. Rivâyetin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî bu rivayetin garipliğini sadece Hammâd'tan gelmesine bağlamış olacak ki rivayetin garip hasen sahih şeklinde bir değerlendirme yapmıştır. et-Tirmizî bu hadisin değil, rivayetin bu tarikinin garip olduğuna işaret etmiş olacak ki bu rivayetin başka tariklerinin de olduğunu ifade etmiştir. Yukarıda da değindiğimiz gibi bu rivayet Hammâd'ın yanı sıra Şube ve Katede tarikleriyle de gelmiştir. Rivayetin bu tarîkle gelmiş olması garipliğini de ortadan kaldırmaktadır.

Söz konusu rivayet et-Tirmizî'nin sahih dediği, İbnu'l-Cevzî'nin uydurma olarak eserine aldığı tek rivayettir. Diğer rivayetler için et-Tirmizî farklı değerlendirmeler yapmıştır. İbnu'l-Cevzî bu rivayetin uydurma olmasını İbn Adî'nin Hammâd'ın tedlis yaptığını söylemesine bağlamıştır. Oysaki İbn Adî'nin Hammâd hakkındaki değerlendirmesininin bir bütün olarak ele aldığımızda Hammâd'ın tedlis yaptığı değerlendirmesi ona ait olmadığını görmekteyiz. İbn Adî, Hammâd'ın tedlis yaptığını söylememiş, böyle bir söylemin olduğunu ifade etmiş ve daha sonra bunun Hammâd'a bir iftira olduğunu söyleyerek bu söylemi eleştirmiştir. İbn Adî Hammâd'ın güvenilir birisi olduğunu ve eleştiriye konu olabilecek herhangi bir kusurunun olmadığını söylemiştir.[841] İbnu'l-Cevzî, İbn Adî'nin yapmış olduğu değerlendirmenin hepsine bakmamış olacak ki İbn Adî'nin eleştirdiği düşünceyi ona aitmiş zannederek bu rivayeti eleştirmiştir. Hâlbuki İbn Adî'nin yapmış olduğu değerlendirmenin hepsini okumuş olsaydı böyle bir değerlendirme yapması mümkün olmayacaktı. Bu durum İbnu'l-Cevzî'nin mutesahil olduğunun da bir göstergesidir. Bu durumda İbnu'l-Cevzî bu rivayetin uydurma olmasını dayandırdığı temel argüman ortadan kalmıştır.

Bu rivayetin senedi, yukarıda teker teker şahıs kritiğinde de görüldüğü gibi sahih bir senettir. Bu sened gerek ittisal açısından ve gerekse sıhhat açısından herhangi bir kusuru bulunmamaktadır. Rivayetin senedinin sahih olmasının yanı sıra bu rivayeti kuvvetlendiren şahitleri de vardır. Rivayetin şahitlerinin olması rivayetin sahih bir rivayet olduğunu göstermektedir.

2.20. Hafızanın Güçlenmesi için Cuma Gecesinde Namaz Kılmak

[841] İbn Adî, *el-Kâmil*, III/35-64.

حدثنا أحمد بن الحسن حدثنا سليمان بن عبد الرحمن الدمشقي حدثنا الوليد بن مسلم حدثنا ابن جريج عن عطاء بن أبي رباح و عكرمة مولى ابن عباس عن ابن عباس أنه قال : بينما نحن عند رسول الله صلى الله عليه و سلم إذ جاءه علي بن أبي طالب فقال بأبي أنت وأمي تفلت هذا القرآن من صدري فما أجدني أقدر عليه فقال رسول الله صلى الله عليه و سلم يا أبا الحسن أفلا أعلمك كلمات ينفعك الله بهن وينفع بهن من علمته ويثبت ما تعلمت في صدرك ؟ قال أجل يا رسول الله فعلمني قال إذا كان ليلة الجمعة فإن استطعت أن تقوم في ثلث الليل الآخر فإنها ساعة مشهودة والدعاء فيها مستجاب وقد قال أخي يعقوب لبنيه { سوف أستغفر لكم ربي } يقول حتى تأتي ليلة الجمعة فإن لم يستطع فقم في وسطها فإن لم تستطع فقم في أولها فصل أربع ركعات تقرأ في الركعة الأولى بفاتحة الكتاب وسورة يس وفي الركعة الثانية بفاتحة الكتاب وحم الدخان وفي الركعة الثالثة بفاتحة الكتاب وآلم تنزيل السجدة وفي الركعة الرابعة بفاتحة الكتاب وتبارك المفصل فإذا فرغت من التشهد فاحمد الله وأحسن الثناء على الله وصل علي وأحسن وعلى سائر النبيين واستغفر للمؤمنين والمؤمنات ولإخوانك الذين سبقوك بالإيمان ثم قل في آخر ذلك اللهم ارحمني بترك المعاصي أبدا ما أبقيتني وارحمني أن أتكلف مالا يعنيني وارزقني حسن النظر فيما يرضيك عني اللهم بديع السموات والأرض ذو الجلال والإكرام والعزة التي لا ترام أسألك يا الله يا رحمن بجلالك ونور وجهك أن تلزم قلبي حفظ كتابك كما علمتني وارزقني أن أتلوه على النحو الذي يرضيك عني اللهم بديع السموات والأرض ذا الجلال والإكرام والعزة التي لا ترام أسألك يا الله يا رحمن بجلالك ونور وجهك أن تنور بكتابك بصري وأن تطلق به لساني وأن تفرج به عن قلبي وأن تشرح به صدري وأن تعمل به بدني لأنه لا يعينني على الحق غيرك ولا يؤتيه إلا أنت ولا حول ولا وقوة إلا بالله العلي العظيم يا أبا الحسن فافعل ذلك ثلاث جمع أو خمس أو سبع يجاب بإذن الله والذي بعثني بالحق ما أخطأ مؤمنا قط قال عبد الله بن عباس فوالله ما لبث علي إلا خمسا أو سبعا حتى جاء علي رسول الله صلى الله عليه و سلم في مثل ذلك المجلس فقال يا رسول الله إني كنت فيما خلا لا آخذ إلا أربع آيات أو نحوهن وإذا قرأتهن على نفسي تفلتن وأنا أتعلم اليوم أربعين آية أو نحوها وإذا قرأتها على نفسي فكأنما كتاب الله بين عيني ولقد كنت أسمع الحديث فإذا رددته تفلت وأنا اليوم أسمع الأحاديث فإذا تحدثت بها لم أخرم منها حرفا فقال له رسول الله صلى الله عليه و سلم عند ذلك مؤمن ورب الكعبة يا أبا الحسن

Ahmed b. el-Hasen> Süleyman b. Abdurrahman> el-Velîd b. Müslim b. Cüreyc>Atâ b. Ebî Rabâh> İkrime>İbn Abbâs

İbn Abbâs (r.a) şöyle rivayet etmiştir: "*Rasûlullah (s.a.v)'ın yanındayken ansızın Ali b. Ebî Tâlib geldi ve "Annem babam sana feda olsun Ey Allah'ın Rasûlü. Bu Kur'an, benim göğsümden kaybolup gidiyor ve buna engel de olamıyorum." Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v) ona: "Ey Ebu'l-Hasen sana bazı kelimeler öğreteyim mi? Ki Allah bu kelimelerle seni faydalandırsın, sendeki o şeyler de başkalarını faydalandırsın ve öğrendiğin şeyi de kalbine yerleştirsin. Ali: "evet ey Allah'ın Rasûlü öğret bana" dedi. Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "Cuma gecesi gecenin son üçte birinde kalkmaya gücün yeterse bu saat meleklerin hazır*

bulundukları bir saattir bu saatte dua kabul edilir. Kardeşim Yakub Peygamber de çocuklarına: "İleride sizin için Rabbime dua edeceğim demişti ki bu Cuma gecesine gelince demektir. Eğer buna gücün yetmezse gecenin yarısında kalk, şayet buna da gücün yetmezse gecenin başlangıcında kalkıp dört rekât namaz kıl. Birinci rekatta Fatiha ile birlikte Yasin suresini oku ikinci rekâtta, Hâ Mîm, Duhan süresini oku. Üçüncü rekâtta ise Fatiha ve Elif Lam Mîm secde suresini oku dördüncü rekâtta ise Fatiha ile birlikte Tebareke süresini okursun. Teşehhüdü bitirdiğin vakit Allah'a hamdeyle Allah'a en güzel şekilde senada bulun bana da salevatı güzel bir şekilde getir. Sonra tüm Peygamberlere de salavat getir. Sonra tüm mü'min erkekler ve kadınlara bağışlanma talebinde bulun ve senden önce gelip tüm imanlı kardeşlerin için bağışlanma isteğinde bulun bunlardan sonra da şöyle söyle: Allah'ım hayatta bıraktığın sürece beni kötülüklere bulaştırma bana acı! Beni ilgilendirmeyen şeylere özenmekten beni esirge. Razı olduğun şeylere eğilmeyi bana nasip et. Allah'ım ey gökleri ve yeri eşsiz benzersiz yaratan ey Celal ve İkram sahibi. Ey Allah'ım Erişilmez güç sahibi sensin. Ey Rahman olan Allah'ım, Ey Allah'ım senin celalin için isterim. Yüzünün nuru için öğrettiğin şekilde Kur'an'ı bana ezberletmeni isterim. Seni benden razı edecek şekilde o kitabı okumayı bana nasip et. Göklerin ve yerin eşsiz ve benzersiz yaratıcısı Allah'ım, Celal, ikram ve izzet sahibi Allah'ım senin gücüne hiçbir güç erişemez. Ey Allah'ım Ey Rahman olan senin celalinle yüzünün nuru ile ve senin kitabınla gözümü aydınlatmanı isterim. Dilimi onunla söyletmeni, kalbimdeki sıkıntıyı onunla gidermeni gönlümü onunla açmanı bedenimi onunla tamir etmeni isterim, nitekim hak uğrunda bana senden başkası yardım etmez ve hakkı sadece sen verirsin senden başka güç kuvvet yoktur, ancak sen varsın sen büyüksün ve ulusun." Ey Ebu'l-Hasen bunu üç veya beş veya yedi Cuma yapacak olursan Allah'ın izniyle duan mutlaka kabul edilecektir. Beni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki bu dua mü'minden hiçbir zaman şaşmamıştır. Abdullah b. Abbâs dedi ki: Vallahi Ali beş veya yedi Cuma geçtikten sonra böyle bir toplantıda Rasûlullah (s.a.v)'e geldi ve Ey Allah'ın Rasûlü bundan önce ancak dört ayet kadar ezberlemekteydim ondan fazlası benden sıyrılır yok olur giderdi. Bugün kırk ayet kadar ezberliyorum ve bunları okurken sanki kitap gözlerimin önünde gibidir. Nitekim bir hadis dinlerdim onu başkasına aktaracağım zaman benden kaybolur giderdi. Bugün ise hadisler işitiyorum ve onları bir başkasına aktardığım zaman bir

harf bile eksik etmeden anlatabiliyorum. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: Ey Ebu'l-Hasen Ka'be'nin Rabbine andolsun ki sen gerçek bir mü'minsin."[842]

2.20.1. et-Tirmizî'nin değerlendirmesi

et-Tirmizî bu hadisin, hasen garip bir hadis olduğunu ve sadece el-Velîd b. Müslim'in rivayetle gelmiş olduğunu söylemiştir.

2.20.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî bu rivayeti iki tarikten zikretmiş ve söz konusu et-Tirmizî rivayeti için şöyle demiştir: Nakil âlimleri el-Velîd'in el-Evzâî'nin zayıf kişilerden aldığı rivayetleri alıp zayıf olan şeyhlerinin isimlerini ıskat ederek sanki el-Evzâî'nin kendisinden rivayet ediyormuşçasına naklettiklerini söyleyerek onu eleştirmişlerdir.

İbnu'l-Cevzî bu rivayetin ed-Dârekutnî tarikiyle gelmiş olduğuna işaret ederek ed-Dârekutnî'nin şeyhi olan en-Nakkâş'ın yalancı olduğunu belirtmiş ve el-Hatîb el-Bağdadî'nin de en-Nakâş'ın meşhur senedlerle münker hadisler rivayet ettiğini ifade ettiğini aktararak en-Nakâş'ı eleştirmiştir.[843]

2.20.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

Ahmed b. el-Hasen (v. 250)

Ahmed b. el-Hasen b. Cüneydib et-Tirmizî Ebu'l-Hasen, Şam, Mısır, Irak ve Hicaz'a rihle yapmıştır. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında Ahmed b. Hanbel, el-Buhârî ve et-Tirmizî de bulunmaktadır. Ebû Hâtim onun doğru sözlü birisi olduğunu belirtmiştir.[844] İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ında zikretmiştir.[845] İbn Hacer'ın güvenilir ve hafız olarak tanımladığı Ahmed b. el-Hasen hicri 250 yılında vefat etmiştir.[846]

Süleymân b. Abdurrahman (v. 233)

Süleymân b. Abdurrahman b. İsa b. Meymûn Ebu Eyyûb ed-Dımaşkî'den Müslim hariç Kütüb-i sitte müelliflerinin hepsi de hadis rivayet etmişlerdir. Ebû

[842] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 49,K, Daavât 115, hadis no: 3570, (V/53)
[843] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, II/59-60.
[844] İbn Abî Hâtim, *el-Cerh*, II/47.
[845] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/27.
[846] İbn Hacer, *Takrîb*, I/37; a. mlf., *Tehzîb*, I/244; ez-Zehebî, *Tezkira*, II/536; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XI/290.

Hâtim, onun doğru sözlü olduğunu fakat temyiz yönünün eksik olduğunu belirterek. "Şayet birisi ona bir hadis uydursa o bunun uydurma olduğunu anlamaz" diyerek onun dirayet yönünün zayıf olduğuna dikkat çekmiştir.[847] ez-Zehebî Süleymân b. Abdurrahman'a ait olan bazı münker hadisler zikretmiş ve söz konusu bu rivayetin o münker hadislerden olduğunu belirtmiştir.[848] İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almasına rağmen onun hakkında şöyle demiştir: "Eğer meşhur ve güvenilir kimselerden rivayet ederse hadisine itibar edilir, ama eğer meçhul kişilerden rivayet ederse o zaman muteber olmayan hadisler rivayet edebilir." Böylece İbn Hibbân onun kimden hadis aldığına bakmak gerektiğini vurgulamıştır.[849] İbn Hacer de onun güvenilir birisi olduğunu fakat hata da yaptığını ifade etmiştir. Süleymân b. Abdurrahman hicri 233 yılında vefat etmiştir.[850]

el-Velîd b. Müslim (v. 194)

el-Velîd b. Müslim el-Kurayşî Ebu'l Abbâs ed-Dımaşkî hicri 119 yılında doğmuş Şamli bir âlimdir. Kutub-i sitte müelliflerinin hepsi de onun rivayetlerine yer vermişlerdir. Ebû Hâtim onun hadislerinin yazılabileceğini ifade etmiştir.[851] İbn Hibbân onu *es-Sikat*'ına almış ve şöyle demiştir: "el-Velîd b. Müslim eser yazan ve hadis toplayan bir şahsiyettir, fakat bazen isim ve künyeleri değiştirdiği de vaki olmuştur."[852] Ahmed b. Hanbel Şam'da ondan daha akıllısını görmediğini söyleyerek onu övmüştür. ez-Zehebî, el-Velîd b. Müslim'e ait bazı münker rivayetlerin olduğunu ve bu rivayetler arasında en münker olanın ise söz konusu bu rivayetin olduğunu ifade etikten sonra, "bana göre bu rivayet uydurmadır" demiştir. ez-Zehebî ayrıca el-Velîd b. Müslim'i tedlis yapmakla da suçlamıştır.[853] Ed-Dârakutnî de onun el-Evzâî'nin terk etmiş olduğu rivayetleri el-Evzâî'nin kendilerinden hadis aldığı zayıf kişilerin isimlerini hazfederek el-Evzâî'den rivayet edercesine tedlis yaptığını dile getirmiştir.[854] Ahmed b. Hanbel tarafından da bu konuda eleştirilen el-Velîd b. Müslim hicri 194 yılında vefat etmiştir.

---

[847] İbn Abî Hâtim, *el-Cerh*, IV/129.
[848] ez-Zehebî, *Mîzân*, II/213; a. mlf., *Tezkira*, II/438; a. mlf., *Siyer*, XI/138.
[849] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/278.
[850] İbn Hacer, *Takrîb*, II/320; a. mlf., *Tehzîb*, IV/207-208; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XII/26-32.
[851] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IX/17.
[852] İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX/222.
[853] ez-Zehebî, *Siyer*, IX/217-218; a. mlf., *Mîzân*, IV/348; a. mlf., *Tezkira*, I/304; a. mlf., *el-Muğnî*, II/388.
[854] ed-Dârakutnî, *ed-Duafâ*, s. 415.

İbn Cüreyc (v. 150)

Abdulmelik b. Abdülaziz b. Cüreyc el-Kurayşî'nin Ebu'l-Velîd ve Ebu Hâlid diye iki tane künyesi vardır. Aslen Rum asıllı olsa da kendisi Mekke'ye yerleşmiş ve Mekke'de ilk defa hadis tedvin eden kişilerdendir. Ebû Hâtim onun rivayetlerinin yazılabileceğini ifade etmiştir.[855] İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almış, fakat onun tedlis yaptığını ifade etmiştir.[856] ez-Zehebî İbn Cüreyc'ın özünde güvenilir bir şahsiyet olduğunu fakat Mut'a nikâhını caiz gördüğünü ve bu yolla yetmişe yakın kadınla nikâh kıydığını ifade etmiştir.[857] İbn Hacer, İbn Cüreyc'in ilim ve sebatla meşhur bir şahsiyet olduğunu fakat gerek en-Nesâî ve gerekse ed-Dârakutnî'nin onu mudellis olarak gördüğünü hatta ed-Dârakutnî'nin onun en kötü tedlis yapanlardan olduğunu söylediğini ifade etmiştir. İbn Hacer sadece Dârakutnî'nin söylediklerini nakletmekle kalmamış kendisi de onun tedlis ve irsal yaptığını dile getirmiştir. İbn Cüreyc hicri 150 senesinde vefat etmiştir.[858]

Atâ b. Ebî Rabâh (v. 114)

Muhammed b. Eslem el-Kurayşî, Hz. Osman'ın hilafeti zamanında dünyaya gelmiştir. Câbir b. Abdullah, Hz. Osman, Ebû Saîd el-Hudrî, Hz. Aişe ve daha başka sahabeden hadis rivayet etmiş olan bir tabiîdir. Kutub-i sittenin hepsinde de onun rivayetleri mevcuttur. Yahyâ b. Maîn ve Ebu Zur'a onun güvenilir bir şahsiyet olduğunu söylemişlerdir. İbn Hibbân da onu *es-Sikat*'ına alarak onlara bu konuda iştirak etmiştir. Cerh ve tadil otoritelerince adil olarak görülen Atâ b. Ebî Rabâh hicri 114 yılında vefat etmiştir.[859]

2.20.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

es-Suyûtî diğer rivayetler için yapmış olduğu savunmacı tavrı bu rivayet için sergilememiştir. es-Suyûtî, İbn Hacer'in en-Nakâş hakkındaki iddiaların asılsız olduğunu söylediğini ifade etmiş ve el-Hâkim'ın bu rivayeti *el-Müstedrek*'ine alıp

[855] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V/356.
[856] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII/93.
[857] ez-Zhebî, *Tezkira*, I/170.
[858] İbn Hacer, *Tabakât'l-Müdellisîn*, s. 41; a. mlf., *Tehzîb*, VI/402-406; a. mlf., *Takrîb*, III/386-387; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XVIII/338-354; el- Buhârî, *Tarîhu'l-Kebîr*, V/422; el-Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, II/546.
[859] İbn Abî Hâtim, *el-Cerh*, VI/331; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V/199; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XX/60-86; ez-Zehebî, *Siyer*, V/78-88; a. mlf., *Mîzân*, III/70; a. mlf., *Tezkira*, I/98; İbn Hacer, *Tehzîb*, VII/199-203.

Müslim'in şartına haiz olduğunu söylediğini dile getirmekle yetinmiştir.[860] İbn Arrâk, ez-Zehebî'nin bu rivayetin münker bir rivayet olduğunu söylediğini ve uydurma olmasından korktuğunu söylemiş olduğunu ifade etmiştir. İbn Arrâk bu rivayetin illetli olmasını İbn Cüreyc'ten gelmiş olduğuna bağlamıştır. İbn Arrâk: "Birçok kişi bu duayı tecrübe etti ve duanın gerçekleştiğini gördü" diyerek tamamen öznel bir yaklaşımla bu rivayetin uydurma olmadığını ve aslının olduğunu demeye getirmiştir.[861] et-Taberânî bu rivayeti eserine almıştır.[862] el-Hâkim bu rivayeti tahriç ettikten sonra bu rivayetin Şeyhan'ın şartlarına uygun bir rivayet olduğunu söylemiş ise de ez-Zehebî bunu eleştirmiştir.[863]

2.20.4. Rivâyetin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî, bu rivayeti tahriç ettikten sonra bu rivayetin garip hasen bir rivayet olduğunu belirmiştir. el-Elbânî bazı nüshalarda hasen kelimesinin yer almadığını ifade etmiştir.[864] el-Elbânî bu durumun doğruya daha yakın olduğunu ve bu isnada hasen demesinin layık olmadığını ifade etmiştir. el-Elbânî bu rivayetin senedinde yer alan Süleyman'ın uydurma rivayet ile uydurma olmayanı birbirinden ayırt edemediğini ve rivayetlerinde hata yaptığını ifade etmiştir. el-Elbânî, el-Velid b. Müslim'ın yalancı kişilerden "an" ile hadis rivayet ederek tedlis yaptığınını dile getirmiştir. İbn Cüreyc'ın de tedlis yaptığı ve kimden tedlis yaptığı da umursamadığını dikkate aldığımızda bu rivayetin kimler tarafından bunlara geldiği bilinmemektedir. Bu rivayetin diğer tarikinde ise Ebu Sâlih ile Muhammed b. İbrahim yer almaktadırlar ki onlar da meçhuldür. el-Elbânî bu değerlendirmelere ek olarak ez-Zehebî'nin de bu rivayetin uydurma olduğunu ifade ettiğini söyleyerek bu rivayetin uydurma bir rivayet olduğunu söylemiştir.[865]

Bu rivayet üç yönden illetli bir rivayettir. Birincisi İbn Cüreyc'ten kaynaklanmaktadır. İbn Cüreyc "an" ile bu rivayeti eda etmiştir. Oysaki âlimler İbn Cüreyc'ın bu şekilde rivayet ettiği hadise güven olmayacağını belirtmişlerdir. İkincisi el-Velîd b. Müslim'ın mudellis olmasıdır. Üçüncüsü ise Süleyman b. Abdurrahman'ın müdekkik olmaması ve rivayetlerde hata yapmasıdır. Rivayetin

[860] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, II/65-67; a. mlf., *en-Nüket*, s. 106.
[861] İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa*, II/111-112.
[862] et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, hadis no: 1208, (XI/367)
[863] el-Hâkim, *el-Müstedrek*, I/461-462.
[864] et-Tirmizî. *es-Sunen*, ilgili hadisin hamişi, s. 811, 1 nolu dipnot.
[865] el-Elbânî, *Silsile*, VII/384-388.

içeriğine baktığımızda o dönemde hafızanın çok güçlü olduğu ve Hz. Ali'nin âlim olduğuna işaret eden hadiseleri ile bu rivayetin çeliştiğini görmekteyiz. Sıradan insanların bile hafızları o kadar güçlüyken ezberlenmesi daha zor olan uzun şiirleri ezberleyen bir toplumun hafıza konusunda ciddi sorunlar yaşayacaklarını söylemek pek isabetli bir şey olmasa gerektir. Rivayette söz konu kişi Hz. Ali'dir. Oysaki Hz. Ali ilmiyle temayüz etmiş olan bir şahsiyettir. Kur'an-i Kerim ayetlerini hatırlamaması pek düşünülemez. Rivayetin sened zayıflığının yanında o dönemin sos yo kültürel durumu da göz önüne aldığımızda bu rivayetin uydurma bir rivayet olma ihtimalinin daha güçlü olduğu görülmektedir.

2.21. Hz. Ebu Bekir'in Fazileti

حدثنا نصر بن عبد الرحمن الكوفي حدثنا أحمد بن بشير عن عيسى بن ميمون الأنصاري عن القاسم بن محمد عن عائشة رضي الله عنها قالت : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم لا ينبغي لقوم فيهم أبا بكر أن يؤمهم غيره

Nasr b. Abdurrahman > Ahmed b. Beşîr< İsa b. Meymûn el-Ensârî> el-Kâsım b. Muhammed>Aişe

Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: "*Aralarında Ebû Bekir'in bulunduğu bir cemaate ondan başkasının imam olması layık değildir.* [866]

2.21.1. et-Tirmizî'nin değerlendirmesi

et-Tirmizî bu rivayetin garip hasen bir rivayet olduğunu belirtmiştir.

2.21.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî bu rivayetin Hz. Peygamber adına uydurulmuş olan bir rivayet olduğunu belirtmiştir. İbnu'l-Cevzî, el-Buhârî'nin İsa b. Meymûn'un metruku'l-hadis olarak değerlendirdiğini belirtmiştir. Keza İbn Hibbân 'ın da onun rivayetlerini de ihticac olunmayacağını ifade ettiğini kaydetmiştir. İbnu'l-Cevzî ayrıca Ahmed b. Hanbel'in Ahmed b. Beşîr'in metruku'l-hadis olarak ifade ettiğini naklederek bu

[866] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 50, K, Menâkıb 16, hadis no: 3673, (V/613)

rivayetin senedinin problemli olduğunu ve rivayetin de uydurma olduğunu söylemiştir.[867]

2.21.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

Nasr b. Abdurrahman el-Kûfî (v. 248)

Nasr b. Abdurrahman b. Bekâr en-Nacî Ebu Said el-Kûfi el-Vâsiti diye de bilinmektedir. et-Tirmizî ve en-Nesâî kendisinden hadis rivayet edenler arasında yer almaktadırlar. Ebû Hâtim onun rivayet ettiği şeyleri ezberleyen bir şahıs olduğunu ve ondan iyilik ve güzellikten başka bir şey görmediğini söyleyerek onu övmüştür.[868] İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ta zikretmiştir.[869] en-Nesâî'nin de sika olarak gördüğü Nasr b. Abdurrahman hicri 248 yılında vefat etmiştir.[870]

Ahmed b. Beşîr (v. 197)

Ahmed b. Beşîr el-Mahzûmî Ebu Bekir el-Kûfî aslen Mekkeli olup Bağdad'a göç etmiştir. el-Buhârî, et-Tirmizî ve İbn Mâce Ahmed b. Beşîr'in rivayetlerine yer vermişlerdir. Yahyâ b. Maîn onun hadislerinde herhangi bir sıkıntı olmadığını söylemesine rağmen onun metruku'l-hadis olduğunu da söylemiştir. Ebû Hâtim ile Ebu Zur'a ise Ahmed b. Beşîr'ın güvenilir birisi olduğunu söylemişlerdir.[871] el-Hatîb el-Bağdâdî, onun özünde iyi bir insan olduğunu belirtip terkedilebilecek bir kişi olmadığını; fakat teferrüt ettiği bazı rivayetlerin metruk olduğunu belirtmiştir.[872] İbn Adî, Ahmed b. Beşîr'e ait olan bazı münker hadisler zikretmiş ve bu rivayetin de o münker rivayetlerden olduğunu ifade etmiştir. Buna rağmen İbn Adî onun hadislerinin yazılabilecek türden olduklarını söyleyerek Ahmed b. Beşîr'ı hepten terk etmemiştir.[873] İbn Hibbân onun meşhur kişilerden münker hadisler rivayet ettiğini söyleyerek onu cerh etmiştir.[874] Ebu Zur'a Ahmed b. Beşîr'in durumunu şöyle özetlemiştir: "Ahmed b. Beşîr saduktır. Fakat hafız değildir. Diğer hafızlara muhalefet ettiğinde onların hadisleri daha evladır."[875] İbn Hacer, Ahmed b. Beşîr'ın

[867] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, I/237
[868] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII/472.
[869] İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX/217.
[870] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXIX/350-351; İbn Hacer, *Tehzîb*, X/428.
[871] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II/42;; el-Ukaylî, *ed-Duafâ*, I/366; İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ*, I/66.
[872] el-Hatîb, *Tarîhu'l-Bağdâd*, V/76-77.
[873] İbn Adî, *el-Kâmil*, I/269-273.
[874]İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I/151.
[875] el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, I/293.

saduk olduğunu fakat bazı vehimlerinin olduğunu ifade ederek dikkat edilmesi gereken bir şahsiyet olduğunu belirtmiştir. Ahmed b. Beşîr hicri 197 yılında vefat etmiştir.[876]

İsa b. Meymûn el-Ensârî (v. ?)

İsa b. Meymûn el-Medenî el-Vâsitî diye de bilinmektedir. Yahyâ b. Maîn onun rivayetlerinin yazılamayacağını ifade etmiştir. Ebû Hâtim ise onun metruku'l-hadis olduğunu söyleyerek onu ta'n etmiştir.[877] İbn Hibbân onun çok zayıf olduğunu ve sika kişilerden mevzu şeyler rivayet ettiğini söyleyerek rivayetlerinden kaçınılması gerektiğini ifade etmiştir.[878] el-Buhârî ve en-Nesâî de onun metruku'l-hadis olduğunu dile getirmişlerdir.[879] İbn Hacer ise onu zayıf olarak değerlendirmiştir.[880]

el-Kâsım b. Muhammed (v. 108)

el-Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir es-Sıddîk, Hz. Ebû Bekir'ın torunu olan tabiînlerin büyüklerindendir. Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mes'ud, Ebû Hureyre, Hz. Aişe ve daha başka sahabiden hadis almıştır. İbn Hibbân onun kendi zamanın en âlim ve faziletli kişilerinden olduğunu söylemiştir. Cerh ve ta'dil otoritelerince âdil olarak kabul edilen el-Kâsım b. Muhammed hicri 107 senesinde vefat etmiştir.[881]

2.21.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

es-Suyûtî, Ahmed b. Beşîr'in el-Buhârî ricâlinden olduğunu söyleyerek onu savunmuştur. es-Suyûtî, İsa b. Meymûnun her ne kadar eleştirilmiş ise de yalancılıkla itham edilmediğini belirtmiştir. es-Suyûtî ayrıca bu rivayetin şahitlerinin olduğunu söyleyerek bu rivayetin uydurma olmadığını dile getirmiştir.[882] İbn Arrâk

---

[876] İbn Hacer, *Takrîb*, I/34; a. mlf., *Tehzîb*, I/18-19; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, I/273-276; el-Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, I/27-28.
[877] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI/287.
[878] İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II/99.
[879] el- Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, VI/401; a,mlf., *ed-Duafâ*, s. 90; en-Nesâî, *ed-Duafâ*, s. 216.
[880] İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ*, II/243; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXIII/48-52; ez-Zehebî, *Mîzân*, III/326; İbn Hacer, *Takrîb*, IV/196; a. mlf., *Tehzîb*, VIII/236.
[881] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXIII/427-435; ez-Zehebî, *Tezkira*, I/96-97; el- Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, VII/57; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII/118; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII/333-335; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V/302.
[882] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, I/299-300; a. mlf., *en-Nüket*, s. 324-325.

bu rivayeti zikrettikten sonra, et-Tirmizî'nin de bu rivayeti tahriç ettiğini belirtmiş ve es-Suyûtî'nin yapmış olduğu sened tenkidini nakletmiştir. İbn Arrâk bu rivayetin Hz. Peygamber'in hastalandığında Hz. Ebû Bekir'i imam tayin etmesi hususunda şahitlerinin de olduğunu söyleyerek bu rivayetin uydurma olmadığını ifade etmeye çalışmıştır.[883] eş-Şevkânî, es-Suyûtî ve İbn Arrâk'ın yapmış olduğu değerlendirmeleri aktararak onlarla aynı kanaatte olduğunu belirtmiştir.[884]İbnu'l-Cevzî bu rivayeti *İlel*'de zikretmiş ve *el-Mevdûât*'ta yapmış olduğu değerlendirmeleri burada da yapmıştır.[885]

Bu rivayeti destekler mahiyette olan bir rivayet Ebu Ya'lâ'nın *el-Müsned*'inde yer almıştır.[886] Ebu Ya'lâ dışında bu rivayeti veya buna benzer herhangi bir rivayet nakleden yoktur. Ebu Ya'lâ'nın rivayetinin senedi ise zayıftır. Senette yer alan Yusuf b. Hâlid, Yahyâ b. Maîn tarafından tekzib edilmiştir.[887] İbn Kesîr de bu rivayetin sahih olmasını gerektirecek şahitlerinin olduğunu ifade etmiştir.[888]

2.21.4. Rivâyetin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî, bu rivayetin garip hasen bir rivayet olduğunu belirtmiştir. İbnu'l-Cevzî ise Ahmed b. Beşîr'ı ve İsa b. Meymûn'u cerh ederek bu rivayetin uydurma olduğunu söylemiştir. İbnu'l-Cevzî, Ahmed b. Beşîr hakkındaki değerlendirmesinde isabet kaydetmemişse de İsa b. Meymûn hakkındaki söylediklerinde isabet kaydetmemiştir. Zira diğer âlimler de onun hakkında İbnu'l-Cevzî'nin yapmış olduğu değerlendirmeleri yapmışlardır. es-Suyûtî ve diğerlerini İsa b. Meymûn'un yalancılıkla itham edilmediğini söylemiş iseler de İbn Hibbân, İsa b. Meymûn'un hadis uydurduğunu ifade ederek onların dediklerini eleştirmektedir.[889] Fakat bu rivayetin Ebu Ya'la'da gelen tarikine bakacak olursak bu olayın belli bir vakıaya mahsus olduğunu söylebiliriz. Yoksa bu mutlak olarak öyledir anlamına gelmemektedir. Şahit olarak getirilen Ebu Ya'lâ rivayetinin de zayıf olması bu

---

[883] İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa*, I/372-373.
[884] eş-Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 234.
[885] İbnu'l-Cevzî, *el-İlel*, s. 193.
[886] حدثنا زكريا بن يحيى الرقاشي حدثنا يوسف بن خالد حدثنا موسى المكي عن موسى بن طلحة عن عائشة بنت سعد : عن عائشة قالت : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : ليصل أبو بكر بالناس قالوا : يارسول الله لو أمرت غيره أن يصلي ؟ قال : لا ينبغي لأمتي أن يؤمهم إمام وفيهم أبو بكر
Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, hadis no: 4798, (VIII/228)
[887] el-Elbânî, *Silsile*, X/366.
[888] el-Mûbârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, X/158.
[889] İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II/99.

rivayetin uydurma olmasa da uydurmaya yakın çok zayıf bir rivayet olduğunu göstermektedir.

2.22. Hz. Osman'nın Fazilet

حدثنا الفضل بن أبي طالب البغدادي وغير واحد قالوا حدثنا عثمان بن زفر حدثنا محمد بن زياد عن محمد بن عجلان عن أبي الزبير عن جابر قال : أتي رسول الله صلى الله عليه و سلم بجنازة رجل يصلي عليه فلم يصل عليه فقيل يا رسول الله ما رأيناك الصلاة على أحد قبل هذا ؟ قال إنه كان يبغض عثمان فأبغضه الله

el-Fadl b. Ebî Tâlib> Osman b. Zufer> Muhammed b. Ziyâd> Muhammed b. Aclân> Ebu'z- Zubeyr>Câbir

Câbir (r.a)'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: "*Peygamber (s.a.v)'e cenaze namazını kılması için bir adam getirildi. Fakat Rasûlullah (s.a.v), onun cenaze namazını kılmadı. Bunun üzerine: "Ey Allah'ın Rasûlü bundan önce hiçbir kimseye cenaze namazını kılmadığını görmedik."* Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "*Bu kimse Osman'a buğzederdi. Allah da ona buğzetti.*"[890]

2.22.1. et-Tirmizî'nin değerlendirmesi

et-Tirmizî, bu rivayetin sadece bu şekilde bilinen garip bir rivayet olduğunu söylemiştir. et-Tirmizî ayrıca Muhammed b. Ziyâd'ın hadiste cidden zayıf olduğunu belirterek sened tenkidini yapmıştır.

2.22.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî bu rivayeti Muhammed b. Ziyâd'tan gelen iki tarik şeklinde vermiştir. İbnu'l-Cevzî, Ahmed b. Hanbel'in Muhammed'in habis birisi olduğunu ve hadis uydurduğunu söylediğini nakletmiştir. İbnu'l-Cevzî Yahyâ b. Maîn'ın onun yalancı olduğunu ifade ettiğini, İbn Hibbân ise onun sika şahıslara dayandırarak hadis uydurduğunu belirttiğini söyleyerek bu rivayetin uydurma olduğunu söylemiştir.[891]

2.22.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

el-Fadl b. Ebî Tâlib (v. 252)

[890] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 50, K, Menâkıb 19, hadis no: 3709, (V/630)
[891] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, I/248.

el-Fadl b. Cafer b. Abdullah el-Bağdadî'nin künyesi Ebu Sehl'dır. Aslen Vâsıtlı olan el-Fadl b. Ebî Talib hicri 186 yılında doğmuştur. İbn Ebî'd-Dünya ve et-Tirmizî ondan hadis rivayet etmişlerdir. Ebû Hâtim onu tanımadığını söylemişken, İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almıştır.[892] el-Hatîb el-Bağdadî ve İbn Hacer'in de güvenilir olarak gördükleri el-Fadl b. Ebî Talib hicri 252 yılında vefat etmiştir.[893]

Osman b. Zufer (v. 218)

Osman b. Zufer b. Muzahim et-Temîmî'ın künyesi Ebû Zufer'dir. et-Tirmizî ve en-Nesâî onun rivayetlerine yer vermişlerdir. Ebû Hâtim, onun güvenilir ve salih bir kişi olduğunu ve kendisinden hadis yazdıklarını söyleyerek onu methetmiştir.[894] İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ına alarak kendisinin sika olduğunu belirtmiştir.[895] Güvenilir bir şahsiyet olan Osman b. Zufer hicri 218 yılında vefat etmiştir.[896]

Muhammed b. Ziyâd (v. ?)

Muhammed b. Ziyâd el-Kûfî'nin ne zaman doğduğu bilinmemektedir. Ahmed b. Hanbel, onun kezzap ve habis birisi olduğunu belirtip hadis uydurduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim de onun kezzap ve metruku'l-hadis olduğunu ifade ederek onu ta'n etmiştir.[897] Yahyâ b Maîn onun yalancı olduğunu söylemişken, en-Nesâî onun metruku'l-hadis olduğunu söyleyerek onu cerh etmişlerdir.[898] el-Buhârî Muhammed b. Ziyâd'ın hadis uydurduğunu ifade etmiştir.[899]İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almış, fakat aynı İbn Hibbân onu *el-Mecrûhîn* adlı eserine de alarak şöyle demiştir: "Muhammed b. Ziyâd sika kişilere dayandırarak hadis uydurmaktadır. Onu ancak eleştirmek için zikretmek helaldir." İbn Hibbân bu rivayeti de onun uydurmuş olduğu rivayetler arasında saymıştır.[900] ed-Dârakutnî onun yalancı birisi olduğunu

[892] İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX/7; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII/60.
[893] el-Hatîb el-Bağdadî, *Tarîhu Bağdâd*, XIV/330-332; İbn Hacer, *Tehzîb*, VIII/269; ez-Zehebî, *Siyer*, XII/621; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXIII/192-194.
[894] İbn Abî Hâtim, *el-Cerh*, VI/150.
[895] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/453.
[896] el- Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, VI/222; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIX/371-373; İbn Hacer, *Tehzîb*, VII/116.
[897] İbn Abî Hâtim, *el-Cerh*, VII/258.
[898] en-Nesâî, *ed-Duafâ*, s. 235.
[899] el- Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, I/83; a,mlf., *ed-Duafâ*, s.104.
[900] İbn Hibân, *es-Sikât*, VII/443; a. mlf., *el-Mecrûhîn*, II/259-260.

belirtmiştir. Cerh ve tadil otoritelerince ağır bir dille eleştirerek ta'n edilen Muhammed b. Ziyâd'ın ne zaman vefat ettiği kaynaklarda yer almamaktadır.[901]

Muhammed b. Aclân (v. 148)

Muhammed b. Aclân el-Kuraşî Ebû Abdullah el-Medenî, âbid, salih ve fakih birisi olup Mescid-i Nebevide kendisine ait ders halkası olan bir kimsedir. Mâlik b. Enes ve Sufyân es-Sevrî kendisinden hadis alanlar arasında yer almaktadır. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve Ebû Hâtim onun güvenilir birisi olduğunu söylemişlerdir.[902] İbn Hibbân da onu *es-Sikat*'ına almıştır.[903] ez-Zehebî onun doğru ve meşhur bir kişi olduğunu fakat hafızasının çok güçlü olmadığını söylemiştir. ez-Zehebî buna rağmen onun hadislerinin sahih derecesine ulaşmamışlarsa da hasen derecesinden de aşağı düşmeyeceğini söyleyerek hadisleri alınabilecek kişilerden olduğuna işaret etmiştir.[904] el-Buhârî *Sahîh*'in dışında onun rivayetlerine yer vermişken diğer kutub-i sitte müellifleri de kendisinin rivayetlerine yer vermiştir. Muhammed b. Aclân hicri 148 yılında vefat etmiştir.[905]

Ebu'z-Zubeyr (v. 126)

Muhammed b. Müslim b. Tedrus el-Kurayşî Ebu'z-Zubeyr el-Mekkî hicri 42 yılında dünyaya gelmiştir. Câbir b. Abdullah, Said b Cubeyr, Abdullah b. Ömer, Hz. Aişe ve daha birçok sahabiden hadis rivayet eden bir tabiîdir. Kendisinden de Sufyân es-Sevrî, Sufyân b. Uyeyne, Mâlik b. Enes ve daha birçok kişi hadis rivayet etmişlerdir. Kutub-i sitte müelliflerinin hepsi de onun rivayetlerine yer vermişlerdir. Ahmed b. Hanbel onun hadislerinin alınabileceğini ifade etmiştir. Yahyâ b. Maîn ve en-Nesâî onun güvenilir olduğunu söylemişlerdir. İbn Adî, Mâlik'in ondan hadis rivayet etmiş olmasının onun güvenilir birisi olduğuna işaret ettiğini ifade etmiştir. Zira İbn Adî'ye göre İmam Mâlik sika olmayan kişilerden hadis rivayet etmemiştir. İbn Adî, Ebu'z-Zubeyr'in özünde güvenilir bir şahsiyet olduğunu fakat bazı zayıf kişilerin ondan hadis rivayet etmiş olduğunu söyleyerek ondan hadis rivayet eden

[901] ed-Dârakutnî, *ed-Duafâ*, s. 342; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXV/222-226; İbn Hacer, *Tehzîb*, VII/170-172; ez-Zehebî, *Mîzân*, III/552-553; a. mlf., *el-Muğnî*, II/197.
[902] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V/49-50.
[903] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII/386.
[904] ez-Zehebî, *Siyer*, VI/317-332; a. mlf., *Tezkira*, I/165-166; a. mlf., *Mîzân*, III/644-647;
[905] el- Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, I/196; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVI/101-108; İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, II/200; İbn Hacer, *Tehzîb*, IX/341-342.

kişilere dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.[906] Şu'be onun tartı yaparken kendi lehine tarttığını gördüğünü ifade etmiş ve bu yüzden ondan hadis rivayet etmediğini söylemiştir.[907] İbn Hibbân onu *es-Sikât* adlı eserine almış, onun hafız birisi olduğunu belirterek tartı meselesinden ötürü onu eleştirenlerin insaftan yoksun olduklarını ifade ederek Şube'yi eleştirmiştir.[908] İbn Ebî Hâtim onun hadislerinin yazılabileceğini fakat hüccet olmadığını dile getirmiştir. İbn Hacer'ın tedlis yapmakla meşhur olduğunu ifade ettiği Ebu'z-Zubeyr hicri 126 yılında vefat etmiştir.[909]

2.22.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

Ahmed b. Hanbel bu rivayeti *Fedâilu's-Sahâbe* adlı eserine almıştır.[910] Oğlu Abdullah ise söz konusu rivayeti *Fedâilu Osman b. Affân* adlı eserinde zikretmiştir. Fakat her ikisi de bu rivayet hakkında herhangi bir değerlendirme yapmamışlardır.[911] eş-Şevkânî, bu rivayeti eserine almış ve ez-Zehebî'nin *Mîzân*'da bu rivayetin uydurma olduğunu açıkça belirtmiş olduğunu söyleyerek bu rivayetin uydurma olduğunu belirtmiştir.[912] ez-Zehebî, Muhammed b. Ziyâd'ın yalancı olduğunu söyleyerek bu rivayet hakkındaki kanaatini ifade etmiştir.[913] es-Suyûtî, Muhammed b. Ziyâd'ın yalancılıkla itham edildiğini ve uydurma haberler rivayet ettiğini söylemiştir. es-Suyûtî, bu rivayeti kurtarmaya yönelik herhangi bir değerlendirme yapmamıştır. es-Suyûtî, et-Tirmizî'nin de bu rivayetin zayıf olduğunu söylediğini ifade ederek değerlendirmesini noktalamıştır.[914] el-Elbânî, bu rivayetin senedi hakkında et-Tirmizî'nin yapmış olduğu değerlendirmeyi nakletmiştir Muhammed b. Ziyâd'ın yalancı olmasının yanı sıra Ebu'z-Zubeyr'ın de tedlis yaptığını ifade ederek bu rivayetin uydurma bir rivayet olduğunu söylemiştir.[915] İbn Ebî Hâtim de bu

---

[906] İbn Hacer, *Tehzîb*, IX/442.
[907] ez-Zehebî, *Siyer*, V/381.
[908] İbn Hibbân, *es-Sikât*, V/352.
[909] İbn Hacer, *Tabakât'l-Müdellisîn*, s. 45; a. mlf., *Tehzîb*, IX/440-443; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVI/402-404; el- Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, I/221-222; İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ*, III/100; el-Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, I/224; İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, II/207.
[910] Ahmed, b. Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, thk., Vâsiyyullah b. Muhammed Abbâs, Mekke, 1983, I/522.
[911] Abdullah b. Ahmed, *Fedâilu Osman b. Affân*, thk., Tal'at b. Fuâd el-Hilvânî, Dâru Mâcid Asîrî, Suud, 2000, s. 188.
[912] eş-Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 340.
[913] ez-Zehebî, *Telhîs*, s. 106.
[914] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, I/325-316; a. mlf., *en-Nüket*, s. 327-328.
[915] el-Elbânî, *Silsile*, IV/438.

rivayeti babasına sorduğunu onun da bu rivayetin münker bir rivayet olduğunu söylediğini aktarmıştır.[916] İbn Arrâk bu rivayetin uydurma olduğunu dile getirmiştir.[917]

2.22.4. Rivâyetin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî bu rivayeti zikrettikten sonra rivayetin sened tenkidini yaparak Muhammed b. Ziyâd'ın zayıf olduğunu belirtmiştir. Rivayetin sened yönünden uydurma olduğu yaptığımız ravi kritiğinden de anlaşılmaktadır. Rivayetin içeriğine baktığımızda bu rivayetin sahih sünnette aykırı olduğu da görülmektedir. Zira cenazesi getirilen kişi Müslüman bir sahabidir. Hz. Peygamber'ın bir sahabi için Allah ondan buğzetsin dediği vaki olmamıştır. Vahşi Hz. Hamza'yı şehit etmesine rağmen Hz. Peygamber: Onun hakkında böyle bir sözü sarf etmemişken, Hz. Osman'ı sevmeyen bir kişi için böyle bir söz sarf etmiş olduğunu düşünmek oldukça güç görünmektedir. Gerek sened tenkidinden ve gerekse metin tenkidinden anlaşıldığı üzere bu rivayet uydurma bir rivayettir.

2.23. Ben Hikmetin Şehriyim Ali Kapısıdır

حدثنا إسمعيل بن موسى حدثنا محمد بن عمر بن الرومي حدثنا شريك عن سلمة بن كهيل عن سويد بن غفلة عن الصنابحي عن علي رضي الله عنه قال : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم أنا دار الحكمة و علي بابها

İsmail b. Musa> Muhammed b. Amr er-Rûmî> Şerîk> Seleme b. Kuheyl> Suveyd b. Gafle> es-Sunâbihî>Ali

Hz. Ali'nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: "*Ben Hikmetin diyarıyım Ali de onun kapısıdır.*"[918]

2.23.1. et-Tirmizî'nin Değerlendirmesi

et-Tirmizî bu rivayetin garip ve münker bir rivayet olduğunu söylemiştir. et-Tirmizî bazılarının bu rivayeti es-Sunâbihî olmadan direkt olarak Hz. Ali'den rivayet ettiklerini dile getirmiştir. et-Tirmizî bu rivayetin es-Sunâbihî olmadan Şureyk'ten

[916] İbn Ebî Hâtim, *el-İlel*, III/562.
[917] İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa*, I/375.
[918] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 50, K, Menâkıb 21, hadis no: 3723, (V/637)

geldiğini bilmediğini ifade ederek bu rivayeti Şureyk'ten rivayet eden herhangi bir sika kişinin olduğunu da bilmediğini söylemiştir. et-Tirmizî, bu babta İbn Abbâs tarikiyle de rivayetlerin olduğunu ifade etmiştir.

2.23.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî bu rivayetin Hz. Ali, İbn Abbâs ve Câbir b. Abdullah'tan gelen versiyonlarını vermiştir. İbnu'l-Cevzî ayrıca Hz. Ali'den gelen rivayeti beş tarikle vermiştir. Üç tarikin metni et-Tirmizî ile aynıyken iki tanesinin metinleri farklılık arz etmektedir.[919] İbnu'l-Cevzi bu rivayetlerin hepsinin de uydurma olduğunu söylemiş ve teker teker sened tenkidini yapmıştır. İbnu'l-Cevzî söz konusu et-Tirmizî rivayetinde Suveyd b. Gafle'yi eleştirerek şöyle demiştir: ed-Dârakutnî, Suveyd b.Gafle'nin bu rivayeti es-Sunâbihî'den ittisal olmayan bir senetle rivayet etmiş olduğunu ve bu vesileyle söz konusu rivayetin mazbut bir rivayet olmadığını ifade etmiştir.[920]

2.23.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

İsmail b. Musa (v. 245)

İsmail b. Musa Ebu İshak el-Kûfî'den el-Buhârî, Ebu Davud, et-Tirmizî ve İbn Mâce hadis rivayet etmişlerdir. Ebû Hâtim onun güvenilir birisi olduğunu söylemiştir.[921] İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ına almıştır.[922] Ebu Dâvud da onun Şii ve güvenilir birisini olduğunu dile getirmiştir. İbn Hacer, İsmail b. Musa'nın doğru sözlü olduğunu fakat Rafizi olmakla itham edildiğini ifade ettiği İsmail b. Musa hicri 245 yılında vefat etmiştir.[923]

Muhammed b. Ömer er-Rûmî (v. ?)

Muhammed b. Ömer b. Abdullah b. Fîrûz el-Bahîlî Ebû Abdullah er-Rûmî'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Kutub-i sitte müelliflerinden yalnızca et-Tirmizî onun rivayetini eserine almıştır. Ebû Hâtim onun Şerik'ten münker hadisler

---

[919] 1.أنا دار الحكمة وعلى بابها.2 أنا مدينة الفقه وعلى بابها , 3. أنا مدينة العلم وعلى بابها، فمن أراد العلم فليأت الباب , 4. أنا مدينة العلم وعلى بابها، فمن أراد مدينة العلم فليأتها من بابها , 5. أنا مدينة العلم وعلى بابها فمن أراد بابها فليأت عليا , 6. أنا مدينة العلم وعلى بابها فمن أراد العلم فليأتها من قبل بابها , 7.

[920] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, I/261-267

[921] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II)196.

[922] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/104.

[923] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, III/210-212; ez-Zehebî, *el-Muğnî*, I/143; a. mlf., *Mîzân*, I/251; İbn Hacer, *Tehzîb*, I/335-336; a. mlf., *Takrîb*, I/192.

rivayet eden zayıf bir kimse olduğunu söylemiştir.[924] İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almış ise de daha sonra *el-Mecrûhîn*'e alarak onun hakkında şöyle demiştir: "Muhammed b. Ömer haberleri kalb ederdi ve sika kişilerden onlara ait olmayan rivayetler zikrederdi." İbn Hibbân bu rivayeti de zikrederek aslının olmadığını ifade etmiştir.[925] ez-Zehebî bu rivayetin Muhammed b. Ömer'den geldiğini fakat kimin bunu uydurduğunu bilmediğini dile getirmiştir.[926]

Şerîk (v. 177)

Şerîk b. Abdullah b. Ebî Şerîk en-Nehâî Ebu Abdullah el-Kûfî, hicri 95 yılında Horasan'da doğup Ömer b. Abdulazîz zamanına yetişmiştir. Yahyâ b. Maîn Şerîk'ın güvenilir birisi olduğunu fakat hafızasının iyi olmayıp hata yaptığını söylemiştir. Ebû Hâtim bu konuda Yahyâ'nın söylediklerinin aynısını dile getirmiştir. Ebû Zur'a onun hadisleriyle ihticac olunacağını fakat kendisinin vehim sahibi birisi olduğunu ifade etmiştir.[927] İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ına almasına rağmen onun son demlerinde hata yaptığını ifade etmekten geri kalmamıştır.[928] ez-Zehebî onda hafif Şiilik olmasına rağmen hadislerinin hasen kategorisine ulaştığını ifade etmiştir.[929] İbn Adî ona ait olan çoğu hadisin sahih olduğunu belirmiş ve ona ait olan münker rivayetlerin ise hafızasının bozulmasından kaynaklandığını ifade etmiştir.[930] et-Tirmizî de onun rivayetlerine yer vermesine rağmen onun çokça hata yaptığını söylemiştir.[931] Şerîk hicri 177 yılında vefat etmiştir.[932]

Seleme b. Kuheyl (v. 121)

Seleme b. Kuheyl b. Huseyn el-Hadramî'nin künyesi Ebu Yahyâ el-Kûfî'dir. Ebû Zur'a onun sika ve zeki birisi olduğunu dile getirmiştir. Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtim ise onun sika ve mutkin birisi olduğunu söyleyerek onu övmüşlerdir.[933]İbn Hibbân da onu *es-Sikât*'ına alarak onlara katılmıştır.[934] İbn Ebî

[924] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII/21-22.
[925] İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX/71; a. mlf., *el-Mecrûhîn*, II/68.
[926] ez-Zehebî, *Mîzân*, III/668; a. mlf., *Siyer*, X/420-421; a. mlf., *el-Muğnî*, II/248; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVI/170-172; İbn Hacer, *Tehzîb*, IX/360.
[927] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV/365.
[928] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI/444.
[929] ez-Zehebî, S*iyer*, VIII/202; a. mlf., *Tezkira*, I/232.
[930]İbn Adî, *el-Kâmil*, V/35.
[931] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 1,K, Tahâret 35, hadis no: 46, (I/66)
[932] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, II/462-474; el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, IV/227; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV/333-337.
[933] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV/71.
[934] İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV/317.

Şeybe, Seleme b. Kuheyl'ın Şii olmasına rağmen sika bir şahsiyet olduğunu ifade etmiştir. Bütün kutub-i sitte müelliflerinin rivayetlerine yer verdiği Seleme b. Kuheyl hicri 121 yılında vefat etmiştir.[935]

Suveyd b. Gafle (v. 80) Sahabidir.

es-Sunâbihî (v. 75)

Abdurrahman b. Useyle es-Sunâbihî, aslen Yemenli olsa da Şam'da ikamet etmiş olan bir Muhadramdir. Kendisi kendi hikâyesini şöyle anlatmıştır: "Yamen'de Hz. Peygamber'i görmek için Medine'ye hicret etmek için yola çıkmıştık. Cuhfe denilen yere vardığımızda bir habercinin geldiğini gördük. Haberin ne olduğunu sorduğumuzda Hz. Peygamber'in beş gün önce vefat ettiğini söyledi." Bu hikâyeden de anlaşıldığı gibi kendisi Hz. Peygamber'i görmediğinden sahabî mertebesine ulaşmamıştır. İbn Hibbân onu *es-Sikât*'ında zikretmiştir. İbn Hacer ise onun tabiînin büyüklerinden olduğunu söyleyerek onu övmüştür. [936]

Rivayetin senedine ittisal açısında bakıldığında Muhammed b. Ömer er-Rûmî'nin meçhul olduğu görülmektedir. Bu durum senedi hem ittisal açısından hem de ta'dîl açısından problemli hale getirmektedir. Söz konusu rivayet Hz. Ali'nin fazileti hakkında bir rivayettir. Rivayetin senedinde yer alan şahısların çoğu Şii olmakla itham edilmiş olduğundan bu durum da rivayeti zayıflatan başka bir sebeptir.

2.23.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

Ahmed b. Hanbel bu rivayeti *Fedâilu's-Sahâbe* adlı eserinde zikretmesine rağmen herhangi bir değerlendirme yapmamıştır.[937] et-Tirmizî bu rivayeti *İlel'inde* zikrederek şöyle demiştir: Bu rivayeti el-Buhârî'ye sordum, o bu rivayeti inkâr etti.[938] İbn Hibbân bu rivayetinin aslının olmadığını ifade etmiştir.[939]es-Suyûtî bu rivayetin İbnu'l-Cevzî tarafından zikredilip eleştirilen tariklerini teker teker ele alıp incelemiştir. es-Suyûtî, İbn Adî'nin bu rivayetin mevzu olduğunu söylediğini dile

[935] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XI/313-317; ez-Zehebî, *Siyer*, V/298-300; İbn Mencûye, *Ricâlu Sahîhi Müslim*, I/277; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV/155-157; el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, IV/74.
[936] el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, V/321; el-Bâcî, *et-Ta'dîl*, II/966; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/74; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, V/262-263; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI/229-230; el-Kelâbâzî, *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, I/441.
[937] Ahmedb. Hanbel, *Fedâilu's-Sahâbe*, II/635.
[938] et-Tirmizî, *İlel*, s. 375.
[939] İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II/68.

getirmiştir. Keza Yahyâ b. Maîn'in de bu rivayetin aslının olmadığını belirtiğini de ifade etmiştir. es-Suyûtî bu rivayeti eleştirenlerin görüşlerini dile getirdiği gibi bu rivayeti savunanların görüşlerini de dile getirerek objektif bir tutum sergilemiştir. es-Suyûtî bu rivayetin şahitlerinin olduğunu, uydurma olması bir tarafa, bu rivayetin zayıf bile olmayan hasen derecesinde ulaşan bir rivayet olduğunu dile getirmiş ve bu iddiasını isbat etmek için uzun uzadiya değerlendirmeler yapmıştır.[940]

eş-Şevkânî bu rivayetin diğer tariklerinde yer alan kusurlu kişileri teker teker ele almıştır. eş-Şevkânî bazı kişilerin bu rivayetin aslının olmadığını söylediklerini ve İbnu'l-Cevzî'nin de bunlardan birisi olduğunu, ez-Zehebî'nin de ona katıldığını ifade etmiştir. eş-Şevkânî daha sonra bu rivayetin senedinde yer alan ve ta'n edilen şahısları savunmuş ve Yahya b. Maîn'ın bu rivayetin sahih olduğunu söylediğini aktarmıştır. eş-Şevkânî bu rivayetin et-Tirmizî ve el-Hâkim tarafından rivayet edildiğini ve el-Hâkim'in bu rivayetin isnadının sahih olduğunu söylediğini dile getirmiştir. Bu rivayeti var gücüyle savunan eş-Şevkânî bu rivayet hakkındaki en sağlıklı hükmün İbn Hacer'in ifade ettiği gibi rivayetin ne sahih ne de uydurma, hasen bir rivayet olduğunu söylemiştir.[941]

ez-Zerkeşî bu rivayetin et-Taberânî ve el-Hâkim'de yer aldığını söyleyerek el-Hâkim'ın yapmış olduğu değerlendirmeyi nakletmiştir. ez-Zerkeşî, ez-Zehebî'nin de bu rivayetin uydurma olduğunu belirtitkten sonra bu rivayeti savunmaya girişmiştir. ez-Zerkeşî, özellikle et-Tirmizî'nin rivayet etmiş olduğu tarik üzerinde durarak şöyle demiştir: "Muhammed b. Amr'ın bu rivayetle münferit olması bir kusur değildir, Zira el-Buhârî onunla ihticac etmiştir. Keza Müslim'in de Şerîk'le ihticac ettiğini ifade etmiştir. ez-Zehebî, Suveyd'in es-Sunâbihî'yi zikretmesi bir kusur değil aksine ittisal açısından bir avantaj olduğunu zira es-Sunâbihî'nin muhadram olduğundan sahabilerle karşılaşmış olduğu bilinen bir durum olduğunu belirtmiştir. ez-Zerkeşî şöyle bir sonuca varmıştır: "Bizim bu naklettiklerimizden sonra bu rivayete uydurma demek bir hatadır. Bu rivayet bütün tarikleriyle birlikte uydurma olması bir tarafa hasen derecesine ulaşmış olan bir rivayettir.[942] es-Sehâvî bu rivayetin kimler tarafından tahriç edildiğini belirtmiştir. es-Sehâvî âlimlerin bu

[940] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, I/329-336; a. mlf., *en-Nüket*, s. 333-334.
[941] eş-Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 348-349.
[942] Zerkeşî, Bedrüddîn Ebû Abdillah Muhammed b. Abdullah, *et-Tezkira fî Ehâdisi'l-Meşhûra,* thk., Mustafa Abdulakdir Âta, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, s. 163-165.

rivayet için yapmış oldukları olumlu ve olumsuz değerlendirmeleri naklettikten sonra şöyle demiştir: "Bu rivayetin bütün tarikleri de zayıftır ve lafızları karışıktır. Bu rivayetin en güzeli İbn Abbâs'ın rivayettir ki o da hasen bir rivayettir." es-Sehâvî böyle bir değerlendirme yaparak aslında bu rivayetin de uydurma olmadığına işaret etmiştir.[943]

ez-Zehebî bu rivayetin birçok tarikinin olmasına rağmen uydurma bir rivayet olduğunu ifade etmiştir.[944] el-Hatîb el-Bağdâdî de bu rivayetin aslının olmadığını ileri sürmüştür.[945] en-Nevevî bu rivayetin bâtıl bir rivayet olduğunu söylemiştir.[946] el-Hâkim bu rivayetin İbn Abbâs'tan gelen tarikini zikretmiş ve bu rivayetin sahih bir isnadla Süfyan es-Sevrî'den geldiğini ifade etmiştir.[947] İbn Arrâk rivayetin farklı tariklerini vermiş ve âlimlerin rivayet hakkındaki görüşlerini serdettikten sonra bu rivayetin hasen bir rivayet olduğunu söylemiştir.[948]

2.23.4. Rivâyetin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî bu rivayetin münker bir rivayet olduğunu ifade etmiştir. Bu rivayet hakkında pek çok âlim söz sarf etmişlerdir. Yapılan bu değerlendirmeleri kategorilere ayırıp ele almak daha anlaşılır olacaktır.

a). Sahîh: bu görüşü benimseyen el-Hâkim ile es-Suyûtî'dir. el-Hâkim, Süfyân es-Sevrî'den bu rivayetin şahidinin olduğunu iddia ettiği bir rivayet zikretmiş ve bu rivayetin şeyhânın şartlarına uygun olduğunu ifade ederek bu rivayetin sahih olduğunu iddia etmiştir.[949]

el-Ğumârî (v. 1993) bu konuda müstakil bir eser kaleme almış ve bu eserinde bu rivayetin sahih bir rivayet olduğunu söylemiş ve söz konusu rivayet için uydurma hükmü verenleri ağır bir dille eleştirmiştir. el-Ğumârî, İbn Adî ve ed-Dârakutnî'nin söylediklerinin delilsiz iddialardan müteşekkil olduğunu, delilsiz iddiaların da batıl olduğunu söylemiştir. el-Ğumârî, bunların hevalarına uymayan rivayetleri mesnetsiz bir şekilde tan ettiklerini söyleyip İbn Adî ve ed-Dârakutnî'yi çok ağır bir dille

---

[943] es-Sehâvî, Muhammed Abdurrahman, *el-Mekâsidu'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdîsi'l-Müştehira ale'l-Elsine*, thk., Muhammed Osman el-Hût, Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut , 1985, s. 169-170.
[944] ez-Zehebî, *Telhîs*, s. 116-117; a. mlf., *Tarîhu'l-İslâm*, XVIII/368.
[945] el-Hatîb, *Tarîhu Bağdâd*, XIII/40.
[946] en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lugât*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs., I/348
[947] el-Hâkim, *el-Müstedrek*, III/137-138.
[948] İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa*, I/377-378.
[949] el-Hâkim, *el-Müstedrek*, III/137-138; es-Suyûtî, *el-Leâlî*, I/329-336; a. mlf., *en-Nüket*, s. 333-334.

eleştirmiştir. el-Ğumârî, İbnu'l-Cevzî'yi şu ifadelerle eleştirmiştir: "İbnu'l-Cevzî mukallit bir şahıs olduğundan hadise uydurma hükmünü verecek kabiliyette değildir. Zira vermiş olduğu bu hüküm onun içtihadı değil başkaları taklit ettiğinden öyle demiştir." el-Ğumârî, İbnu'l-Cevzî'nin geceleyin odun toplayan kişilere benzeterek onun mutesahil olduğunu dile getirmiştir. el-Ğumârî, bu konda en sert eleştiriyi ez-Zehebî'ye yönelterek şöyle demiştir: "Hz. Ali hakkındaki hadislerle ilgili ez-Zehebî'nin söylediklerini kabul etmek mümkün değildir. Çünkü o bu tür rivayetleri gördüğü zaman, şuurunu kaybederek hiddetlenir ve öfkesi vicdanına galip gelir, öyle ki ne dediğini bilmez olur. el-Ğumârî, ez-Zehebî'nin çoğu defa Hz. Ali fazileti hakkında hadis rivayet edenlere uydurma adı altında onlara küfredip onları lanetlediklerini, fakat aynı tepkiyi Hz. Ali'nin düşmanlarının fazileti hakkındaki rivayet ve raviler için göstermediğini belirterek, bu konuda ez-Zehebî'den hayret edici çok şey vaki olduğunu ifade etmiştir.[950]

el-Ğumârî, en-Nevevî'nin de bu rivayete uydurma demesinin tamamen bir taklit olduğunu belirtmiştir. el-Ğumârî, en-Nevevî'nin eğer rivayetin diğer tariklerine bakıp ve kendi içtihadıyla bir şeyler söylemiş olsaydı bu rivayete uydurma demesi mümkün olmayacaktı. Zira en-Nevevî bu rivayetin mertebesine ulaşmayan birçok hadisi de sahih olarak kabul ettiğini ifade etmiştir. el-Ğumârî, Ahmed b. Hanbel'in ve Yahya b. Maîn'in Ebu Suveyd hakkında olumsuz kanaat belirtmeleri onu tanımadıklarından kaynaklandığını ifade etmiştir.

el-Ğumârî, Ebû Hâtim ve Ebû Zur'a'nın muteşeddid olduklarını hatta el-Buhârî hadislerini bile tenkid ettiklerini söylemiştir. Keza el-Buhârî'nin de muteşeddid olduğunun bilinen bir gerçek olduğunu ifade etmiştir. el-Ğumârî bu rivayetin hasen olduğunu söyleyen İbn Hacer'in bu rivayeti iyi incelememiştir, çünkü eğer iyice incelemiş olsaydı bu rivayetin sahîh olduğunu söylemi lamızdı, zira İbn Hacer *el-Kavlu'l-Musedded*'te bu rivayetin derecesine ulaşmayan pek çok hadisi sahih olarak gördüğünü vurgulamıştır.

Bu rivayeti kabul etmeyenleri mukallit olmakla suçlayan el-Ğumârî kendisi yerine göre sübjektif değerlendirmeler de yapmıştır. el-Ğumârî, es-Suyûtî'nin şöyle

[950] el-Ğumârî, Ahmed b. Muhammed b. Sıddîk, *Fethu'l-Meliki'l-Alâ bî Sihhati Hadîsi Bâbi Medîneti'l-İlim Aliyyun*, thk., İmâd Serûr, el-Mektebetu et-Tahsîniyye li'r-Reddi Ale'l-Vehâbiyye, 2007, s. 190-192.

dediğini nakletmiştir: "Ben uzun bir zaman bu rivayetin hasen olduğunu düşünüyordum. Ne zamanki et-Taberânî'nin onu tashih ettiğini gördüm istihare ettim ve hadisin hasen mertebesinden sahih mertebesine çıktığını gördüm."

el-Ğumârî, bu rivayeti kabul etmeyen herkesi ağır bir dille eleştirerek ilmi bir değerlendirme yapmaktan ziyade karalama kampanyasına başvurmuştur. Bu rivayetin sahih olduğunu bunu böyle kabul etmeyeni eleştiri oklarının hedefi yapan el-Ğumârî, bu rivayetin olduğu gibi değil şöyle yorumlanması gerektiğini ifade etmiştir: "Her bir insan başkasından bir vasıftan ötürü faziletli olabilir. Mesela Hz. Ebu Bekir çokça sadaka verme hususunda diğer sahabilerden daha faziletlidir. Hz. Ömer dalalet yönünden, Hz. Osman hayâ bakımında ve Hz. Ali ise İlim yönünden temayüz etmiştir. Bu rivayet bu bağlamda ele alındığında metin yönünde herhangi bir problemin olmadığını" söylemiştir.[951]

b) Hasen. Bu rivayetin hasen olduğunu söyleyenlerden birisi olan es-Sehâvî, İbn Abbâs'tan gelen rivayetin sahih olduğunu ve bu rivayetin şahitlerinin olduğunu söyleyerek, rivayetin hasen olduğunu belirtmiştir.

el-Alâî bu rivayetin akla ters gelen bir rivayet olmadığını söyleyerek söz konusu rivayeti aşağıdaki şu rivayet bağlamında anlaşılması gerektiğini dile getirmiştir

"*Ümmetimden ümmetime karşı en merhametlisi Ebû Bekir, Allah'ın emri konusunda en titiz olanı Ömer, en çok hayâ sahibi olan Osman, haram ve helal bilgisi bakımından en bilgili olanı Muaz b. Cebel, feraizi en iyi bilen Zeyd b. Sabit, kıraat en iyi olan Ubey b. Ka'b'*tır. *Her ümmetin güvenilen bir şahsı vardır. Bu ümmetin güvenilir şahsı da Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tır.*[952]

el-Alâî, et-Tirmizî'nin bu rivayetin hasen olduğunu söylediğini nakletse de ne *es-Sunen*'de ne de *el-İlel*'de böyle bir ifade yer almamaktadır. el-Alâî söz konusu rivayetin başka tariklerinin de olduğunu söyleyerek uydurma olmadığını ifade etmiştir. el-Alâî bu rivayetin kendisiyle ihticac edilen hasen bir rivayet olduğunu iddia etmiştir.[953] İbn Hacer, İbnu'l-Cevzî'nin ilgili rivayetin uydurma olduğunu

[951] el-Ğumârî, *Fethu'l-Melik,* s. 191.
[952] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 50, K, Menâkıb 33, hadis no: 3790, (V/664)
[953] el-Âlâî, Salahuddin Halîl b. Keykeldî, *en-Nakdu's-Sahîh Li mâ U'turida Aleyhi min Ehâdîsi'l-Mesâbîh*, thk., Abudurrahim Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, 1985, s. 52-53.

nakletmişken, el-Hâkim bu rivayetin sahih olduğunu söylemiştir. İşin doğrusu ikisinin de dedikleri gibi değildir. İbn Hacer bu rivayetin sıhhat derecesine ulaşmamış olduğunu fakat uydurma derecesine de düşmemiş olduğunu belirterek ikisinin arasında hasen bir rivayet olduğunu dile getirmiştir. İbn Hacer ayrıca bu rivayetin tariklerinin çok olması aslının olduğuna delalet ettiğini de söylemiştir.[954] Bu rivayetin hasen olduğunu söyleyenlerden birisi de İbn Arrâk'tır. eş-Şevkânî de bu rivayetin birçok tarikinin olduğunu söyleyerek bu rivayetin hasen olduğunu ifade etmiştir. el-Munâvî de bu rivayetin hasen olduğunu belirtmiştir.[955]

c). Uydurma: Bu rivayetin uydurma olduğunu söyleyenler şunlardır: Ebû Hâtim,[956] Ebu Zur'a, en-Nevevî,[957] ez-Zehebî,[958] İbn Hibbân,[959] el-Ukaylî, İbn Adî,[960] ed-Dârakutnî, İbnu'l-Cevzî, el-Hatîb el-Bağdadî[961] el-Elbânî[962] ve İbn Teymiyye'dir. İbn Teymiyye söz konusu rivayeti en sert şekilde tenkid ederek şöyle demiştir: "Bu rivayetin yalan olduğu metnin kendisinden anlaşılmaktadır. Çünkü eğer Hz. Peygamber ilmin şehriyse ve o şehrin yalnız bir kapısı olduğuna göre, demek ki İslam sadece bir kişi üzerinde tebliğ edilmiştir anlamına gelmektedir ki bu da İslam'in gerçekliğiyle bağdaşmamaktadır." İbn Teymiyye, "İslam âlimlerinin bazı konularda gelen haberlerin mutevatir olmalarını şart koşmuşlardır eğer bu rivayetin işaret ettiği gibi Hz. Peygamber'den gelen bilgiler sadece bir kişiden gelmiş ise o zaman bu şart hiçbir anlam ifade etmemektedir. Eğer bütün ilmin yalnızca bir kişiden geldiğini kabul edersek o zaman o kişinin masum olması lazımdır. Bu görüş ise İmamiye Şia'sının görüşüdür. Zira onlar İmamların masum olduklarına inanmaktadırlar. İlmi bir kişiden gelmişse ve o kişi de masum değilse o zaman bu iş İslam dinini kötüleyen zındıklara yaramaktadır."

İbn Teymiyye bu rivayeti tarihi vakaya arz ederek şöyle bir değerlendirme yapmıştır: "Bu rivayetin sahih olmadığı tevatüren bilinen bir gerçektir. Çünkü İslam

---

[954] İbn Hacer, *Lisân*, II/465.
[955] el-Munâvî, Muhammed Abdurraûf, *Feydu'l-Kadîr Şerhu Câmii's-Sağîr*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1972, III/46.
[956] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI/99.
[957] en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâ*, I/348.
[958] İbn Mulakkin, Sirâcuddîn Ömer b. Ali b. Ahmed, *Muhtasaru Talhîsi'z-Zehebî li Müstedreki'l-Hâkim*, thk., Sa'd b. Abdullah ve diğerleri, Dâru'l-Asime, Riyad, 1411, IV/1370; ez-Zehebî, *Telhîsu'l-Mevdûât*, s. 256; a. mlf., *Mîzân*, I/415.
[959] İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II/68.
[960] İbn Adî, *el-Kâmil*, I/317.
[961] el-Hatîb el-Bağdadî, *Tarîhu Bağdâd,* XIII/40.
[962] el-Elbânî, *Silsile*, VII/518-530.

beldelerine ilim sadece Hz. Ali vasıtasıyla gitmemiştir. Mesela Şam ve Basra'da bulunan kişiler Hz. Ali'den çok az şey rivayet etmişlerdir. Hz. Ali'den en çok rivayet Kûfe'deki âlimlerden gelmiştir. Kufe Hz. ile Hz. Osman dönemlerinde ancak bir ilmi merkez haline gelmişken, Medine'de Hz. Ömer döneminde önemli fakihler yetişmişlerdir. Muâz b. Cebel'in Yamen'de yürüttüğü ilmi faaliyet Hz. Ali'nin faaliyetlerinden daha çoktur. Şurayh ve diğer büyük tabiîler Muâz b. Cebel'den fıkıh öğrendiler. Hz. Ali Kûfe'ye gittiğinde Şurayh orada kadılık yapıyordu."[963]

İbn Teymiyye bu konuda İbn Hazm'ın şöyle dediğini nakletmiştir: Rafızilerden bazıları Hz. Ali'nin sahabenin en âlimi olduğunu iddia etmişlerdir. Oysaki bu yalandır. Zira sahabenin âlimliği iki yolla bilinebilir: Bir fetva ve rivayetlerin çokluğu, iki Hz. Peygamber'ın ona işler tevdi etmesi. Çünkü Hz. Peygamber bilgisi olmayan kişilere işi havale etmezdi. Hz. Peygamber'in tasarruflarına baktığımızda ise şöyle bir tabloyu görürüz: Hz. Peygamber Hastalığı boyunca namaz kıldırması için Hz. Ebu Bekir'ı tayin etmiştir. Zekât âmili olarak da en çok görevlendirdiği kişi yine Hz. Ebu Bekir'dir. Hac konusunda da durum böyledir. Rivayet ve fetvaya baktığımızda ise Sahabiler arasında en çok hadis rivayet edenin Hz. Ali olmadığı gibi en çok fetva veren de kendisi değildir. Hz. Ali neredeyse Hz. Ömer ile aynı oranda hadis rivayet etmiş ve fetva vermiştir.[964]

el-Elbânî bu rivayetin yalan olduğunu ve aslının olmadığını söylemiştir. el-Elbânî bu rivayetin Hz. Ali, İbn Abbâs ve Câbir'den gelen tariklerinin teker teker sened tenkidini yaptıktan sonra ulaşmış olduğu sonucu şu şekilde açıklamıştır: Bu rivayetlerin senedleri kendileriyle ihticac edilecek senedler olmayıp hepsi de zayıftır. el-Elbânî sadece senedin zayıf olması ile rivayetin uydurma olduğunun söylenemeyeceğini belirterek şöyle demiştir: Senedin zayıf olması rivayetin uydurma olması için yeterli olmadığı doğrudur. Fakat metinde de İbn Teymiyye'nin de değindiği gibi uydurma olmasına delalet eden birçok şeyin olduğu malumdur.[965] et-Tirmizî muhakkiklerinden çağdaş âlim Şuayb el-Arnaût da bu rivayetin uydurma olduğunu söylemiştir.[966]

[963] İbn Teymiyye, *Minhâc*, IV/410-412.
[964] İbn Teymiyye, *Minhâc*, IV/413.
[965] el-Elbânî, *Silsile*, VII/518-530.
[966] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 50, Menâkıb 73, hadis, no: 4057, (VI/292-293.)

Bu rivayetin uydurma olduğunu söyleyenlerin argümanlarının daha güçlü olduğu görünmektedir. Zira söz konusu rivayetin pratikte karşılığı olmadığı görülmektedir. Hz. Ali'nin de diğer sahabiler gibi bildiği mevzular olduğu gibi bilmediği veya az bir bilgi sahibi olduğu mevzular olmuştur. Bu duruma ilaveten rivayetin senedinde yar alanların çocuğunun zayıf olmaları yanında Şii olmaları da bu kanaati daha da güçlendirmektedir.

2.2.24. Hz. Ali'nin Fazileti

حدثنا علي بن المنذر حدثنا محمد بن فضيل عن سالم بن أبي حفصة عن عطية عن أبي سعيد قال : قال رسول الله صلى الله عليه و سلم لعلي يا علي لا يحل لأحد يجنب في هذا المسجد غيرى وغيرك قال علي بن المنذر قلت لضرار بن صرد ما معنى هذا الحديث ؟ قال لا يحل لأحد يستطرقه جنبا غيري وغيرك

Ali b. el-Munzir> Muhammed b. Fudayl> Sâlim b. Ebî Hafsa> Atiye>Abû Saîd

Ebu Saîd'den (r.a) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Ya Ali! Bu mescitte senden ve benden başkasının cünüp olarak bulunması caiz değildir*." Ali b. Munzir dedi ki: Dirâr b. Surad'e bu hadisin manasının ne olduğunu sorduğumda Dirâr şöyle cevap verdi: "Bu mescitten cünüp olarak geçmek benden ve senden başka kimseye caiz değildir."[967]

2.24.1. et-Tirmizî'nin Değerlendirmesi

et-Tirmizî bu hadisin sadece bu vecihle bilinen hasen garib bir hadis olduğunu söylemiştir. et-Tirmizî, el-Buhârî'nin bu hadisi kendisinden işittiğini ve rivayeti garib bulduğunu da dile getirmiştir**.**

2.24.2. İbnu'l-Cevzî'nin Değerlendirmesi

İbnu'l-Cevzî âlimlerin Atiyye'nin zayıf olduğu hususunda icma ettiklerini belirtmiştir. İbnu'l-Cevzî, İbn Hibbân'ın Atiyye hakkında şunları dediğini söylemiştir: "Atiyye, el-Kelbî ile birlikte oturup "Hz. Peygamber şöyle dedi" diyerek hadisler rivayet ederdi, bunları el-Kelbi'den rivayet ederdi ve el-Kelbî'nin künyesi olan Ebu Said mahlasını kullanırdı. Hal böyle olunca insanlar onu Ebû Said el-Hudrî

[967] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 50, K, Menâkıb 21, hadis no: 3727, (V/639-640).

olduğunu zannederlerdi." İbnu'l-Cevzî, İbn Hibbân'ın dikkat etmenin dışından ondan hadis rivayet etmenin caiz olmadığını söylediğini ifade etmiştir.[968]

2.24.3. Ravi Değerlendirmesi /Sened Tenkidi

Ali b. el-Munzir (v. 256)

Ali b. el-Munzir b. Yezîd el-Ezdî Ebu'l-Hasen el-Kûfî aslen Musulludur. Yolda doğduğu için kendisine et-Tarîki de denilmiştir. et-Tirmizî, en-Nesâî ve İbn Mâce'nin yanı sıra daha niceleri kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. Ebû Hâtim onun doğru sözlü birisi olduğunu söylemiştir.[969] İbn Hibbân da onu *es-Sikat*'ında zikretmiştir.[970]Ali b. el-Munzir hicri 256 yılında vefat etmiştir.[971]

Muhammed b. Fudayl (v. 195)

Muhammed b. Fudayl b. Gazvan b. Cerîr Ebû Abdirrahman el-Kûfî'nin *ed-Duâ*, *ez-Zühd* ve *es-Savm* adında kitaplar tasnif ettiğini söylemektedir. Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhûye, Sufyân es-Sevrî ve daha niceleri kendisinden hadis rivayet etmişlerdir. kutub-i sittenin tamamında kendisine ait rivayetler vardır. Ahmed b. Hanbel onun Şii olduğunu ve hadislerinin yazılabileceğini ifade etmiştir. Yahyâ b. Maîn ise onun sika birisi olduğunu belirtmiştir. Ebu Hâtim onun şeyh olduğunu dile getirmişken, Ebu Zur'a onun güvenilir birisi olup hadis ehli bir şahsiyet olduğunu vurgulamıştır. İbn Hibbân'nın da *es-Sikât*'ına aldığı Muhammed b. Fudayl hicri 195 yılında vefat etmiştir.[972]

Sâlim b. Ebî Hafsa (v. 140)

Sâlim b. Ebî Hafsa el-İclî Ebû Yunus el-Kûfî, İbn Abbâs'ı görmüş ve ondan hadis rivayet etmiş olan bir tabiîdir. el-Buhârî (*Edebü'l-Müfred*'te) ve et-Tirmizî kendisinin rivayetlerine yer vermişlerdir. Ahmed b. Hanbel onun güvenilir olduğunu ve hadislerinde herhangi bir sakınca olmadığını ifade etmiştir. Ebû Hâtim de onun Şii olduğunu belirtmiş fakat buna rağmen hadislerinin yazılabilecek kişilerden olduğunu da ifade etmiştir.[973] el-İclî ve Yahyâ b. Maîn de onun güvenilir birisi olduğunu

---

[968] İbnu'l-Cevzî, *el-Mevdûât*, I/275
[969] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, II/602.
[970] İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/474.
[971] el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXI/145-147; ez-Zehebî, *Mîzân*, III/157; İbn Hacer, *Tehzîb*, VII/386.
[972] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VIII/57-58; İbn Hacer, *Tehzîb*, IX/406; ez-Zehebî, *Siyer*, IX/173-174; a. mlf., *Tezkira*, I/315; a. mlf., *Mîzân*, IV/9; el-Buhârî, *et-Tarîhu'l-Kebîr*, I/207; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVI/293-298.
[973] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV/180.

söylemiştir. Fakat en-Nesâî onun güvenilir olmadığını söylemiştir.[974] İbn Hibbân onun Sâlim b. Ebî Hafsa'nın hadislerini değiştirdiğini söyleyerek onu cerh etmiştir.[975] İbn Adî onun Şiilerinin aşırılarından olduğunu belirtip hadislerinin çoğunun da ehl-i beytle ilgili olduğunu söyleyerek dikkat edilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. İbn Hacer de Sâlim b. Ebî Hafsa'nın saduk birisi olduğunu fakat aşırı bir Şii olduğunu ifade etmiştir. Sâlim b. Ebî Hafsa hicri 140 yılında vefat etmiştir.[976]

Atiyye (v. 111)

Atiyye b. Sa'd b. Cünâde el-Avfî Ebu'l-Hasen el-Kûfî, Şii'dir. Zeyd b. Erkâm, Abdulah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer, Ebu Saîd el-Hudrî ve daha nice sahabiden hadis rivayet etmiştir. el-Buhârî (*el-Edeb*'te), et-Tirmizî, Ebu Davud ve İbn Mâce kendisinden hadis alanlar arasında yer almaktadır. Ahmed b. Hanbel onun hadiste zayıf olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim onun zayıf olmasına rağmen hadislerinin yazılabileceğini dile getirerek onu tamamen reddetmemiştir.[977] İbn Hibbân, Atiyye ve el-Kelbî Ebû Saîd el-Hudrî'nin meclisine gidip hadis dinlediklerini, Atiyye'nin el-Kelbî'ye Ebû Said lakabını taktığını ve ondan hadis rivayet ettiğini ifade etmiştir. Atiyye bu şekilde rivayet ettiği hadisleri Ebû Saîd'ten aldığını ifade ediyordu, insanlar bu kişiyi Ebu Saîd el-Hudrî olduğunu zannediyorlardı. Hâlbuki o el-Kelbiydi. İbn Hibbân onun rivayetlerine dikkat çekmenin dışında yazmanın helal olmadığını söyleyerek onu eleştirmiş ve hadislerinin de uydurma olduğunu belirtmiştir.[978] es-Sevrî de el-Kelbî'nin Atiyye tarafından Ebû Said künyesiyle anıldığını işittiğini dile getirmiştir.[979] Yahyâ b. Maîn ve en-Nesâi onun zayıf bir kişi olduğunu ifade etmişlerdir. ez-Zehebî, Atiyye'nin zayıf olduğu hususunda icmanın olduğunu söylemiştir. İbn Hacer ise onun hafızasının kötü olduğunu ve çok kötü tedlis yaptığını ifade ederek onu eleştirmiştir.

[974] el-İclî, *et-Ta'dîl*, I/382; en-Nesâî, *ed-Duafâ*, s. 183.
[975] İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, I/436.
[976] İbn Adî, *el-Kâmil*, IV/374; İbn Hacer, *Takrîb*, II/180; a. mlf., *Tehzîb*, III/433-434; ez-Zehebî, *Mîzân*, II/110; a. mlf., *el-Muğnî*, I/363; İbnu'l-Cevzî, *ed-Duafâ*, I/307; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, X/133-138.
[977] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VI/383.
[978] İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, II/167-168.
[979] Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, I/549.

Cerh ve tadil otoritelerince eleştirilerek ta'n edilen Atiyye hicri 111 senesinde vefat etmiştir.[980]

2.24.4. Rivâyetin Hadis Literatüründeki Yeri

eş-Şevkânî, bu rivayetin farklı tariklerden geldiğini ifade etmiştir. eş-Şevkânî bu rivayetin et-Tirmizî de yer aldığını ve et-Tirmizî'nin bu rivayetin hasen olduğunu ifade ettiğini belirtmiştir. eş-Şevkânî daha sonra en-Nevevî'nin, et-Tirmizî'nin bu rivayeti hasen olarak görmesi bu rivayetin şahitlerinin varlığına delalet ettiğini dile getirdiğini söyleyerek en-Nevevî'nin de bu rivayet için ne düşündüğünü de ifade etmiştir.[981] ez-Zehebî bu rivayetin sahih olmadığını söylemiştir.[982] Fakat sahihten kastın ne olduğunu beyan etmemiştir. es-Suyûtî bu rivayetin et-Tirmizî ve el-Beyhakî tarafından rivayet edildiğini ve en-Nesâî'de bu rivayetin şahitlerini olduğunu dile getirmiştir.[983] İbn Arrâk, es-Suyûtî'nin değerlendirmesini tekrar ederek bu rivayetin uydurma olmadığını belirtmiştir.[984]

2.24.4. Rivâyetin Değerlendirilmesi

et-Tirmizî bu rivayeti Hz. Ali'nin menakıbı babında zikretmiş ve bu rivayetin hasen-garip bir rivayet olduğunu ve el-Buhârî'nin bu rivayeti ondan duyduğunu ve onun da rivayeti garib gördüğünü söylemiştir.[985]

Bu rivayetin Hz. Ali'yi öven bir rivayet olması ve rivayeti nakledenlerin çoğunun Şii ve zayıf olmaları bu rivayete olan kuşkuyu artırmıştır. Fakat bu rivayet başka senedlerle de gelmiştir. el-Bezzâr bu rivayetin farklı bir tarikine yer vermişken, Ebû Ya'lâ aynı senedle bu rivayeti eserine almıştır.[986] et-Taberânî Ummu Seleme'den bu rivayetin farklı bir versiyonunu rivayet etmiştir.[987] Bu rivayeti destekler başkaca da rivayetler mevcuttur.[988] İlgili rivayet her ne kadar Hz. Ali'nin fazileti konusunda rivayet edilmiş ise de aslında bu bir fazileti belirtmekten daha ziyade bir durum tespitidir. et-Taberânî'nin rivayetinde de anlaşıldığı üzere bu

[980] en-Nesâî, *ed-Duafâ*, s. 225; el-Ukaylî, *ed-Duafâ*, IV/465; ez-Zehebî, *el-Muğnî*, I/617; İbn Hacer, *Tabakâtu'l-Müdellisîn*, s. 50; a. mlf., *Takrîb*, III/520-522; a. mlf., *Tehzîb*, VII/224-26; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XX/145-148.
[981] eş-Şevkânî, *el-Fevâid*, s. 366-367.
[982] ez-Zehebî, *Telhîs*, s. 122.
[983] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, I/353-354; a. mlf., *en-Nüket*, s. 335.
[984] İbn Arrâk, *Tenzîhu'ş-Şerîa*, I/384-385.
[985] et-Tirmizî, *es-Sunen*, 50, K, Menâkıb 21, hadis no: 3727, (V/640).
[986] el-Bezzâr, *Musnedu'l-Bezzâr*, IV/36, hadis no: 1197; Ebû Ya'lâ, *el-Musned*, II/311, h, no: 1042.
[987] et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIII/373, h, no: 883.
[988] es-Suyûtî, *el-Leâlî*, I/353-354.

rivayet sadece Hz. Ali'ye özgü bir durum değildir. Hz. Ali ile birlikte Hz. Peygamber, ailesi ve Hz. Fatıma'nın da olması bu durumun cünüpken mescitten geçmek konusunda bir ayrıcalıktan daha ziyade Hz. Peygamber'in hanesinin yolu mescitten geçtiğinden bazen bu durumda geçmeleri icab ederdi bu mecburi bir durumun istisnasını belirten bir rivayettir.[989]

et-Tirmizî her ne kadar bu rivayet için hasen-garib tabirini kullanmış ise de bu rivayet sened olarak hasen şartını taşıyan bir rivayet değildir. Keza bu rivayete şahit olarak getirilen rivayetlerin senedleri de hasen şartına haiz değillerdir.[990] Bu durum da bu rivayetin hasen olamayacağını göstermektedir. Fakat İbnu'l-Cevzî'nin iddia ettiği gibi bu rivayet uydurma olmayıp zayıf bir rivayettir.

[989] İbn Hacer, *Telhis*, III/285; el-Mûbârekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, X/232-233.
[990] el-Elbânî, *Silsile*, X/722-723.

SONUÇ

İbnu'l-Cevzî, uydurma olarak gördüğü hadisleri topladığı *Kitâbu'l-Mevdûât* adlı eserinde kütüb-i sitte içerisinde yer alan eserlerden de hatırı sayılır sayıda rivayetleri bu kategoride değerlendirerek eserine almıştır. İbnu'l-Cevzî'nin yapmış olduğu bu faaliyet, hadis tenkitçiliği açısından büyük bir cesaret örneği olarak takdire şayandır. Yapılan işin takdir edilen bir iş olması onun tamamıyla isabetli bir karar olduğuna delalet etmemektedir. İbnu'l-Cevzî'ye yöneltilen eleştirilerin ağırlık merkezleri isabet noktasında olmuştur.

İbnu'l-Cevzî'nin eleştirmiş olduğu rivayetlerin önemli bir yekûnu kütüb-i sitte içerisinde yer alan Sünen-i Erbaa'dan birisi olan et-Tirmizî'nin *Süneni*'ninde yer almıştır. İbnu'l-Cevzî'nin et-Tirmizî'de uydurma olduğunu iddia ettiği ve eserine aldığı rivayetler 26 tane rivayettir. Fakat bunlardan iki tanesinin senedlerinin farklı olması ve İbnu'l-Cevzî'nin eleştirdiği senetteki ravilerin et-Tirmizî'de yer almadıklarından araştırma konumuz içerisine dâhil etmedik.

İbnu'l-Cevzî'nin eleştirmiş olduğu rivayetler hakkında et-Tirmizî yalnızca bir tanesi için "sahih" ifadesini kullanmış diğerleri için ise garib-hasen, garip, münker vb ifadeler kullanmıştır. Sadece bir tanesini hariç tutarsak diğerlerinin problemli olduğunu et-Tirmizî de kabul etmiştir. Buna rağmen et-Tirmizî'nin bu rivayetleri eserine almış olması, söz konusu rivayetlerin et-Tirmizî'ye göre uydurma olmadığını gösermektedir.

İbnu'l-Cevzî'nin eleştirmiş olduğu bu rivayetlerden dört tanesi aynı zamanda İbn Mâce'nin *Sunen*'inde, dört tanesi Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde yer almışken, bir tanesi de Ebû Davud'un *es-Sunen'*inde yer almıştır. Bu duruma göre sadece 4 tanesi müşterek rivayetken geri kalan yirmi tanesi kütüb-i sitte içerisinde sadece et-Tirmizî'nin riayet ettiği hadislerdir.

İbnu'l-Cevzî, söz konusu rivayetlerinden beş tanesinin sened zinrini et-Tirmizî'ye dayandırarak rivayet etmiştir. Bu durum İbnu'l-Cevzî'nin kısmen de olsa bu rivayetleri kimlerden aldığını bildiğine işaret etmektedir. İbnu'l-Cevzî için bir rivayetin Kütüb-i sitte'de yer almış olması o rivayetin mutlak olarak sahih olduğu anlamına gelmediğini de göstermektedir.

İbnu'l-Cevzî, uydurmadır dediği et-Tirmizî rivayetlerinden bir tanesini(5.rivayet) hem *et-Tahkîk* hem de *Musîru'l-Ğarâmi's-Sâkin ilâ Eşrefi'l-Emâkin* adlı esrine almışken, diğer bir tanesini (1.rivayet) ise sadece *et-Tahkîk* adlı eserine almıştır. Bu durum İbnu'l-Cevzî bazen kendisiyle çelişmiş olduğunun en bariz örneklerindendir.

İbnu'l-Cevzî, söz konusu rivayetlerin uydurma olmalarını senedteki zayıf ravilere bağlamış ve bunu metne de teşmil etmiştir. Söz konusu rivayetleri değerlendirirken metin tenkidi babında her hangi bir değerlendirmeye gitmeyerek kendinden önceki âlimlerin metounu devam ettirmiştir.

İbnu'l-Cevzî rivayetleri değerlendirirken zaman zaman rivayetin başka tariklerine yer vermesine rağmen, rivayetin şahitlerinin olup olmadıklarına bakmayarak rivayet için hüküm vermiştir.

İbnu'l-Cevzî bir râvi hakkında hem olumlu hem de olumsuz görüşler olduğu zaman sadece ravinin cerh yönne bakmış, ravi hakkında söylenen ta'dîl ifadelerini dikkate almayarak müteşedidd bir tavır sergilemiştir.

Tenkid edilen raviler hakkında kimi zaman hem cerh ve hem de ta'dil ifadelerinin kullanılması ve farklı değerlendirilmelerin yapılması, rivayet hakkında farklı sonuçların ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Muhaddislerden bazılarının bu hadislerin bir kısmına uydurma hadislere dair yazılan eserlere almışlarken bazılarına yer vermemiş olmamaları, uydurma olduğu iddia edilen hadislerin sayılarının farklılık arzetmesine sebebiyet vermiştir.

Bazen rivayetin senedinde yer alan ravinin güvenilir olduğu halde başka bir raviyle karıştırlarak cerh edilemsi sebebiyle de rivayete udurma hükmü verilmiştir.

Uydurma rivayetler hakkında verilen hükümleri aynı sebeplere binaen verilmesine rağmen, hükümlerin farklılık arzetmesi bu kabullerin izâfî olduğunu göstermektedir.

İbnu'l-Cevzî'nin bazen cerh ve ta'dîl ototritelerinin raviler için yapmış oldukları değerlendirmeleri bir bütün olarak okumayıp parça şeklinde alması, cerh ve ta'dîl otoritelerine ait olmayan ve de onların eleştirdikleri görüşleri onlarınmış gibi

algılayıp ona göre hüküm vermesi İbnu'l-Cevzî'nin râvi hakkında hüküm vevrirken aceleci ve mütesahil olduğunu göstermektedir.

Mevzu olduğu iddia edilen rivayetlerin mevzuluğunu şüpheli hale getiren başka bir husus ise rivayetin şahidlerinin olmasıdır. Rivayette sened veya metin olarak uydurmadır denildiği halde şahidleriyle birlikte uydurma olamsı şüpheli hale gelebilmektedir.

Çalışmamız neticesinde İbnu'l-Cevzî'nin isabet oranı yaklaşık olarak üçte birine tekabül etmektedir ki bu da İbnu'l-Cevzî'nin müteşedid olduğunu göstermektedir.

el-Elbânî, çalışma konumuz olan 24 rivayetten sadece dört rivayet hususunda İbnu'l-Cevzî'ye katılarak onların uydurma olduğu yöününde değerlendirme yapmıştır.

Çalışma konumuz olan rivayetler hakkında *es*-Sunen'in şerhleri rivayetlerin sahih olup olmadıklarıyla pek ilgilenmeyip bu konuda et-Tirmizî'nin vermiş olduğu bilgilerle iktifa etmişlerdir.

İbnu'l-Cevzî'nin uydurmadır dediği ve *el-Mevdûât*'ına almış olduğu rivayetlerin tetkiki sonuncunda söz konusu rivayetlerden Sahîh 1, hasen 2, hasen li gayrihi 6, zayıf 4, çok zayıf 3, mevzu 9 tane rivayet olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre İbnu'l-Cevzî eserine almış olduğu et-Tirmzî rivayetlerinden 9 tanesinde isabet kaydettiği anlaşılmaktadır ki bu da yaklaşık olarak söz konusu rivayetlerin 1/3 birisine tekabül etmektedir. Bu durum İbnu'l-Cevzî'nin muşeddid oldğunu göstermektedir.

4300 hadis ihtiva eden *Sunenu't-Tirmizî'*nin İbnu'l-Cevzî gibi muteşeddid birisi tarafından kendisine yönelik sadece 24 hadisin uydurma olduğunu söylemesi bile bu esrin kalitesini göstermek bakımından oldukça öneme sahiptir. Zira İbnu'l-Cevzî'nin yapmış olduğu değerlendirmeleri kabul edip söz konusu rivayetlerin hepsini mevzu olarak kabul etsek bile, bu oransal olarak %0,5 e tekabül etmektedir ki bu da normal karşılanabilecek bir durumdur. Buradan hareketle eseri gölgeleyecek şekilde müellifini eleştirmek haksızlık olsa gerektir. Zira Allah'ın kitabından başka hiçbir kitap mutlak ve yüzde yüz doğru bilgiler içermez

KAYNAKÇA

Abdullah b. Ahmed, İbn Hanbel, *Fedâilu Osman b. Affân*, thk., Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî, Dâru Mâcid Asîrî, Suud, 2000.

Abdullah, Hunar Noorı, *Menhecu'l-Muhaddisîn el-Mutekadimîn ve'l-Muâsirîn fi't-Tashîhi ve't-Tedîf,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YYÜ, SBE, Van, 2016

Abdurrazzâk, Ebû Bekir Abdurrazzâk b. Hemmâm es-Sanânî, *el-Musannef,* (I-XII), thk., Habîbu'r-Rahman el-Azamî, el-Mektebu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1970.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *Fedâilu's-Sahâbe*, thk., Vâsiyyullah b. Muhammed Abbâs, Mekke, 1983.

……., *el-Müsned,* (I-L), thk., Şuayb el-Arnâvût, Müesesetu'r-risâle, Beyrut, trs.

……., *Kitâbu'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl,* (I-IV), thk., Vasiyyullah b. Muhammed, Dâru'l-Hânî, Riyad 2001. (*el-İlel*)

el-Âlâî, Salahuddin Halîl b. Keykeldî, *en-Nakdu's-Sahîh Li mâ U'turida Aleyhi min Ehâdîsi'l-Mesâbîh,* thk., Abudurrahim Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, yy., 1985.

Algül, Recep, "Fedek", md., *DİA,* XII, 1995, s. 294-295.

Ali el-Kârî, Nûreddîn Ali b. Muhammed b. Sultân, *el-Esrâru'l-Marfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevdûâ,* thk., Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1986. (*el-Esrâru'l-Marfûa*)

Aljaad, Anas, "el-Mesâilu'letî Hâlefe Fîhâ et-Tirmizîyu fî Sünenihî Şeyhihî el-Buhârî," *KÜİFD., Sayı,* 2, Cilt, 2, yıl, 2015, s. 151-176.

el-Alvecî, Abdulhamit, *Müellefâtu İbni'l-Cevzî,* Kuveyt, 1992.

Arık, M. Selim, *Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ve Sünen Şerhi Ârizatü'l-Ahvezî,* UÜSBE., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 2001.

Atar, Fahrettin ve diğerleri, *İslâm ilmihalı*, İFAV, İstanbul, 2006,

Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü,* İFAV, İstanbul, 2012.

……., "İbn Râhûye", md., *DİA*, XX, 1999, s. 241.

el-Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleymân b. Halef, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh,* (I-III), thk., Ahmed Libzâr, yy., trs. (*et-Ta'dîl*)

el-Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdulkahir b. Tâhir, *Mezhepler Arasındaki Farklar,* (çev. Ethem Ruhi Fığlalı), TDV Yay., Ankara, 2008.

Başaran, Selman, "Fellâs", *DİA*, XII, 1995, s. 309.

……., "Tirmizî ve İbn Mace'yi İbn Hazm'ın Mechul olarak Vasıflandırması", *UÜİFD*, Sayı, 2, Cilt 2, Yıl, 1987, s. 19-25.

……., "Devrakî Ya'kub b. İbrahim", md., *DİA*, IX, 1994, s. 248.

el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyin b. Ali, *es-Sunenu'l-Kübrâ*, (I-XI), thk., Muhammed Abdulkadir, Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.

……., *el-Câmi' li Şuabi'l-Îmân,* (I-XIV), thk., Abdulhamid Hâmîd, Mektebeu'r-Rüşd, Riyad, 2003. (*Şuabu'l-Îmân*)

……., *Kitâbu'l-Ba'si ve'n-Nuşûr*, thk., Gâmir Ahmed Haydar, Beyrut, 1986.

……., *Maurifetü's-Suneni ve'l-Âsâr*, (I-XV), Nşr., Emîn Kal'acî, Dâru Kuteybe, Beyrut, 1991.

el-Bezzâr, Ebû Bekir b. Ahmed Amr b. Abdulhâlik el-Atîkî, *el-Bahru ez-Zahhâr el-Ma'rûf bi Musnedi'l-Bezzâr*, (I-XX), thk., Mahfuz er-Rahman Zeynullah, Mektebetu'l-Ulûmi ve'l-Hikem, Mekke, 1988. (*Musnedi'l-Bezzâr*)

el-Buhârî, Ebû Abdillah Muahmmed b. İsmail el-Buhârî el-Cu'fî, *Sahîhu'l-Buhârî,* (I-VII), thk., Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, V. Bsk., 1993. (*Sahîh)*

……., *et-Tarîhu'l-Kebîr,* (I-IX), yy., trs.

……., *Kitâbu'd-Duafâi's-Sağîr,* thk., Mahmud İbrahim, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut,1986. (*Duafâ*)

Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis* Edebiyatı, İFAV, İstanbul, 2008.

……., "el-Câmiu's-sahîh*",* md., *DİA*, VII, İstanbul, 1993, s. 129-132.

……., "Kuteybe b. Saîd", md., *DİA,* XXVI, 2002, s. 491-492.

Çelebî, Kâtib, *Keşfu'z-Zunûn ani'l-Esmâi'l-Kutubi ve'l-Funûn*, (I-II), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyy, Beyrut, yy., trs.

ed-Dârakutnî, Ali b. Ömer, *Sunenu'd-Dârakutnî*, (I-VI), thk., Ş'uayb Arnaût ve diğerleri, Müesesetu'r-Risâle, Beyrut, 2004.

……., *ed-Duafâu ve'l-Metrûkîn,* thk., Abdullah b. Abdulkadir, Mektebetu'l-Meârif, Riyad, 1984.

ed-Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman es-Semerkandî, *Sunenu'd-Dârimi*, (I-II), thk., Fevâz Ahmed, trs.

ed-Dehlevî, Şah Veliyyullah İbn Abdurrahim, *Huccetullâhi'l-Bâliğa,* (I-II), thk., Seyyid Sâbık, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 2005.

ed-Dımaşkî, İbn Nâsiruddin, *et-Tercîh li Hadîsi Salâti't-Tesbîh,* thk., Mahmud Said Mahmud, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1988.

Ebû Davud, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *Sunenu Ebî Dâvûd,* (I-VII), thk., Şuayb el-Arnavût ve diğerleri, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Dımaşk. 2009.

Ebû Ğudde, Abdulfettâh, *el-İsnâdu mine'd-Dîn,* Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Halep, 2014.

……., *Tahkîku İsmeyi's-Sahîhayni ve İsmi Câmii't-Tirmizî.* el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Halep, 1993

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî, *Müsnedu Ebî Ya'lâ,* I-XVI, thk., Hüseyin Selîm Esed, Dâru'l-Sekâfeti'l-Arabiyye, Beyrut, 1992.

Ebu'l-İshak, Ebû'l-İshak el-Huveynî el-Esrî, *en-Nafiletu fi'l-Ehâdîsi'd-Daîfeti ve'l-Bâtile,* Dâru's-Sehâbe, yy., 1988. (*en-Nafile*)

el-Elbânî, Muhammed Nâsiru'd-Din, *Daîfu Sunenu't-Tirmizî,* Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 2000.

……., *İrvâu'l-Ğalîl fî Tahrîci Ehâdîsi Menâri's-Sebîl,* (I-XX), el-Mektebü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1979.

……., *Silsiletu'l-Ehâdîsi'l-Daîfe ve'l-Mevdûa ve Eseruhâ es-Seyyiu fi'l-Ümme,* (I-XIV), Mektebetu'l-Meârif, Riyad, 1992. (*Silsile*)

el-Gazevilî, Abdulaziz Seyid Hâşim, *İbnu'l-Cevzî el-İmâm el-Murabbî ve'l-Vâiz el-Belîğ ve'l-Âlim el-Mütefennin,* Dâru'l-Beşîr, Cidde, 2000.

el-Ğumârî, Ahmed b. Muhammed b. Sıddîk, *Fethu'l-Meliki'l-Alâ bî Sihhati Hadîsi Bâbi Medîneti'l-İlim Aliyyun*, thk., İmâd Serûr, el-Mektebetu et-Tahsîniyye li'r-Reddi Ale'l-Vehâbiyye, yy., 2007.

el-Hâkim, en-Neysâbûrî, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,* (I-V), thk., Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002. (*el-Müstedrek*)

el-Hamş, Mahmud A'dâb, e*l-İmâmu't-Tirmizî ve Menhecuhû fî Kitâbihi'l-Câmi',* (I-III), Dâiretu'l-Mektebeti'l-Vataniye, Umman, 2001. (e*l-İmâmu't-Tirmizî*)

el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Târihu-Medîneti's-Selâm* thk., Beşar Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, yy., 2001. (*Tarîhu Bağdâd)*

el-Hazîrî, Tâhir el-Ezher, *el-Medhal ilâ Câmii'l-İmâmi't-Tirmizî*, Mektebu'ş-Şuûni'l-Fenniyye, Kuveyt, 2007.

Itr, Nurettin. e*l-İmâmu't-Tirmizî ve'l-Muvâzenetü Beyne Câmiihî ve Beyne's-Sahihayn,* el-Ezher Üniversitesi, Mısır, 1970. (e*l-İmâmu't-Tirmizî*)

İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah, *el-Kâmil fî Du'afâi'r-Ricâl,* (I-IX), thk., Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd, ve diğerleri, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs. (*el-Kâmil*)

İbn Arrâk, Ebu'l-Hasan Ali b. Muahmmed el-Kenânî, *Tenzîhu'ş-Şerî'ati'l-Merfûa 'ani'l-Ahbâri'ş-Şenî'ati'l-Mevdû'a,* (I-II), thk., Abdulvehhâb Abdulmecîd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs. (*Tenzîhu'ş-Şerîa*).

İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân b. Ebî Hâtim er-Râzî, *Kitâbu'l Cerh ve't-Ta'dîl,* (I-IX), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1953. (*el-Cerh*)

……., *Kitâbu'l-İlel*, (I-VII), thk., Komisyon, Riyad, 2006. (e*l-İlel*)

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef li İbni Ebî Şeybe*, I-XV, thk., Ebû Muhammed Usâme b. İbrahim, el-Fârûku'l-Hadîse, Kahire, 2008. (*el-Musannef*).

İbn Ebî'd-Dünyâ, *Siffetu'l-Cenne*, thk., Abdurrahim Ahmed, Dâru'l-Beşâir, Beyrut, 1997.

İbn Emîr, Ebu Abdullah Şemseddin, *Ecvibetu'l-Hafîz İbn Hacer el-Askalânî an Ehâdîsi'l-Mesâbîh,*(zeylu Mişkâtu'l-Mesâbîh) thk., Nâsiruddîn el-Elbânî, el-Mektebu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1979.

İbn Hacer, Şihâbuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Alî, *ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye*, thk., es-Seyyid Abdullah Hâşim, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs. (*ed-Dirâye*)

……., *el-Hisâlu'l-Mukeffiretu li'z-Zunûb,* thk., Amr Abdulmunim, Dâru Mâcid, Cidde, 2001. (*el-Hisâl*)

……., *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî,* (I-XIII), nşr., Muhammed Fuâd Abdulbaki ve diğerleri, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs. (*Fethu'l-Bârî*)

……., *Lisânu'l-Mîzân,* (I-X), nşr., Abdulfettâh Ebû Ğudde, Mektebetu'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, Beyrut, 2002. (*Lisân*)

……., *Mecâlisu Emâli'l-Ezkâr fî Salâti't-Tesbîh,* thk., Keylânî Muhammed Halîfe, Muessesetu Kurtuba, Kahire, 1993.

……., *el-Kavlu'l-Musedded fi'z-Zebbi ani'l-Musned,* Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, 1401. (*el-Kavlu'l-Musedded*)

……., *Tabakâtu'l-Müdellisîn,* thk., Âsım b. Abdillah, Mektebetu'l-Menâr, Ammân, trs.

……., *Takrîbu't-Tehzîb*, (I-IVI), Mektebetu'r-Rüşd. Riyad, (I. Bsk.), 2010. (*Takrîb*)

……., *Tezhîbu't-Tezhîb*. I-XII, Haydarâbât, Dâiratu'l-Meârif, yy., 1325. (*Tezhîb*)

İbn Hallikân, Abu'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed Ebû Bekr, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, (I-VIII), thk., İhsân Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut, 1978. (*Vefeyâtu'l-A'yân*)

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Muhammed b. Saîd. *el-İhkâm fî Usuli'l-Ahkâm*, nşr., Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut, trs.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân et-Temîmî el-Bustî, *Kitâbu's-Sikât,* I-X, nşr., Muhammed Abdülmuîd Hân, Dâiretü'l-Ma'ârifi'l-Usmâniyye, Haydarabat, I. Bsk., 1973. (*es-Sikât*)

……., *Kitâbu'l-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn,* I-II, thk., Hamdî Abdulmecîd es-Silefî, Dâru'l- Samîî', Riyad, 2000. (*el-Mecrûhîn*)

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk en-Neysâbûrî, *Sahîhu İbn Huzeyme*, (I-IV), thk., Mustafa el-A'zamî, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Riyad, 1980.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr, *el-Menâru'l-Mûnîf fi's-Sahîhi ve'd-Daif,* thk., Ebu Ğudde, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, trs.

……., *Zâdu'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, (I-VI), hzr., Şuayb el-Arnavût, Abdulkadir el-Arnavut, Muesesetu'r-Risâle, Beyrut, 1998.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer. *el-Bidâye ve'n- Nihâye*, (I-XIV), nşr., Abdurrahman el-Lâdikî, ve diğerleri, Dâru'l-Ma'rife. Beyrut, 2010. (*el-Bidâye)*

İbn Kuteybe, Muhammed b. Abdullah b. Müslim, *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs*, thk., Muhammed Muhyuddin el-Asfar, el-Meketebu'l-İslâmiyy, Beyrut, 1999.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sunenu İbn Mâce,* (I-II), thk., Muhammed Fuad Abdulbakî, Dâru İhyâi Kutubi'l-Arabiyye, yy., trs. (*es-Sunen*)

İbn Mencûye, Ahmed b. Ali b. Mencûye el- İsbehânî, *Ricâlu Sahîhi Müslim,* (I-II), thk., Abdullah el-Leysî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1987.

İbn Mulakkin, Sirâcuddîn Ömer b. Ali b. Ahmed, , *Muhtasaru Talhîsi'z-Zehebî li Müstedreki'l-Hâkim,* (I-VIII), thk., Sa'd b. Abdullah ve diğerleri, Dâru'l-Asime, Riyad, 1411.

İbn Receb, Abdurrahman b. Ahmed. e*z-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, I-V, thk., Abdurrahman b. Süleymân el-Useymîn, Mektebetu'l-Abîkân, Riyad, 2005. (*ez-Zeyl*)

……., *Şerhu İleli't-Tirmizî,* I-II, thk., Nurettin Itr, Dâru'l-Melâh, yy., I. Bsk., 1978

İbn Serî, Hennâd el-Kûfî, *Kitâbu'z-Zühd*, thk., Abdurrahman b. Abdulcebbar, Dâru'l-Hulefâ, Kuveyt, 1985.

İbn Seyyidi'n-Nâs, Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed, *en-Nefhu'ş-Şezî fî Şerhi Câmi't-Tirmizî,* I-IV, thk., Ebû Câbir el-Ensârî ve diğerleri, Dâru's-Samî'î, Riyad, 2007. (*en-Nefhu'ş-Şezî*)

İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed, *en-Nâsih ve'l-Mensûh mine'l-Hadîs,* thk., Ali Muhammed ve diğerleri, Dâru'l-Kutubi'I-İlmiyye, Beyrut, I. Bsk., 1992.

İbn Teymiyye, Ebû Abbâs Takiyuddin Ahmed, *İlmu'l-Hadîs*, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1985.

……., *Mecmûu Fetâvâ,* -XXXVI, nşr., Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım ve diğerleri, Medine, 2004.

……., *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye,* (I-IX), thk., Muhammed Reşâd Salim, yy., 1986. (*Minhâc*)

İbnu'l-Acemî, Sebt, *et-Tebyîn lî Esmâi'l-Müdellisîn*, thk., Yahya Şefîk, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beytur, 1986.

İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûki ve'l-Ümem,* (I-XIX), thk., Muhammed Abdulkadir Atâ, ve diğerleri, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995. (*el-Muntazam*)

……., *et-Tahkîk fî Ehâdîsi'l-Hilâf,* thk., Mes'ad Abdulhamîd ve diğerleri Dâru'l-Kutubi'l-İmiyye, Beyrut, 1994. (*et-Tahkîk*)

……., *Funûnu'l-Efnân fî Uyûni Ulumi'l-Kur'an*, thk., Hasan Diyâu'd-Dîn, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, I. Bsk., 1987.

……., *Kitâbu'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn,*(I-III), thk., Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kutubi'l-İlimiyye, Beyrut, 1986. (*ed-Duafâ*)

……., *Kitâbu'l-Mevdûât mine'l-Ehâdîsi'l-Merfûât.* (I-II), thk., Nurettin Boyacılar, Advâu's-Selef, Riyad, 1997. (*el-Mevdûât*)

……., *Leftetu'l-Kebed ilâ Nasîhati'l-Veled,* thk., Eşref İbn Abdilmaksûd, Mektebetü'l-İmâmi'l-Buhârî, Mısır, 1412.

……., *Meşyehatu İbnu'l-Cevzî,* thk., Muhammed Mahfûz, Dâru'l-Ğarbi'il-İslamiyye, Beyrut, 2006.

……., *Musîru'l-Ğarâmi's-Sâkin ilâ Eşrefi'l-Emâkin,* thk., Mustafa Muhammed Hüseyin, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1995.

İbnu's-Salah, Ebû Amr Osman b. Abdurrahmân eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-Hadîs*, thk., Abdulhamîd el-Hindâvî, el-Mektebetu'l-Asriyye, Lübnan, 2012. (*Mukaddime*)

İbu'l-Esîr, Mecduddin Ebû's-Saâdat el-Mübârek b. Muahmmed. *Câmiu'l-Usûl fî Ehâdisî'r-Resûl*, (I-XI), thk., Abdulkadir el-Arnaût, Mektebetu Dârul-Beyân, 1969.

el-İclî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Sâlih, *M'arifetu's-Sikât,* I-II, thk., Abdulalîm Abdulazîm el-Bestevî, Mekke, 1404. (*M'arife*)

el-İşbîlî, Ebû Bekr Muhammed b. Hayr, *el-Fihrist*, yy., trs.

Jiaerfu, Atawuti, *Kütüb-i sitte Müelliflerinin Müştereken Hadis Aldıkları Hocaları.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE.,. İstanbul. 1998.

el-Kandehlevî, Muhammed b. Yahyâ, *el-Kevkebu'd-Durî âlâ Câmi'i't-Tirmizî.* (I-IV), thk., Muhammed Zekerriya, Nedvetu'l-Ulemâ, Hindistan, 1975. (*el-Kevkeb*)

Kandemir, M. Yaşar, *Mevzû Hadisler* Menşe'i Tanıma Yolları Tenkidi, İFAV, İsranbul, 2014.

……., "Câmi'", md., *DİA*, VII, 1993, s. 94.

……., "eş-Şemâilu'n-Nebeviyye", md., *DİA,* XXXVIII, 2010, s. 500-501.

……., "Mevzû", md., *DİA,* XXIX, 2004, s. 493-496.

……., "Sünen", *md., DİA*, XXXVIII, 2010, s. 141-142.

……,Tirmizî", *md., DİA,* XLI, 2012, s. 202-204.

el-Kâsânî, Âlâu'd-Din Ebû Bekr b. Mes'ud, *Bedâiu's- Sanâî fi Tertîbi'ş-Şeriâ*, (I-VII), Dâru'l-Kutubi'I-İlmiyye, Beyrut, 2010.

el-Kaysiyye, Mahmud Ahmed, *el-İmâm İbnu'l-Cevzî ve Kitâbuhu'l-Mevdûât*, Hindistan 1983. (*el-İmâm İbnu'l-Cevzî*)

el-Kelâbâzî, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin, *Bahru'l-Fevâid el-Meşhûr bi Meâni'l-Ahbâr*, thk., Muahmmed Hasan İsmail ve diğerleri, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.

……., *Ricâlu Sahîhi'l-Buhârî*, (I-II), thk., Abdullah el-Leysî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1987.

Kırbaşoğlu, Hayri, *Namazların Birleştirilmesi,* Otto, Ankara, 2010.

Koca, Ferhat, "İbn Teymiyye Fahreddîn", md., *DİA*, XX, 1999, s. 389-390.

Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, Ankara, TDV Yay., 2007.

Köycü, Erdoğan, *Sunenu't-Tirmizî'nin Metod Yönünden İncelenmesi,* Araştırma yay., Ankara, 2013.

el-Leknevî, Abdulhayy b. Muhammed, *el-Âsâru'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevdûa'*, thk., Muhammed Saîd Zağlûl, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1984.

el-Makdîsî, Ebu'l-Fadl Muhmammed b. Tâhir, *Şurûtu Eimmeti's-Sitte*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut, 1983.

……., *Tezkiratü'l-Mevdûât*, thk., Muhammed Emîn el-Hâncî, Saâdet, Mısır, 1323.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillah İbn Mâlik b. Âmir el-Ashabî, *el-Muvatta*, (I-VIII), thk., Mustafa el-Azamî, 2004.

el-Medârîsî, Muhammed el-Hindî, *Zeylu Kavli'l-Musedded*, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, 1401.

el-Mizzî, Cemâluddin Ebu'l-Haccâc Yusuf, *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâ'r-Ricâl*, I-XXXV, thk., Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müesesetu'r-Risâle, Beyrut, 1983. (*Tehzîbu'l-Kemâl*).

el-Mubârekfûrî, Ebu'l-Ulâ Muhammed, *Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi Câmii't-Tirmizî*, I-XX, Dâru'l-Fikir, yy., trs. (*Tuhfetu'l-Ahvezî*)

el-Munâvî, Muhammed Abdurraûf, *Feydu'l-Kadîr Şerhu Câmii's-Sağîr*, (I-VI), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1972. (*Feydu'l-Kadîr*)

Muslim, Ebu'l-Hüsyn Muslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Muslim*, (I-V), thk., Muhammed Fuâd Abdubâkî, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 199.

en-Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sunenu'n-Nesâî*, thk., Muhammed Nasruddin el-Elbânî, Mektebetu'l-Meârif, Riyad, trs. (es-*Sunen*)

……., *Kitâbu'd-Duafâi ve'l-Metrûkîn*, thk., Mahmud İbrahim, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut,1986. (*ed-Duafâ*)

……., *Zikru'l-Müdellisîn*, nşr., eş-Şerîf Hâtim b. Ârif, Dâru Alemi'l-Fevâid, Mekke, 1423.

en-Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şeref, *Şerhu Sahîhi Müslim,* (I-XVIII), thk., İmâd Zekî el-Bârûdî, el-Mektebetu'l-Vakfiyye, Kahire, 2008.

……., *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Lugât*, I-IV, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.

Önler, Sami, "Sünen Edebiyatı ve Mekhul ed-Dımeşkî'nin Süneni", SÜİFD., sayı, XV, cilt, 27, 2013, s. 227-247.

Öz, Mustafa, "Zındık", md., *DİA*, XLIV, 2013, s. 390-391.

Özdemir, Veysel, "Hadislerin Sıhhat Açısından Taksimi ve Hasen Hadis Istılâhının Ortaya Çıkışı," *MÜİFD*., Cilt 45, Eylül, 2013, s. 67-110.

Özmen, Ramazan, "Basralı Meşhur Muhaddis Yahyâ b. Saîd el-Kattân'ın Hadis İlmindeki Yeri", *DÜİFD.,* cilt IX, sayın 2, Diyarbakır, 2007, s. 61-90.

es-Sağânî, Ebu'l-Fadâil Hasan b. Muhammed, *Mevdûâtu's-Sağânî*, thk., Necm Abdurrahman Halef, yy., 1401.

Sancaklı, Saffet, "Fakirlik ve Zenginlikle ilgili Hadisler Üzerine Bir Deneme", CÜİFD., Cilt 5, Sayı 1, Sivas, 2001, s. 331-378.

Sandıkçı, Kemal, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadîs*, TDV Yay., Ankara, 1991,

es-Sehâvî, Muhammed Abdurrahman, *el-Mekâsidu'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdîsi'l-Müştehireti ale'l-Elsine*, thk., Muhammed Osman el-Hût, Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut, 1985.

es-Serahsî, Ebu Bekr Şemsuleimme Muhammed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût*, (I-XXXI), Dâru'l-Ma'rife Beyrut, trs.

Sezgin, Fuat, *Târîhu't-Turâsi'l-'Arabi,* Arapça'ya çev., Mahmûd Fehmî Hicâzî, yy., 1991.

Shehu, Merxhan, *Kütüb-i sitte Musanniflerinin Birbirlerinden Rivayetleri.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE., İstanbul. 2010.

Sıddîkî, M. Zübeyr, *Hadis Edebiyatı Tarihi* (çev. Yusuf Ziya Kavakçı), İstanbul, YZY, 2004.

es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir, *Tâkkubâtu's-Suyûtî alâ Mevdûâti İbnu'l-Cevzî (en-Nüketü'l-Bedîât ala'l-Mevdûât),* thk., Abdullah Şaban, Dâru Mekketi'l-Mükerreme, 2004. (*en-Nüket)*

……., *el-Leâliu'l-Masnûa' fî'l-Ehâdîsi'l-Mevdûâ,* (I-II), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2010. (*el-Leâli*)

……., *Tedrîbu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî.* el-Mektebetu'l-Asriyye. Lübnan. 2011.

……., *Zeylu'l-Leâlî,* thk., Râmiz Hâlid Hâc Hasen, el-Mektebetu'l-Meârif, Riyad, 2010.

Şakrak, Abdulvahap, *İslam'da Namazların Birleştirilmesi (Yahudi ve Hristiyanlıkta Günlük İbadetlerin Birleştirilmesi Katkılı),* Basılmamış Doktora Tezi, YYÜ, SBE, Van, 2014.

eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Fevâidu'l-Mecmûa' fî'l-Ehâdîsi'l-Mevdûâ* thk., Abdurrahman b. Yahya, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995. (*el-Fevâid*)

et-Tabbâ, İyâd Hâlid, *el-İmâm et-Tirmizî el-Hâfiz en-Nâkid Fakîhu's-Selefi ve Câmiu's-Süneni*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 2001.

et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım b. Sülaymân b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Evsat,* I-X, thk., Abdulmuhsin ve diğreleri, Dâru'l-Haremeyn, Kahire,1995.

……., *el-Mu'cemu'l-Kebîr,* (I-XXV), thk., Hamdi Abdulmecîd es-Silefî, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire, trs.

……., *Kitâbu'd-Duâ',* thk., Muhammed b. Saîd, Dâru'l-Beşâri'l-İslamiyye, Beyrut, 1987.

et-Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *İlelu't-Tirmizî el-Kebîr,* thk., es-Seyyid Subhî es-Samerrâî, ve diğerleri, Mektebetu'l-Nahdeti'l-Arabiyye, Beyrut, 1989.

……., *el-Câmiu's-Sahîh ve Hüve Sünenu't-Tirmizî.* (I-V), thk., Ahmet Şakir ve diğerleri, Dâru'l- Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987. (*es-Sunen*)

Uğur, Mücteba "Bündâr, Muhammed b. Beşşâr", md., *DİA*, VI, 1992, s. 488-489.

……., "Hasen", md., *DİA*, XVI, 1997, s. 374-375, s. 374-375.

……., *Hadis İlimleri Edebiyatı*, TDV Yay., Ankara, 1996.

……., *Ansiklopedik Hadis Terimleri*, TDV Yay., Ankara, 1992.

Ukaylî, Muhammed b. Amr b. Musa b. Hammâd, *Kitâbu'd-Du'afâ',* (I-VII), nşr., Mâzin b. Muhammed, Dâru İbn Abbâs, Mısır, 2008. (*ed-Du'afâ*)

el-Umerî, Ekrem Ziyâ, *Buhûsun fî Tarîhi's-Sünneti'l-Müşerrefe,* Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine, trs. (*Buhûs*)

……., *Turâsu't-Tirmizî el-İlmî,* Mektebetu'd-Dâr, Medine, 1412.

Yavuz, Yusuf Şevki, ve diğerleri, "İbnü'l-Cevzî", md., *DİA*, XX, 1999, s. 543-551.

Yardım, Ali "Şemâil Nebinin Doğuşu ve Tirmizî'nin Kitâb'üş-Şemâil'i", *ODEÜİFD*., İzmir, 1983, s. 349-409.

……., Ali, *Hadîs I- II.* Damla Yayınevi, İstanbul, 2006.

Yıldırım, Enbiya, *Hadisçiler ve Çelişki,* Rağbet, İstanbul, 2009.

Yıldız, Hakkı Dursun, "Berberiler", md., *DİA*, V, 1992, s. 478-483.

Yılmaz, Selim, "Sünen-i Tirmizî'de Hadis Istılahları ve Tirmizî'nin Hadisleri Değerlendirme Usulü*," HÜSBE*., (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Şanlıurfa, 2015.

Yücel, Ahmed, *Hadis Istılahlarının Doğuşu ve Gelişimi.* İFAV, İstanbul, 2014.

……., Ahmed, *Hadis Tarihi,* İstanbul, İFAV, 2013.

ez-Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *el-Muğnî fi'd-Duafâ*, I-II, nşr., Nurettin Itr, Katar, trs. (*el-Muğnî*)

……., *Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl,* I-IV, thk., Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs. (*Mîzân*)

……., *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ,* I-XXV, thk., Şuayb el-Arnavut-Hüseyin Esed, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985. (*Siyer)*

……., *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l Meşâhîr ve'l-A'lâm* I-LIII, nşr., Ömer Abdüsselâm Tedmurî, Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut, 1990. (*Târîhu'l-İslâm*)

……., *Telhîsu Kitâbi'l-Mevdûâ't li İbni'l-Cevzî,* thk., Ebû Temîm Yâsir b. İbrahîm, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1998. (*Telhîs*)

……., *Tertîbu'l-Mevdûât* li İbni'l-Cevzî, nşr., Kâmil b. Besyûnî Zağlul, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994. (*Tertîbu'l-Mevdûât*)

……., *Tezkiretu'l-Huffâz,* I-IV, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs. (*Tezkira*)

ez-Zerkeşî, Bedrüddîn Ebû Abdillah Muhammed b. Abdullah, *et-Tezkira fî Ehâdisi'l-Meşhura,* thk., Mustafa Abdulakdir Âta, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.

ez-Zeylâî, Cemâlu'd-Dîn Ebû Muhammed, *Nasbu'r-Râye li Ehâdîsi'l-Hidâye,* (I-V), nşr., Muhammed Avvâme, Müessesetu'r-Reyyân, Beyrut, 1997. (*Nasbu'r-Râye*)

ez-Ziriklî, Hayruddîn, *el-A'lâm Kâmûsu't-Terâcim,* (I-VIII), Dâru'l-İlim, Beyrut, 2002. (*el-A'lâm*)